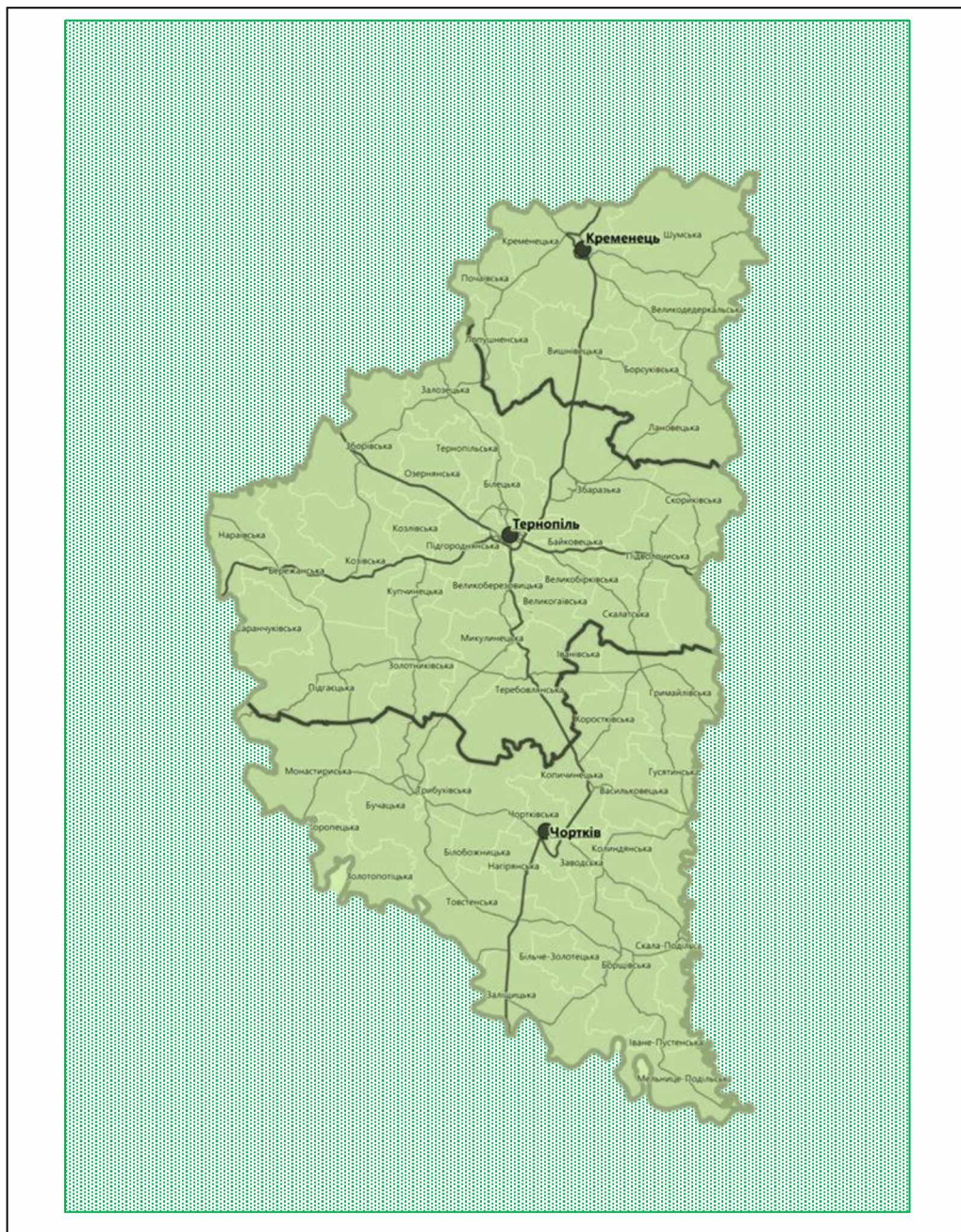

**Тернопільська обласна військова адміністрація
Управління екології та природних ресурсів**

**Регіональна доповідь
про стан навколишнього природного
середовища в Тернопільській області
у 2023 році**

Тернопіль – 2024

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ:

П'ятківський І. О. – заступник керівника
Войтович Н. Я.
Глущенко М. Г.
Груніна С.О.
Карбонишин Г.М.
Козак О. П.
Кріль Ю. К.
Леньків І.В.
Матвійків Г. А.
Москалик О.О.
Рижак С.М.
Синиця Г.Б.
Фижик М. Б.

**Електронний варіант доповіді розміщений на сайті управління екології
та природних ресурсів Тернопільської облдержадміністрації
<https://ecology.te.gov.ua/stan-dovkilliya/regionalna-dopovid-pro-stan-onps-v-ternopilskij-ob/>**

ЗМІСТ

	Сторінка
Вступне слово	7
1. Загальні відомості	8
1.1 Географічне розташування та кліматичні особливості Тернопільської області	8
1.2 Соціальний та економічний розвиток області	11
2. Атмосферне повітря	12
2.1 Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря	12
2.1.1 Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря	12
2.1.2 Основні забруднювачі атмосферного повітря (за видами економічної діяльності)	13
2.2 Транскордонне забруднення атмосферного повітря	14
2.3 Якість атмосферного повітря в населених пунктах	15
2.4 Стан радіаційного забруднення атмосферного повітря	16
2.5 Вплив забруднюючих речовин на здоров'я людини та біорізноманіття	18
2.6 Регіональна політика та заходи у сфері поліпшення та відновлення стану атмосферного повітря	20
3. Зміна клімату	23
3.1 Тенденції зміни клімату	23
3.2 Регіональна політика та заходи у сфері скорочення антропогенних викидів парникових газів та адаптації до зміни клімату	24
3.3 Регіональна політика та заходи у сфері захисту озонowego шару	26
4. Водні ресурси	28
4.1 Водні ресурси та їх використання	28
4.1.1 Загальна характеристика	28
4.1.2 Водокористування та водовідведення	29
4.2 Забруднення поверхневих вод	31
4.2.1 Скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти та очистка стічних вод	31
4.2.2 Основні забруднювачі водних об'єктів (за сферами діяльності)	37
4.2.3 Транскордонне забруднення поверхневих вод	37
4.3 Стан поверхневих вод	38
4.3.1 Екологічний стан та потенціал масивів поверхневих вод	40
4.3.2 Хімічний стан масивів поверхневих вод	43
4.3.3 Мікробіологічна оцінка якості вод з огляду на епідемічну ситуацію	45
4.3.4 Радіаційний стан поверхневих вод	48
4.4 Екологічний стан Азовського та Чорного морів	48
4.5 Регіональна політика та заходи щодо поліпшення стану водних об'єктів	48
5. Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток природно-заповідного фонду та формування національної екологічної мережі	79
5.1 Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, формування національної екологічної мережі	79
5.1.1 Загальна характеристика	79

5.1.2	Загрози та вплив антропогенних чинників на структурні елементи екомережі, біологічне та ландшафтне різноманіття	95
5.1.3	Заходи щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття	96
5.1.4	Формування національної екомережі	97
5.1.5	Біобезпека та поводження з генетично модифікованими організмами	104
5.2	Охорона, використання та відтворення рослинного світу	104
5.2.1	Загальна характеристика рослинного світу	104
5.2.2	Охорона, використання та відтворення лісів та інших рослинних ресурсів	105
5.2.3	Охорона та відтворення видів рослин та грибів, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів	112
5.2.4	Охорона природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України	130
5.2.5	Охорона, використання та відтворення зелених насаджень	131
5.2.6	Інвазійні чужорідні види рослин у флорі області	131
5.3	Охорона, використання та відтворення тваринного світу	136
5.3.1	Загальна характеристика тваринного світу	136
5.3.2	Стан і ведення мисливського господарств	137
5.3.3	Стан і ведення рибного господарств	141
5.3.4	Охорона та відтворення видів тварин, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів	142
5.3.5	Охорона, використання та відтворення водних біоресурсів	163
5.3.6	Інвазійні чужорідні види тварин у фауні області	164
5.4	Природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні	165
5.4.1	Стан і перспективи розвитку природно-заповідного фонду	165
5.4.2	Водно-болотні угіддя міжнародного значення	174
5.4.3	Біосферні резервати та Всесвітня природна спадщина	176
5.4.4	Формування Смарагдової мережі	176
5.5	Еколого-освітня та рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду	182
5.6	Регіональна політика та заходи щодо збереження біорізноманіття	193
6.	Земельні ресурси та ґрунти	194
6.1	Структура та стан земель	194
6.1.1	Структура та динаміка основних видів земельних угідь	194
6.1.2	Стан ґрунтів	196
6.1.3	Деградація земель	199
6.2	Основні чинники антропогенного впливу на земельні ресурси та ґрунти	200
6.3	Регіональна політика та заходи у сфері охорони земель	201
6.3.1	Практичні заходи	203
6.3.2	Нормативно-правове, фінансове та інституційне забезпечення, міжнародне співробітництво	206
7.	Надра	206
7.1.	Мінерально-сировинна база	206
7.1.1.	Стан та використання мінерально-сировинної бази	206
7.2.	Система моніторингу геологічного середовища	210
7.2.1.	Підземні води: ресурси, використання, якість	210
7.2.2.	Екзогенні геологічні процеси	212
7.3.	Дозвільна діяльність у сфері використання надр	215

7.4 Геологічний контроль за вивченням та використанням надр	215
7.5 Регіональна політика та заходи щодо геологічного вивчення та раціонального використання надр	216
8. Відходи	217
8.1 Структура утворення та накопичення відходів	217
8.2 Поводження з відходами (збирання, зберігання, утилізація та видалення)	217
8.3 Транскордонне перевезення небезпечних відходів	220
8.4 Регіональна політика та заходи у сфері поведінки з відходами	221
9. Екологічна безпека	224
9.1 Екологічна безпека як складова національної безпеки	224
9.2 Об'єкти підвищеної небезпеки	224
9.3 Радіаційна безпека	225
9.3.1. Стан радіоактивного забруднення території Тернопільської області	225
9.3.2. Поводження з радіоактивними відходами	227
9.3.3 Стан радіаційної безпеки у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення	227
9.4 Екологічна безпека на територіях, які зазнали впливу внаслідок збройної агресії проти України	227
9.4.1 Шкода, завдана земельним ресурсам	227
9.4.2 Втрати надр	228
9.4.3 Збитки, завдані водним ресурсам	228
9.4.4 Шкода, завдана атмосферному повітрю	228
9.4.5 Втрати лісового фонду	228
9.4.6 Збитки, завдані природно-заповідному фонду	228
9.5 Регіональна політика та заходи з забезпечення екологічної безпеки	229
10. Промисловість та її вплив на навколишнє природне середовище	230
10.1 Структура та обсяги промислового виробництва	230
10.2 Вплив на навколишнє середовище	231
10.2.1 Гірничодобувна промисловість	231
10.2.2 Металургійна промисловість	233
10.2.3 Хімічна та нафтохімічна промисловість	233
10.2.4 Харчова промисловість	233
10.3 Регіональна політика та заходи з екологізації промислового виробництва	234
11. Сільське господарство та його вплив на навколишнє природне середовище	236
11.1 Тенденції розвитку сільського господарства	236
11.2 Вплив на навколишнє середовище	238
11.2.1 Внесення мінеральних і органічних добрив на оброблювані землі та під багаторічні насадження	238
11.2.2 Використання пестицидів	241
11.2.3 Зрошення та осушення земель	243
11.2.4 Тенденції в тваринництві	245
11.3 Органічне сільське господарство	247
11.4 Регіональна політика та заходи з екологізації сільського господарства	248
12. Енергетика та її вплив на навколишнє природне середовище	250
12.1 Структура виробництва та використання енергії	250
12.2 Ефективність енергоспоживання та енергозбереження	251
12.3 Вплив енергетичної галузі на навколишнє середовище	253

12.4 Використання відновлювальних джерел енергії та розвиток альтернативної енергетики	254
12.5 Регіональна політика та заходи щодо зменшення впливу енергетики на навколишнє природне середовище	255
13. Транспорт та його вплив на навколишнє середовище	257
13.1 Транспортна мережа області	257
13.1.1 Структура та обсяги транспортних перевезень	259
13.1.2 Склад парку та середній вік транспортних засобів	260
13.2 Вплив транспорту на навколишнє середовище	260
13.3 Регіональна політика та заходи щодо зменшення впливу транспорту на навколишнє середовище	261
14. Стале споживання та виробництво	263
14.1. Тенденції та характеристика споживання	263
14.2. Запровадження елементів сталого споживання та виробництва	263
15. Державне управління у сфері охорони навколишнього природного середовища	265
15.1 Національна та регіональна екологічна політика	265
15.2 Удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища	268
15.3 Державний нагляд (контроль) у сфері охорони навколишнього природного середовища	269
15.4 Виконання державних цільових екологічних програм	271
15.5 Регіональна політика та заходи у сфері моніторингу навколишнього природного середовища	272
15.6 Оцінка впливу на довкілля	274
15.7 Економічні засади природокористування	275
15.7.1 Економічні механізми природоохоронної діяльності	275
15.7.2 Стан фінансування сфери охорони навколишнього природного середовища	276
15.8 Технічне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки	277
15.9 Державне регулювання природокористування	278
15.10 Стан та перспективи наукових досліджень у сфері охорони навколишнього природного середовища	279
15.11 Участь громадськості в процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля	288
15.12 Екологічна освіта та інформування	289
15.13 Міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища	298
Висновки	300

ВСТУПНЕ СЛОВО

У Регіональній доповіді про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області подана характеристика стану навколишнього природного середовища в 2023 році. Відображено динаміку показників за 2019 - 2023 роки. Для підготовки доповіді управлінням екології та природних ресурсів Тернопільської обласної військової адміністрації використані матеріали надані:

- Державною екологічною інспекцією у Тернопільській області;
- Головним управлінням Держгеокадастру у Тернопільській області;
- Регіональним офісом водних ресурсів у Тернопільській області;
- Південно-Західним міжрегіональним управлінням лісового та мисливського господарства Держлісгента України;
- Тернопільським обласним центром з гідрометеорології;
- Головним управлінням статистики у Тернопільській області;
- Тернопільською обласною організацією УТМР;
- Управлінням Державного агентства меліорації та рибного господарства у Тернопільській області;
- Головним управлінням Держпродспоживслужби в Тернопільській області;
- Департамент культури та туризму облдержадміністрації;
- Природним заповідником „Медобори”;
- Національним природним парком „Дністровський каньйон”;
- Національним природним парком „Кременецькі гори”;
- Кременецьким ботанічним садом загальнодержавного значення;
- Департамент охорони здоров’я облдержадміністрації;
- Департаментом агропромислового розвитку облдержадміністрації;
- Департамент архітектури, містобудування, житлово-комунального господарства та енергозбереження облдержадміністрації;
- Управлінням розвитку, інфраструктури та дорожнього господарства облдержадміністрації;
- Департаментом освіти і науки облдержадміністрації;
- Департаментом економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації;
- Департамент з питань оборонної роботи, цивільного захисту населення та взаємодії з правоохоронними органами облдержадміністрації;
- Управлінням ДСНС України у Тернопільській області;
- вищими навчальними закладами області.
- постійними лісокористувачами області

Висловлюємо подяку керівникам і працівникам згаданих департаментів, управлінь, установ, підприємств та організацій за надані для підготовки доповіді матеріали.

Матеріали до друку підготовлено спеціалістами управління екології та природних ресурсів Тернопільської обласної військової адміністрації.

При використанні даних цього видання посилання на джерело інформації обов’язкове

1. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

1.1 Географічне розташування та кліматичні особливості території Тернопільської області

Тернопільська область належить до невеликих областей України, її площа- 13,8 тис. км², що становить 2,3% від території держави.

Область розташована в західній частині України між 24°44' і 26°44' сх. д. та 48°30' і 50°16' пн. ш. Її крайні пункти – с. Дуляби (західний), с. Окопи (східний), с. Переморівка (північний), с. Білівці (південний). Тернопільщина межує з Рівненською, Львівською, Івано-Франківською, Чернівецькою, Хмельницькою областями України. Межі області на значному протязі природні: на сході – р. Збруч, на півдні та південному заході – р. Дністер, на північному заході – Кременецьке горбогір'я.

За своїм виглядом на карті область нагадує трикутник. Вона видовжена з півночі на південь на 195 км, а із заходу на схід у середній частині – на 129 км. Значна її протяжність із півночі на південь позначається на розподілі сонячної радіації по території області, зумовлює відмінності в температурному режимі в північній і південній її частинах.

Область лежить у внутрішній частині Європи, у районах панування західних вітрів, і це впливає на формування на її території помірно континентального клімату, рослинного і тваринного світу лісостепу. А положення її в західній частині Подільської височини, недалеко від гірської системи Карпат (з південного заходу) і Поліської низовини (із півночі) визначає особливості формування природних комплексів на її території.

Географічне положення Тернопільської області в господарському відношенні є доволі вигідним. Її розміщення в західній частині правобережного лісостепу, у зоні з родючими ґрунтами і достатнім зволоженням, сприяє розвитку сільськогосподарського виробництва, а положення поблизу індустріального Прикарпаття і Львівсько-Волинського вугільного басейну – розвитку різноманітних галузей промислового виробництва.

Розташування області в регіоні з високою щільністю населення зумовлює переважання трудомістких галузей господарства.

Тернопільська область розташована поблизу кордону нашої держави з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією. Разом із тим, у сучасних умовах переходу економіки України до ринкових відносин область, маючи відносно високий ступінь забезпеченості трудовими ресурсами, може стати регіоном для вкладання інвестицій (капіталу) іноземних фірм. Цьому сприяє розташування області на важливих транспортних магістралях, які з'єднують Київ зі Львовом, Чопом.

Таке положення дозволяє підтримувати тісні економічні зв'язки області зі східними регіонами України, безпосередньо із сусідніми областями та країнами Європи.

Розташування території області на важливих транспортних шляхах та центральне положення її обласного центру – Тернополя (49°33' пн. ш.;

25°34' сх. д.) – сприяють розвитку вантажо- та пасажироперевезень між різними частинами області.

В адміністративно-територіальному відношенні Тернопільська область поділяється на 3 адміністративних райони і 55 територіальних громад, які відрізняються за своїм географічним положенням, площею, кількістю населення, особливостями соціально-економічного розвитку

Обласний центр займає територію 3,8 тис. га. В області нараховується 35 міських поселень, із яких Бережани, Кременець, Тернопіль і Чортків є містами обласного підпорядкування.

Територія Тернопільської області має помірно-континентальний клімат із теплим літом, м'якою зимою і достатньою кількістю опадів. Він сформувався під впливом різноманітних чинників. Головним із них є географічна широта, з якою пов'язана висота сонця над горизонтом і величина сонячної радіації, що надходить на поверхню області. Висота сонця над горизонтом на території Тернопільської області в червні в полудень досягає 63-65°, у грудні – 17-19°, а в дні рівнодення – 40-42°. Тривалість дня коливається від 8 до 16,5 год.

Неоднакові показники висоти сонця над горизонтом та зміни хмарності упродовж року впливають на зміну денної сонячної радіації від 130 кал/см² у грудні до 532 кал/см² у червні, досягаючи за рік 40 ккал/см².

Середньорічна температура повітря коливається від 6,9°C у центральній частині області до 7,4°C на півночі і півдні. Найтепліший місяць - липень, найхолодніший – січень. Улітку середні температури найвищі в південній частині області (18,8°C), а найнижчі – у центральній і західній частинах (18,0°C – 18,5°C). У січні температури повітря в центральній частині дещо нижчі (-5,4°C) від температур в інших частинах області (-4,5 – -5°C). Такі відмінності у величинах температур пояснюються особливостями рельєфу. Найнижчі показники температур повітря в центральній частині області значною мірою визначаються тим, що це найбільш підвищена, безліса частина височини.

Вторгнення на територію області континентальних мас повітря призводить до значних коливань температури в усі пори року. Улітку температура може підніматися до +37°C, а взимку – опускатися до -34°C. Відмінності в розподілі тепла на території області мають важливе значення для особливостей розвитку сільськогосподарських культур. Особливо важливі показники суми температур за період із середньодобовими температурами, вищими від 10°C, коли складаються сприятливі умови для розвитку сільськогосподарських культур. Вони найвищі на півдні області (2600°), дещо нижчі на півночі (2565°) і найнижчі в центральній частині (2470°).

На території області випадає достатня кількість опадів (550-700 мм на рік). Найбільше їх на заході і на північному заході, найменше – на південному сході. Найбільша кількість опадів випадає влітку, найменша – узимку. У літній період часто бувають зливи, нерідко – грози, а іноді – град. У другій половині зими нерідко бувають завірюхи, ожеледиця. Упродовж року на території області переважають північно-західні та північно-східні вітри, улітку переважають

північно-східні. Швидкість вітру коливається в середньому від 4,5 до 6,0 м/сек. Сильні вітри (понад 11 м/сек) дмуть рідко, найчастіше узимку і навесні.

На території області чітко виділяються пори року. Кожна з них має свої особливості. **Зима** настає тоді, коли середньодобова температура опускається нижче від позначки 0°C. На Тернопільщині вона коротка і м'яка, з частими відлигами. Зима найдовша в центральних і східних районах (до 112 днів), найкоротша на заході та в низовинних ділянках на півночі (до 104 днів). Кількість днів зі сніговим покривом досягає 80-90. Відлиги і різкі коливання температур взимку і на початку весни нерідко завдають шкоду озимим культурам.

Весна в області починається з другої декади березня після переходу середньодобової температури через 0°C, і триває до останньої декади травня, після переходу середньодобової температури через 15°C. Погода навесні дуже мінлива: нерідко тепло раптово змінюється різким похолоданням і навпаки. Повторні похолодання у квітні і травні, викликані вторгненням на територію області північних вітрів, призводять до заморозків. Весна закінчується тоді, коли цвітуть конвалія та акація.

Літо в області починається в кінці травня і триває до другої декади вересня. Найдовше воно в південно-східній частині області, а найкоротше – у центральній. У першій половині літа часто бувають короткочасні зливи, велика кількість опадів. Іноді випадає град, який супроводжується сильними вітрами, що завдає неабиякої шкоди сільськогосподарським культурам.

Осінь триває з вересня до кінця листопада. Перша її половина відзначається погожими сонячними днями. Перші заморозки починаються в середині жовтня. Уже наприкінці осені подекуди випадає сніг і на дорогах буває ожеледиця.

За відмінностями у кліматичних показниках на території області можна виділити три агрокліматичні райони: північний, центральний і південний.

Достатнє зволоження, сприятливий температурний режим створюють на всій території області умови для вирощування сільськогосподарських культур, зокрема озимої та ярої пшениці, ячменю, жита, вівса, цукрових буряків, картоплі, овочевих і кормових культур. У Південному агрокліматичному районі сприятливі умови для вирощування теплолюбних культур (помідорів, винограду, персиків, абрикосів тощо).

На території області бувають кліматичні явища, які негативно впливають на розвиток сільськогосподарських культур. До них належать заморозки, зливи, град тощо. Заморозки є особливо небезпечними пізньої весни та ранньої осені, бо призводять до вимерзання посівів. Найчастіше вони бувають у північній та центральній частинах області, куди проникає холодне арктичне повітря. Вимерзання посівів озимих культур спостерігається в окремі зими, коли сніговий покрив відсутній, а температура повітря доволі низька.

Кліматичні умови області сприятливі для відпочинку населення, найкращі вони на берегах Дністра і його приток. Місто Заліщики, що лежить у одній з

меандр Дністра, вважається кліматичним курортом області. До рекреаційно привабливих відносяться також Кременецькі гори.

1.2 Соціальний та економічний розвиток Тернопільської області

Промисловість. Впродовж 2023 року місцевими підприємствами реалізовано продукції на суму 39 млрд. гривень, що на 25,8% більше 2022 року.

Зростання реалізації продукції у відповідності до 2022 року спостерігаємо у добувній промисловості і розробленні кар'єрів на 56,9%; виробництві гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції на 43,9%; виготовленні виробів з деревини, виробництві паперу та поліграфічної діяльності на 39,1%; виробництві харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів на 35,9%; машинобудуванні на 23,9%; металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім машин устаткування на 14,7% виробництві хімічних речовин і хімічної продукції на 0,1%.

Одночасно, підприємствами області протягом 2023 року забезпечено збільшення виробництва продукції на 7%, зокрема ріст обсягу виробництва відбувся у: добувній промисловості і розробленні кар'єрів на 38,3%, виробництві гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції на 30,3%, машинобудуванні на 29,2%, металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім машин і устаткування на 19,7%, виробництві харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів на 17,9%.

Сільське господарство. За січень-грудень 2023 року обсяг виробництва валової продукції сільського господарства у порівнянні з січнем-груднем 2022 року збільшився на 3,2% до 27058,1 млн. гривень.

У січні-грудні 2023 року усіма категоріями господарств вироблено: м'яса – 97,5 тис. тонн, яєць – 591,8 млн штук (+23,4% до показника 2022 року), молока – 484 тис. тонн. В агропідприємствах виробництво молока зросло на 12,8%, яєць – на 41,7%.

Станом на 1 січня 2024 року у всіх категоріях господарств поголів'я великої рогатої худоби становило 131,3 тис. голів, в тому числі корів – 83,3 тис. голів; поголів'я свиней – 375,8 тис. голів (+0,3% до показника 2022 року).

Будівництво. У 2023 році підприємствами області виконано будівельних робіт на суму 2619,1 млн гривень, що на 2% більше у порівнянні з 2022 роком. У січні-грудні 2023 року в області введено в експлуатацію 216,6 тис.м² загальної площі житла, що на 18,3% більше ніж у січні-грудні 2022 року.

Зовнішня торгівля. У 2023 році обсяги зовнішньої торгівлі товарами збільшились на 4,1% у порівнянні з 2022 роком, зокрема експорт склав 686,8 млн дол. США, а імпорт – 666,4 млн дол. США. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі становило 20,4 млн дол. США.

Індекс споживчих цін по області у грудні 2023 року становив 100,9% відносно попереднього місяця, з початку року – 104,4%.

Ринок праці. Станом на 1 січня 2024 року на обліку в центрах зайнятості перебували 1,7 тис. безробітних, що на 52,8% менше, ніж на відповідну дату 2023

року. За сприянням служби зайнятості у 2023 році працевлаштовано 7914 осіб, з них 3317 безробітних.

Демографічна ситуація. На 1 січня 2022 року чисельність наявного населення в області, за оцінкою, становила 1021,7 тис. осіб. Упродовж 2021 року чисельність населення зменшилася на 8849 осіб. Зменшення чисельності населення області відбулося за рахунок природного скорочення – 9566 осіб.

2. АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ

2.1 Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря

2.1.1 Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря

За даними Головного управління статистики у Тернопільській області у 2023 році загальна кількість викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел по Тернопільській області становила 7,9 тис. тонн. В порівнянні з 2022 роком обсяги викидів зменшились. Причиною такого зменшення може бути те, що державні статистичні спостереження наразі проводяться з урахуванням певних особливостей в умовах надзвичайних і непереборних обставин (зокрема, в умовах правового режиму воєнного стану в Україні), так як відповідно до Закону України „Про захист інтересів суб’єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни” статистична та фінансова звітність може подаватися респондентами до органів державної статистики протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану або стану війни за весь період неподання звітності. З урахуванням вищезазначеного, наведені дані за 2023 рік можуть бути уточнені.

Динаміка викидів в атмосферне повітря приведена в таблиці 2.1.1.1.

Динаміка викидів в атмосферне повітря

Таблиця 2.1.1.1

Роки	Викиди в атмосферне повітря, тис.т.			Щільність викидів у розрахунку на 1 кв.км, кг	Обсяги викидів у розрахунку на 1 особу, кг	Обсяг викидів на одиницю ВРП, тис.т./1млрд.грн
	Всього	у тому числі				
		стаціонарними джерелами	пересувними джерелами			
2011	65,4	20,4	45,0	4700	60,4	4,0
2012	65,1	21,0	44,1	4709	60,3	3,6
2013	57,7	15,9	41,8	4173	53,6	3,2
2014	49,1	8,2	40,9	3552	45,8	2,3
2015	46,4	8,5	37,9	3352	43,4	1,7
2016	45,2	9,0	36,2	3270	42,5	1,5
2017	45,3	10,6	34,7	3277	42,9	1,1
2018	42,9	10,2	32,7	3104	40,9	0,9
2019	42,0	9,4	32,6	3037	40,2	0,7
2020	37,0	9,5	27,5	2673	40,2	0,6
2021	39,4	8,3	31,1	2852	38,4	0,5
2022	*	8,3	*	*	*	*
2023	*	7,9	*	*	*	*

*інформація відсутня

Обсяги викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами в атмосферне повітря по районах та містах області у 2023 р.

Таблиця 2.1.2.3

	Обсяги викидів, тонн		Збільшення/ зменшення викидів у 2023р. проти 2022р., тонн	Обсяги викидів у 2023р. до 2022р., %	Викинуто в середньому одним підприємством, тонн
	У 2022р.	У 2023р.			
Кременецький	1565,2	1183,7	-381,5	75,6	33,8
Тернопільський	3528,5	3126,6	-405,1	88,6	17,4
Чортківський	3206,4	3634,3	427,9	113,3	51,2
м. Тернопіль	422,7	560,0	137,3	132,5	7,7
м. Чортків	62,5	14,5	-48,0	23,2	2,1
м. Бережани	18,1	21,1	3,0	116,7	3,5
м. Кременець	927,6	528,7	-398,9	57,0	88,1
Тернопільська область	8300,1	7944,6	-358,7	95,7	27,8

2.1.2 Основні забруднювачі атмосферного повітря (за видами економічної діяльності).

Перелік основних забруднювачів атмосферного повітря та обсяги викидів забруднюючих речовин за видами економічної діяльності наведені у таблицях 2.1.3.1 та 2.1.3.2.

Основні забруднювачі атмосферного повітря

Таблиця 2.1.3.1

№ п/п	Підприємство - забруднювач	Відомча приналеж ність	Валовий викид, тонн		Зменшен ня/- збільшен ня/+	Причина зменшення/ збільшення
			2022р.	2023р.		
1.	ТОВ „Радехівський цукор”		636,7	1706,5	1069,8	Збільшення обсягів переробки цукросировини
2.	ПАП „Агропродсервіс”		647,0	774,7	127,7	Збільшення поголів`я великої рогатої худоби
3.	ТОВ „Бучаагрохлібпром”		749,4	692,1	-57,3	Зменшення обсягів виращування сільськогосподарських тварин (свиней)
4.	ДП „Кременецьке управління з постачання та реалізації газу”		834,2	441,4	-392,8	Зменшення обсягів транспортування газу
5.	ТОВ „Оператор газотранспортної системи України” Бердичівське ЛВУМГ КС Тернопіль смт В. Березовиця		763,0	365,5	-397,5	Зменшення обсягів транспортування газу

**Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря
за видами економічної діяльності у 2023 році**

Таблиця 2.1.3.2

	Всього, тонн	У % до 2022р.	Збільшення/ зменшення (-) проти 2022р.	Розподіл, %	Викинуто в середньому одним підприємством, тонн
Всі види економічної діяльності	7944,551	95,7	-355,555	100,0	27,8
Сільське господарство , лісове господарство та рибне господарство	2889,164	95,2	-146,476	36,4	43,8
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	555,144	108,5	43,672	7,0	50,5
Переробна промисловість	2462,387	170,2	1015,984	31,0	36,8
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	624,508	61,0	-398,859	7,9	36,7
Водопостачання, каналізація, поводження з відходами	1,634	70,6	-0,681	0,0	1,6
Будівництво	6,647	136,1	1,763	0,1	2,2
Оптова та роздрібна торгівля ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів	67,782	85,9	-11,118	0,9	5,2
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1135,208	59,7	-764,607	14,3	39,1
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,091	97,8	-0,002	0,0	0,1
Інформація та телекомунікації	1,573	72,8	-0,589	0,0	1,6
Операції з нерухомим майном	10,868	58,2	-7,812	0,1	3,6
Професійна, наукова та технічна діяльність	27,459	96,9	0,887	0,3	9,2
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	20,239	23,4	-66,397	0,2	1,4
Освіта	64,674	92,5	-5,266	0,8	2,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	76,229	84,3	-14,239	1,0	2,8
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,744	94,8	-0,041	0,0	0,7
Надання інших видів послуг	0,200	100,0	0,000	0,0	0,2

2. 2 Транскордонне забруднення атмосферного повітря

Проблема транскордонного забруднення повітря вирішується шляхом укладення багатосторонніх угод (Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані, та протоколів до неї), які передбачають попередження, скорочення, забезпечення готовності і ліквідації наслідків транскордонного

забруднення повітря, а також його зменшення і контроль. Однією з найважливіших умов успішної боротьби з транскордонним забрудненням повітря є наявність достовірної і повної інформації про стан навколишнього середовища і рух потоків забруднювачів. У 2023 році управління екології та природних ресурсів Тернопільської обласної державної адміністрації не отримувало інформації про рух забруднених потоків повітряних мас.

2.3 Якість атмосферного повітря

Основним джерелом забруднення атмосферного повітря в області є викиди вихлопних газів автотранспорту, що зумовлено збільшенням кількості його одиниць. Відмічається активізація транспортного руху в центральних частинах міст та на вулицях населених пунктів. В зимовий період забруднювачами атмосферного повітря є викиди котелень опалювальної системи, приватних будинків, індивідуальних опалювальних систем комунальних квартир.

Хімлабораторія Тернопільського обласного центру з гідрометеорології проводить постійний лабораторний контроль за станом атмосферного повітря на транспортних розв'язках з інтенсивним рухом та в зонах відпочинку м. Тернополя, а саме на двох стаціонарних постах - ПСЗ №1 (перехрестя вулиць Бродівської і Збаразької) і ПСЗ №2 (перехрестя вулиць Живова і Микулинецької). Аналізуючи результати 2023 року, можна сказати, що протягом року спостерігалось найбільше забруднення пилом по місту у вересні (1,2 ГДК).

Під час здійснення річного дослідження щодо забруднення атмосферного повітря у місті Тернополі та аналізу щомісячних інформацій, наданих обласним гідрометеоцентром у місті спостерігається перевищення фонових концентрацій пилу (середньомісячна концентрація становить 0,6-1,2 ГДК при максимальній нормі 0,5), діоксиду сірки (середньомісячна концентрація становить 0,1 ГДК при максимальній нормі 0,5), оксиду вуглецю (кратність до 1,2 ГДК при максимальній нормі 5,0), діоксиду азоту (становить 1,1-1,5 ГДК при максимальній нормі 0,2), оксиду азоту (становить 0,6 ГДК при максимальній нормі 0,4), формальдегіду (становить 0,6-1,5 ГДК при максимальній нормі 0,035) відповідно до гранично допустимих концентрацій в наслідок забруднення атмосферного повітря викидами від транспорту. По всіх інших забруднюючих речовинах знаходилась а межах допустимих норм.

В 2023 році за даними Державно установи „Тернопільського обласного центру контролю та профілактики хвороб Міністерства охорони здоров'я України” в міських та сільських населених пунктах було досліджено 2913 проб атмосферного повітря, з них перевищенням гранично-допустимих концентрацій 150 (5,1 %).

В міських населених пунктах проведено 1773 вимірювань, з них перевищує гранично-допустимі концентрації 126 (7,1 %).

В сільських населених пунктах проведено 1140 вимірювань, з них перевищує гранично-допустимі концентрації 24 (2,1 %).

В міських та сільських населених пунктах в 2023 році на вміст пилу досліджено 666 проб, з них перевищує гранично-допустимі концентрації

70 (10,5 %), на азот діоксид – 651, з них перевищує ГДК – 38 (5,8 %), на оксид вуглецю – 354, з них перевищує ГДК – 9 (2,5 %), на формальдегід – 226, з них перевищує ГДК – 12 (5,3 %), на вміст аміаку – 393, з них перевищує ГДК – 6 (1,5%).

У кожному випадку виявлення перевищень гранично-допустимих концентрацій, філіями ДУ „Тернопільський ОЦКПХ МОЗ” були надані рекомендації щодо покращенню якості атмосферного повітря в населених пунктах області.

2.4 Стан радіаційного забруднення атмосферного повітря

Радіаційна небезпека відповідно до Паспорту ризику виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру в області відсутня, об’єктів ядерно-паливного циклу на території області немає.

Стан радіаційної ситуації на території області щоденно оцінювався за результатами спостережень пунктами мережі спостереження і лабораторного контролю (МСЛК) обласного центру з гідрометеорології, розташованими у містах Бережани, Кременець, Тернопіль, Чортків. У 2023 році спостереження за радіаційним станом виконувались регулярно та якісно.

Для проведення спостережень використовувалися справні та вчасно повірені в Укрметртестстандарті прилади ДРГ-0,1Т, ДБГ-0,6Т та МКС-0,5 „Терра”.

На всіх пунктах МСЛК рівні гамма-фону не перевищували природного. Радіаційна ситуація протягом року піддавалась природним змінам звичайного річного циклу: гамма-фон - з незначним підвищенням у весняно-літній період і зниженням - в осінньо-зимовий. Дані про рівні гамма-фону наведено нижче:

Рівні радіаційного гамма-фону (мкР/год) за 2023 рік та за результатами багаторічних спостережень на території Тернопільської області, їх співвідношення в %

Таблиця 2.4.1

Пункти РМГО	ПЕД гамма-випромінювання (мкР/год)		2023 рік в % до багаторічних даних
	за 2023 рік	за багаторічними даними	
М-ІІ Бережани	11,1	11,0	100,1
АМСЦ Тернопіль	13,8	13,5	102,2
Г-І Чортків	12,2	12,2	100,0
М-ІІ Кременець	10,0	9,8	102,0
Середні	11,8	11,6	101,1

*за даними Тернопільського обласного центру з гідрометеорології

Максимальні значення ПЕД гамма випромінювання протягом 2023 року

Таблиця 2.4.2

Пункт РМГО	Максимальні значення ПЕД гамма- випромінювання мкР/год	Кількість випадків
М-ІІ Бережани	12 мкР/год	12 раз
АМСЦ Тернопіль	17 мкР/год	2 раз
Г-І Чортків	15 мкР/год	3 раз
М-ІІ Кременець	15 мкР/год	3 раз

*за даними Тернопільського обласного центру з гідрометеорології

Результати радіаційного контролю атмосферного повітря (сумарна бета активність) у 2023 році, одержані з Центральної геофізичної обсерваторії ім. Бориса Срезневського

Таблиця 2.4.3

Місяць	Кількість випадань (Бк/м ²)		Дата найбільшого випадання
	Добові коливання	Середні за місяць	
Січень	1,8 – 5,5	3,32	31.01 – 01.02.2023
Лютий	2,5 - 4,8	3,34	12.02 – 13.02.2023
Березень	2,0 – 5,0	*	12.03 – 13.03.2023
Квітень	2,0 - 5,7	3,46	29.05 – 30.05.2023
Травень	2,3 - 4,9	3,25	23.06 – 24.06.2023
Червень	2,1 - 5,1	3,51	24.07 – 25.07.2023
Липень	2,0 - 5,5	3,39	10.07 – 11.07.2023
Серпень	2,2 – 5,6	3,46	07.08 – 08.08.2023
Вересень	2,5 – 5,7	3,36	24.09 – 25.09.2023
Жовтень	1,8 – 4,3	3,64	06.10 – 07.10.2023
Листопад	2,2 - 5,6	3,51	29.11 – 30.11.2023
Грудень	2,6 – 4,9	3,56	31.12 – 01.01.2024
Найбільший за період спостережень 1992-2010рр. (липень 1993р.)	0,1 – 15,5	4,13	20.07.1993

За даними Державно установи „Тернопільського обласного центру контролю та профілактики хвороб Міністерства охорони здоров'я України” радіаційний моніторинг атмосферного повітря шляхом дослідження питомої активності атмосферних опадів та осідаючого пилу на Тернопільській області з серпня 2012 року не проводиться, у зв'язку з відсутністю приладу універсальної мало фонові установки (УМФ), пробовідбірника.

В той же час, у відповідності до листа Міністра охорони здоров'я України від 24.02.2022 р. № 26-04/5359/2-22 та наказу по установі від 24.02.2022 р. № 42 „Про утворення та функціонування груп”, спеціалістами лабораторії електромагнітних полів та інших фізичних факторів та спеціалістами міськрайонних центрів та відділів міськрайонних центрів ОЦКПХ у режимі роботи 24/7, щоденно встановлених постах спостереження (на території

Тернопільського ОЦКПХ, міськрайонних центрів та відділів міськрайонних центрів) тричі на день – на 9.00, 13.00 та 17.00 здійснюють вимірювання потужності дози гамма-випромінювання в повітрі.

В 2023 році проведено 10024 моніторингових дозиметричних замірів потужності дози гамма-випромінювання (радіаційного фону повітря) територій області.

За проведеними замірами потужності дози гамма-випромінювання показники природного радіаційного фону на вказаних територіях знаходяться в межах величин природних фонових значень, які характерні для даних територій і не перевищують багаторічних показників природного фону.

2.5 Вплив забруднюючих речовин на здоров'я людини та біорізноманіття

Обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел по Тернопільській області у розрахунку на одну особу у 2023 році Головним управлінням статистики у Тернопільській області не надано.

Аналіз розподілу викидів по території області свідчить, що найбільший внесок у валовий викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря дають підприємства Тернопільського району.

До найбільших забруднювачів атмосферного повітря в області належать підприємства, діяльність яких пов'язана з транспортуванням газу, а саме:

- ТОВ „Оператор газотранспортної системи України” Бердичівське ЛВУМГ КС Тернопіль,
- ДП „Кременецьке управління з постачання та реалізації газу”,
- ТОВ „Оператор газотранспортної системи України” Золотоніське ЛВУМГ Гусятинський ПМ.

За даними наукових досліджень негативні фактори, що мають вплив на здоров'я людини, за значимістю розподіляються так:

- соціальні - 37%;
- забруднення атмосферного повітря - 21%;
- медичні та біологічні - 19%;
- забруднення питної води - 13%;
- інші причини - 10%.

Це зумовлено, в першу чергу, тим, що людина споживає за добу повітря набагато більше в об'ємному відношенні, ніж води та їжі. Водночас істотні захисні бар'єри існують тільки для тих шкідливих речовин, що потрапляють до організму через шлунково-кишковий тракт, легені ж таким надійним захистом не забезпечені.

Наявні в атмосферному повітрі шкідливі речовини впливають на людський організм при контакті з поверхнею шкіри або слизовою оболонкою. Поряд з органами дихання забруднювачі вражають органи зору та нюху, а впливаючи на слизову оболонку гортані, можуть викликати спазми голосових зв'язок.

У деяких випадках вплив одних з забруднюючих речовин у комбінації з іншими призводять до більш серйозних розладів здоров'я, ніж вплив кожного з них окремо. Велику роль відіграє тривалість впливу.

Статистичний аналіз дозволив досить надійно установити залежність між рівнем забруднення повітря і таких захворювань, як захворювання верхніх дихальних шляхів, серцева недостатність, бронхіти, астма, пневмонія, емфізема легень, різні алергійні захворювання, а також хвороби ока.

Ознаки і наслідки дій забруднювачів повітря на організм людини проявляються здебільшого в погіршенні загального стану здоров'я: з'являються головний біль, нудота, відчуття слабкості, знижується або втрачається працездатність.

Вплив деяких шкідливих речовин на здоров'я людини.

Дуже несприятливо діє на організм людини **оксид вуглецю**. Він міститься в атмосферному повітрі в кількостях, здатних підвищити вміст карбоксигемоглобіну, що погіршує стан тканинного дихання, негативно впливає на функцію нервової і серцево-судинної систем. Наявність оксиду вуглецю в організмі стає причиною скарг на головний біль, запаморочення, порушення сну, зниження пам'яті й уваги, задишку, біль у ділянці серця. Токсичність оксиду вуглецю зростає при наявності в повітрі азоту.

Оксиди азоту (NO , N_2O_3 , NO_5 , N_2O_4). В атмосферу викидається в основному діоксид азоту (NO_2) - безбарвний отруйний газ, що не має запаху, дратівливо діє на органи дихання. Особливо небезпечні оксиди азоту в містах, де вони взаємодіють з відпрацьованими газами автомобілів. Перша ознака отруєння оксидами азоту - легкий кашель. При підвищенні концентрації оксидів азоту, виникає сильний кашель, блювота, іноді головний біль. При контакті з вологою поверхнею слизової оболонки оксиди азоту утворюють кислоти HNO_3 і HNO_2 , які призводять до набряку легенів.

SO_2 - безбарвний газ з гострим запахом, уже в малих концентраціях (20-30 мг/м³) створює неприємний смак у роті, дратує слизисті оболонки очей і дихальних шляхів. Забруднення атмосферного повітря діоксидом сірки частіше призводить до виникнення таких захворювань, як хронічний і астматичний бронхіт, бронхіальна астма.

Вуглеводні (пари бензину, метану тощо). За характером впливу на організм людини розрізняють 2 групи: подразнювальні й канцерогенні.

Подразнювальні вуглеводні наркотично впливають на центральну нервову систему (запаморочення і тому подібне), діють на слизові оболонки. Так, при вдиханні протягом 8 годин пари бензину в концентрації 600 мг/м³ виникають головні болі, кашель, неприємні відчуття в горлі.

Сполуки свинцю. В організм через органи дихання надходить приблизно 50% сполук свинцю. Під дією свинцю порушується синтез гемоглобіну, виникає захворювання дихальних шляхів, сечостатевої системи, нервової системи. Особливо небезпечні сполуки свинцю для дітей дошкільного віку.

Вплив атмосферного забруднення поширюється також на рослинний та тваринний світ. Викиди автотранспорту та підприємств зумовлюють ураження всіх видів рослинності - декоративні та фруктові дерева, чагарники та ліси, сільськогосподарські культури та, навіть, трав'яний покрив. Токсичні речовини порушують структуру листя і погіршують обмін речовин. Забарвлення листя змінюється, воно деформується і відмирає, а потім патологічний процес

поширюється на весь рослинний організм. Найнебезпечнішими для флори є сполуки сірки та фтору. Великої шкоди зеленим насадженням завдають оксид вуглецю, хлор, а також вуглеводні. Особливо небезпечними для рослин є відпрацьовані гази автомобілів.

Атмосферні забруднення шкідливо впливають і на тварин. Учені виявляють у кістках та печінці корів свинець, а використання запиленого сіна стає причиною появи кашлю і задишки у коней. Забруднення атмосферного повітря призводить до ураження очей і верхніх дихальних шляхів свійських тварин і птахів. Непоправної шкоди флорі і фауні завдає безконтрольне застосування пестицидів.

2.6 Регіональна політика та заходи у сфері поліпшення та відновлення стану атмосферного повітря

Чисте та безпечне атмосферне повітря є суспільною цінністю та останнім безкоштовним природним ресурсом, що для більшості населення не має альтернативи споживання. У галузі охорони атмосферного повітря впровадження системи моніторингу та управління якістю атмосферного повітря в містах та промислових агломераціях України має широке міжнародне нормативно-правове підґрунтя. Україною ратифіковано Рамкову конвенцію Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (29.10.1996). Кінцева мета цієї Конвенції та всіх пов'язаних з нею правових документів – стабілізація концентрацій парникових газів в атмосфері на такому рівні, який не допускав би небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему.

Будучи стороною Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату, Україна також ратифікувала Кіотський протокол та Паризьку угоду.

Україною ратифіковано Орхуську Конвенцію та її Протокол про реєстри викидів і перенесення забруднювачів, метою якого є розширення доступу громадськості до інформації через створення послідовних, інтегрованих, загальнонаціональних реєстрів викидів і перенесення забруднювачів згідно з положеннями цього Протоколу, які могли б сприяти участі громадськості в процесі ухвалення рішень із питань, що стосуються довкілля, а також сприяти запобіганню та скороченню забруднення довкілля.

Також Україною ратифіковано та імплементовано в національне законодавство низка міжнародних законодавчих актів щодо охорони атмосферного повітря: ратифіковано Конвенцію про транскордонне забруднення атмосферного повітря на великі відстані (05.06.1980); імплементовано у національне законодавство Директиву 2008/50/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 року про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи.

Законодавство України у галузі охорони атмосферного повітря передбачає цілу систему заходів: дозвільного, попереджувального (превентивного), контрольного, стимулюючого характеру (заохочення й відповідальність), поновлювального (відтворювального), заборонного характеру.

До заходів дозвільного характеру належить отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, який видається спеціально уповноваженими органами. Крім цього, дозволи на експлуатацію (спеціальне використання атмосферного повітря) видаються у разі устаткування з визначеними рівнями впливу фізичних та біологічних факторів на стан атмосферного повітря; діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери та атмосферних явищ у господарських цілях тощо. Кожна юридична особа, яка здійснює викиди забруднюючих речовин, повинна отримати дозвіл на такі викиди.

До заходів попереджувального (превентивного) характеру належить планування; стандартизація; нормування; проектування будівництва та реконструкції підприємств та інших об'єктів, які впливають або можуть впливати на стан атмосферного повітря; встановлення санітарно-захисних зон; державний облік; моніторинг тощо. Ця група заходів містить найбільшу кількість правил, вимог та інших дій із забезпечення безпеки та сприятливого стану атмосферного повітря та довкілля у цілому.

Законодавством передбачено здійснення заходів щодо відвернення і зменшення забруднення атмосферного повітря викидами транспортних та інших пересувних засобів і установок та впливу їх фізичних факторів. До них належать: розробка та виконання комплексу заходів щодо зниження викидів, знешкодження шкідливих речовин і зменшення фізичного впливу під час проектування, виробництва, експлуатації та ремонту транспортних та інших пересувних засобів і установок; переведення транспортних та інших пересувних засобів і установок на менш токсичні види палива; раціональне планування та забудова населених пунктів з дотриманням нормативно визначеної відстані до транспортних шляхів; виведення з густонаселених житлових кварталів за межі міста транспортних підприємств, вантажного транзитного автомобільного транспорту; обмеження в'їзду автомобільного транспорту та інших транспортних засобів та установок у сельбищні, курортні, лікувально-оздоровчі, рекреаційні та природно-заповідні зони, місця масового відпочинку та туризму; поліпшення стану утримання транспортних шляхів і вуличного покриття; впровадження в містах автоматизованих систем регулювання дорожнього руху; удосконалення технологій транспортування і зберігання палива, забезпечення постійного контролю за якістю палива на нафтопереробних підприємствах та автозаправних станціях; впровадження та вдосконалення діяльності контрольно-регулювальних і діагностичних пунктів та комплексних систем перевірки нормативів екологічної безпеки транспортних та інших пересувних засобів і установок. Проектування, виробництво та експлуатація транспортних та інших пересувних засобів і установок, вміст забруднюючих речовин у відпрацьованих газах яких перевищує нормативи або рівні впливу фізичних факторів, забороняються.

Істотну роль у проведенні попереджувальних охоронних заходів відіграє моніторинг, який проводиться з метою отримання, збирання, оброблення, збереження та аналізу інформації про викиди забруднюючих речовин та рівень забруднення атмосферного повітря, оцінки та прогнозування його змін і ступеня

небезпечності та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень у галузі охорони атмосферного повітря.

На території Тернопільської області для впровадження системи державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря розпорядженням начальника обласної військової адміністрації від 10.05.2022 № 278/01.02-01 затверджено Програму державного моніторингу у галузі охорони атмосферного повітря на 2021-2025 роки Тернопільської зони (відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 14.08.2019 № 827 „Деякі питання здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря”). Програма погоджена Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України та передбачає впровадження нової системи державного моніторингу у галузі охорони атмосферного повітря, отримання, збирання, оброблення та аналізу інформації про викиди забруднюючих речовин та рівень забруднення атмосферного повітря, оцінку та прогнозування змін та небезпек.

Крім цього, відбуватиметься інформування населення про якість повітря, вплив його забруднення на здоров'я людей, а також здійснюватиметься моніторинг повітря завдяки спеціально встановленому обладнанню на чотирьох стаціонарних постах спостереження автоматизованої системи, які планується встановити в містах Бережани, Кременець, Тернопіль та Чортків.

До заходів стимулюючого характеру належать організаційно-економічні заходи, які передбачають: а) збір за забруднення навколишнього природного середовища; б) відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення законодавства про охорону атмосферного повітря; в) надання підприємствам, установам, організаціям та громадянам — суб'єктам підприємницької діяльності податкових, кредитних та інших пільг у разі впровадження ними маловідхідних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій, застосування заходів щодо регулювання діяльності, що впливає на клімат, здійснення інших природоохоронних заходів з метою скорочення викидів забруднюючих речовин та зменшення рівнів впливу фізичних і біологічних факторів на атмосферне повітря; г) участь держави у фінансуванні екологічних заходів і будівництві об'єктів екологічного призначення.

До заборонних заходів належать обмеження, тимчасова заборона (зупинення) або припинення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря і впливу фізичних та біологічних факторів на його стан. Господарська чи інші види діяльності, пов'язані з порушенням умов і вимог до викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря і рівнів впливу фізичних та біологічних факторів на його стан, передбачених дозволами, може бути обмежена, тимчасово заборонена (зупинена) або припинена відповідно до законодавства.

3. ЗМІНА КЛІМАТУ

3.1 Тенденції зміни клімату

Проблема зміни клімату є однією з найбільш важливих проблем сучасності. Це зумовлено тим, що зміни кліматичних умов суттєво впливають не лише на економіку, екологію країн, а й на їх соціальне та політичне життя. Потепління кліматичної системи не викликає сумнівів. Такі темпи глобального потепління спричинять серйозні кліматичні зміни і різні екосистеми опиняться під загрозою зникнення. Найбільш помітним наслідком зміни клімату буде не поступове потепління, а «надзвичайні ситуації» такі як сильні засухи, повені, шторми, урагани, надзвичайно спекотні дні, які відбуватимуться частіше. За останнє сторіччя сучасне потепління клімату характеризується підвищенням глобальної температури повітря на $0,6^{\circ}\text{C}$, що веде до суттєвих змін температури повітря і на регіональному рівні. Протягом останніх 10 років реєструється зростання температури атмосферного повітря у м. Тернопіль у межах $0,8-2,30^{\circ}\text{C}$, що відповідає загальним тенденціям як в Україні, так і в Європі. Найбільший внесок у зміну річної температури в регіоні мали літній та зимовий сезони. Їх середня температура зросла, відповідно, на $1,3^{\circ}\text{C}$ та $1,2^{\circ}\text{C}$. При цьому найбільш суттєво підвищилась температура повітря у січні ($2,1^{\circ}\text{C}$) та липні ($1,6^{\circ}\text{C}$). Весною середня температура виросла на $0,9^{\circ}\text{C}$. Цей ріст значною мірою зумовлений підвищенням температури у березні ($1,7^{\circ}\text{C}$). Температура повітря восени змінилась несуттєво ($0,1^{\circ}\text{C}$). Ріст середньої за рік та місяць приземної температури повітря у Тернопільській області зумовлений збільшенням максимальної та мінімальної температури повітря впродовж усього року. Ці зміни практично не викликають сумнівів. Значне зростання максимальної і, особливо, мінімальної температури повітря у холодний період року зумовило зменшення кількості морозних днів. Підвищення температури повітря на Тернопільщині зумовило також збільшення майже на два тижні тривалості 29 теплого періоду та зростання його комфортності для людини. Ріст максимальної температури, зумовив збільшення кількості спекотних днів, коли максимальна температура повітря перевищувала 20 та 25°C . При цьому найбільш інтенсивний ріст, як і в інших регіонах, характерний для температури вище 25°C . Збільшення числа спекотних днів на Тернопільщині супроводжувалось ростом відносної вологості, що ймовірно привело до збільшення кількості днів з задихою, яка несприятливо впливає на самопочуття та здоров'я людини. Зміна кількості опадів, що випадають в області за рік та сезон дуже мало ймовірна. При цьому відмічається деяке їх підвищення восени, особливо у вересні (майже на 30%) та зменшення зимою, особливо у грудні та січні. Підвищення температури повітря, особливо мінімальної, у холодний період зумовило на значній території України зміну структури опадів. Проте на Тернопільщині збільшення повторюваності числа днів з дощем взимку і зменшення числа днів зі снігом є несуттєвим.

3.2 Регіональна політика та заходи у сфері скорочення антропогенних викидів парникових газів та адаптації до зміни клімату

Зміна клімату стала однією з найнагальніших світових проблем. Лише за останні кілька років в Україні та в усьому світі зросла кількість аномальних погодних явищ, що спричинило людські та значні економічні втрати. Враховуючи це, якщо не змінити підхід до вирішення цієї проблеми - це справді небезпечно. Бездіяльність сьогодні може мати катастрофічні наслідки завтра.

Паризька угода - угода в межах Рамкової конвенції ООН про зміну клімату щодо регулювання заходів зі зменшення викидів діоксиду вуглецю з 2020 р., яку прийняли у 2015 році. Цим самим країни-підписанти погодилися втримувати рівень глобального потепління на рівні, нижчому за 2° C від середини XX ст. - саме тоді у світі почався час активного промислового розвитку. Також вони зобов'язались докласти усіх зусиль для обмеження підняття температури до 1,50 C до кінця століття. Досить амбітна мета, враховуючи, що нині цей показник уже майже сягнув 10 C, а темпи потепління щороку зростають. Однак її необхідно досягнути, якщо ми хочемо зберегти світ придатним для життя. Україна оновила свій національно визначений внесок згідно Паризької угоди, поставивши за ціль скоротити викиди парникових газів на 65% до 2030 року порівняно з рівнем 1990 року. Попереднє зобов'язання України полягало у скороченні викидів лише на 40% від рівня 1990 року.

Національно визначені внески - це національні плани, розроблені кожною стороною, що підписала Паризьку угоду, для вирішення проблем зміни клімату. Кожні п'ять років країнам необхідно переглядати та підвищувати рівень показників, відображених у національних планах дій щодо клімату, щоб гарантувати, що середня глобальна температура не підніметься вище 2° C, з метою обмежити підвищення температури до 1,5° C вище доіндустріального рівня.

В Україні основними заходами зі скорочення викидів протягом наступних десяти років будуть:

- модернізація та оновлення енергетичної інфраструктури та промислових підприємств;
- розвиток відновлюваних джерел енергії;
- запровадження заходів з енергоефективності у всіх галузях економіки;
- сприяння термомодернізації будівель;
- прискорення темпів розвитку органічного сільського господарства та використання ефективних сільськогосподарських практик;
- сприяння використанню електромобілів та модернізація транспортного парку;
- запровадження більш ефективного поводження з відходами;
- прискорення схем лісовідновлення та реформування лісового господарства.

З метою адаптації до змін клімату в області планується розробити регіональну стратегію адаптації до змін клімату, оцінки впливу на навколишнє природне середовище.

Крім цього, заходи стосовно адаптації до змін клімату передбачені Програмою охорони навколишнього природного середовища в Тернопільській області на 2021-2027 роки, яка затверджена рішенням Тернопільської обласної ради від 03 лютого 2021 року № 58 (зі змінами), передбачено видатки з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища обсягом 400,0 тис. гривень на розроблення регіональної стратегії адаптації до зміни клімату. а саме:

- розроблення методичних рекомендацій щодо підвищення продуктивності та стійкості лісів області в умовах змін клімату;
- підготовка рекомендацій щодо стабілізації гідрологічного режиму та збереження водних ресурсів області в умовах змін клімату;
- розроблення методичних рекомендацій щодо збереження та підвищення родючості ґрунтів області в умовах змін клімату;
- будівництво біогазових комплексів з переробки органічних відходів сільського господарства, цукрових заводів, тваринницьких ферм, підприємств м'ясної, молочної та спиртової промисловості;
- запровадження в закладах освіти області циклу тренінгів із кліматичної освіти «Клімат змінюється. Час діяти!».

За кошти обласного фонду охорони навколишнього природного середовища розроблено методичні рекомендації щодо підвищення продуктивності та стійкості лісів області в умовах змін клімату в сумі 49,0 тис. гривень. Дані рекомендації розіслано для впровадження їх користувачами лісів Тернопільської області різних форм власності з метою запобігання негативного впливу змін довкілля на лісові екосистеми та здійснення лісогосподарських заходів, спрямованих на підвищення продуктивності лісових насаджень та їх стійкості до шкідників, захворювань, порушення гідрологічного режиму, атмосферних впливів тощо.

Реалізація перелічених заходів дасть можливість оптимізувати процес ведення лісового господарства, покращити еколого-санітарний стан водних об'єктів, забезпечити охорону ґрунтів в умовах кліматичних змін, скоротити викиди парникових газів та збільшити обсяги вироблення екологічно чистої енергії (газу, теплової та електричної енергії).

Протягом 2023 року в рамках здійснення заходів із заліснення земель державними лісогосподарськими підприємствами області проведено лісо-відновлення на площі 403,4 га, створено нові ліси на площі 25,6 га, висаджено 1778,1 тис. дерев. Також проведено доповнення раніше створених лісових культур і нових лісів на площі 646,8 га, висаджено 662,4 тис. дерев. Для сприяння природному поновленню на виділених лісових ділянках площею 47,4 га висаджено 22,0 тис. дерев. Іншими лісокористувачами проведено лісо-відновлення на площі 49,4 га, висаджено 260,2 тис. дерев, для сприяння природному поновленню на виділених лісових ділянках площею 14,2 га висаджено 11,6 тис. дерев, а також проведено озеленення населених пунктів на площі 0,02 га, висаджено 0,75 тис. дерев.

З метою зменшення шкідливих викидів в атмосферне повітря в області впроваджуються альтернативні види джерел енергетики, зокрема на даний час функціонують:

- 17 міні гідроелектростанцій загальною потужністю 12,418 МВт;
- 1 станція дегазації ТОВ „Біогаз Енерджі-Тернопіль” потужністю 0,5 МВт;
- 2 станції з біогазовими комплексами з переробки органічної частини відходів сільського господарства для виробництва електроенергії з біогазу;
- 2 вітрові електричні станції потужність 5,47 МВт.

Крім цього, 4198 домогосподарств встановили сонячні фотомодулі загальною потужністю 119,52 МВт, загальна потужність промислових СЕС складає 79,03 МВт.

Процес розкладання відходів спричиняє приблизно 20 % всіх викидів метану, пов'язаних із людською діяльністю. Доведено, що викиди цього газу зі звалищ роблять значний негативний внесок у посилення кліматичної кризи, а впровадження заходів зі скорочення викидів метану є надзвичайно важливим фактором досягнення кліматичної нейтральності.

Законом України „Про управління відходами” у якості місць видалення відходів не передбачено функціонування сміттєзвалищ, натомість планується спорудження полігонів, технологічне обладнання яких буде забезпечувати захист ґрунтових вод, вилучення і знешкодження біогазу та фільтрату, контроль викидів в атмосферне повітря, забруднення ґрунтів і підземних вод.

У зв'язку з цим, для вирішення питання управління побутовими відходами та з метою скорочення викидів метану в атмосферне повітря, обласна військова адміністрація неодноразово надсилала листи органам місцевого самоврядування про необхідність закриття більшості несанкціонованих сміттєзвалищ та визначення 1-2 місць видалення відходів (у якості тимчасових) для забезпечення можливості захоронення побутових відходів до моменту спорудження регіональних полігонів, будівництво яких за кластерним принципом передбачено проєктом регіонального плану управління відходами в області. На даний час триває пошук земельних ділянок, які б відповідали вимогам чинного законодавства та були придатними для розташування таких полігонів.

Після закриття сміттєзвалищ рекомендовано забезпечити проведення їх рекультивації та здійснення в установленому порядку заліснення рекультивованих земель з їх подальшою передачею у користування лісгосподарським підприємствам чи комунальним підприємствам, у складі яких створені спеціалізовані лісгосподарські підрозділи.

3.3 Регіональна політика та заходи у сфері захисту озонового шару

Руйнування озонового шару є однією з наймасштабніших екологічних проблем планети. У 1985 році вчені виявили першу „озонову діру” над Антарктидою, а пізніше - над Арктикою. Мільйони молекул озону руйнуються щохвилини і в результаті збільшується кількість ультрафіолетового випромінювання, що досягає Землі.

Для того, щоб вплинути на ситуацію, у 1985 році небайдужа світова спільнота прийняла екологічну угоду - Віденську конвенцію про охорону озонового шару. А 16 вересня 1987 року було підписано Монреальський протокол про речовини, які руйнують озоновий шар. Уряди практично усіх країн

світу приєдналися до протоколу і тим самим взяли на себе зобов'язання із досягнення ключової мети - згортання виробництва та використання озоноруйнівних речовин у різних секторах промисловості.

Україна у 1985 році підписала, а в 1986 році ратифікувала Віденську конвенцію про охорону озонового шару. На основі Віденської конвенції у 1988 році наша країна приєдналася до Монреальського протоколу.

У рамках Монреальського протоколу світовій спільноті вдалося заборонити виробництво і вжиток близько 100 видів хімікатів, що руйнують озоновий шар. Багато які з цих речовин сприяють глобальному потеплінню.

Не дивлячись на те, що викиди парникових газів тісно пов'язані із розвитком економіки, зокрема із рівнем ВВП як одним із найпоширеніших показників, однак свій вплив на рівень викидів має також ряд інших факторів, наприклад, модернізація промислових та інших об'єктів, що дозволяє скорочувати інтенсивність викидів на одиницю продукції як прямо (зниження використання сировини), так і опосередковано (через заходи із енергозбереження або використання відновлюваних джерел), модернізація транспортних трубопроводів дає змогу скоротити викиди парникових газів від неконтрольованих витоків при перекачуванні природного газу, а також зміна структури різних видів палива в енергетиці.

Політика та заходи у сфері охорони озонового шару Для формування національної адаптаційної політики, в Україні проводяться комплексні дослідження спрямовані на визначення позитивних і негативних наслідків глобального потепління. Ці дослідження стосуються різних сфер господарської діяльності і природного середовища як у цілому для країни, так і в регіональному аспекті.

У 2019 році Верховна Рада ухвалила Закон «Про озоноруйнівні речовини та фторовані парникові гази», який регулює правовідносини щодо виробництва, імпорту, експорту, зберігання, використання, розміщення на ринку та поводження з озоноруйнівними речовинами, фторованими парниковими газами, товарами та обладнанням, які їх містять або використовують, що впливає на озоновий шар та на рівень глобального потепління.

Наказом Міндовкілля від 08 червня 2021 року № 369, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 13 серпня 2021 року за № 1077/36699, затверджено Порядок створення та ведення Єдиного державного реєстру операторів контрольованих речовин. Цей Порядок визначає процедуру створення та ведення реєстру суб'єктів господарювання, які виконують операції щодо імпорту, експорту, розміщення на ринку, зберігання, використання або поводження з контрольованими речовинами та/або товарами і обладнанням, суб'єктів господарювання, що володіють та/або використовують стаціонарне обладнання або системи та набули статусу оператора контрольованих речовин відповідно до законодавства, а також осіб, які отримали кваліфікаційний документ (сертифікат) згідно зі статтею 11 Закону України „Про регулювання господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами”, внесення відомостей до Єдиного державного реєстру операторів контрольованих речовин (далі – Реєстр) та надання відомостей з

нього.

Суб'єкти господарювання зобов'язані враховувати вимоги вищевказаних нормативних актів при планування господарської діяльності з використанням озоноруйнуючих речовин.

4. ВОДНІ РЕСУРСИ

4.1 Водні ресурси та їх використання

4.1.1 Загальна характеристика

Забезпечення водою галузей економіки області та населення здійснюється із поверхневих та підземних джерел.

Рівнинний рельєф і достатнє зволоження впливають на формування густої річкової мережі. Більш як 120 річок області мають довжину понад 10 км. До великих річок належить ріка Дністер; до середніх – Збруч, Серет, Іква і Горинь; всі інші – до малих. Всі річки загальнодержавного значення. Більшість рік області (80%) протікає в меридіональному напрямі по нахилу території області. Це ріки, які належать до басейну Дністра. Найбільшими з них є Золота Липа, Коропець, Стрипа, Серет, Збруч, Нічлава.

Ріки басейну Прип'яті – Іква, Вілія, Горинь течуть на північний схід і гирла їх виходять за межі області.

Ріки області мають змішаний тип живлення. Навесні вони поповнюються талими сніговими водами, влітку – дощовими, весь рік – підземними водами. При цьому атмосферні опади складають 70%, а підземні води – 30% загального стоку.

Найвищий рівень води в ріках спостерігається у березні і квітні, коли тане сніг, а також в першій половині літа, коли часто випадають дощі. Під час повені рівень води може піднятися на 10-50 см за добу. Найнижчий рівень води в ріках (межень) – у серпні-вересні і грудні-лютому, коли випадає незначна кількість опадів.

р. Дністер

Найбільша ріка області - Дністер. Він протікає на її південному заході і півдні і виступає природною межею між Тернопільською, Івано-Франківською та Чернівецькою областями.

Його загальна довжина 1362 км, а в межах нашої області 215 км. Найвищий рівень води спостерігається під час танення снігу в Карпатах і в час літньої повені.

р. Золота Липа

Через західну частину області протікає Золота Липа, довжина якої 85 км. На якість води річки впливають не тільки зворотні води, скинуті в межах м. Бережани, а й наявність осушних систем нижче по течії. В цілому ця водойма є найчистішою в області.

Основним забруднювачем річки є КП „Добробут” БМКП м Бережани.

р. Стрипа

Притока Дністра - Стрипа (147 км) – тече з півночі на південь, витікаючи з-під Зборова, де зливаються чотири потоки – Стрипа Івачівська, Стрипа Вовчовецька, Стрипа Коршилівська і Східна Стрипа.

Основними забруднювачами річки є КП „Зборівський водоканал” та ТОВ „Бучацький сирзавод”.

р. Нічлава

Річка бере початок на північ від села Чагарин Гусятинського району. Довжина 83 км. Площа водозбірного басейну 871 км² Стік ріки (у верхній течії Нічлавка) формується на території області.

Основне джерело живлення річки – атмосферні опади, меншу роль відіграють талі та підземні води, вплив останніх на стік зростає лише в південній частині басейну.

Основним забруднювачем річки є КП „Борщівський комунальник”.

р. Серет

Однією з найдовших приток Дністра на території області є річка Серет, її довжина – 242 км, а площа басейну 3,9 тис. км. Ця ріка протікає через всю область і через найбільші міста Тернопіль та Чортків.

Основними забруднювачами річки є КП „Чортківське ВУВКГ” Чортківської міської ради та КП „Теребовля”.

р. Збруч

Річка Збруч розмежовує Тернопільську і Хмельницьку області, її довжина 244 км. В цілому м. Підволочиськ негативно впливає на якість вод річки через незадовільну роботу міських очисних споруд. р. Горинь Ріка Горинь належить до басейну Дніпра. Бере початок із джерела, що виходить на денну поверхню на північний захід від села Волиці. Загалом тече з південного-заходу на північний схід і впадає в Прип'ять. Довжина 659 км (у межах України – 577 км), площа водозбору 27700 км² Основними притоками на території області є річки Горинька, Вілія, Жирак.

Основним забруднювачем річки є Лановецьке КП по благоустрою.

р. Вілія

Ліва притока Горині. Довжина 77 км. Площа водозбірного басейну 1815 км². Вілія бере початок з джерела біля села Підлісне на Подільській височині. Тече переважно на північний схід.

Основним забруднювачем річки є КП „Шумськкомунсервіс”.

р. Іква

Права притока Стиру (басейн Дніпра). Довжина Ікви 155 км, площа басейну 2250 км². Іква бере початок у селі Черниця Львівської області.

Основним забруднювачем річки є КП „Міськводгосп” м. Кременець.

4.1.2 Водокористування та водовідведення

Водний фонд області складається з поверхневих (річки, водосховища, ставки) і підземних вод.

За водозабезпеченістю Тернопільська область займає 15 місце в Україні. На території області налічується 1401 річка загальною довжиною 6066 км, 19 водосховищ загальною площею водного плеса 2921 га, об'ємом води 58 млн. м³ і 1200 ставків загальною площею водного плеса 6333 га, об'ємом води 59 млн. м³, 3432 артсвердловини і 74285 шахтних колодязів.

В залежності від водності року на одного мешканця області припадає лише від 1 до 1,5 тис. м³ води на рік. До того ж розподіл водних ресурсів по території області нерівномірний. Найменше водозабезпеченою є південна частина області.

Водні ресурси області використовуються для промислового і сільськогосподарського водопостачання, комунально-побутових потреб, енергетики, риборозведення, рекреаційних цілей.

Основні показники використання і відведення води(млн. м)³

Таблиця 4.1.2.1

Показники	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік
Забрано води з природних водних об'єктів - всього	52,07	38,753	40,283	37,520	36,54
у тому числі для використання	40,23	30,740	31,241	29,743	29,812
Спожито свіжої води (включаючи морську), з неї на	40,23	30,740	30,241	29,743	29,812
виробничі потреби	23,10	15,199	15,970	15,391	15,30
побутово-питні потреби	16,90	15,138	14,890	14,176	14,23
зрошення	0,235	0,161	0,187	0,137	0,25
сільськогосподарські потреби	2,968	0,123	0,054	0,038	0,03
ставково-рибне господарство	19,61	18,323	21,798	26,280	22,786
Втрати води при транспортуванні	4,498	4,647	4,381	3,280	2,616
Загальне водовідведення, з нього	39,42	31,120	31,122	28,628	29,19
у поверхневій водній мережі	38,80	30,830	30,887	28,061	28,58
у тому числі					
забруднених зворотних вод	2,371	2,068	2,173	2,074	1,666
з них без очищення	0,462	0,406	0,525	0,520	0,482
нормативно очищених	16,79	16,395	16,338	15,152	15,262
нормативно чистих без очистки	19,63	12,368	12,376	10,835	11,652
Обсяг оборотної та послідовно використаної води	32,98	40,107	28,872	28,684	27,356
Частка оборотної та послідовно використаної води, %	58,86	54,149	44,282	44,280	43,885
Потужність очисних споруд	50,96	44,197	39,72	46,296	47,752

*за даними Регіонального офісу водних ресурсів у Тернопільській області

Забір, використання та відведення води (млн. м³)

Таблиця 4.1.2.2

Назва водного об'єкту	Забрано води із природних водних об'єктів - всього	Використано води	Водовідведення у поверхневі водні об'єкти	
			всього	з них забруднених зворотних вод
Басейн Дністра	26,706	21,966	21,652	1,227
Басейн Дніпра	9,831	7,846	6,964	0,439

*за даними Регіонального офісу водних ресурсів у Тернопільській області

4.2 Забруднення поверхневих вод.

4.2.1 Скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти та очистка стічних вод

У 2023 році у поверхневі водні об'єкти Тернопільської області скинуто 28,58 млн. м³ зворотних вод, в тому числі:

- 11,652 млн. м³ відносяться до нормативно чистих, які не потребують очистки. Це зворотні води при веденні ставково-рибного господарства та від прямооточних систем охолодження на промислових підприємствах;
- 15,262 млн. м³ нормативно очищених стічних вод;
- 1,666 млн.м³ забруднених стічних вод.

В основному забруднені стоки скидають підприємства комунальної сфери, через каналізаційні мережі яких скидається близько 80% забруднених зворотних вод. Головною причиною цього є значна зношеність каналізаційних мереж, насосних станцій, очисних споруд, несвоєчасне проведення поточних та капітальних ремонтів, припинення експлуатації обладнання у зв'язку з високою енергоємністю, низька кваліфікація обслуговуючого персоналу, надостатня увага міських і селищних голів до питань забезпечення належного функціонування згаданих об'єктів. Відсутність очистки зворотних вод гальмує розвиток населених пунктів, зокрема житлового будівництва.

В режимі повної біологічної очистки працюють тільки очисні споруди КП „Тернопільводоканал”. Більшість підприємств комунальної сфери відводять недостатньо-очищені стоки, а стоки таких міст, як Борщів, Зборів, Монастирська, Тербовля, Шумськ та частина стоків міст Заліщики, Бучач, Бережани відводяться без очистки.

Починаючи з 2015 року, завдяки залученню та освоєнню коштів Державного та місцевих бюджетів, в населених пунктах області, зокрема містах Бережани, Збараж, Ланівці, Підгайці, Почаїв, Хоростків, Шумськ, селищах Товсте Чортківського району та Микулинці Тернопільського району, селах Нове Село Тернопільського району та Більче-Золоте Чортківського району проведено будівництво чи реконструкцію каналізаційних очисних споруд на об'єктах комунальної та соціальної сфери. З перелічених очисних споруд нормативного очищення стічних вод досягнуто на об'єктах в містах Хоростків та Збараж,

селищі Микулинці Тернопільського району (фізіотерапевтична лікарня), селищі Товсте та селі Більче-Золоте Чортківського району (фізіотерапевтична лікарня). Решта зданих в експлуатацію очисних споруд досі не забезпечують нормативного очищення зворотних вод.

Будівельні роботи по проєкту „Реконструкція біологічних очисних споруд продуктивністю 7000 м³/добу з виділенням 1-го пускового комплексу на 4000 м³/добу, вул. Гранична, 88, м. Чортків Тернопільської області” закінчені, завершується процедура введення об’єкта в експлуатацію.

Завдяки здійсненню ряду заходів, а саме промиванню каналізаційних мереж, дещо покращилися показники зворотних вод на виході з каналізаційних очисних споруд у м. Ланівці Кременецького району, досягнуто нормативної очистки стоків у м. Скалат Тернопільського району.

Упродовж 2023 року Борщівською міською радою освоєно 5700,0 тис. гривень з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища, забезпечено зведення виробничих будівель та мулових майданчиків, закуплено та встановлено установку КУБО-250 для біологічної очистки стічних вод очисних споруд каналізації господарсько-побутових стоків.

Програмою охорони навколишнього природного середовища в Тернопільській області на 2021-2027 роки (зі змінами) передбачено реалізацію ряду заходів, пов’язаних із покращенням якості поверхневих та підземних вод, а саме:

- будівництво каналізаційних очисних споруд у містах Бережани, Борщів, Бучач, Заліщики та Підгайці;

- реконструкцію каналізаційних очисних споруд у с. Великий Глибочок Тернопільського району, селищах Вишнівець Кременецького району та Підволочиськ Тернопільського району, містах Гусятин, Копичинці, Зборів, Кременець та Почаїв.

Бережанське МКП „Добробут”, КП „Зборівський водоканал”, Кременецьке КП „Міськводгосп”, КП Тербовлянської міської ради „Тербовля”, КП „Комунальник” (м. Борщів), КП „Бучацький комбінат комунальних підприємств” за результатами звітності про водокористування віднесені до переліку основних забруднювачів області.

Найбільші забруднювачі водних об’єктів*

Таблиця 4.2.1.1

№ п/п	Підприємства	Категорія стоків	Скиди забруднених зворотних вод, млн. м ³
			2023 рік
1.	КП „Добробут” БМКП, м. Бережани	без очистки, недостатньо-очищені	0,163
2.	КП „Зборівський водоканал”	без очистки	0,087
3.	КП Тербовлянської міської ради „Тербовля”	без очистки	0,036
4.	КП „Комунальник”, м. Борщів	без очистки	0,119

5.	КП Кременецької міської ради „Міськводгосп”	недостатньо-очищені	0,278
6.	КП „Бучацький комбінат комунальних підприємств”	без очистки, недостатньо-очищені	0,107

*за даними Регіонального офісу водних ресурсів у Тернопільській області

Реконструйовані очисні споруди м. Чортків

Реконструйовані очисні споруди м. Бучач

4.2.2 Основні забруднювачі водних об'єктів (за сферами діяльності)

Найбільші обсяги скидання зворотних вод у поверхневі водойми на підприємствах житлово-комунального господарства, якими відведено у водойми 16,601 млн. м³ зворотних вод, з них 1,439 млн. м³ – забруднених, а також у сільському господарстві, зокрема у ставково-рибній галузі.

Обсяги скидання зворотних вод від ставково-рибного господарства становлять 11,652 млн. м³ нормативно-чистих зворотних вод, які не потребують очистки.

Використання та відведення води підприємствами галузей економіки (млн. м³)*

Таблиця 4.2.2.1

Галузь економіки	Використано води	З неї на:		Відведено зворотних вод у поверхневі водні об'єкти		
		побутово-питні потреби	виробничі потреби	всього	у тому числі забруднених	з них без очищення
Електроенергетика	0,889	0,664	0,225	-	-	-
Вугільна промисловість	-	-	-	-	-	-
Металургійна промисловість	-	-	-	-	-	-
Хімічна та нафтохімічна промисловість	0,076	0,001	0,075	-	-	-
Машинобудування і металообробка	-	-	-	-	-	-
Нафтогазова промисловість	-	-	-	-	-	-
Житлово-комунальне господарство	13,475	12,724	0,751	16,601	1,439	0,322
Сільське господарство	1,527	0,077	1,172	0,016	0,016	-
Харчова промисловість	1,064	0,041	1,024	0,07	0,019	-
Транспорт	0,105	0,069	0,036	0,004	-	-
Промисловість будівельних матеріалів	0,019	0,003	0,008	-	-	-
Інші галузі	12,657	0,654	12,006	11,889	0,192	0,160
Всього	29,812	14,233	15,297	28,58	1,666	0,482

*за даними Регіонального офісу водних ресурсів у Тернопільській області

4.2.3 Транскордонне забруднення поверхневих вод

На території Тернопільської області транскордонне забруднення поверхневих вод – відсутнє.

4.3 Стан поверхневих вод

Оцінка якості поверхневих вод області здійснювалась на основі аналізу інформації стосовно величин гідрохімічних показників у порівнянні з відповідними значеннями їх гранично – допустимих концентрацій (ГДК) та фоновими показниками.

Спостереження за станом поверхневих вод Тернопільської області здійснювалося:

- Регіональним офісом водних ресурсів у Тернопільській області;
- Державною установою „Тернопільський обласний центр контролю та профілактики хвороб МОЗ України”.

Річка Дністер

Річка Дністер є другою за розмірами рікою України і головною водною артерією Молдови. Ріка починається в Карпатах на висоті 760 м над рівнем моря недалеко від села Вовче Турківського району Львівської області і тече спочатку на північ, а далі на південний схід через Західну Україну, Поділля. І вже недалеко від Одеси впадає у Чорне море, а точніше у Дністровський лиман. Традиційно Дністер поділяється на такі три частини: верхній (від витоків до гирла Золотої Липи), середній (від гирла Золотої Липи до гирла Реута недалеко від Дубоссар) і нижній (від гирла Реута до Дністровського лиману). Загальна довжина річки – 1352 км, площа водозбору – 72100 км². Загальне падіння 759 м, середній нахил водної поверхні – 1,78%. У межах області Дністер має довжину 262 км. На схід від с. Нижнів Дністер є границею між Івано-Франківською і Тернопільською областями. Басейн Дністра має форму вигнутого посередині овалу, довжина якого 700 км, середня ширина – 120 км. Режим ріки висвітлюється на водомірному посту в м. Заліщики, де водомірні спостереження ведуться з 1850 року. Основними елементами спостережень були рівні води і льодові явища. За характером гідрологічного режиму залежить від своїх приток - річок Карпатської зони і Поділля. Найбільше значення в режимі Дністра мають Карпатські притоки, які його й визначають.

Довжина річки в межах області 262 км, площа водозбору - 11307 км². Відноситься до категорії великих річок, на території області в неї впадають лівосторонні притоки Серет, Стрипа, Золота Липа, Коропець, Нічлава, Збруч та інші.

Із природних умов для формування санітарного стану р. Дністер виключне значення має гірський характер верхньої частини басейну, що визначає самоочищення ріки та насичення води розчиненим киснем. Водний режим характеризується весняним водопіллям і дощовими паводками в літній період, що часто приносять значну шкоду народному господарству.

Основними забруднювачами р. Дністер на території області залишається КП „Заліщицький водоканал” м. Заліщики і підприємства, які розташовані в м. Заліщики.

Річка Золота Липа – четверта за довжиною ріка області, але друга за водністю. Починається вона у Львівській області двома потічками: Золотою Липою Дунаївською і Золотою Липою Поморянською, які зливаються біля

с. Гиновичі Тернопільського району. Від цього села починається власне Золота Липа.

У верхів'ях Золота Липа тече у широкій, місцями заболоченій долині, але з високими лісистими схилами і тільки між селами Завалів і Задарів стає вузькою і звивистою, тому що Золота Липа перерізає на цьому відтинку дислоковану смугу – Подільський вал.

Довжина річки – 98 км, площа водозбору – 1414 км². Відноситься до категорії малих річок.

На якість води впливають кількість і якість зворотних вод скинутих, в основному, МКП „Добробут”, підприємствами м. Бережани.

Річка Стрипа – третя за величиною з лівих приток Дністра у межах Тернопільської області. Починається вона від злиття декількох невеличких потічків (Стрипи Івачівської, Стрипи Вовчовецької, Стрипи Коршилівської і Східної Стрипи), які утворюють ніби віяло витоків Стрипи. Площа її водозабору становить 1610 км². Від витоків до с. Соколів Тернопільського району долина Стрипи неглибока. З пологісними схилами і широкою заплавою. У низ від с. Соколів долина глибшає, стає звивистою, а схили її робляться стрімкими, скелястими, з лісово-чагарниковими заростями. Водному режиму річки властива весняна повінь і дощові паводки у літньо- осінній період, а також незначні підйоми рівня води зимою. Такі особливості режиму зумовлені характером живлення річки.

Довжина річки – 146 км, площа водозбору – 1608 км². Відноситься до категорії малих річок. Відбір проб води проводиться в м. Бучач.

Основними забруднювачами р. Стрипа є ТОВ „Бучацький сирзавод” м. Бучач, КП „Зборівський водоканал” м. Зборів.

Річка Нічлава відноситься до малих річок, є водним об'єктом господарсько-побутового призначення. Стік ріки (у верхній течії Нічлавка) формується на території області. Забруднення спостерігається по всій течії річки. На якість вод особливо впливають зворотні води міста Борщів, де відсутні очисні споруди. Завдяки каскаду ставків на території міста, де відбувається самоочищення води, вплив міста зменшується. В нижній течії річка має високий вміст сульфатів, чим суттєво відрізняється від інших рік регіону.

Стік ріки (у верхній течії Нічлавка) формується на території області. Довжина річки – 81 км, площа водозбору - 885 км². Відноситься до категорії малих річок.

Це одна з найбільш забруднених річок області. Основними забруднювачами річки є ДП „Техніка” м. Борщів, підприємства м. Борщова.

Річка Серет

Річка Серет є однією з найдовших річок області. Це ліва притока р. Дністер, яка відноситься до категорії середніх річок. Довжина її складає

248 км. Річка Серет бере початок із джерел, розташованих в с. Нище Тернопільського району. Площа водозабору – 3900 км², загальний перепад висот 230 м, середній ухил – 0,93%. Басейн річки розташований в північно- західній частині Волино-Подільської височини. Поверхня поріzana сіткою ярів і балок. Річкова сітка густа. В басейні протікає 490 річок і струмків загальною довжиною

1706 км. Русло звивисте. Ширина річки – 10-30 м, глибина на перекатах – 0,2-0,7м, на плесах 1,5-3м. Швидкість течії води 0,3-0,5 м/с, на перекатах – до 2 м/с.

Довжина річки – 258 км, площа водозбору – 3900 км². Відноситься до категорії середніх річок. Сток р. Серет зарегульований каскадом водосховищ, на 3-х з них проводиться відбір проб води на гідрохімічний аналіз.

Основними забруднювачами річки є ПМП „Комунекосервіс” смт Микулинці Тернопільського району, КП Тербовлянської міської ради „Тербовля”, КП „Чортківський ВУВКГ” м. Чортків.

Річка Збруч відноситься до середніх річок, є водним об'єктом господарсько-побутового призначення. Річка Збруч розмежовує Тернопільську і Хмельницьку області, її довжина 244 км. В цілому м. Підволочиськ негативно впливає на якість вод річки через незадовільну роботу міських очисних споруд. У гирлі на кордоні із Хмельницькою областю річка належить до чистих.

Довжина річки – 247 км, площа водозбору – 3330 км².

Основними забруднювачами даного водного об'єкту на території області являються Підволочиське УЖКГ, підприємства м. Хоросткова Чортківського району.

Річка Горинь належить до середніх річок, відноситься до басейну р. Прип'ять. Довжина річки на території області становить 62 км.

Річка Горинь на території області, в основному, забруднюється стоками Ланівецьке КП по благоустрою.

Річка Коропець – річка басейну Дністра, є водним об'єктом господарсько-побутового призначення. Довжина річки – 79 км, площа водозбору – 529 км². Протікає Козівською селищною, Підгаєцькою і Монастирською міськими територіальними громадами.

Довжина річки – 79 км, площа водозбору – 529 км². Відноситься до категорії малих річок. Річка Коропець забруднюється скидами КП „Монастирський комунсервіс”, Монастирського маслозаводу, КП „Козова Комунсервіс”, „Підгайці-Водоканал” (внаслідок неінтенсивної роботи очисних споруд).

Річка Іква відноситься до басейну р. Прип'ять. Є водним об'єктом господарсько-побутового призначення. Довжина річки на території області становить 56 км, площа водозбору – 627 км², річка відноситься до категорії середніх річок.

Основними забруднювачами річки є КП „Міськводгосп” м. Кременець, підприємства м. Кременець.

4.3.1 Екологічний стан та потенціал масивів поверхневих вод

Стан і якість водних ресурсів області визначається природними умовами водозаборів, зворотними водами підприємств та стоком з територій. За однакових умов використання і скидів зворотних вод екологічний стан річок визначається також їх водністю.

Стан водойм в області можна охарактеризувати в цілому як задовільний. Це обумовлюється тим, що водойми передаються в оренду фізичним і юридичним

особам і відповідно покращується догляд за ними. По якості води в водоймах воду можна охарактеризувати як нормативно-чисту.

Найбільшими з річок, які належать до басейну р. Дністра є Золота Липа, Коропець, Стрипа, Серет, Збруч, Нічлава.

Річки Горинь і Іква належать до басейну Дніпра, протяжність їх на території області незначна, тому що вони виходять за межі області.

Якість поверхневих вод Тернопільської області визначається природними умовами водозаборів та скидами забруднень підприємствами в населених пунктах.

На основі лабораторного визначення якості поверхневих вод за гідрохімічними показниками – якість поверхневих вод є в допустимих нормах.

Постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 р. № 7583 затверджено новий Порядок здійснення державного моніторингу вод. Порядком визначено чіткий розподіл обов'язків між суб'єктами моніторингу без дублювання повноважень, введено нові показники моніторингу, які в Україні до цього часу не вимірювались – пріоритетні, гідроморфологічні та біологічні.

Діагностичний, операційний та дослідницький моніторинг вод здійснюється за басейновим принципом. Підготовлено програми діагностичного моніторингу для басейнів річок.

На території області моніторинг поверхневих вод здійснюється Басейновим управлінням річки Прип'ять та Дністровським Басейновим управлінням.

Результати проведених досліджень якості поверхневих вод можна переглянути на веб-ресурсі „Моніторинг та екологічна оцінка водних ресурсів України” за посиланням <http://monitoring.davr.gov.ua/EcoWaterMon/GDKMap/Index>.

Критичну роль у функціонуванні урбанізованих водойм відіграють важкі метали, що надходять як з річковим стоком з верхів'я річки Серет, яка живить водоймище, так і за рахунок забруднення змивними дощовими і комунальними водами та викидання автотранспорту міста. В воді ставу важкі метали знаходяться в різних формах і ступенях окислення. Виявлено розчинену йонну форму (гідратовану), колоїдну і зважену форми переважно таких важких металів: залізо, кадмій, кобальт, марганець, мідь, ртуть, свинець, цинк тощо. Встановлено, що вміст металів у воді має сезонні коливання, проте частка усіх досліджуваних металів у воді, порівняно з іншими складовими водного середовища (мул, ґрунти, біота), є найменшою в усі сезони року. Збільшення частки важких металів пов'язано із вторинним забрудненням води, що має місце в різні сезони року. В зимовий період воно визначається дефіцитом розчиненого кисню унаслідок довготривалого льодоставу.

Один із шляхів виходу важких металів із водної фази, а отже, очищення води, є їх накопичення в донних відкладах, де їх середня концентрація часто переважає фонову (Pb, Cd). У наслідок цього пригнічується процес самоочищення в придонному шарі води. Найміцніше утримуються в донних відкладах метали, що містяться в кристалічній решітці мінералів, найслабкіше – метали, адсорбовані на поверхні часток. Високі частки важких металів у прибережному мулі пов'язані із формуванням комплексів з органічними

речовинами природного походження (весна) та із закінченням вегетаційного періоду (зима і осінь), коли відмираючі організми осідають на дно водойми, віддаючи їй біогенні елементи.

У профілі ґрунтів важкими металами розподіляються по-різному. Найбільше збагачені ними верхні гумусові горизонти. Збагачення верхніх горизонтів ґрунтів металами відбувається унаслідок двох процесів – надходженням металів у верхні горизонти ґрунтів з атмосфери і міцним зв'язуванням їх гумусовими речовинами ґрунтів. Накопичення деяких металів в верхніх горизонтах незабруднених ґрунтів є наслідком їх біологічного перенесення з нижніх горизонтів по кореневих системах рослин. Кислі ґрунти, що переважають поблизу Тернопільського ставу, мають меншу здатність утримувати важкі метали, ніж ґрунти з іншими характеристиками. Значна кількість металів зв'язана в лужних ґрунтах в знижених ділянках поблизу водойми.

У тканинах і органах водних рослин виявлено цілий спектр хімічних речовин (важкі метали, нафтопродукти, поверхнево-активні речовини тощо), що забезпечує вихід цих речовин з колообігу у воду протягом майже всього вегетаційного періоду. При цьому концентрація речовин в рослинах на 2-3 порядки вища, ніж у воді.

Більшість важких металів належать до елементів слабкого біологічного захоплення. Але навіть в малих концентраціях вони виявляють сильну токсичну дію на організми унаслідок того, що вони здатні замінювати необхідні мікроелементи і порушувати чи повністю пригнічувати деякі життєво важливі функції. Згідно з нашими дослідженнями найбільша частка усіх досліджуваних металів (Cu, Co, Cd), окрім Pb, знаходиться у водоростях. Особливо це стосується міді та кобальту. Значне накопичення цих елементів пов'язані із бурхливим розвитком фітопланктону (весна) та пасивним накопиченням мікроелементів і акумуляцією їх мертвими клітинами (зима). Спостерігається тісний взаємозв'язок між концентрацією кобальту у воді і у водоростях: чим менший вміст кобальту у воді, тим більший у фітопланктоні.

Отже, найбільш важливими складовими водного середовища щодо накопичення та акумуляції металів є прибережні ґрунти та прибережний мул, а щодо перерозподілу важких металів – водорості. Вода є середовищем, яке зв'язує складові екосистеми, де іони металів та їхні сполуки перебувають недовго, допоки не акумулюються у інші складові водної екосистеми.

Забруднення водойми та порушення кругообігу елементів у ній призводить до порушення співвідношення продукційно-деструкційних процесів, і, відповідно, до інтенсивного накопичення у водоймі органічних речовин. Цей процес відбувається як у водній товщі, так і у донних відкладах, що призводить до збільшення темпів накопичення осаду (замулювання) і збільшення вмісту органічних речовин в донних відкладах.

4.3.2 Хімічний стан масивів поверхневих вод

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 19.09.2018 № 758 „Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод”, наказу Міндовкілля від 31.12.2020 № 410 „Про затвердження програм державного моніторингу вод” лабораторією моніторингу вод та ґрунтів РОВР у Тернопільській області щомісяця здійснюється відбір 16 проб поверхневих вод басейну ріки Дністер та 3 проб поверхневих вод суббасейну ріки Прип'ять:

- р. Збруч, смт Підволочиськ;
- р. Збруч, смт. Скала-Подільська;
- р. Серет, Серетський гідрологічний заказник, с. Залізці;
- р. Серет, Горішньо-Івачівське вдсх., с. Горішній Івачів;
- р. Серет, Тернопільське вдсх., м. Тернопіль;
- р. Серет, м. Чортків;
- р. Серет, смт. В. Березовиця;
- р. Серет, смт. Микулинці;
- р. Серет, с. Угринь;
- р. Серет, с. Монастирок;
- р. Нічлава, Борщівське вдсх., м. Борщів;
- р. Стрипа, м. Бучач;
- р. Золота Липа, м. Бережани;
- р. Коропець, м. Підгайці;
- р. Джурин, с. Нирків;
- р. Гнезна, смт. Великі Бірки;
- р. Іква, с. Сапанів;
- р. Горинь, м. Ланівці;
- р. Полква, с. Жемелинці, Хмельницька область.

Відібрані проби, відповідно до затвердженого графіку доставки проб, транспортуються до лабораторій моніторингу вод Західного та Північного регіонів для виконання вимірювань вмісту забруднюючих речовин для визначення хімічного стану масивів поверхневих вод та фізико-хімічних показників якості води.

На підставі отриманих даних визначаються екологічний та хімічний стан масивів поверхневих вод, екологічний потенціал штучних або істотно змінених масивів поверхневих вод, з урахуванням чого розробляються плани управління річковими басейнами та оцінюється рівень досягнення екологічних цілей.

Визначення хімічного стану масиву поверхневих вод здійснюється на підставі екологічних нормативів якості (ЕНЯ), наведених у додатку 8 до Методики віднесення масиву поверхневих вод до одного з класів екологічного та хімічного станів масиву поверхневих вод, затвердженої наказом Мінприроди від 14.01.2019 № 5.

ЕНЯ встановлюється на двох рівнях: ЕНЯтах - максимально допустима концентрація і ЕНЯср - середньорічна концентрація.

ЕНЯтах означає, що будь-яке виміряне значення забруднюючої речовини не може перевищувати значення максимально допустимої концентрації.

ЕНЯ_{ср} означає, що середньорічне (середнє арифметичне) значення концентрації речовини у будь-якій репрезентативній точці не може перевищувати наведене значення ЕНЯ_{ср}.

Для класифікації хімічного стану масиву поверхневих вод використовуються два класи. Для графічного відображення кожен з класів позначається відповідним кольором:

1 клас хімічного стану, що відповідає хімічному стану „добрий”, позначається синім кольором;

2 клас хімічного стану, що відповідає хімічному стану „недосягнення доброго”, позначається червоним кольором.

Визначення загального стану МПВ проводиться за найгіршим показником.

Результати дослідження вмісту пріоритетних забруднюючих речовин показали перевищення екологічних нормативів якості (ЕНЯ_{max}) для сполук:

Флуорантену (0,12 мкг/дм³) у пунктах спостереження: р. Золота Липа м. Бережани; р. Коропець м. Підгайці; р. Стрипа м. Бучач.

Бензо(в)флуорантену (0,017 мкг/дм³) у пунктах спостереження: р. Золота Липа м. Бережани; р. Коропець м. Підгайці; р. Стрипа м. Бучач.

Бензо(к)флуорантену (0,017 мкг/дм³) у пунктах спостереження: р. Золота Липа м. Бережани; р. Коропець м. Підгайці.

Бензо(g,h,i)перілен ($8,2 \cdot 10^{-3}$ мкг/дм³) у пунктах спостереження: р. Золота Липа м. Бережани.

Свинець та його сполуки (14,0 мкг/дм³) у пунктах спостереження: р. Серет с. Залізці.

Нікель та його сполуки (34,0 мкг/дм³) у пунктах спостереження: р. Іква с. Сапанів; р. Горинь м. Ланівці; р. Полква с. Жемелинці Хмельницька область.

Перевищення екологічних нормативів якості ЕНЯ_{ср} для сполук:

Флуорантен (0,0063 мкг/дм³) виявлено у пунктах спостереження: р. Золота Липа м. Бережани; р. Коропець м. Підгайці; р. Стрипа м. Бучач.

Бензо(а)пірен ($1,7 \cdot 10^{-4}$ мкг/дм³) виявлено у пунктах спостереження: р. Золота Липа м. Бережани; р. Коропець м. Підгайці; р. Стрипа м. Бучач; р. Джури́н с. Нирків; р. Серет смт. В. Березовиця, смт. Микулинці, м. Чортків, с. Угринь; р. Гнізна смт. В. Бірки; р. Збруч смт. Підволочиськ.

Кадмій та його сполук (0,15 мкг/дм³), що відноситься до токсичних важких металів, виявлено у пунктах спостереження: р. Збруч смт. Скала-Подільська.

Нікель (4,0 мкг/дм³) виявлено у пунктах спостереження: р. Іква с. Сапанів; р. Горинь м. Ланівці; р. Полква с. Жемелинці Хмельницька область.

На основі отриманих даних за результатами моніторингу поверхневих вод за 2023 рік встановлено хімічний стан масивів поверхневих вод.

Хімічний стан „добрий”: р. Серет с. Горишній Івачів, м. Тернопіль, с. Монастирок; р. Нічлава м. Борщів.

Хімічний стан „недосягнення доброго”: р. Збруч смт. Підволочиськ та смт. Скала-Подільська; р. Серет Серетський гідрологічний заказник с. Залізці, смт. Велика Березовиця, смт. Микулинці, м. Чортків, с. Угринь; р. Стрипа м. Бучач; р. Золота Липа м. Бережани; р. Коропець м. Підгайці; р. Джури́н

с. Нирків; р. Гнізна смт. Великі Бірки; р. Іква с. Сапанів; р. Горинь м. Ланівці; р. Полква с. Жемелинці, Хмельницька область.

4.3.3 Мікробіологічна оцінка якості вод з огляду на епідемічну ситуацію

За даними статистичної звітності на водоймах II категорії в Тернопільській області встановлено 31 постійних створів спостереження.

На протязі 2023 року з водойм II категорії відібрано та досліджено 122 взірці води за санітарно-хімічними показниками, з них 21 (17,2%) взірець не відповідав санітарним вимогам, за мікробіологічними показниками 64 взірці, з них 56 (87,5%) взірців не відповідали санітарно-гігієнічним вимогам.

Моніторинг якості води поверхневих водойм свідчить про те, що незважаючи на значний спад промислового виробництва за останні роки та зменшенням скидів стічних вод у водойми, по області відмічається тенденція до погіршення екологічного стану водойм II класу за мікробіологічними показниками.

Стан водних об'єктів у місцях водопостачання населення

Таблиця 4.3.3.1

Об'єкти водопостачання	№ рядка	Кількість об'єктів, на яких проводились дослідження	Кількість об'єктів, на яких результати лабор. досліджень не відповідають нормам	Кількість досліджених проб											
				За санітарно-хімічними показниками				у т.ч. на вміст пестицидів				у т.ч. на вміст нітратів			
				усього	з них не відповід. нормам	усього	з них не відповід. нормам	усього	з них не відповід. нормам	усього	з них не відповід. нормам	усього	з них не відповід. нормам	усього	з них не відповід. нормам
А	Б	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Централізоване водопостачання -	1	552	144	4689	708	30		2156	72	5408	326	406		293	
Джерела питного водопостачання (водозабори)	1.1	120	43	908	113	28		459	3	128	25	37		41	
Комунальні водопроводи	2	85	23	3519	423	10		1301	37	3924	132	331		231	
у т.ч. із поверхневих водойм	2.1														
Відомчі водопроводи	3	131	25	197	42	7		193	7	264	19	55		9	
у т.ч. із поверхневих водойм	3.1														
Сільські водопроводи	4	247	71	699	186	13		517	28	773	118	20		19	
у т.ч. із поверхневих водойм	4.1														
Міжрайонні водопроводи	5														
у т.ч. із поверхневих водойм	5.1														
Локальні водопроводи	6	89	25	274	57			145		447	57			34	

Водопровідна мережа	7									5280	301				
Нецентралізоване водопостачання, усього колодязі шахтні	8	1246	410	1928	537			1665	287	1065	212	612	1	67	
у т.ч. громадські	8.1	894	318	1248	363			1026	236	624	116	524	1	14	
індивідуальні колодязі шахтні	8.1.1	185	75	449	93			237	40	296	57	264		14	
каптажі	8.1.2	709	243	799	270			789	196	328	59	260	1		
у т.ч. громадські	8.2	52	15	120	14			102	8	103	42	61		11	
артезіанські свердловини	8.2.1	43	6	38	3			21	1	97	41	22			
бювети	8.3	239	73	500	153			479	41	274	53	15		32	
пункти розливу (нефасована вода)	8.4	2	1	8	4			8		8	1	12		10	
	8.5	59	3	52	11			50	2	56					

4.3.4 Радіаційний стан поверхневих вод

Радіаційний стан водних об'єктів Тернопільської області сформувався під впливом гідрометеорологічних умов та викидів радіонуклідів внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. Контроль стану рівнів радіонуклідного забруднення протягом 2023 року не здійснювався.

Таблиця 4.3.4.1

№ з/п	Водний об'єкт	цезію-137 Бк/дм ³
1	р. Збруч - смт. Скала-Подільська	-
2	р. Золота Липа - м. Бережани	-
3	р. Стрипа - м. Бучач	-
4	р. Збруч - смт. Підволочиськ	-
5	р. Іква - м. Кременець	-
6	р. Горинь - смт. Вишнівець	-
7	р. Горинь - м. Ланівці	-
8	Горішньо - Івачівське водосховище	-
9	Тернопільське водосховище	-
10	Мушкатівське водосховище	-
11	Борщівське водосховище	-
12	Касперівське водосховище	-
13	Козівське водосховище	-

*за даними Регіонального офісу водних ресурсів у Тернопільській області

4.4 Екологічний стан Азовського та Чорного морів

4.5 Регіональна політика та заходи щодо поліпшення стану водних об'єктів

Усі водні об'єкти підлягають охороні від забруднення, засмічення, вичерпання, та інших дій, які можуть погіршити умови водопостачання, завдати шкоди здоров'ю людей, спричинити зменшення рибних запасів, погіршення умов існування деяких тварин, зниження родючості землі та інші несприятливі явища внаслідок зміни фізичних і хімічних властивостей вод, зниження їх здатності до природного очищення, порушення гідрологічного і гідрогеологічного режимів.

Правила охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами спрямовані на попередження та усунення забруднення водних об'єктів, відтворення водних ресурсів і забезпечення безпечних умов водокористування. Правила обов'язкові для виконання всіма водокористувачами, діяльність яких впливає або може вплинути на стан поверхневих вод. Відповідно до цих Правил, скидання зворотних вод у водні об'єкти допускається тільки за умов одержання в установленому порядку дозволу на спеціальне водокористування. Необхідний ступінь очищення зворотних вод, що скидаються у водні об'єкти, визначається нормативами гранично допустимого скидання (ГДС) забруднюючих речовин. Граничний обсяг скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти встановлюється у дозволі на спеціальне водокористування. Водокористувачі, які скидають промислові стічні води до

каналізаційних мереж, повинні дотримуватися правил приймання стічних вод підприємств у комунальні та відомчі системи каналізації міст та селищ. Встановлення обмежень на скидання забруднюючих речовин залежить від категорії якості поверхневих вод, передбаченої для окремих ділянок водного об'єкта.

Водокористувачі зобов'язані забезпечувати монтування та експлуатацію пристроїв, призначених для здійснення регулярного контролю за обсягами та якістю зворотних вод, а також сприяти працівникам контролюючих органів під час проведення перевірок і відбору проб у контрольних створах та в системах водовідводу, в тому числі за межами території, де розташовані їх об'єкти.

З метою реалізації в області основних напрямків державної політики, спрямованої на запобігання антропогенного впливу на довкілля та запобігання шкідливої дії вод і ліквідації її наслідків у Тернопільській області розроблена та затверджена рішенням сесії Тернопільської обласної ради від 10.11.2021 № 353 Програма розвитку водного господарства та водно-екологічного оздоровлення природного середовища Тернопільської області на 2022-2024 роки, якою передбачено виділення коштів на реалізацію водоохоронних заходів.

У 2023 році кошти з державного бюджету в сумі 28,11 млн гривень були направлені на виконання заходів напряму „Забезпечення розвитку меліорації земель і поліпшення екологічного стану зрошувальних та осушених угідь, управління водними ресурсами”, а саме:

- забезпечення розвитку меліорації земель і поліпшення екологічного стану осушених угідь;
- проведення ремонтно-експлуатаційних робіт на міжгосподарській мережі, матеріально-технічне та кадрове забезпечення служби експлуатації;
- створення умов для ефективного використання с/г товаровиробниками меліоративних с/г угідь для гарантованого отримання врожаїв с/г культур;
- підтримання водовідведення та регулювання водно-повітряного режиму осушених земель на площі 163,5 тис. га. При цьому виконано наступні ремонтно-доглядові роботи: проведено земляні роботи 27,08 тис. м³, в тому числі очищення каналів – 15,60 тис. м³; скошена трава на площі 575,2 га, вирубані кущі на каналах і бермах площею 51,9 га, відремонтовано 110 гідротехнічних споруд та 15 спостережних свердловин;
- здійснення заходів щодо забезпечення функціонування моніторингу поверхневих вод, контроль за якісним станом вод, водного кадастру, управління водними ресурсами. При цьому проведено відбір, консервування, транспортування 228 проб та виконано 528 вимірювань якості води.

Програмою охорони навколишнього природного середовища в Тернопільській області на 2021-2027 роки (зі змінами) також передбачено реалізацію ряду заходів, пов'язаних із покращенням якості поверхневих та підземних вод.

Упродовж 2023 року продовжувалися роботи з будівництва очисних споруд каналізації господарсько-побутових стоків в м. Борщів по вул. Нічлава. З обласного фонду охорони навколишнього природного середовища виділено кошти у сумі 5,7 млн гривень. Проект „Будівництво очисних споруд каналізації

господарсько-побутових стоків по вул. Нічлава в м. Борщів” подано для фінансування згідно з Програмою EU4Environment Water and Data.

Завершено будівництво біологічних очисних споруд стічних вод м. Бучач продуктивністю 300 м³/добу. З Державного фонду регіонального розвитку виділено кошти у сумі 6,19 млн гривень.

Захід „Реконструкція міських очисних споруд у м. Кременець” – не фінансувався, роботи не проводились. Міською радою виготовлено проєкт кошторисною вартістю 27 824,567 тис. гривень.

Реконструкція каналізаційних очисних споруд селища Підволочиськ Тернопільської області – не проводилась. Селищною радою виготовлено проєкт землеустрою щодо відведення земельної ділянки площею 7,35 га в постійне користування для будівництва і обслуговування будівель закладів комунального обслуговування та подальшої реконструкції каналізаційних очисних споруд.

Роботи згідно з проєктом „Реконструкція біологічних очисних споруд продуктивністю 7000 м³/добу з виділенням 1-го пускового комплексу на 4000 м³/добу, вул. Гранична, 88, м. Чортків Тернопільської області” закінчені, завершується процедура введення об’єкта в експлуатацію.

У 2023 році згідно з програмою КПКВ 2707070 „Захист від шкідливої дії вод сільських населених пунктів та сільськогосподарських угідь, в тому числі в басейні р. Тиса у Закарпатській області” виконані роботи на суму 6,0 млн гривень на об’єкті „Розчистка русла р. Золота Липа з метою ліквідації підтоплення садіб та присадибних ділянок в селах Жуків, Гиновичі, Підлісне Бережанського району Тернопільської області”.

На замовлення Тернопільської міської ради в рамках Програми транскордонного співробітництва „Interreg NEXT Польща-Україна 2021-2027” фахівцями РОВР у Тернопільській області проведено інженерно-геодезичні вишукування та проєктні роботи по об’єкту „Розчищення русла річки Серет в межах парку „Сопільче” м. Тернопіль Тернопільської області (реконструкція)”, розроблено звіт з оцінки впливу на довкілля планованої діяльності.

На замовлення Терновлянської міської ради проведено інженерно-геодезичні вишукування та проєктні роботи по об’єктах: „Відновлення і підтримання сприятливого гідрологічного режиму та санітарного стану річки Гнізна в м. Терновля, Тернопільського району Тернопільської області” (від моста по вул. 22 Січня до кафе-бару „Трембовля” в Молодіжному парку) (капітальний ремонт) та „Відновлення і підтримання сприятливого гідрологічного режиму та санітарного стану річки Гнізна в м. Терновля Тернопільського району Тернопільської області (капітальний ремонт)”.

З метою організації природоохоронних інформаційно-просвітницьких заходів в рамках відзначення Всесвітнього дня води, Дня Дністра, Міжнародного дня чистих берегів проведено наступні заходи з популяризації екологічних знань, дбайливого ставлення до водних ресурсів:

- проведено 1 тренінг та 4 лекції у навчально-виховних комплексах Тернопільської області;

- організовано обласний конкурс творчих робіт екологічного спрямування „Вода – це життя” серед шкільної та студентської молоді;

- проведено екоакції з прибирання побутових відходів на 14 локаціях в межах прибережних захисних смуг області;
- проведено благоустрій 3 природних джерел.

Регіональним офісом водних ресурсів у Тернопільській області виконані роботи з паспортизації водних об'єктів загальною вартістю 0,218 млн гривень за напрямом „Екологічне оздоровлення природного середовища області”.

Уряд України затвердив Водну стратегію на період до 2050 року – документ, що визначає основні засади державної політики у галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів та спрямований на досягнення взаємної узгодженості, пов'язаної з їх використанням, підвищення рівня водної безпеки та скорочення до прийняттого рівня ризиків з управління водними ресурсами на засадах сталого інтегрованого управління водними ресурсами. На виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 р. № 1134-р „Про схвалення Водної стратегії України на період до 2050 року” видано розпорядження начальника обласної військової адміністрації від 27 січня 2023 р. № 27/01.02-01 „Про затвердження плану заходів з реалізації в області у 2023-2050 роках Водної стратегії України до 2050 року”.

**Інформація про реалізацію в Тернопільській області у 2023 році
Водної стратегії України на період до 2050 року**

№ з/п	Найменування заходу	Відповідальні виконавці	Строк виконання	Джерела та обсяги фінансування	Досягнутий результат
Стратегічна ціль 1. Забезпечення рівного доступу до якісної і безпечної для здоров'я людини питної води і належних санітарно-профілактичних заходів					
1.	Будівництво нових, реконструкція існуючих систем централізованого водопостачання, водовідведення, споруд з підготовки води перед подачею її у водопровідні мережі (обеззараження, обеззалімнення, обезсолення води від підвищеного вмісту сполук кальцію та магнію, зменшення природнього вмісту нітратів тощо)	сільські, селищні, міські ради, комунальні підприємства (за згодою), управління капітального будівництва, департамент архітектури, містобудування, житлово-комунального господарства та енергозбереження, управління екології та природних ресурсів обласної державної адміністрації	2023-2030 роки	державний бюджет, обласний бюджет, бюджети місцевого самоврядування, кошти комунальних підприємств, інші небюджетні джерела	З метою приведення якості питної води за органолептичними показниками (для 80 відсотків населення міста Тернополя) та запобіганню осідання оксиду заліза у розподільчій водопровідній мережі і резервуарах чистої води на водопровідних насосних станціях, реалізовано проект „Будівництво станції знезалізнення води на майданчику насосної станції (III підйому) в місті Тернополі” (в рамках використання кредиту Світового Банку по програмі „Розвиток міської інфраструктури-2”). Сума контракту становить 8,1 млн. євро. У рамках підготовки об'єктів водопровідно-каналізаційного господарства до роботи в осінньо-зимовий період 2023/2024 року здійснено ремонт/заміну 28,8 км водопровідних та 5,6 км каналізаційних мереж. Тривають роботи по реконструкції водозабору „Верхньо-Івачівський”- відсоток виконання – 52,5, очікуваний термін виконання – кінець 2024 року; Тривають роботи по оптимізації системи подачі і розподілу води та стоків, включаючи заміну та санацію мереж водопостачання та водовідведення- відсоток виконання – 74, очікуваний термін виконання – кінець 2024 року;

					<p>Розроблена проектно-кошторисна документація, яка пройшла експертизу по реконструкції комплексу будівель та споруд водозабору „Тернопільський” за адресою місто Тернопіль, вул. Білецька, 58 – будівельні роботи не розпочаті. (термін виконання – 01.01.2026- 31.12.2030).</p> <p>У 2023 році завершено будівництво біологічних очисних споруд стічних вод продуктивністю 300 м³/добу в м. Бучач по вул. Лисенка, 60А.</p> <p>Бережанською міською громадою придбано електронасосне обладнання в кількості 9 одиниць на суму 931,5 тис. грн.</p> <p>В Лановецькій міській територіальній громаді збудовані очисні споруди для очистки каналізаційних стоків, продуктивністю 200 м³ на добу.</p> <p>У 2023 році проведено реконструкцію водопроводу в м. Чортків по вул. Монастирська і вул. Незалежності (черга 1 – водопровід по вул. Незалежності) та будівництво зовнішніх мереж водопостачання та водовідведення для індустріального парку CHORTKIV-WEST.</p>
2.	Поетапний ремонт або повна заміна (на сучасні аналоги з нейтральних до хімічних сполук та зовнішньої корозії поліетилену, поліпропілену чи полівінілхлориду) систем централізованого водопостачання та водовідведення з метою досягнення їх герметичності та безпеки	сільські, селищні, міські ради, комунальні підприємства (за згодою)	2023-2030 роки	державний бюджет, обласний бюджет, бюджети місцевого самоврядування, кошти комунальних підприємств, інші небюджетні джерела	<p>Упродовж 2023 року проводились ремонти, дезінфекція систем централізованого водопостачання в Підволочиській селищній громаді, зокрема в смт Підволочиськ, селах Кам'янки, Галушчинці, Мовчанівка, Дорофіївка, Староміщина.</p> <p>Здійснювався ремонт із заміною на сучасні аналоги з нейтральних до хімічних сполук та зовнішньої корозії системи централізованого водопостачання в м. Бучач по вул. Галицька, селищі цукрового заводу та с. Озеряни.</p>

					Бережанською міською громадою придбано водопровідні та каналізаційні трубопроводи довжиною 430 метрів погонних на суму 57,7 тис. грн.
3.	Включення планів розвитку (оптимізації) систем централізованого водопостачання, водовідведення та очищення стічних вод до генеральних планів розвитку населених пунктів	департамент архітектури, містобудування, житлово-комунального господарства та енергозбереження обласної державної адміністрації, сільські, селищні, міські ради (за згодою)	2023-2025 роки	бюджети місцевого самоврядування, інші небюджетні джерела	Департаментом архітектури, містобудування, житлово-комунального господарства та енергозбереження обласної військової адміністрації ведеться робота з організації розроблення та оновлення містобудівної документації населених пунктів та територій територіальних громад. Під час розроблення та розгляду генеральних планів населених пунктів, у тому числі, передбачаються плани розвитку (оптимізації) систем централізованого водопостачання, водовідведення та очищення стічних вод.
4.	Підключення до 2030 року до систем централізованого водопостачання 50 відсотків сільського населення та 100 відсотків міського населення та до 2050 року - не менше 90 відсотків сільського населення	департамент архітектури, містобудування, житлово-комунального господарства та енергозбереження обласної державної адміністрації, сільські, селищні, міські ради (за згодою)	2023-2050 роки	державний бюджет, обласний бюджет, бюджети, місцевого самоврядування, інші небюджетні джерела	За інформацією департаменту архітектури, містобудування, житлово-комунального господарства та енергозбереження обласної військової адміністрації, централізованим водопостачанням забезпечено 2 % сільського населення (у 2022 році забезпечено 51 сільський населений пункт, а саме на 3 більше ніж в 2021 році). Централізованим водовідведенням забезпечено 0,5 % сільського населення (у 2022 році забезпечено 16 сільських населених пунктів, а саме на 3 більше ніж в 2021 році).
5.	Інвентаризація артезіанських свердловин на території територіальних громад області, у тому числі недіючих, внесення їх до Державного реєстру артезіанських свердловин	сільські, селищні, міські ради (за згодою), районні державні адміністрації, користувачі свердловин, управління екології та природних ресурсів,	2023-2024 роки	бюджети місцевого самоврядування	В області налічується 277 комунальних артезіанських свердловин.

		департамент архітектури, містобудування, житлово-комунального господарства та енергозбереження обласної державної адміністрації			
6.	Організація та утримання в належному стані зон санітарної охорони джерел централізованого водопостачання відповідно до вимог чинного законодавства	сільські, селищні, міські ради (за згодою)	2023-2025 роки	бюджети місцевого самоврядування	В межах зон санітарної охорони водних об'єктів області підтримується санітарний режим, який забезпечує належні санітарно-гігієнічні умови на місцевості та надійний захист підземних вод від бактеріального, хімічного та ін. видів забруднення.
7.	Покращення умов водопостачання та каналізування закладів освіти	департамент освіти і науки обласної державної адміністрації, сільські, селищні, міські ради (за згодою)	2023-2025 роки	державний бюджет, бюджети місцевого самоврядування, інші небюджетні джерела	За інформацією керівників місцевих органів управління освітою, закладів інституційного догляду та виховання дітей, реорганізованих закладів освіти області, до мереж централізованого водопостачання та водовідведення підключено 175 закладів дошкільної освіти, 245 закладів загальної середньої освіти та 42 заклади позашкільної освіти. Усі заклади вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти, що фінансуються за рахунок обласного та місцевого (м. Тернополя) бюджетів, підключені до мереж централізованого водопостачання та водовідведення.
8.	Проведення виробничого лабораторного контролю якості питної води на об'єктах централізованого водопостачання	суб'єкти господарювання, балансоутримувачі (за згодою), Головне управління Держпродспоживслужби в області, державна установа „Тернопільський обласний центр контролю та	2023-2025 роки	кошти інших небюджетних джерел, комунальних підприємств, суб'єктів господарювання і балансоутримувачів	Протягом 2023 року фахівцями ДУ „Тернопільський обласний центр контролю та профілактики хвороб Міністерства охорони здоров'я України” проводився моніторинг дослідження якості питної води із централізованих та нецентралізованих джерел водопостачання, дослідження води з поверхневих водойм в місцях рекреації, згідно з Планом моніторингових досліджень

		профілактики хвороб Міністерства охорони здоров'я України”			<p>об'єктів навколишнього середовища, лікувально-профілактичних закладів, загальноосвітніх та дитячих навчальних закладів, соціального забезпечення на 2023 рік за санітарно-гігієнічними показниками, затвердженого ДУ „Центр громадського здоров'я МОЗ України” (далі - План).</p> <p>Моніторинг дослідження якості питної води із централізованих джерел водопостачання проводився щоквартально за санітарно-хімічними, мікробіологічними, радіаційними, санітарно-токсикологічними та паразитологічними показниками.</p> <p>В 2023 році із централізованих джерел водопостачання було відібрано та досліджено 404 взірці води питної із 101 точки відбору (згідно з Планом) за санітарно-хімічними, мікробіологічними, радіаційними, санітарно-токсикологічними та паразитологічними показниками.</p> <p>Моніторинговими дослідженнями виявлено невідповідності вимогам ДСанПіН 2.2.4-171-10 „Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною”: за санітарно-хімічними показниками – 64 взірці (15,8%); за мікробіологічними показниками – 27 взірців (6,7%); за санітарно-токсикологічними показниками – 23 взірці (5,7%).</p> <p>За результатами невідповідностей лабораторних досліджень інформувались органи місцевого самоврядування та надавались рекомендації щодо здійснення заходів з покращення якості води питної.</p> <p>Якість питної води за радіаційними та паразитологічними показниками відповідала вимогам ДСанПіН 2.2.4-171-10.</p>
--	--	--	--	--	---

					<p>Моніторинг дослідження якості питної води із нецентралізованих джерел водопостачання проводився за санітарно-хімічними, мікробіологічними, санітарно-токсикологічними та паразитологічними показниками. Даний моніторинг проводиться один раз на рік.</p> <p>В поточному році із нецентралізованих джерел водопостачання було відібрано та досліджено 106 взірців води питної із 106 точок відбору (згідно Плану) за санітарно-хімічними, санітарно-токсикологічними, мікробіологічними, та паразитологічними показниками.</p> <p>Моніторинговими дослідженнями виявлено невідповідності вимогам ДСанПіН 2.2.4-171-10 „Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною”: за санітарно-хімічними показниками - 3 взірця (2,8%); за мікробіологічними показниками - 19 взірців (17,9%); за санітарно-токсикологічними показниками - 10 взірців (9,4%).</p> <p>Якість питної води за паразитологічними показниками відповідала вимогам ДСанПіН 2.2.4-171-10.</p> <p>Протягом 2023 року згідно з договорами, заключеними суб'єктами господарювання з Тернопільською регіональною державною лабораторією Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, останньою здійснювався виробничий лабораторний контроль питної води із джерел централізовано-го водопостачання. За вказаний період проведено 2437 досліджень питної води, у 80 дослідженнях виявлено</p>
--	--	--	--	--	--

					відхилення (3,28%), в тому числі 1762 дослідження за санітарно-хімічними показниками, відхилення виявлено у 39 (2,21%), 638 досліджень за мікробіологічними показниками, відхилення мали місце у 41 (6,43%), 17 досліджень за радіаційними показниками - без відхилень.
9.	Сприяння у розробленні територіальними громадами (з урахуванням факторів фінансової стійкості, кількості та густоти населення, наявних видів економічної діяльності тощо) перспективних планів щодо побудови систем централізованого водовідведення та очищення стічних вод або відмови від побудови систем централізованого водовідведення, а також сприяння у розвитку групових чи індивідуальних систем водовідведення та очищення стічних вод, специфічних для кожного населеного пункту, де відсутня система каналізації	департамент архітектури, містобудування, житлово-комунального господарства та енергозбереження обласної державної адміністрації	2023-2050 роки	бюджети місцевого самоврядування, інші небюджетні джерела	Обласною військовою адміністрацією спільно з територіальними громадами ведеться робота з організації розроблення та оновлення містобудівної документації населених пунктів та територій територіальних громад. Під час розроблення та розгляду, генеральних планів розвитку населених пунктів, у тому числі передбачаються плани розвитку (оптимізації) систем централізованого водопостачання, водовідведення та очищення стічних вод.
10.	Запровадження системи фінансової допомоги для групових чи індивідуальних систем водовідведення та очищення стічних вод за умови забезпечення нагляду з боку місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо дотримання екологічних та	районні державні адміністрації, сільські, селищні, міські ради (за згодою), департаменти капітального будівництва, архітектури, містобудування, житлово-комунального господарства та енергозбереження,	2023-2050 роки	бюджети місцевого самоврядування, інші небюджетні джерела	Обласною військовою адміністрацією сформовано перелік із 66 наявних проєктів, спрямованих на забезпечення населених пунктів області якісним водопостачанням та водовідведенням загальною кошторисною вартістю 989,8 млн. гривень. Задля забезпечення розвитку і реконструкції систем централізованого водопостачання та централізованого водовідведення населених пунктів області розроблено обласну

	<p>санітарних норм під час їх будівництва та експлуатації; пропагування екосанітарних туалетів, рекомендованих ВООЗ, для використання населенням на приватних присадибних ділянках, а також підходів з компостування</p>	<p>управління екології та природних ресурсів обласної державної адміністрації</p>			<p>програму „Питна вода Тернопілля” на 2021–2025 роки, яка затверджена рішенням Тернопільської обласної ради від 26 травня 2021 року № 186. Програмою передбачено здійснення наступних заходів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - будівництво та реконструкція водозабірних і каналізаційних споруд відповідно до встановленого правового режиму зон санітарної охорони з метою забезпечення населених пунктів якісним централізованим водопостачанням та водовідведенням; - будівництво та реконструкція водопровідних і каналізаційних очисних споруд; - будівництво та впровадження станцій (установок) доочищення питної води із застосуванням новітніх матеріалів, технологій, обладнання, приладів та науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок; - будівництво та реконструкція водо-, каналізаційних мереж; оснащення лабораторій контролю якості питної води та стічних вод сучасним контрольно-аналітичним обладнанням. <p>На даний час в області триває робота щодо розроблення проекту плану заходів з реалізації у 2024–2027 роках Стратегії розвитку Тернопільської області на 2021–2027 роки, до якого увійшли технічні завдання, що передбачають відновлення та оздоровлення водних екосистем та навколоводних ландшафтів, поліпшення якості поверхневих вод, а також посилення спроможності місцевих органів виконавчої влади до розроблення та здійснення заходів</p>
--	--	---	--	--	--

					із пом'якшення та адаптації до зміни клімату.
11.	Залучення коштів, зокрема міжнародних фінансових організацій, для забезпечення модернізації систем питного водопостачання та централизованого водовідведення	управління міжнародного економічного співробітництва та інвестиційних проєктів, департамент архітектури, містобудування, житлово-комунального господарства та енергозбереження обласної державної адміністрації, районні державні адміністрації, сільські, селищні, міські ради (за згодою)	2023-2050 роки	бюджети місцевого самоврядування, інші небюджетні джерела	<p>Обласною військовою адміністрацією надіслано територіальним громадам області перелік міжнародних фондів та організацій, які надають гранти та кредитні кошти на реалізацію природо-охоронних заходів, зокрема у питаннях водопостачання та водовідведення.</p> <p>В рамках Програми Interreg NEXT „Польща-Україна 2021 – 2027” (далі – Програма) за пріоритетом Довкілля на території області тривала підготовка до реалізації Великого Інфраструктурного Проєкту, а саме: „Стале управління водними ресурсами: шлях ревіталізації Західної України та Східної Польщі”, реципієнт – Тернопільська міська рада, бюджет – 900 000 євро. В рамках проєкту передбачається будівництво систем водопостачання та водовідведення на територіях прилеглих до Тернопільського водосховища.</p> <p>З 31 травня по 31 серпня 2023 року проходив перший 2 конкурсний відбір заявок Програми за пріоритетом Довкілля, бюджет якого становить 72,4 млн. євро. Оцінка поданих заявок та обрання проєктів рекомендованих до фінансування, зокрема за конкретною ціллю RSO2.5. „Сприяння доступу до води та стале управління водними ресурсами” орієнтовно відбудеться у квітні 2024 року.</p> <p>У 2023 році з метою покращення стану водопровідно-каналізаційного господарства області за рахунок місцевих бюджетів для забезпечення діяльності</p>

					<p>водопровідно-каналізаційного господарства виконано роботи на суму 23,567 млн. гривень та на заходи, пов'язані з поліпшенням якості питної води, використано 466,844 тис. гривень.</p> <p>Для стабільного та безпечного проходження осінньо-зимового періоду 2023-2024 років у Тернопільському районі проведено капітальний ремонт або проведено нове будівництво 22,35 км водопровідних мереж, здійснено ремонт або заміну каналізаційної мережі протяжністю - 9,5 км. Для даних цілей з місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад використано кошти в сумі 2377,6 тис. грн.</p>
12.	Організація та проведення постійних інформаційних заходів, спрямованих на запобігання втратам і заощадження води у побуті з метою досягнення середнього по країні показника обсягу використання води однією особою, що користується послугами з централізованого водопостачання, до 150 літрів на добу до 2030 року та 100 літрів на добу до 2050 року	управління інформаційної політики та комунікацій з громадськістю, департамент архітектури, містобудування, житлово-комунального господарства та енергозбереження державної адміністрації, Регіональний офіс водних ресурсів в області, сільські, селищні, міські ради (за згодою)	2023-2050 роки	державний бюджет, обласний бюджет, бюджети місцевого самоврядування, інші небюджетні джерела	<p>В області проводилась постійна роз'яснювальна робота з водокористувачами, що здійснюють централізоване водопостачання щодо необхідності запобігання втратам.</p> <p>Інформація про вжиття заходів, спрямованих на запобігання втратам і заощадження води у побуті, висвітлюється в засобах масової інформації та на офіційних сайтах територіальних громад і підприємств питного водопостачання.</p>
<p>Стратегічна ціль 2. Поліпшення якісного стану водних об'єктів шляхом досягнення та підтримання „доброго” екологічного та хімічного стану масивів поверхневих вод, екологічного потенціалу штучних або істотно змінених масивів поверхневих вод, кількісного та хімічного стану масивів підземних вод</p>					
1.	Розроблення документації із землеустрою, містобудівної документації щодо визначення меж прибережних захисних смуг і водоохоронних зон	сільські, селищні, міські ради (за згодою), Головне управління Держгеокадастру в області,	2023-2030 роки	державний бюджет, обласний бюджет, бюджети місцевого самоврядування,	За даними Головного управління Держгеокадастру у Тернопільській області у межах області 33,6846 га земель водного фонду державної форми власності внесено до Державного земельного кадастру та

		балансоутримувачі та користувачі водних об'єктів, розпорядники земель (за згодою)		інші небюджетні джерела	<p>87,0400 га потребує внесення. Відомості внесені на підставі розробленої документації із землеустрою.</p> <p>Органам місцевого самоврядування дано рекомендації при формуванні проєктів місцевих бюджетів у межах закладених коштів передбачити фінансування розроблення проєктів землеустрою з організації встановлення меж земель водного фонду, зокрема прибережних захисних смуг, здійснення облаштування джерел, протипаводкових, берегоукріплювальних, проти-селевих і протизсувних заходів, захисту територій від підтоплення.</p> <p>Документація із землеустрою щодо встановлення прибережних захисних смуг та водоохоронних зон органами місцевого самоврядування у 2023 році не розроблялася.</p>
2.	Будівництво (реконструкція) очисних споруд у населених пунктах	управління екології та природних ресурсів, департаменти капітального будівництва; архітектури, містобудування, житлово-комунального господарства та енергозбереження обласної державної адміністрації, сільські, селищні, міські ради, суб'єкти господарювання (за згодою)	2023-2050 роки	державний бюджет, обласний бюджет, бюджети місцевого самоврядування, інші небюджетні джерела	<p>За рахунок коштів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на проектування, відновлення, будівництво, модернізацію, облаштування, ремонт об'єктів будівництва громадського призначення, соціальної сфери, культурної спадщини, житлово-комунального господарства, інших об'єктів, що мають вплив на життєдіяльність населення в 2023 році виконано роботи на 1 об'єкті каналізаційного господарства у м. Бучач (будівництво біологічних очисних споруд стічних вод м. Бучач продуктивністю 300 м³/добу) на суму 8248,108 тис. гривень, в тому числі 6186,081 тис. гривень за рахунок субвенції та 2062,027 тис. гривень за рахунок коштів місцевого бюджету.</p>

					<p>КП „Тернопільводоканал” розроблена та пройшла експертизу проектно-кошторисна документація „Реконструкція каналізаційних очисних споруд з будівництвом цеху обробки мулу за адресою м.Тернопіль, вул. Об’їзна, 4”.</p> <p>Триває будівництво очисних споруд каналізації господарсько-побутових стоків м. Борщів, на яке з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища було виділено 5700 тис. гривень. Станом на 01.02.2024 року будівельні роботи першої черги будівництва очисних споруд м. Борщів перебувають на завершальному етапі.</p> <p>На даний час введена в дію перша черга очисних споруд продуктивністю 200 м³ на добу в місті Ланівці.</p>
2.	Розроблення та затвердження схем санітарної очистки локальних очисних споруд від мулу (відходів)	сільські, селищні, міські ради, суб’єкти господарювання, балансоутримувачі (за згодою)	2023-2050 роки	бюджети місцевого самоврядування, комунальних підприємств, суб’єктів господарювання і балансоутримувачів	Інформація щодо розроблення та затвердження схем санітарної очистки локальних очисних споруд від мулу (відходів) до обласної військової адміністрації від виконавців не надходила
3.	Запровадження систем попереднього (локального) очищення суб’єктами господарювання, на об’єктах яких здійснюється скидання забруднюючих речовин у складі стічних вод у міські системи централізованого водовідведення; впровадження біогазових установок у процесі очищення міських і промислових стічних вод, а також відходів, виробниками яких є	суб’єкти господарювання, балансоутримувачі, сільські, селищні, міські ради (за згодою)	2023-2050 роки	кошти небюджетних джерел, комунальних підприємств, суб’єктів господарювання і балансоутримувачів	<p>Скид зворотних вод у загальноміській мережі дозволяється за умови дотримання Правил приймання стічних вод підприємств у комунальні та відомчі системи каналізації населених пунктів України.</p> <p>Інформація щодо запровадження суб’єктами господарювання систем попереднього (локального) очищення, на об’єктах яких здійснюється скидання забруднюючих речовин у складі стічних вод у міські системи централізованого водовідведення до обласної військової адміністрації не надходила.</p>

	сільськогосподарські підприємства				В області впроваджуються біогазові установки на відходах рослинного і тваринного походження, зокрема Сільськогосподарським підприємством ТОВ „Захід Агропродукт” побудовано біогазову установку на відходах птахівництва і сільськогосподарських рослин потужністю 2,4 МВт у с. Соколів Тернопільського району. Біокомплекс утилізує відходи: курячий послід – 40%, рослинні відходи – 60%. ФГ „Масарівські липки” (м. Копичинці, Чортківський район) завершено монтаж біогазової установки на відходах тваринництва і сільськогосподарських рослин проектною потужністю 1 МВт.
4.	Утилізація мулу з мулових майданчиків, що утворюється після очищення стічних вод, у тому числі шляхом компостування разом з відходами органічного походження	суб’єкти господарювання (власники і користувачі споруд), комунальні підприємства, сільські, селищні, міські ради (за згодою)	2023-2050 роки	бюджети місцевого самоврядування, суб’єктів господарювання і балансоутримувачів	КП „Тернопільводоканал” розроблена проектно-кошторисна документація, яка пройшла експертизу „Реконструкція каналізаційних очисних споруд з будівництвом цеху обробки мулу за адресою м. Тернопіль, вул. Об’їзна, 4”, строк виконання – 2026-2030 роки.
5.	Каналізування населених пунктів: встановлення уловлюючих решіток на усіх видах зливової каналізації, не обладнаних системами попереднього очищення, а також подальше відстоювання стоків зливової (дощової) каналізації перед їх потраплянням до водних об’єктів; правове, технічне та кадрове посилення органів місцевого самоврядування з метою вжиття ними у межах наданих	комунальні підприємства, суб’єкти господарювання, балансоутримувачі, сільські, селищні, міські ради (за згодою)	2023-2050 роки	державний бюджет, обласний бюджет, бюджети місцевого самоврядування, інші небюджетні джерела	Містобудівною документацією запроектовано будівництво локальних очисних споруд зливової каналізації у м. Тернопіль по вул. Білецькій.

	повноважень заходів до забезпечення облаштуванням жителями населених пунктів, де відсутня система каналізації, вигрібних ям, вуличних туалетів, у тому числі для запобігання утворенню стихійних сміттєзвалищ				
6.	Зменшення кількості місць видалення побутових відходів відповідно до Директиви Ради 1999/31/ЄС від 26 квітня 1999 року про захоронення відходів, будівництво в області сміттєпереробного заводу	сільські, селищні, міські ради (за згодою), Державна екологічна інспекція в області, відповідні структурні підрозділи обласної державної адміністрації	2023-2025 роки	державний бюджет, обласний бюджет, бюджети, місцевого самоврядування, інші небюджетні джерела	<p>У зв'язку з набранням чинності 09 липня 2023 року Закону України „Про управління відходами” та з метою вирішення питання поводження з твердими побутовими відходами у громадах, органам місцевого самоврядування надіслано листи про необхідність закриття більшості несанкціонованих сміттєзвалищ та визначення 1-2 сміттєзвалищ (у якості тимчасових) для забезпечення можливості захоронення побутових відходів до моменту спорудження полігонів.</p> <p>За даними Державної екологічної інспекції в області станом на кінець 2023 року кількість ліквідованих стихійних сміттєзвалищ на території області склала 203 одиниці.</p> <p>Упродовж грудня 2023 року управлінням було організовано та проведено три виїзні наради з головами сільських, селищних та міських рад, під час яких обговорено питання внесення пропозицій до наявного проєкту Регіонального плану управління відходами у Тернопільській області до 2030 року, зокрема в частині скорочення кількості несанкціонованих сміттєз-валищ у межах територіальних громад, спорудження регіональних полігонів твердих побутових відходів та будівництва об'єктів оброблення відходів.</p>

					<p>Органам місцевого самоврядування рекомендовано забезпечити підготовку інвестиційних проектів у сфері управління відходами шляхом залучення альтернативних джерел фінансування, у тому числі донорських коштів міжнародних фондів та фінансових організацій.</p> <p>На даний час територіальними громадами області ведеться пошук земельних ділянок під розміщення регіональних полігонів та сміттєпереробних підприємств.</p>
7.	Посилення контролю за використанням сільськогосподарськими товаровиробниками мінеральних добрив, пестицидів і агрохімікатів	департамент агропромислового розвитку обласної державної адміністрації, Головне управління Держпродспоживслужби в області, Головне управління Держгеокадастру в області, Тернопільська філія державної установи „Інститут охорони родючості ґрунтів”, сільські, селищні, міські ради, власники та користувачі земельних ділянок (за згодою)	2023-2050 роки	державний бюджет, бюджети місцевого самоврядування, інші небюджетні джерела	<p>Протягом 2023 року спеціалістами Головного управління Держпродспоживслужби в Тернопільській області обстежено 29 складів зберігання пестицидів та агрохімікатів за зверненнями суб'єктів господарської діяльності. За їх результатами погоджено 28 санітарних паспортів на право отримання, зберігання і застосування пестицидів та мінеральних добрив. По 1 складу відмовлено у погодженні санітарного паспорта.</p>

8.	Здійснення державного моніторингу поверхневих вод відповідно до постанов Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 р. № 758 „Про затвердження Державного порядку моніторингу вод” та від 22 лютого 2006 р. № 182 „Про затвердження Порядку проведення державного соціально-гігієнічного моніторингу”	Регіональний офіс водних ресурсів в області, Головне управління ДСНС України в області, Державна екологічна інспекція в області, державна установа „Тернопільський обласний центр контролю та профілактики хвороб Міністерства охорони здоров’я України”	2023-2050 роки	державний бюджет	Лабораторія моніторингу вод та ґрунтів Регіонального офісу водних ресурсів у Тернопільській області щомісяця здійснювала відбір 16 проб поверхневих вод басейну річки Дністер та 3 проб поверхневих вод суббасейну річки Прип’ять. Всього відібрано 228 проб, виконано 528 вимірювань. Моніторинг дослідження води з поверхневих водойм в місцях рекреації проводився за санітарно-хімічними, мікробіологічними, радіаційними показниками. Даний моніторинг проводиться один раз на місяць (сезонність травень-вересень). В 2023 році з поверхневих водойм в місцях рекреації було відібрано та досліджено 50 взірців із 10 точок відбору (згідно Плану) за санітарно-хімічними, мікробіологічними та радіаційними показниками. Моніторинговими дослідженнями виявлено невідповідності вимогам наказу МОЗ України від 02.05.2022 року № 721 „Гігієнічні нормативи якості води водних об’єктів для задоволення питних, господарсько-побутових та інших потреб населення”: за санітарно-хімічними показниками - 13 взірців (26,0%); за мікробіологічними показниками - 43 взірці (86,0%); Якість з поверхневих водойм в місцях рекреації за радіаційними показниками відповідала вимогам.
9.	Участь у забезпеченні підготовки та впровадженні планів управління річковими басейнами відповідно до планів-	відповідні структурні підрозділи обласної державної адміністрації, Регіональний офіс водних	2023-2050 роки	державний бюджет, інші бюджети	У 2023 році обласною військовою адміністрацією надано Дністровському басейновому управлінню водних ресурсів та басейновому управлінню водних ресурсів

	графіків процесу розроблення планів управління річковими басейнами, затверджених наказами Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 27.11.2020 № 343 „Про затвердження планів-графіків процесу розробки планів управління річковими басейнами” і від 15.11.2021 № 572 „Про внесення змін до планів-графіків процесу розроблення проектів планів управління річковими басейнами”	ресурсів в області, сільські, селищні, міські ради, інші заінтересовані органи (за згодою)			річки Прип'ять матеріали для підготовки Планів управління річковими басейнами.
Стратегічна ціль 3. Забезпечення необхідної кількості водних ресурсів для відновлення та оздоровлення водних екосистем і досягнення стійкого водозабору та водопостачання					
.	Ведення державного обліку водокористування, оприлюднення даних про водокористування у відкритому доступі на сайті Регіонального офісу водних ресурсів в області	Регіональний офіс водних ресурсів в області	щороку до 1 квітня	державний бюджет	Регіональним офісом водних ресурсів у Тернопільській області прийнято 316 звітів про водокористування. Узагальнені результати державного обліку використання водних ресурсів будуть оприлюднені на сайті регіонального офісу у встановлені строки.
2.	Розроблення оптимальних режимів роботи водних об'єктів з урахуванням інтересів усіх водокористувачів	Регіональний офіс водних ресурсів в області	2023-2050 роки	державний бюджет	Упродовж 2023 року Регіональним офісом водних ресурсів у Тернопільській області розроблено та надано Дністровському басейновому управлінню водних ресурсів та басейновому управлінню водних ресурсів річки Прип'ять 424 проекти режимів роботи водних об'єктів, що становить 88% від кількості орендованих водних об'єктів області та 34% від загальної кількості водних об'єктів області.

3.	Створення суб'єктами господарювання комплексів безстічних і замкнутих систем водоспоживання, запровадження підприємствами питного водопостачання та централізованого водовідведення водооборотних циклів та повторного використання нормативно очищених та дощових вод (після очищення) для технічних потреб	суб'єкти господарювання, сільські, селищні, міські ради, балансоутримувачі (за згодою), управління екології та природних ресурсів обласної державної адміністрації	2023-2050 роки	бюджети місцевого самоврядування, кошти суб'єктів господарювання, інші небюджетні джерела	На автомийках та автозаправних станціях області функціонують замкнуті системи водоспоживання, нормативно очищені та дощові води (після очищення) використовуються для технічних потреб, а саме для поливу газонів та зрошення асфальтного покриття.
4.	Ревіталізація в рамках виконання планів управління річковими басейнами гідроморфологічного стану водних екосистем та заплавних земель шляхом відновлення безперервності течії, відновлення джерел, стариць та меандр, поліпшення проточності, попередження та ліквідації замулення водойм; поступової ліквідації гребель, ставків, строк експлуатації яких завершився; інвентаризації існуючих гідротехнічних споруд, їх відновлення, ремонту, модернізації або демонтажу	сільські, селищні, міські ради (за згодою), Регіональний офіс водних ресурсів в області, управління екології та природних ресурсів обласної державної адміністрації, балансоутримувачі (за згодою)	2023-2050 роки	державний бюджет, обласний бюджет, бюджети місцевого самоврядування, інші небюджетні джерела	В рамках Програми транскордонного співробітництва „Interreg NEXT Польща-Україна 2021-2027” Регіональний офіс водних ресурсів у Тернопільській області співпрацює з Тернопільською міською радою. Фахівцями регіонального офісу виконано проектні роботи по об'єкту „Розчищення русла річки Серет в межах парку „Сопільче” м. Тернопіль Тернопільської області (реконструкція)”. На замовлення Тербовлянської міської ради виконано проектні роботи по об'єктах: „Відновлення і підтримання сприятливого гідрологічного режиму та санітарного стану річки Гнізна в м. Тербовля, Тернопільського району Тернопільської області” (від моста по вул. 22 Січня до кафе-бару „Трембовля” в Молодіжному парку) (капітальний ремонт) та „Відновлення і підтримання сприятливого гідрологічного режиму та санітарного стану річки Гнізна в м. Тербовля Тернопільського району Тернопільської області (капітальний ремонт)”.

					Тернопільською міською радою у 2023 році організовано проведення екобіотехнологічного очищення водосховища „Тернопільський став” за допомогою одноклітинних водоростей та вищих водних рослин шляхом внесення 192 кг пасти водоростей хлорели та сценедесмуса у водойму.
5.	Зниження частки орних земель (ріллі) до 47 відсотків від території області	Головне управління Держгеокадастру в області, департамент агропромислового розвитку обласної державної адміністрації, сільські, селищні, міські ради, власники та користувачі земельних ділянок (за згодою)	2023-2050 роки	державний бюджет, обласний бюджет, бюджети місцевого самоврядування, інші небюджетні джерела	На території області налічується малопродуктивних і деградованих земель орієнтовною площею 15795 га, відомості про які відображено на Публічній кадастровій карті з нанесенням інформаційного шару „Консервація земель”. Головним управлінням Держгеокадастру у Тернопільській області надано пропозиції та аналітичні матеріали до проекту Програми охорони та підвищення родючості ґрунтів Тернопільської області на 2024-2026 роки. Органам місцевого самоврядування дано рекомендації стосовно використання коштів, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва для здійснення консервації деградованих, малопродуктивних, а також техногенно забруднених земель. Документація із землеустрою щодо консервації земель органами місцевого самоврядування у 2023 році не розроблялася.
6.	Відновлення найбільш цінних природних та мінімально порушених антропогенними факторами природних комплексів, зокрема річкових басейнів, лісів, водно-болотних	управління екології та природних ресурсів обласної державної адміністрації, Регіональний офіс водних ресурсів в області,	2023-2032 роки	державний бюджет, обласний бюджет, бюджети місцевого самоврядування, інші небюджетні джерела	У 2023 році рішенням Тернопільської обласної ради від 30 листопада 2023 року № 868 збільшено площу ландшафтного заказника місцевого значення „Гуштинка” з 25,4000 га до 35,2920 га.

	угідь та торфовищ; створення в районах річкових басейнів об'єктів і територій природно-заповідного фонду, Смарагдової мережі, водно-болотних угідь міжнародного значення та інших територій природно-заповідного фонду та територій природоохоронного призначення	сільські, селищні, міські ради, державні і комунальні лісгосподарські підприємства, установи природно-заповідного фонду, інші заінтересовані установи (за згодою)			<p>Площу природно-заповідного фонду в області доведено до 123,84 тис. га. Природно-заповідний фонд області має у своєму складі 656 одиниць територій та об'єктів. Питома вага площі природно-заповідного фонду у площі Тернопільської області складає 8,95%.</p> <p>Продовжується підготовка документів до проектів створення 23 нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 401,80 га.</p> <p>У межах Тернопільської області до переліків об'єктів Смарагдової мережі Європи включено 10 природних територій загальною площею 76,8 тис.га. Питома вага площі Смарагдової мережі у площі Тернопільської області складає 5,6 %.</p> <p>Регіональний офіс водних ресурсів у Тернопільській області брав участь у складі робочої групи з розвитку заповідної справи в області згідно розпорядження голови Тернопільської ОВА від 14.07.2021 №448/01.02-01 „Про забезпечення реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки в частині формування мережі природоохоронних територій”, розгляд матеріалів та надання пропозицій.</p>
7.	Включення до документації із землеустрою, містобудівної документації інформації щодо меж прибережних захисних смуг та водоохоронних зон з урахуванням встановлених законом обмежень	управління екології та природних ресурсів обласної державної адміністрації, Регіональний офіс водних ресурсів в області, Головне управління Держгеокадастру в області,	2023-2050 роки	державний бюджет, обласний бюджет, бюджет місцевого самоврядування, інші небюджетні джерела	<p>Інформація щодо меж прибережних захисних смуг та водоохоронних зон з урахуванням встановлених законом обмежень враховується у всіх видах містобудівної документації.</p> <p>В межах Тернопільської області на підставі розробленої документації із землеустрою Головним управлінням Держгеокадастру у Тернопільській області внесено 33,6846 га земель водного фонду державної форми</p>

		сектор Держводагентства України в області, сільські, селищні, міські ради (за згодою)			<p>власності до Державного земельного кадастру та 87,04 га земель водного фонду державної форми власності потребує внесення до Державного земельного кадастру.</p> <p>Організація і встановлення меж земель водного фонду та водоохоронні зони здійснюються відповідно до положень Земельного кодексу України, Водного кодексу України, ЗУ „Про охорону земель”, „Про землеустрій”.</p> <p>Розгляд технічною радою Регіонального офісу водних ресурсів у Тернопільській області документації із землеустрою, містобудівної документації, інформації щодо меж прибережних захисних смуг та водоохоронних зон здійснюється з урахуванням встановлених законом обмежень за зверненням сектору у Тернопільській області Держводагентства України.</p>
8.	Забезпечення винесення в натуру прибережних захисних смуг та водоохоронних зон, дотримання режиму їх охорони; забезпечення відновлення та належного облаштування водоохоронних зон, у тому числі шляхом їх залуження та/або заліснення; запровадження системи заходів із запобігання розвитку ерозійно-гідрологічних процесів	управління екології та природних ресурсів обласної державної адміністрації, Регіональний офіс водних ресурсів в області, сільські, селищні, міські ради, власники і користувачі земельних ділянок (розпорядники земель) (за згодою)	2023-2050 роки	державний бюджет, обласний бюджет, бюджети місцевого самоврядування, інші небюджетні джерела	<p>На території області знаходиться 1219 площинних водних об'єктів (ставків, водосховищ) загальною площею водного плеса 9255 га, об'ємом води 117 млн. м³. За даними територіальних громад станом на 01.03.2024 в області сформовано земельні ділянки водного фонду (ставки) загальною площею 2541,7734 га, передано у користування – 1897,8324 га.</p> <p>Інформація про розроблення проєктів землеустрою щодо встановлення прибережних захисних смуг та водоохоронних зон у 2023 році від органів місцевого самоврядування не надходила.</p> <p>Розгляд технічною радою Регіонального офісу водних ресурсів у Тернопільській</p>

					області питання винесення в натуру прибережних захисних смуг та водоохоронних зон, дотримання режиму їх охорони; забезпечення відновлення та належного облаштування водоохоронних зон здійснюється за зверненням сектору у Тернопільській області Держводагентства України.
9.	Впровадження проєктів та заходів для штучного поповнення запасів підземних вод, зокрема дощовими водами	сільські, селищні, міські ради, Регіональний офіс водних ресурсів в області	2023-2050 роки	бюджети, місцевого самоврядування, інші небюджетні джерела	Проекти для штучного поповнення запасів підземних вод через відсутність фінансування Регіональним офісом водних ресурсів у Тернопільській області не розроблялись.
10.	Запровадження інноваційних підходів до крапельного зрошення, моделювання агротехнічних та агроєкологічних умов вирощування урожаю, використання для зрошення очищених зворотних (стічних) вод; забезпечення поширення практики використання належно очищених стічних вод у системах зрошення сільськогосподарських угідь, парків, скверів	департаменти агропромислового розвитку; капітального будівництва обласної державної адміністрації, сільські, селищні, міські ради, землевласники та землекористувачі (за згодою)	2023-2050 роки	державний бюджет, обласний бюджет, бюджету місцевого самоврядування, інші небюджетні джерела	У сучасному землеробстві системи зрошення використовуються не лише для зволоження ґрунту, але й для внесення добрив, інсектицидів, гербіцидів, фунгіцидів (пестицидів). Вартість застосування пестицидів таким методом становить близько третини вартості звичайних методів внесення. Застосування пестицидів з поливною водою за краплинного зрошення зменшує токсичне навантаження на оточуюче середовище і людину, адже у такому випадку застосовувані препарати краще розчиняються у воді, а зрошувальні суміші подаються безпосередньо до коренів і менше потрапляють у нецільові зони, що сприяє зменшенню обсягів використаної води і меншому токсичному впливу. Загалом використання таких технологій суттєво підвищує врожайність овочів і знижує їх собівартість. Для овочевих культур одно-дворазове застосування інсектицидів методом

					<p>пестицидів забезпечує ефективність на рівні кількох обробок традиційними методами.</p> <p>За даними Головного управління статистики у Тернопільській області за останні 25 років в області збільшилися посівні площі культур зернових та зернобобових (з 408,4 тис. га у 1997 році до 443,1 у 2022 році), соняшнику (з 0,5 тис. га у 1997 році до 105,1 у 2022 році), зменшилися посівні площі цукрового буряка (з 79,0 тис. га у 1997 році до 20,2 у 2022 році), картоплі (з 64,6 тис. га у 1997 році до 54,4 у 2022 році) та насаджень плодкових та ягідних культур (з 15,2 тис. га у 1997 році до 6,7 у 2022 році).</p> <p>Спостерігається збільшення урожайності культур зернових та зернобобових, цукрового буряка, соняшника, плодкових та ягідних культур, культур овочевих.</p> <p>Концентрація виробництва зернових змістилася з півдня України на північ, чому посприяла зміна клімату.</p>
Стратегічна ціль 4. Скорочення зростаючих ризиків нестачі води та надлишку води					
1.	Участь у підготовці та впровадженні планів управління ризиками затоплення відповідно до законодавства та положень Директиви 2007/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2007 р. про оцінку і управління ризиками затоплення	Головне управління ДСНС України в області, Регіональний офіс водних ресурсів в області, департаменти з питань оборонної роботи, цивільного захисту населення та взаємодії з правоохоронними органами; агропромислового розвитку обласної державної адміністрації, районні державні адміністрації,	2023-2050 роки	державний бюджет, обласний бюджет, бюджети місцевого самоврядування, інші небюджетні джерела	Регіональним офісом водних ресурсів у Тернопільській області було забезпечено перегляд попередньої оцінки ризиків затоплень; створено та накопичено аварійний запас матеріалів на випадок ліквідації надзвичайних ситуацій; прийнято участь в командно-штабному навчанні з органами управління і силами Тернопільської територіальної підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту щодо виконання завдань під час пропуску льодоходу, повені та паводків. На балансі Регіонального офісу водних ресурсів у Тернопільській області для забезпечення захисту населених пунктів,

		селищні, міські ради, землевласники та землекористувачі (за згодою)			<p>господарських об'єктів, сільськогосподарських угідь від шкідливої дії вод під час пропуску льодоходу, повені та паводків перебуває 18,45 км захисних дамб, а саме: в с. Устя Зелене, Монастирської територіальної громади Чортківського району – 15,17 км., в с. Мислова, Підволочиської територіальної громади Тернопільського району – 2,65 км., в с. Біла Чортківської територіальної громади - 0.628 км. Стан захисних дамб задовільний. Забезпечується підтримання системи оповіщення Чортківського району у постійному стані готовності. З метою попередження та оперативного реагування на виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних з водним фактором, проводиться спостереження за рівнями води річки Дністер на існуючих гідрологічних постах Галич, Нижнів, Заліщики. Підготовка інформаційних матеріалів та проведення заходів із підвищення обізнаності та готовності населення до можливого затоплення територій проводиться на регулярній основі використовуючи для цього всі наявні засоби, у тому числі засоби масової інформації, виготовлення друкованої продукції .</p> <p>Збаразькою громадою проведено капітальний ремонт гідропоруди (шлюз-регулятора) водойми біля с. Базаринці. В Тернопільському районі у зону підтоплення підпадає 11 населених пунктів, а саме 9 населених пунктів Бережанської міської ради та 2 населених пункти Нараївської сільської ради. Площа можливого ураження процесами підтоплення складає 0,7 км². У зв'язку із</p>
--	--	---	--	--	--

					недостатнім фінансуванням та введенням воєнного стану в Україні, роботи по моніторингу поширення та розвитку інженерно-геологічних процесів на територіях ураження небезпечними екзогенно-геологічними процесами не проводились.
2.	Впровадження заходів з пом'якшення негативних наслідків зміни клімату через скорочення попиту на воду для зрошення, зміну строків вирощування культур, їх асортименту, методу зрошення і розмірів площі, що обробляється, а також підвищення ефективності водокористування шляхом повторного використання води та практики сталого використання водних ресурсів	управління екології та природних ресурсів, департаменти агропромислового розвитку; економічного розвитку і торгівлі обласної державної адміністрації, районні державні адміністрації, сільські, селищні, міські ради (за згодою)	2023-2050 роки	державний бюджет, обласний бюджет, бюджети місцевого самоврядування, кошти суб'єктів господарювання, власників і користувачів земельних ділянок	<p>Вплив зміни клімату на сільське господарство проявляється у нехарактерній відсутності опадів. У цьому разі виникає необхідність штучного зрошення. Сучасні зрошувальні системи, наприклад крапельні стрічки, дозволяють аграріям підтримувати рівень вологості за менших витрат. Додатковим ефективним рішенням є використання мульчі та рослинних залишків. Також ефективним рішенням є використання технологій мінімального або нульового обробітку ґрунту така практика запобігає ерозії ґрунту та сприяє секвестрації вуглецю, завдяки чому знижується вплив сільського господарства на зміну клімату. Площа земель у Тернопільській області, в обробітку за цими технологіями у 2023 році становила 33766 тис. га.</p> <p>Для реалізації потенціалу плодівих культур одним з основних елементів при створенні сучасних інтенсивних насаджень разом із ущільненими схемами садіння, малооб'ємними кронами, новими високопродуктивними сортами є зрошення. Коштами сільгосптоваровиробників встановлені системи краплинного зрошення для багаторічних плодівих насаджень на площі 910 га.</p> <p>На автомийках та автозаправних станціях області функціонують замкнуті системи</p>

					водоспоживання, нормативно очищені та дощові води (після очищення) використовуються для технічних потреб, а саме для поливу газонів та зрошення асфальтного покриття.
Стратегічна ціль 5. Запровадження інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом та принципів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) щодо водного врегулювання в районах річкових басейнів, у прибережних і морських водах					
1.	Підвищення ефективності державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства щодо раціонального використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів, оприлюднення результатів здійснених заходів державного нагляду (контролю)	Державна екологічна інспекція в області, Головне управління Держгеокадастру в області, управління Державного агентства меліорації та рибного господарства України в області, Тернопільська обласна прокуратура (за згодою), інші правоохоронні та контролюючі органи (за згодою)	2023-2050 роки	державний бюджет	Постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 року № 303 припинено проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю) на період воєнного стану. У зв'язку з цим, заходи державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства щодо раціонального використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів Державною екологічною інспекцією у Тернопільській області, Головним управлінням Держгеокадастру у Тернопільській області у 2023 році не проводились.
2.	Трансляція на суспільному телебаченні цільових програм, соціальної реклами та роликів, спрямованих на роз'яснення прав і ролі кожної людини в охороні природних водних екосистем, з метою формування небайдужого ставлення до нагальних екологічних проблем і боротьби з порушенням водного законодавства	управління інформаційної політики та комунікацій з громадськістю; екології та природних ресурсів обласної державної адміністрації, Регіональний офіс водних ресурсів в області, Державна екологічна інспекція в області	2023-2050 роки	державний бюджет, обласний бюджет, інші небюджетні джерела	Постійно здійснюється висвітлення заходів Стратегії на офіційному веб-сайті обласної військової адміністрації й управління екології та природних ресурсів, поширення дописів у соціальних мережах. З метою популяризації екологічних знань, дбайливого ставлення до водних ресурсів, спеціалістами Регіонального офісу водних ресурсів у Тернопільській області проведено 1 тренінг та 4 лекції у навчально-виховних закладах області.
3.	Проведення постійних інформаційних заходів з метою підвищення екологічної освіти у частині ощадливого викорис-	управління інформаційної політики та комунікацій з громадськістю,	2023-2050 роки	державний бюджет, обласний бюджет, бюджети місцевого самоврядування,	Постійно проводиться роз'яснювальна робота із споживачами щодо економії та раціонального використання питної води.

	<p>тання та охорони від забруднення водних об'єктів і підвищення рівня громадської підтримки реалізації цієї Стратегії</p>	<p>управління екології та природних ресурсів обласної військової адміністрації, Регіональний офіс водних ресурсів в області, структурні підрозділи обласної державної адміністрації, Державна екологічна інспекція в області</p>		<p>інші небюджетні джерела</p>	<p>З метою організації природоохоронних інформаційно-просвітницьких заходів в рамках відзначення Всесвітнього дня води, Дня Дністра, Міжнародного дня берегів спеціалістами Регіонального офісу водних ресурсів області проведено:</p> <ul style="list-style-type: none"> - екоакції з прибирання побутових відходів на 14 локаціях в межах прибережних захисних смуг області; - організовано обласний конкурс творчих робіт екологічного спрямування „Вода це життя” серед шкільної та студентської молоді; - проведено благоустрій 3 природних джерел.
--	--	--	--	--------------------------------	---

5. ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОЛОГІЧНОГО ТА ЛАНДШАФТНОГО РІЗНОМАНІТТЯ, РОЗВИТОК ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ТА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ

5.1 Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, формування національної екологічної мережі

5.1.1 Загальна характеристика

Збереження біологічного різноманіття - центральне завдання біології збереження живої природи. За визначенням, даним Всесвітнім фондом дикої природи (1989), біологічне різноманіття - це „все різноманіття форм життя на землі, мільйонів видів рослин, тварин, мікроорганізмів з їх наборами генів і складних екосистем, що утворюють живу природу”.

Вчені виділяють три види біорізноманіття. По-перше, генетичне різноманіття - це всі можливі гени всіх живих видів, включаючи рослини, тварин, гриби і мікроорганізми. Видове різноманіття - це розмаїття живих організмів, у тому числі і внутрішньовидове. Третє, це різноманіття екосистем - різних способів співіснування і взаємозалежності біологічних видів, біологічні спільноти, місця проживання та екологічні процеси, так само як і зміни окремих екосистем.

Збереження біорізноманіття на популяційно-видовому рівні означає збереження окремих видів у природних умовах їх існування. Основна увага приділяється видам, що перебувають під загрозою зникнення та мають ключове значення для збереження біорізноманіття на національному та глобальному рівні. З цією метою вживаються заходи, спрямовані на збереження видів, занесених до Червоної книги України, а також міжнародних переліків рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення видів флори та фауни, з урахуванням вимог міжнародних договорів, до яких приєдналася Україна. Збереження видів у природних середовищах існування та місцях зростання має здійснюватися на всій території України, незалежно від природоохоронного статусу земельної ділянки. У зв'язку з цим, необхідно удосконалити національне законодавство щодо збереження і невиснажливого використання видів, забезпечення контролю за його дотриманням на землях користувачів та власників з різною формою власності.

Збереження біорізноманіття на екосистемному рівні передбачає збереження видів та їх угруповань у складі природних екосистем. Основна увага приділяється екосистемам, що перебувають під загрозою зникнення та мають ключове значення для збереження біорізноманіття на національному та глобальному рівні.

З цією метою вживаються заходи щодо збереження угруповань, занесених до Зеленої книги України, та визначених міжнародними договорами, обов'язковими для виконання в Україні, зокрема здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження біорізноманіття гірських, лісових, степових, лучних, морських, річкових і водно-болотних екосистем, а також урбо- та агроландшафтів.

Збереження біорізноманіття за межами їх природних місць існування дозволяє зберегти лише частину генетичного різноманіття природних популяцій. У спеціальних центрах - генетичних банках, розплідниках, центрах утримання, ботанічних садах, зоопарках тощо, зберігаються окремі організми або їх малочисельні групи.

На сьогодні флора Тернопільської області нараховує понад 1100 видів рослин, фауна - понад 15400 видів тварин. Негативні антропогенні чинники впливу на довкілля призвели до зникнення великої кількості біологічних видів та до загрози існуванню для багатьох з існуючих. В межах області 19 видів фауни, внесених до Червоної книги України, зникло. Вказані види зустрічаються в інших регіонах України. Серед них білуга чорноморська, пелікан кучерявий, орел степовий, сип білоголовий, дрофа, перев'язка звичайна та ряд інших.

Місця зростання 28 видів флори, виявлені у минулі роки, на сьогодні відомі тільки з літературних джерел, 2 - з гербарних даних інституту ботаніки ім. Холодного. Такі види як марси́лея чотирилиста, росичка англійська, язичник сибірський, сальвінія плаваюча за твердженнями вчених очевидно зникли на території області і на даний час не підтверджені науковими дослідженнями.

В області, з врахуванням регіонально рідкісних видів, охороняється 489 вид тварин (3,2 % від загальної кількості видів області) та 291 видів рослин (26,2 % від загальної кількості видів області).

На екосистемному рівні у межах Тернопільської області охороняється 19 рослинних природних угруповань, занесених до Зеленої книги України, з переліком яких можна ознайомитись за посиланням:

<https://ecology.te.gov.ua/zberezhennya-biologichnogo-ta-landshaftnogo-riznom/>.

Важливу роль у збереженні біорізноманіття на генетичному рівні відіграє Кременецький ботанічний сад загальнодержавного значення. У колекційних фондах відділу фітосозології Кременецького ботанічного саду представлено 207 видів природної флори Кременецьких гір, що становить близько 20% від загальної кількості. В умовах культури зростає 171 раритетний вид: Списку Бернської конвенції - 8, ЧС МСОП - 20, Європейського Червоного списку - 6, CITES - 18, Червоної книги України - 92 вид (30,8% від загальної кількості рідкісних видів області), а також регіонально рідкісні види - 59 (56,3% від загального по області). Крім того у колекціях відділу дендрології зростає 27 рідкісних деревних видів, у т. ч. Червоної книги України - 1 вид, ЧС МСОП - 26.

**ТИПИ ЛАНДШАФТІВ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ, ЩО
ВІДЗНАЧАЮТЬСЯ НАЙВИЩИМ РІВНЕМ БІОТИЧНОЇ
РІЗНОМАНІТНОСТІ**

**(ФОТОГРАФІЇ В МЕЖАХ ОСНОВНИХ ЯДЕР ЕКОМЕРЕЖІ
ОБЛАСТІ)**

Малополіська група ландшафтів

Кременецкий ландшафт

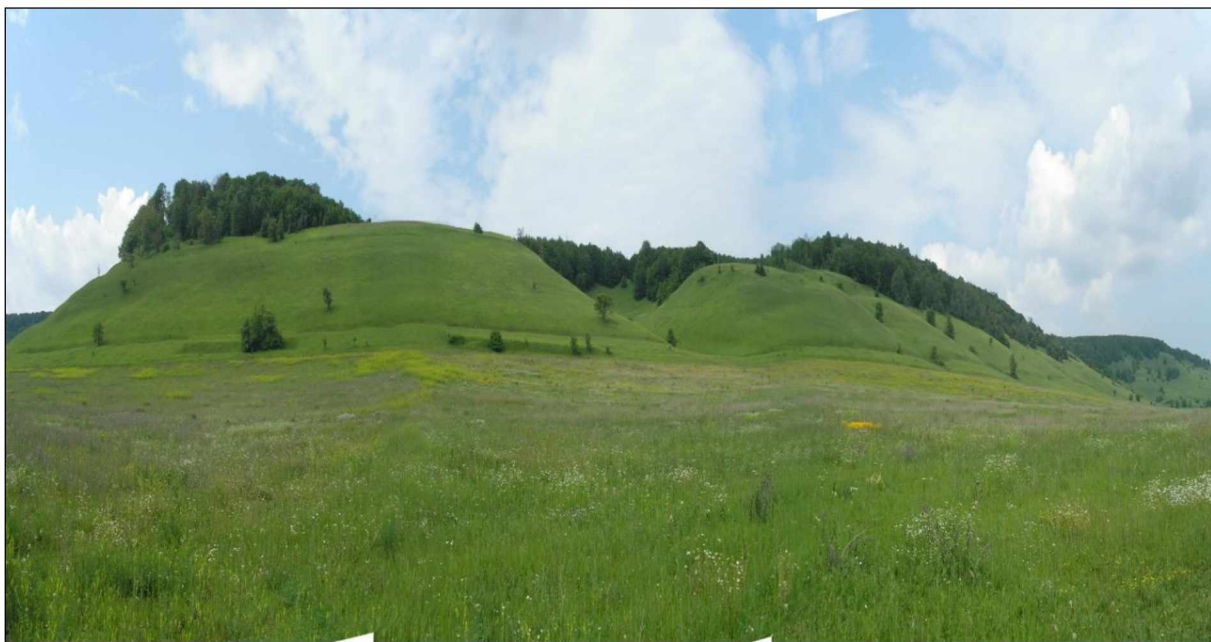

Опільський ландшафт (на межі з Львівською обл.)

Бережанський Опільський ландшафт

Подільська група ландшафтів

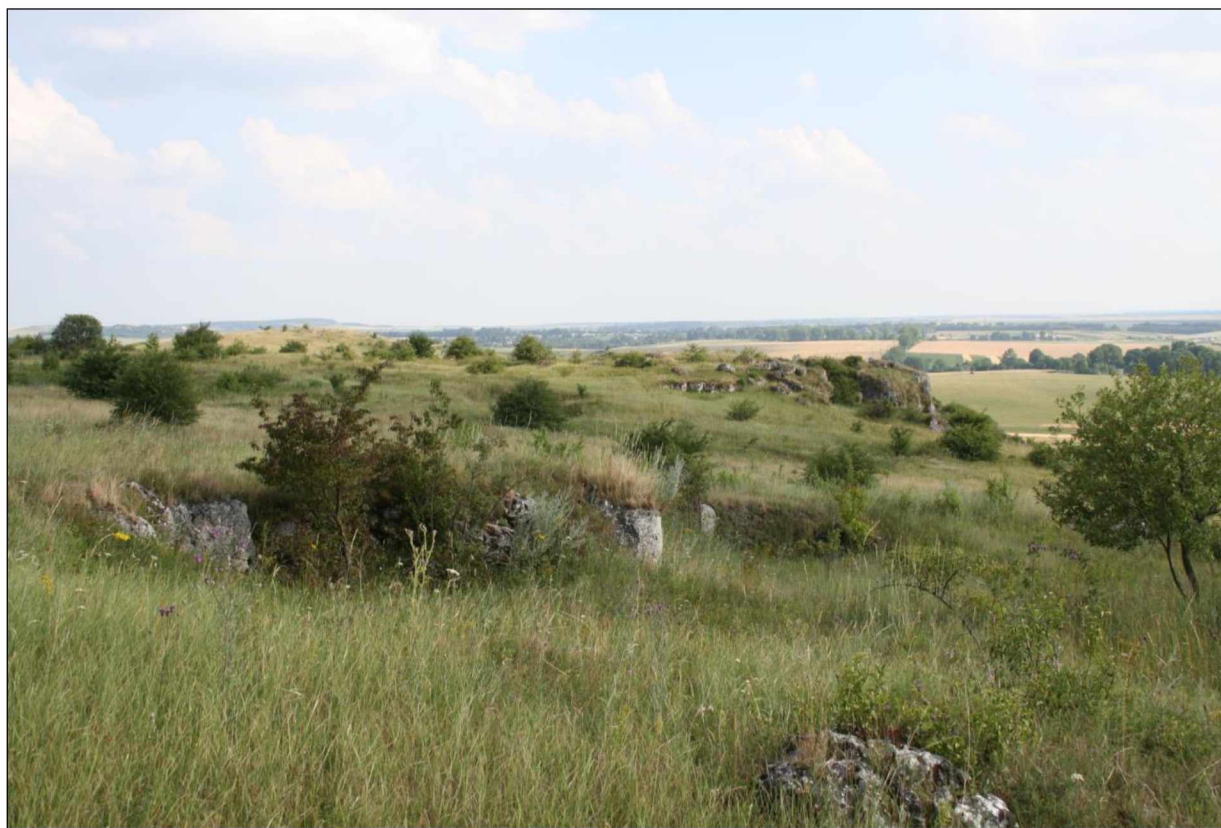

Лановецький ландшафт

Товтровий ландшафт

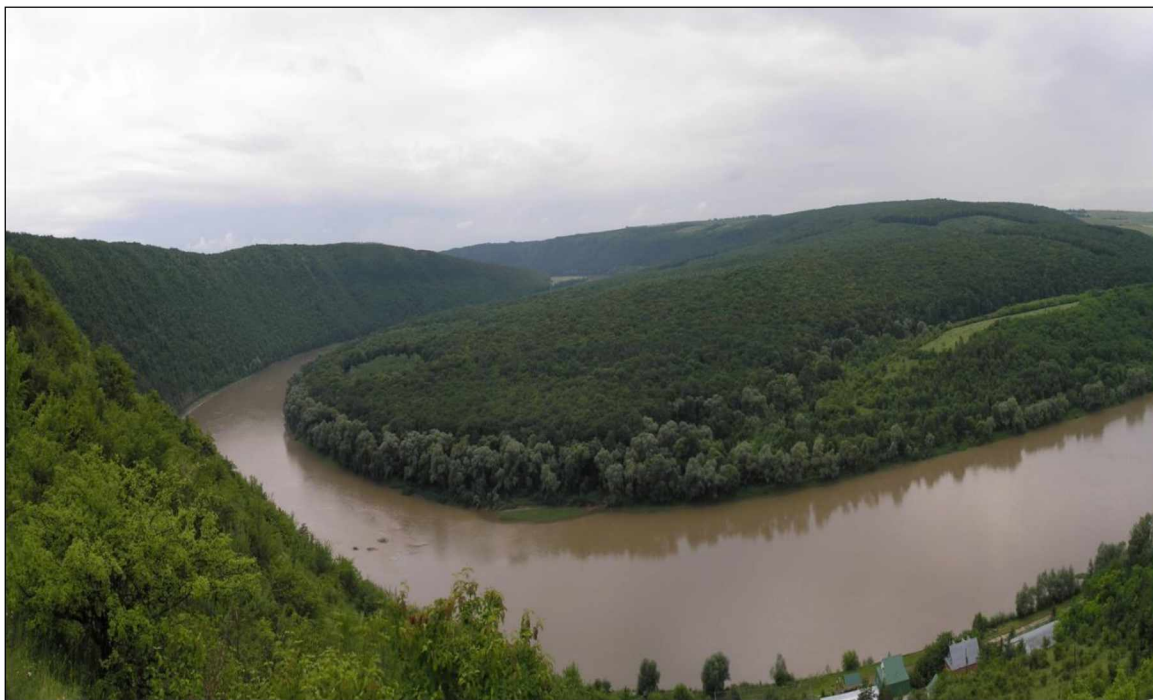

Заліщицький ландшафт

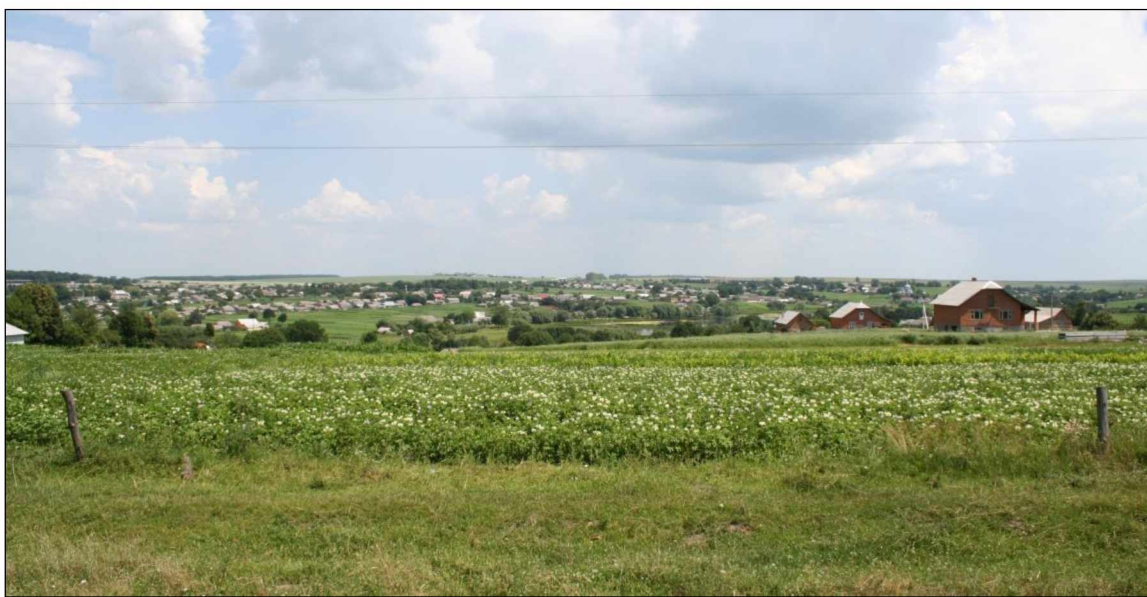

Подільський Тернопільський ландшафт

5.1.2 Загрози та вплив антропогенних чинників на структурні елементи екомережі, біологічне та ландшафтне різноманіття

Довговікова господарська діяльність значно змінила природне середовище нашої області. Внаслідок такої діяльності зазнали змін майже всі компоненти ландшафтної сфери – рослинний і тваринний світ, ґрунти, ґрунтові і підземні води, гірські породи та мінерали тощо.

Значний негативний вплив на стан біологічного різноманіття області останнім часом викликала діяльність людини, яка шляхом нераціонального використання ресурсів та земель спричинила осушення водно-болотних угідь в 1950-1990 роках, знищення рибних нерестовищ, забруднення вод комунальними господарствами, промисловими і поверхневими водами, стоками з сільськогосподарських земель, браконьєрство, інтенсифікацію ведення лісогосподарського і сільськогосподарського виробництва, порушення режиму прибережних смуг тощо.

Найменшої трансформації зазнали ліси на загальній площі 201,7 тис. га, хоч корінних деревостанів в них практично не залишилося, оскільки заміна лісу велася переважно шляхом створення штучних лісових насаджень.

Досить відчутної трансформації природних екосистем зазнали болота. Особливо помітно були трансформовані болотні масиви серед орних земель та в межах заплав річкових долин, на яких проводився механізований видобуток торфу з попереднім осушенням території, здійснювались випас худоби, вирощування сільгосппродукції.

Найсильніших змін зазнали сінокоси на площі 26,5 тис. га та пасовища на площі 144,0 га. Більшість сіножатей зазнали осушення, пов'язаного із зміною гідрологічного режиму та корінного поліпшення травостою. Пасовища теж, як правило, зазнавали протягом десятків років перевипасу та поверхневого поліпшення травостою. Ці угіддя можна віднести до довготривало похідних угруповань.

Таким чином, первинна природна рослинність збереглася лише в окремих важкодоступних місцях, зокрема в заболочених місцях заплав, на крутих каньйоноподібних схилах річкових долин, на певних ділянках пристигаючих і перестійних лісів.

За останні роки також відбулась суттєва зміна середовища існування диких тварин, що значним чином вплинуло на видовий та кількісний склад фауни. Завдяки проведенню біотехнічних заходів користувачами мисливських угідь чисельність основних видів мисливських тварин за останні роки дещо збільшилась, проте чисельний і видовий склад інших немисливських видів тварин суттєво не змінився.

В результаті вказаних негативних чинників, а також інших видів антропогенної діяльності природні ландшафти у найменш зміненому вигляді збереглися на землях, зайнятих лісами та іншими лісовкритими площами (201,7 тис. га), болотами (5,9 тис. га), на відкритих землях (18,54 тис. га), площа яких становить близько 16,4 % території області.

Найбільш захищеними є природні комплекси в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Станом на 1 січня 2024 року природно-заповідний фонд області становить 123,867 тис. га або 8,95 відсотка території області. З цих земель надано у користування установам природно-заповідного фонду 10,836 тис. га.

5.1.3 Заходи щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття

Сучасний стан збереження біорізноманіття в області вимагає невідкладних заходів для його збереження та призупинення загальної тенденції зниження чисельності майже усіх видів тварин і рослин.

На виконання вимог статті 15 Закону України „Про екологічну мережу України” рішенням Тернопільської обласної ради від 18 червня 2009 року № 619 затверджено Регіональну схему формування екологічної мережі Тернопільської області, рішення Тернопільської міської ради від 16.12.2011 № 6/16/26 - Схему формування екологічної мережі м. Тернополя. Подальша деталізація регіональної схеми екологічної мережі області на локальному рівні з виділенням структурних елементів екомережі не проводилась, кошти з місцевих бюджетів на дані роботи не виділялися.

Рішення Тернопільської обласної ради від 03.02.2021 № 58 (зі змінами) затверджено Програму охорони навколишнього природного середовища в Тернопільській області на 2021-2027 роки. Окремим розділом цієї Програми передбачено заходи зі збереження і захисту біологічного та ландшафтного різноманіття (екомережі).

Заходи щодо охорони та відтворення земельних і водних ресурсів, захисту середовищ існування тварин, збереження їх популяцій, формування елементів екомережі передбачені обласною Програмою розвитку водного господарства та водно-екологічного оздоровлення природного середовища Тернопільської області на 2021-2024 роки (зі змінами), затвердженою рішенням Тернопільської обласної ради від 10 листопада 2021 № 353, Програмою охорони та підвищення родючості ґрунтів Тернопільської області на 2021-2023 роки, затвердженою рішенням Тернопільської обласної ради від 15 грудня 2021 № 433.

Для забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів розпорядженням голови Тернопільської обласної військової адміністрації від 16 червня 2022 року № 355/01.02-01 затверджено програму охорони, захисту, використання та відновлення лісів Тернопільщини на 2022- 2026 роки.

У 2023 році за пропозиціями обласної військової адміністрації рішеннями Тернопільської обласної ради від 30 листопада 2023 року № 868 збільшено площу ландшафтного заказника місцевого значення „Гуштинка” з 25,4000 га до 35,2920 га.

За поданням обласної державної адміністрації на розгляді в Офісі Президента України схвалений Кабінетом Міністрів України проєкт Указу Президента України про розширення території національного природного парку

„Кременецькі гори” на 532,8362 га, в Міндовкілля - матеріали про розширення території національного природного парку „Кременецькі гори” ще на 188,59 га.

У 2023 році роботи з інвентаризації флори та фауни перспективних природних та напівприродних територій для розбудови екомережі та оцінки стану популяцій червонокнижних видів тварин і рослин не велися. Кошти з Державного бюджету на організацію ведення державного обліку і кадастру рослинного світу обласній державній адміністрації у 2023 році не виділялися.

Станом на 01.01.2024 року в області цінні лучно-степові комплекси охороняються у межах 86 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, у тому числі, у межах природного заповідника „Медобори”, національних природних парків „Дністровський каньйон” і „Кременецькі гори”, ботанічних заказників загальнодержавного значення „Жижавський”, „Обіжівський”, „Ваканци”, „Під конем”, „Криве”, „Жолоби”, ландшафтного заказника загальнодержавного значення „Касперівський” та ряду інших.

Пріоритетами в напрямку відтворення водно-болотних систем на території Тернопільської області є виявлення і забезпечення охороною цінних об'єктів, а також екологічно безпечне використання їх ресурсів.

У цілому в складі природно-заповідного фонду Тернопілля охороняється понад 6,8 тис. гектарів водно-болотних угідь.

Водно-болотні угіддя області, віднесені до природно-заповідного фонду – складових національної екомережі, тис. га*

Таблиця 5.1.3.1

№ з/п	Басейн річки:	Кількість об'єктів природно-заповідного фонду	Площа об'єктів природно-заповідного фонду
1.	Дністер, в т.ч.	115	6103,2862
1.1.	Гнізна	24	309,505
1.2.	Джурин	5	1,41
1.3.	Бариш	1	14,1
1.4.	Дністер	1	2190,95
1.5.	Збруч	17	302,18
1.6.	Золота Липа	13	104,6891
1.7.	Коропець	3	42,86
1.8.	Нараївка	3	2,7
1.9.	Нічлава	7	125,62
1.10	Серет	28	2511,9621
1.11	Стрипа	13	497,31
2.	Прип'ять, в т.ч.	21	730,25
2.1.	Вілія	5	162,1
2.2.	Горинь	10	388,85
2.3.	Іква	6	179,3
Всього водно-болотних угідь у межах природно-заповідного фонду		136	6833,5362

5.1.4 Формування національної екомережі

На виконання Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки, затвердженої Законом України

від 21 вересня 2009 року № 1989-III та ст. 9 Закону України „Про екологічну мережу України” рішенням обласної ради від 18 червня 2009 року № 619 затверджено Регіональну схему формування екологічної мережі Тернопільської області, рішенням Тернопільської міської ради від 16.12.2011 № 6/16/26 затверджено схему формування екологічної мережі м. Тернополя.

За мету Схеми ставиться збільшення в регіоні площ земель з природними ландшафтами до рівня, достатнього для збереження біологічного різноманіття, близького до притаманного їм природного стану, а також поетапне формування їх інтегрованої територіальної системи, спрямованої на збереження природних екосистем і ландшафтів, видів рослинного і тваринного світу, яка забезпечуватиме функціонування природних шляхів їх міграції і розповсюдження.

Рішенням Тернопільської обласної ради від 3.02.2021 № 58 (зі змінами) затверджено Програму охорони навколишнього природного середовища в Тернопільській області на 2021-2027 роки. Окремим розділом цієї Програми передбачено заходи зі збереження і захисту біологічного та ландшафтного різноманіття (екомережі).

Заходи щодо охорони та відтворення земельних і водних ресурсів, захисту середовищ існування тварин, збереження їх популяцій, формування елементів екомережі передбачені обласною Програмою розвитку водного господарства та водно-екологічного оздоровлення природного середовища Тернопільської області на 2021-2024 роки (зі змінами), затвердженою рішенням Тернопільської обласної ради від 10 листопада 2021 року № 353, Програмою охорони та підвищення родючості ґрунтів Тернопільської області на 2021-2023 роки, затвердженою рішенням Тернопільської обласної ради від 15 грудня 2022 року № 433.

Начальником обласної військової адміністрації видано розпорядження від 01.08.2022 № 489/01.02-01 „Про збереження в області біологічного та ландшафтного різноманіття”, яким зобов’язано розробити схеми формування екологічної мережі територіальних громад та враховувати їх для розроблення усіх видів проєктної документації при здійсненні землеустрою, розробці містобудівної документації, а також здійсненні господарської та іншої діяльності.

Для забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів розпорядженням обласної військової адміністрації від 16.06.2022 № 355/01.02-01 затверджено Програму охорони, захисту, використання та відновлення лісів Тернопільщини на 2022-2026 роки.

На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1196 „Про затвердження Порядку включення територій та об’єктів до переліків територій та об’єктів екологічної мережі” в області у 2023 році проводилися роботи зі складання переліків територій та об’єктів екомережі за встановленою формою. До ключових територій екомережі віднесено 656 заповідних територій та об’єктів загальнодержавного та місцевого значення.

Для збільшення площі складових структурних елементів екомережі у 2023 році збільшено площу ландшафтного заказника місцевого значення „Гуштинка” з 25,4000 га до 35,2920 гектара.

Станом на 1 січня 2024 року площу екологічної мережі області доведено до 470,59 тис. гектарів, або 32,5% від території області.

Площі земельних угідь - складових національної екомережі за роками, тис. га*

Таблиця 5.1.4.1

Категорії землекористування	2016	2021	2022	2023
Землі природоохоронного призначення	116,6	-	-	-
Сіножаті та пасовища	169,4	-	-	-
Землі водного господарства (рибні ставки)				
Землі водного фонду	19,4	-	-	-
у т.ч. площа рибних ставків				
Землі оздоровчого призначення	0,1	-	-	-
Землі рекреаційного призначення	0,9	-	-	-
Землі історико-культурного призначення	0,1	-	-	-
Ліси	198,4	-	-	

*за даними Головного управління Держгеокадастру у Тернопільській області, ведення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель за формами б-зем, ба-зем, бб-зем, 2-зем з 01.01.2016 року в області припинено

**Складові структурних елементів екологічної мережі
в розрізі одиниць адміністративно-територіального устрою регіону***

Таблиця 5.1.4.2

№ з/п	Одиниці адміністративно- територіального устрою	Загальна площа, тис. га	Загальна площа екомережі, тис. га	Складові елементи екомережі, тис. га											
				Об'єкти ПЗФ	Водно-болотні угіддя**	Відкриті заболочені землі	Водоохоронні зони	Прибережні захисні смуги	Ліси та інші лісовкриті площі	Курортні та лікувально-оздоровчі території	Рекреаційні території	Землі під консервацією	Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	Пасовища, сіножаті	Радіоактивно забруднені землі, що не використовуються в господарстві
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1.	Райковецька сільська рада	17,260		0,099342											
2.	Бережанська міська рада	24,080		3,2460221											
3.	Білецька сільська рада	13,700		0,6726668											
4.	Білобожницька сільська рада	27,050		0,0049300											
5.	Більче-Золотецька сільська рада	10,420		0,6683400											
6.	Борсуківська сільська рада	15,260		0,1443800											
7.	Борщівська міська рада	41,180		5,3118614											
8.	Бучацька міська рада	52,330		4,1206700											
9.	Васильковецька сільська рада	17,020		0,3987300											

10.	Великобerezовицька селищна рада	19,690		0,0031900											
11.	Великобiрківська селищна рада	6,560		0,0276250											
12.	Великогаївська сільська рада	14,780		0,0593100											
13.	Великодедеркальська сільська рада	16,470		0,0071100											
14.	Вишнівецька селищна рада	32,140		0,0995000											
15.	Гримайлівська селищна рада	33,080		5,8626102											
16.	Гусятинська селищна рада	24,680		6,1387483											
17.	Заводська селищна рада	9,070		0,6214306											
18.	Заліщицька міська рада	35,040		15,3906500											
19.	Залозецька селищна рада	24,770		3,7594821											
20.	Збаразька міська рада	59,100		4,4861650											
21.	Зборівська міська рада	46,670		0,2087500											
22.	Золотниківська сільська рада	284,30		0,3950000											
23.	Золотопотіцька селищна рада	16,010		8,6300800											
24.	Іванівська сільська рада	8,020		0,002000											
25.	Іване-Пустенська сільська рада	10,960		0,2416400											
26.	Козівська селищна рада	42,890		0,0207300											
27.	Козлівська селищна рада	9,560		0,000000											

28.	Колиндянська сільська рада	15,570		0,0188500											
29.	Копичинецька міська рада	17,110		4,5049500											
30.	Коропецька селищна рада	8,670		4,4082500											
31.	Кременецька міська рада	52,300		9,1362837											
32.	Купчинецька сільська рада	9,760		1,4408600											
33.	Лановецька міська рада	47,960		2,8441600											
34.	Лопушненська сільська рада	14,390		0,0911799											
35.	Мельнице-Подільська селищна рада	24,450		15,6148400											
36.	Микулинецька селищна рада	23,990		0,0624300											
37.	Монастирська міська рада	47,150		4,2620800											
38.	Нагірянська сільська рада	18,060		0,8220599											
39.	Нараївська сільська рада	21,810		0,49340700											
40.	Озернянська сільська рада	16,770		0,0001100											
41.	Підволочиська селищна рада	35,040		0,4050416											
42.	Підгаєцька міська рада	47,440		1,3205500											
43.	Підгороднянська сільська рада	12,350		0,1356200											
44.	Почаївська міська рада	21,750		0,5342200											
45.	Саранчуківська сільська рада	22,420		0,0921000											

46.	Скала-Подільська селищна рада	18,390		0,0916620											
47.	Скалатська міська рада	22,420		2,8942699											
48.	Скориківська сільська рада	26,270		0,1632000											
49.	Теребовлянська міська рада	44,050		3,473369											
50.	Тернопільська міська рада	16,720		1,6183190											
51.	Товстенська селищна рада	33,850		7,7698400											
52.	Трибухівська сільська рада	11,880		0,0000200											
53.	Хоростківська міська рада	18,460		0,7475200											
54.	Чортківська міська рада	15,100		0,6454581											
55.	Шумська міська рада	63,250		11,9131263											
Тернопільська область		1383,600	470,585	136,103673	25,186	5,911	25,706	1,483	201,70	0,058	1,007	-	18,537	170,553	-

*за даними Головного управління Держгеокадастру у Тернопільській області обліку земель у розрізі територіальних громад не ведеться

5.1.5 Біобезпека та поводження з генетично модифікованими організмами

Генетично модифікованими називають організми, генетичний матеріал (ДНК) яких змінювався не внаслідок відтворення та/або природної рекомбінації а через додавання модифікованого гена чи гена іншого біологічного виду, або різновиду організмів. Однією з причин створення генетично модифікованих організмів (ГМО) є виведення нових порід тварин чи сортів рослин. Наприклад, помідори стійкі при транспортуванні, картопля стійка проти дії колорадського жука та ін. Учені Вашингтонського університету вивели сорт ГМО - тополі, яка може деструктуризувати певні промислові отрути, отруйні викиди, переробляючи їх в нешкідливі речовини. Таке застосування рослинного світу для боротьби з отруєнням природи називають фітоочисткою.

Найбільш модифікованими є картопля, рис, кукурудза, соя. За даними Національного аграрного університету, 45% сої що вирощується в Україні - трансгенного походження.

0,9 % модифікованих організмів не є шкідливими для здоров'я. Проте забороняється використання ГМО у виробництві продуктів дитячого та дієтичного харчування.

За даними Інституту медико-біологічних проблем Тернопільського державного медичного університету ім. І.Горбачевського, трансгенні продукти можуть впливати на людський організм як алергени, як токсичні речовини або викликати безпліддя. Тому дуже важливо контролювати процес обігу цієї продукції на українському ринку. Точно невідомо, яка реакція хворої людини, що разом із ліками вживає ці продукти.

Вченими університету проводилась просвітницька робота під час лекцій, практичних занять про позитивні і негативні сторони ГМО. У цьому питанні йшла тісна співпраця з Всеукраїнською екологічною лігою, що дозволило значно розширити аудиторію для поширення науково-популярної інформації.

5.2 Охорона, використання та відтворення рослинного світу

5.2.1 Загальна характеристика рослинного світу

Флора Тернопільщини багата і різноманітна. Вона налічує близько 1100 видів вищих спорових і насінневих рослин, які належать до 100 родин і 500 родів.

Географічне положення Тернопільської області визначило і різноманітність її рослинного покриву. Західна та північна частини області (Бережанський, Монастирський, Кременецький адміністративні райони) віднесені до Західноукраїнської підпровінції Східно-європейської провінції Європейської області широколистяних лісів. Східні та південно-східні частини території належать до Подільсько-середньопридніпровської підпровінції Східно-європейської провінції Європейсько-сибірської лісостепової області.

У східній частині області на рівнинному плато переважають карбонатні чорноземи, на яких колись розвивалась лучно-степова рослинність. Степова рослинність на території Тернопільської області в природному вигляді не збереглась. Майже всі степові ділянки розорані, а ті, що залишилися, зазнали значного впливу людини. Нерозорані степові ділянки можна зустріти на схилах горбів, балок та ін.

На заході в умовах розчленованості місцевості та м'якшого клімату поширений комплекс опідзолених чорноземів, на яких у період формування сучасної флори розвивалась лісова рослинність.

Заплавні луки поширені у верхніх і середніх течіях лівих приток Дністра, а також у верхів'ях річок басейну Прип'яті, на родючих ґрунтах долини Ікви, Стиру, Вілії, Серету та Стрипи. Тут розвинений багатий покрив із злакових і злаково-болотних трав.

Суходільні луки займають підвищені рівнини і схили ярів та балок. У рослинному покриві переважають бобово-злакові трави. Болотна рослинність зосереджена переважно у долинах річок північної частини області.

Рослинний світ області налічує багато реліктових та ендемічних видів. До реліктових належать: осока низька, бруслина карликова, плющ звичайний, волошка Маршала, сеслерія Гейфлера та ін. Ендемічні рослини області: заяча конюшина Шиверека, гвоздика Андржійовського, вівсюнець пустельний, самосил передгірний та ін.

На території області зростає 171 вид вищих судинних рослин, які занесені до Червоної книги України та 102 види рослин, що є регіонально-рідкісними.

5.2.2 Охорона, використання та відтворення лісів та інших рослинних ресурсів

Тернопільська область відноситься до малолісистих областей України. За інформацією Головного управління Держгеокадастру у Тернопільській області (дані 2016 року) площа земель лісового фонду області станом становила 201,7 тис. га, з них 188,4 тис. га вкритих лісовою рослинністю. Лісистість Тернопільської області складає 14,6% що нижче за науково-обґрунтований показник для регіону (20 %) та середній для України (16 %).

Ліси на території області розташовані вкрай нерівномірно і зосереджені, в основному, у північній (з переважанням соснових деревостанів) і північно-західній частині (бук, граб), де лісистість досягає 20-25 %, а також в південній частині (дуб, граб), де лісистість досягає 14-18 %. Лісові масиви розташовані, в основному, на плато та схилах Бережанського горбогір'я, Кременецьких гір, Товтрового кряжу та у долинах річок Коропець, Стрипа, Серет, Збруч, Дністер і виконують захисні, водорегуляторні, рекреаційно-оздоровчі функції і мають обмежене експлуатаційне значення.

На даний час 146,056 тис. га лісів області (72 %) перебували у постійному користуванні Державного спеціалізованого господарського підприємства „Ліси України” (філія „Бережанське лісомисливське господарство”, філія „Чортківське лісове господарство”, філія „Кременецьке лісове господарство”), 28,3062 тис. га (14,1 %) – комунальних і лісогосподарських підприємств (1 державне та 10 комунальних підприємств), установ природно-заповідного фонду, підпорядкованих Міндовкілля – 13,4782 тис. га (6,7 %), інших організацій та установ - 13,8596 тис. га. (6,9 %).

На виконання розпорядження голови обласної державної адміністрації від 08 серпня 2019 року № 490-од „Про заходи щодо збереження лісів та раціонального використання лісових ресурсів області” протягом 2023 року з 18,4 тис. гектарів комунальних лісів, які перебувають у землях запасу, сформовано земельні ділянки комунальної форми власності для ведення

лісового господарства та пов'язаних із ним послуг загальною площею 3218,2354 гектарів (17,49 % від загальної площі) та зареєстровано речові права на землю. Зокрема, Великоберезовицькою селищною (31,1000 гектар), Збаразькою міською (112,4168 гектарів), Байковецькою сільською (125,8018 гектарів), Саранчуківською сільською (505,1725 гектарів), Теремовлянською міською (148,94 гектарів), Білецькою сільською (400,0 гектарів) радами Тернопільського району, Бучацькою міською (1096,0337 гектарів), Борщівською міською (64,6688 гектара), Гусятинською селищною (205,6667 гектара), Хоростківською міською (67,3000 гектара), Скала-Подільською селищною (445,0355 гектарів), Трибуківською сільською (2,7946 гектара), Коропецькою сільською (13,305 гектарів) радами Чортківського району.

Із сформованих земельних ділянок передано у користування комунальним і державним лісогосподарським підприємствам, комунальним підприємствам із спеціалізованими лісогосподарськими підрозділами 2612,5687 гектар земель, що становить 14,2 % від їх площі. Зокрема, Великоберезовицькою селищною (31,1000 гектар), Збаразькою міською (112,4168 гектарів), Саранчуківською сільською (505,1725 гектарів), Бучацькою міською (1096,0337 гектарів), Борщівською міською (64,6688 гектара), Хоростківською міською (67,3 гектарів), Скала-Подільською селищною (445,0355 гектарів), Трибуківською сільською (2,7946 гектар), Коропецькою селищною (13,305 гектарів) радами Чортківського району.

Комунальними лісогосподарськими підприємствами з метою розроблення комплексу заходів, спрямованих на забезпечення ефективної організації та науково обґрунтованого ведення лісового господарства, охорони, захисту, раціонального використання, підвищення екологічного та ресурсного потенціалу лісів, культури ведення лісового господарства, отримання достовірної і всебічної інформації про новоприйняті ліси розпочато первинне лісовпорядкування лісів, які їм передано у користування, на загальній площі 1803,9 гектар. Зокрема комунальним підприємством „Байковецьке” - на площі 133,9 гектар, комунальним підприємством „Бучацькі ліси” - на площі 1131 гектар, Збаразьким міським комунальним підприємством по благоустрою „Добробут” - на площі 539 гектарів.

З метою протидії незаконним рубкам лісів Подільським лісовим офісом державного спеціалізованого підприємства „Ліси України” організовано роботу рейдових груп. Проведено 66 рейдів, під час яких виявлено 9 випадків незаконної рубки лісів та накладено штрафів на загальну суму 12,6 тис. гривень. Завдані збитки становлять 25,4 тис. гривень, з яких сплачено 7,1 тис. гривень.

За результатами огляду місць незаконних рубок Державною екологічною інспекцією у Тернопільській області передано 3 справи до правоохоронних органів. Загальна сума розрахованих збитків становить 2025,229 тис. гривень.

Водночас Головним управлінням Національної поліції в Тернопільській області перевірено 352 транспортних засоби, які перевозили лісопродукцію, та задокументовано 10 фактів незаконної рубки лісу. Дані про порушників внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Характеристика земель лісового фонду області наведена у таблиці 5.2.2.1.

Землі лісового фонду Тернопільської області

Таблиця 5.2.2.1

№ з/п		Одиниця виміру	Кількість
1	2	3	4
1.	Загальна площа земель лісового фонду	тис. га	201,7
	у тому числі:		
1.1	площа земель лісогосподарського призначення державних лісогосподарських підприємств, що перебувають у віданні філій Державного спеціалізованого господарського підприємства „Ліси України”	тис. га	146,056
1.2	площа земель лісогосподарського призначення агролісогосподарських підприємств державної і комунальної форми власності	тис. га	25,94325
1.3.	площа земель лісогосподарського призначення, що перебуває і віданні інших установ і організацій, у т.ч.	тис. га	13,8596
	площа земель лісогосподарського призначення лісогосподарських підприємств, що перебувають у віданні Міноборони	тис. га	0,1763
	площа земель лісогосподарського призначення установ природно-заповідного фонду, що перебувають у віданні Міндовкілля	тис. га	13,4782
	площа земель лісогосподарського призначення підприємств та установ, що перебувають у віданні Міністерства інфраструктури	тис. га	5,2318
1.4	площа земель лісогосподарського призначення, що не надана у користування	тис. га	15,84115
2.	Площа земель лісогосподарського призначення, що вкрита лісовою рослинністю	тис. га	136,6
3.	Лісистість (відношення покритої лісом площі до загальної площі області)	%	14,6

*за даними Державного спеціалізованого господарського підприємства „Ліси України”, лісочористувачів у межах області, Департаменту агропромислового розвитку ОВА

В області за останні роки помітна незначна позитивна динаміка у зміні площ лісових ділянок та запасу деревостанів. Показники наведено у табл.5.2.2.2

Динаміка зміни площі лісів та запасу деревостанів

Таблиця 5.2.2.2

Показники	2019	2020	2021	2022	2023
Площа лісів, тис.га *	201,7	201,7	201,7	201,7	201,7
Площа лісів, у % від загальної площі області	14,6	14,6	14,6	14,6	14,6
Середній запас деревини, кбм/га	222,7	190	225	227	255
Середня зміна запасу, кбм/га	3,9	4	3,63	3,8	3,7

Ліси Тернопільщини виконують переважно захисні, водорегулюючі, рекреаційно-оздоровчі функції і мають обмежене експлуатаційне значення. Площа лісів, які мають обмежене експлуатаційне значення, становить 98,2 тис. га, в тому числі: ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення 44,8 тис. га; рекреаційно-оздоровчих лісів 26,60 тис. га; захисних лісів 19,3 тис. га. Площа експлуатаційних лісів становить 63,4 тис. га земель лісогосподарського призначення області.

Розподіл земель лісогосподарського призначення в розрізі категорій земель наведено у таблиці 5.2.2.3

**Землі лісогосподарського призначення регіону в розрізі категорій земель
(станом на 01.01.2016 року)**

Таблиця 5.2.2.3

Землі лісогосподарського призначення (усього), тис. га	Лісові землі, тис. га						Нелісові землі, тис. га						
	вкриті лісовою рослинністю		не вкриті лісовою рослинністю			усього лісових земель	у тому числі сільськогосподарські угіддя				інші нелісові землі	усього нелісових земель	
	усього	у тому числі лісові культури	незімкнуті лісові культури	інші не вкриті лісовою рослинністю	усього не вкритих лісовою рослинністю		сіножаті	рілля	пасовища	разом с/г угідь			
*201,7	188,4	0	0	4,6	1,7	194,9	0	0	0	0	7	7	

*за даними Головного управління Держгеокадастру в області (станом на 01.01.2016)

Протягом 2023 року лісогосподарськими підприємствами області відновлено лісонасаджень під суцільними вирубками на площі 472,8 га у т.ч. шляхом штучної посадки і посіву 410,8 га, природного поновлення 62 га.

Динаміка проведення заходів щодо створення і відновлення лісових насаджень

Для лісорозведення виділяються ділянки деградованих і малопродуктивних земель (на крутосхилах, кам'янистих місцях, еродованих землях тощо), тому новостворені ліси виконуватимуть переважно захисні та водорегулюючі функції. Полезахисні лісові смуги, як окремий вид захисних насаджень, у зв'язку з відсутністю проблем, характерних для південних областей, не створюються (таблиця 5.2.2.4)

Динаміка лісовідновлення та створення захисних лісонасаджень, га

Таблиця 5.2.2 4

	2019	2020	2021	2022	2023
Лісовідновлення, лісорозведення на землях лісового фонду, га	505,5	606	762	625	472,8
Створення захисних лісонасаджень на непридатних для с/г землях, га	201,6	251	-	162	25,6
Створення полезахисних лісових смуг, га	-	-	-	-	-

У 2023 році з метою підвищення рівня лісистості проведено лісорозведення на площі 25,6 га відповідно до завдань.

Забезпечено проведення відновлення лісів, відповідно до вимог чинних документів, на загальній площі 472,1 га державними підприємствами, підпорядкованими ДП „Ліси України”. Проведено лісогосподарські заходи, пов’язані з вирубуванням деревини за 2023 рік на загальній площі 6664,6 га, при цьому заготовлено деревини в обсязі 144,873 тис. куб. метрів.

Слід зазначити, що практично весь обсяг робіт щодо лісорозведення у 2023 році виконаний філіями ДП „Ліси України” а саме філія „Бережанське лісомисливське господарство”, філія „Чортківське лісове господарство”, філія „Кременецьке лісове господарство”.

Розпорядженням голови обласної військової адміністрації від 15.06.2022 № 355/01.02-01 затверджена програма охорони, захисту, використання та відновлення лісів Тернопільщини на 2022-2026 роки.

Програма спрямована на усунення дисбалансів у лісовому господарстві між нормами залісеності території області та її реальним станом, враховуючи потреби у ґрунтозахисній, водорегуляторній, лісогосподарській, рекреаційно-естетичній та екостабілізаційній функціях лісів, а також подолання основних дестабілізуючих факторів екологічної ситуації, в тому числі ерозії ґрунтів, виснаження річок, збереження та відтворення біорізноманіття рослинного і тваринного світу з урахуванням інвазивних видів та регулювання динаміки їх популяцій.

На виконання вимог цієї програми за 2023 рік у Тернопільській області виконано наступні заходи: створено нові лісові насадження на загальній площі 25,6 га, проведено догляд за новими лісами на площі 618,5 га, доповнення захисних лісових насаджень на площі 123,5 га, проведено лісовідновлення на площі 415,3 га, сприяння природному поновленню на площі 47,4 га, догляд за лісовими культурами в переводі на однократний - 3909,4 га, доповнення лісових культур на площі 592,2 га, заготовлено 25014,5 кг. лісового насіння, вирощено 4,2 мл. одиниць садивного матеріалу.

У зв’язку з військовим станом показники заготівлі деревини паливної для населення та підприємств комунальної інфраструктури збільшено більше ніж на 65 тис. куб. м. Загальний показник сягнув 145,6 тис. куб. м. заготовленої деревини на площі 6,485 тис. га. З метою покращення санітарного стану лісів проведено лісозахисні заходи на площі 2,6 тис. га.

До настання пожежонебезпечного періоду 2023 року, Державною екологічною інспекцією в області протягом пожежонебезпечного періоду за

самовільне випалювання рослинності або її залишків у 2023 році складено 4 протоколи про адміністративне порушення, притягнуто до відповідальності 4 особи, накладено штрафи на загальну суму 12240 гривень, які сплачені.

На виконання статті 2 Указу Президента України від 9 липня 2019 року № 511/2019 „Про деякі заходи щодо збереження лісів та раціонального використання лісових ресурсів” Подільським лісовим офісом державного підприємства „Ліси України” з метою протидії незаконним рубкам лісів організовано роботу рейдових груп. Протягом 2023 року проведено 258 рейдів, під час яких виявлено 46 випадків незаконної рубки лісів та накладено штрафів на загальну суму 21,9 тис. гривень, які сплачені порушниками добровільно. Завдані збитки становлять 60,9 тисяч гривень. За результатами огляду місць незаконних рубок Державною екологічною інспекцією у Тернопільській області передано 50 матеріалів до правоохоронних органів. Загальна сума розрахованих збитків становить 14895,851 тис. гривень. Поряд з цим, Головним управлінням Національної поліції в Тернопільській області протягом 2023 року перевірено 440 транспортних засобів, які перевозили лісопродукцію, та задокументовано 48 фактів незаконної рубки. Дані про порушників внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Лісогосподарськими підприємствами у 2023 році проведено вибіркових санітарних рубок на площі 146,056 га. Санітарні заходи здійснювались у насадженнях, які зазнали пошкоджень від вітровалів та буреломів поточного та минулих років, на ділянках, де сухостійні та всихаючі дерева, а також в осередках шкідників і хвороб лісу.

Особливо сильне занепокоєння викликає всихання стиглих та пристигаючих дубових та ясеневих насаджень області, що зумовлює, в свою чергу, наступне масове заселення цих насаджень листогризучими шкідниками - золотогузом, пядунами, шовкопрядом, хрущами, а також заселення опеньком осіннім, з'являються невеликі площі всихання соснових насаджень.

У 2023 році філіями Державного спеціалізованого господарського підприємства „Ліси України” заготовлено 134,49 тис. куб. м деревини. Обсяги спеціального використання лісових ресурсів загальнодержавного значення наведені у таблиці 5.2.2.5

Спеціальне використання лісових ресурсів державного значення у 2023 році*

Таблиця 5.2.2.5

Лісокористувач	Затверджена розрахункова лісосіка, тис. м ³	Фактично зрубано разом, тис.м ³	Зрубано по господарствах					
			хвойні		твердолистяні		м'яколистяні	
			розрахункова лісосіка, тис. м ³	фактично зрубано, тис. м ³	розрахункова лісосіка, тис. м ³	фактично зрубано, тис. м ³	розрахунков а лісосіка тис. м ³	фактично зрубано, тис. м ³
Державне спеціалізоване господарське підприємство „Ліси України”	134,49	124,585	20,58	18,924	107,76	101,035	6,15	4,624
Агролісогосподарські підприємства комунальної і державної форм власності**	-	-	-	-	-	-	-	-
Підприємства Міноборони	-	-	-	-	-	-	-	-
Підприємства Міндовкілля (установи ПЗФ)	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші лісокористувачі	-	-	-	-	-	-	-	-
Всього	134.49	124,585	20.58	18,924	107.76	101,035	6,15	4, 624

*за даними Державного спеціалізованого господарського підприємства „Ліси України ”

**за даними департаменту агропромислового розвитку обласної військової адміністрації

Динаміка проведення лісогосподарських заходів з наведена у таблиці 5.2.2.6

Динаміка проведення лісогосподарських заходів, пов'язаних із
вирубуванням деревини

Таблиця 5.2.2.6

Рік проведення заходів	Загальна площа, га	Фактично зрубано деревини, тис. м ³	Порівняння показників (га/ тис. м ³) у порівнянні з попереднім роком, %
Усього рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства			
2019	7030	136,894	105,2/108,8
2020	5748	101,359	81,8/74
2021	5799	133,506	100,89/131,72
2022	5752	128,666	99/96
2023	6485	171,13	112/133
у тому числі: 1. Рубки догляду			
2019	3114,9	33,272	100,8/105
2020	2625	26,093	84,3/78,4
2021	2777	47,150	105,79/180,7
2022	3040	44,464	109,5/94
2023	3126,2	63,714	102,8/143,29
2. Лісовідновні рубки			
2019	16	4,263	64/71,7
2020	5	1,351	31,2/31,7
2021	10	2,511	200/185,86
2022	15,3	4,171	153/166
2023	6	2,3	39,21/3,65
3. Суцільні санітарні рубки			
2019	-	-	-
2020	2685	64,406	-
2021	133	22,294	4,95/4,61
2022	2900	76,913	218/345
2023	3	0,9	0,103/1.17

Заготівля лісових ресурсів побічного користування та другорядних лісових матеріалів проводиться на підставі лімітів.

5.2.3 Охорона та відтворення видів рослин та грибів, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів

Флора Тернопільської області нараховує понад 1110 видів рослин. У межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, з врахуванням регіонально рідкісних видів, охороняється 291 видів рослин (26,22 % від загальної кількості видів області).

З них: 171 вид рослин занесені до Червоної книги України, 19 рослинних угруповань занесені до Зеленої книги України (зростання червонокнижних видів рослин та рослинних угруповань у межах адміністративних районів відображено в таблиці). Крім того, охороняється 16 видів рослин, що внесені до додатків Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі, 40 видів рослин, що внесені до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), 15 видів, що віднесені до Європейського Червоного списку та 12 видів.

до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи.

Кількість видів флори, яка перебуває під охороною в області

Таблиця 5.2.3.1

Види рослин та грибів	2021	2022	2023
1	2	3	4
Загальна кількість видів рослин та грибів регіону, од., у т.ч.	1110	1110	1110
Кількість видів рослин та грибів, занесених до Червоної книги України, од.	163	168	171
Кількість видів рослин, занесених до Переліку видів рослин, що підлягають особливій охороні на території регіону, од.	102	102	102
Кількість видів рослин та грибів, занесених до додатків до Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі, од.	16	15	15
Кількість видів рослин та грибів, занесених до додатків до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), од.	40	40	40

Перелік видів рослин та грибів, що підлягають особливій охороні на території області (станом на 01.01.2024 року)

Таблиця 5.2.3.2

№ з/п	Назва виду (українська, латинська)	Червона книга України	Бернська конвенція	Регіонально-рідкісні види	CITES	Європейський червоний список	МСОП
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Аврinia скельна (<i>Aurinia saxatilis</i> (L.) Desv.).			+			
2.	Аденофора лілієлиста (<i>Adenophora liliiflora</i> L.).			+			
3.	Айстра альпійська (<i>Aster alpinus</i> L.)	+					
4.	Аконіт Бессера (<i>Aconitum besseranum</i> Anarz.).	+					
5.	Аконіт куцистий (<i>Aconitum eulophum</i> Reichenb).			+			
6.	Аконіт молдавський (<i>Aconitum moldavicum</i>)			+			
7.	Аконіт несправжньопротитруйний (<i>Aconitum pseudanthora</i> Blocki)	+					
8.	Аконіт строкатий (<i>Aconitum variegatum</i> L.).			+			
9.	Аконіт опушеноплодий (<i>Aconitum lasiocarpum</i>)	+					
10.	Арніка гірська (<i>Arnica montana</i> L.)						+
11.	Арум Бессерів (<i>Arum besseranum</i> Schott).			+			

12.	Асплений волосовидний (<i>Asplenium trichomane</i> L.)			+			
13.	Асплений муровий (<i>Asplenium ruta-muraria</i> L.).			+			
14.	Астрагал шерстистоквітковий (<i>Astragalus dasyanthus</i> Pall.)	+				+	+
15.	Астранція велика (<i>Astrantia major</i> L.)			+			
16.	Баранець звичайний (<i>Huperzia selago</i> (L.)	+					
17.	Беладонна звичайна (<i>Atropa belladonna</i> L.).	+					
18.	Береза дніпровська (<i>Betula borysthena</i> Klokov)	+					
19.	Береза Клокова (<i>Betula klokovii</i> Zav.)	+					
20.	Берека (Горобина берека) (<i>Sorbus torminalis</i>)	+					
21.	Билинець довгорогий (<i>Gymnadenia conopsea</i>)	+			+		
22.	Билинець найзапашніший (<i>Gymnadenia odoratissima</i>)	+			+		
23.	Білозір болотний (<i>Parnassia palustris</i> L.).			+			
24.	Білотка альпійська, едельвейс, шовкова косиця (<i>Leontopodium alpinum</i> Cass)	+					
25.	Білоцвіт весняний (<i>Leucojum vernum</i> L.).	+					
26.	Білоцвіт літній (<i>Leucojum aestivum</i> L.)	+					
27.	Бобівник трилистий (<i>Menyanthes trifoliata</i> L.).			+			
28.	Борідник паростковий (<i>Jovibarba sobolifera</i> Sims. Opiz.)	+					
29.	Бруслина карликова (<i>Euonymus nana</i> Bieb.)	+					
30.	Брусниця (<i>Rhodococcum vitis-idaea</i> (L.) (Avror).				+		
31.	Бузок угорський (<i>Syringa josikaea</i> Jacq.)	+					
32.	Булатка великовіткова (<i>Cephalanthera damasonium</i> (Mill.)	+			+		
33.	Булатка довголиста (<i>Cephalanthera longifolia</i>)	+			+		
34.	Булатка червона (<i>Cephalanthera rubra</i> (L.)	+					
35.	Вальдштейнія гравілатоподібна (<i>Waldsteinia geoides</i>)	+					

36.	Вишня кущова (<i>Cerasus fruticosa</i> Pall.).			+			
37.	Вівсюнець пустельний (<i>Helictotrichon desertorum</i> (Less.) Nevski).			+			
38.	Відкасник осотоподібний (<i>Carlina</i> <i>cirsiioides</i> Klokov))	+				+	
39.	Відкасник татарноколистий (<i>Carlina</i> <i>onopordifolia</i> Bess ex. Szaf., Kulcz. Et Pavl.).	+	+				
40.	Вільха сіра (<i>Alnus incana</i> L.) Moench.).			+			
41.	Вітеринка нарцисоквіткова, анемона нарцисоквіткова (<i>Anemone</i> <i>narcissiflora</i> L. (<i>A. laxa</i>))	+					
42.	Вовчі ягоди звичайні (<i>Daphne mezereum</i> L.).			+			
43.	Вовче лико пахуче (боровик) (<i>Daphne</i> <i>genkium</i>)	+					
44.	Водяний горіх плаваючий (<i>Trapa natans</i> L.)		+				
45.	Волошка Маршалла (<i>Centaurea marschalliana</i>)			+			
46.	Волошка східна (<i>Centaurea orientalis</i> L.).			+			
47.	Воронець колосистий (<i>Actea spicata</i> L.).			+			
48.	В'язіль стрункий (<i>Securigera elegans</i>)	+					
49.	В'язіль увінчаний (<i>Coronilla coronata</i> L.).			+			
50.	Гадюча цибулька гроновидна (<i>Muscari botryoides</i> (L.) Mill.)	+					
51.	Гадючник звичайний (<i>Filipendula vulgaris</i>)			+			
52.	Гвоздика Андржійовського (<i>Dianthus</i> <i>andrzejkowskianus</i>)			+			
53.	Гвоздика гренобльська (г. граціанопольська) <i>Dianthus gratianopolitanus</i> Vill.	+					
54.	Гвоздика несправжньопізня (<i>Dianthus</i> <i>pseudoserotinus</i>)	+					
55.	Гвоздика польська (<i>Dianthus polonicus</i> Zapal.).			+			

56.	Герицій коралоподібний (<i>Hericium coralloides</i> (Fr.) Gray)	+					
57.	Гіацинтік блідий (<i>Hyacinthella leucophaea</i>)			+			
58.	Гінкго дволопатеве (<i>Ginkgo biloba</i> L.)						+
59.	Глевчак однолистяний, малаксис однолистяний (<i>Malaxis monophyllos</i>)	+			+		
60.	Глечики жовті (<i>Nuphar lutea</i> (L.) Smith).			+			
61.	Гніздівка звичайна (<i>Neottia nidus-avis</i> (L.)	+			+		
62.	Головатень високий (<i>Echinops exaltatus</i>)	+					
63.	Горицвіт весняний (<i>Adonis vernalis</i> L.).	+			+		
64.	Горицвіт волзький (<i>Adonis wolgensis</i> Steven ex DC.)	+					
65.	Гострокільник волосистий (<i>Oxytropis pilosa</i> (L.)			+			
66.	Грифола листувата (<i>Grifola frondosa</i> (Dicks.: Fr.) Gray)	+					
67.	Гронянка багатороздільна (<i>Botrychium multifidum</i>)	+					
68.	Гронянка півмісяцева (<i>Botrychium lunaria</i> (L.)	+					
69.	Грушанка круглолиста (<i>Pirola rotundifolia</i> L.).			+			
70.	Грушанка мала (<i>Pirola minor</i> L.).			+			
71.	Гудієра повзуча (<i>Goodyera repens</i>)	+			+		
72.	Гусимець пужниковий (<i>Arabis turrita</i> L.).			+			
73.	Дзвоники карпатські (<i>Campanula carpatica</i> Jacq.)	+					
74.	Дифазіаструм сплюснутий (<i>Diphasiastrum complatanum</i> (L.)	+					
75.	Дріада восьмипелюсткова (<i>Dryas octopetala</i> L.)	+					
76.	Дуб кошенільний (австрійський) (<i>Quercus cerris</i> L.)	+					
77.	Еремур показний (<i>Eremurus spectabilis</i> M. Bieb.)	+					
78.	Еритроній собачий зуб (<i>Erythronium dens-canis</i> L.)	+					

79.	Ефедра двоколоса (<i>Ephedra distachya</i> L.)			+			
80.	Жировик Льозеля (<i>Liparis loeselii</i> (L.) Rich. (<i>Ophrys loeselii</i> L.)	+с					
81.	Жовтозілля Бессера (<i>Senecio besseranus</i> Minder.).	+				+	
82.	Жостір фарбувальний (<i>Rhamnus tinctoria</i> Waldst.)	+					
83.	Залізниця гірська (<i>Sideritis montana</i> L.).			+			
84.	Заяча конюшина Шиверека (<i>Anthyllis</i> <i>schiwereckii</i> (DC.) Blocki).			+			
85.	Зимолюбка зонтична (<i>Chimaphila umbellata</i>)			+			
86.	Зіновать біла, рокитничок білий (<i>Chamaecytisus albus</i>)	+				+	
87.	Зіновать Блоцького, рокитничок Блоцького (<i>Chamaecytisus</i> <i>blockianus</i> .).	+				+	+
88.	Зіновать Пачоського, рокитничок Пачоського (<i>Chamaecytisus paczoskii</i>	+				+	
89.	Зіновать подільська, рокитничок подільський (<i>Chamaecytisus podolicus</i>)	+				+	+
90.	Змієголовник австрійський (<i>Dracosephalum</i> <i>austriacum</i>)	+	+				
91.	Змієголовник Рюйша (<i>Dracosephalum</i> <i>ruyschiana</i>)	+	+				
92.	Зморшок товстоногий (<i>Morchella crassipes</i> (Vent.) Pers)	+					
93.	Зозулинець блощиистий (<i>Orchis coriophora</i> L.)	+			+		
94.	Зозулинець прикрашений (<i>Orchis purpurea</i> Huds.)	+			+		
95.	Зозулинець пурпуровий (<i>Orchis purpurea</i> Huds.).	+			+		
96.	Зозулинець чоловічий (<i>Orchis mascula</i> (L.) L.).	+			+		
97.	Зозулинець шоломоносний (<i>Orchis</i> <i>militaris</i> L.).	+			+		
98.	Зозулині сльози яйцеподібні (<i>Listera ovata</i> (L.)	+			+		
99.	Зозулині черевички справжні (<i>Cypripedium</i> <i>calceolus</i>)	+	+		+		

100.	Зозульки Фукса (пальчатокорінник Фукса) (<i>Dactylorhiza fushii</i>)	+			+		
101.	Зозульки бузинові (пальчатокорінник бузиновий) (<i>Dactylorhiza sambucina</i>)	+			+		
102.	Зозульки м'ясочервоні (пальчатокорінник м'ясочервоний) (<i>Dactylorhiza majalis</i>)	+			+		
103.	Зозульки плямисті (паль- чатокорінник плямистий) (<i>Dactylorhiza maculata</i>)	+			+		
104.	Зозульки травневі (паль- чатокорінник травневий) (<i>Dactylorhiza majalis</i>)	+					
105.	Золотець жовтий (Асфodelіна жовта) (<i>Asphodeline lutea</i> (L.) Reichenb.)	+					
106.	Зубниця бульбиста (<i>Dentaria bulbifera</i> L.).			+			
107.	Кадило сарматське (<i>Melitis sarmatica</i> Klok.).			+			
108.	Катран татарський (<i>Crambe tataria</i> Sebeok)	+					
109.	Кизильник чорноплідний (<i>Cotoneaster melanocarpus</i> Fisch. ex Blytt.).			+			
110.	Клаваріадельф товкачиковий (<i>Clavariadelphus pistillaris</i> (L.) Donk)	+					
111.	Клокичка периста (<i>Staphylea pinnata</i> L.).	+					
112.	Клопогін європейський (<i>Cimicifuga europaea</i>)			+			
113.	Ковила волосиста (<i>Stipa capillata</i> L.).	+					
114.	Ковила вузьколиста (<i>Stipa tirsia</i> Stev.).	+					
115.	Ковила Лессінга (<i>Stipa lesingiana</i>)	+					
116.	Ковила найкрасивіша (<i>Stipa pulcherrima</i> K.)	+					
117.	Ковила пірчаста (<i>Stipa pennata</i> L.).	+					
118.	Конвалія звичайна (<i>Convallaria majalis</i> L.)			+			
119.	Конюшина блідо-жовта (<i>Trifolium ochroleucon</i>)			+			
120.	Конюшина гірська (<i>Trifolium montanum</i> L.)			+			
121.	Конюшина паннонська (<i>Trifolium pannonicum</i>)			+			

122.	Конюшина червонувата (<i>Trifolium rubens</i> L.)	+					
123.	Коральковець тричінадрізаний (<i>Corallorhiza trifida</i>)	+			+		
124.	Коручка болотна (<i>Epipactis palustris</i> (L.).)	+			+		
125.	Коручка пурпурова (<i>Epipactis purpurata</i> Sm.)	+			+		
126.	Коручка темно-червона (<i>Epipactis atrorubens</i> (Hoffm. ex. Bernh.) Schult.).	+			+		
127.	Коручка чемерниковидна, морозниковидна, широколиста (<i>Epipactis hltltdjrine</i> (L.)	+			+		
128.	Косарики черепитчасті (<i>Gladiolus imbricatus</i> L)	+					
129.	Костриця білудувата (<i>Festuca pallens</i> Host.)	+					
130.	Костриця різнолиста (<i>Festuca heterophylla</i>)	+					
131.	Костяниця (<i>Rubus saxatilis</i> L.).			+			
132.	Котячі лапки дводомні (<i>Antennaria dioica</i> (L.)			+			
133.	Котячі лапки карпатські (<i>Antennaria carpatica</i> (Wahlenb.) Bluff et Fingerh.)	+					
134.	Кремена гібридна (<i>Petasiteshybridus</i> (L.) Gaertn., Mey.etSchreb.)			+			
135.	Крем'яник гарний (<i>Telekia speciosa</i> (Schreb.) Baumg.).			+			
136.	Купальниця європейська (<i>Trollius europaeus</i> L.).			+			
137.	Купина кільчаста (<i>Polygonatum verticillatum</i>)			+			
138.	Латаття біле (<i>Nymphaea alba</i> L.).			+			
139.	Леопольдія тонкоцвіта (<i>Leopoldia teruiflora</i>)			+			
140.	Лешиця дністровська (<i>Gypsophila thuraica</i> A.Krasnova).	+					
141.	Листовик сколопендровий (<i>Phyllitis scolopendrium</i> (L.) Newm.).			+			
142.	Лілія лісова (<i>Lilium martagon</i> L.).	+					
143.	Ломиніс цілолистий (<i>Clematis integrifolia</i> L.).			+			

144.	Лунарія оживаюча (<i>Lunaria rediviva</i> L.)	+					
145.	Любка дволиста (<i>Platanthera bifolia</i> (L.)	+			+		
146.	Любка зеленоквіткова (<i>Platanthera chlorantha</i>)	+			+		
147.	Люцерна маленька (<i>Medicago minima</i> (L.)			+			
148.	Льон бессарабський (<i>Linum besarabicum</i> (Savul. et Rayss)	+					
149.	Марси́ля чотирилиста (<i>Marsilea quadrifolia</i>)	+	+				
150.	Магно́лія зірчаста (<i>Magnolia Stellata</i> (Siebold & Zucc.) Maxim.)						+
151.	Мару́на щиткова (<i>Pyrethrum corymbosum</i> (L.)			+			
152.	Мачо́к жо́втий (<i>Glaucium flavum</i> Grantz.)	+					
153.	Метасе́ква розсі́ченоши́шкова (глі́птостробо́видна) (<i>Metasequoia glyptostroboides</i> Hu & W.C.Cheng.)						+
154.	Мигда́ль степо́вий (<i>Amygdalus nana</i> L.)			+			
155.	Мінуа́рція дні́стровська (<i>Minuartia thyracea</i> Klok.).			+			
156.	Мінуа́рція побі́льшена (<i>Minuartia aucta</i> Klok.).			+			
157.	Мірика́рія німе́цька (<i>Myricaria germanica</i> (L.) Desv.)			+			
158.	Міся́чниця оживаю́ча (луна́рія оживаю́ча) (<i>Lunaria rediviva</i>)	+					
159.	Модри́на польська (<i>Larix polonica</i> Racib. (L. decidua Mill. subsp. polonica (Racib.) Domin)	+					
160.	Молоди́ло ру́ське (<i>Sempervivum ruthenicum</i>)			+			
161.	Молоча́й воли́нський (<i>Euphorbia volhynica</i> B)	+	+				
162.	Молоча́й Кло́кова (<i>Euphorbia klokovii</i> Dub.)			+	+		
163.	Мути́н соба́чий (<i>Mutinus caninus</i> (Hud.)	+					
164.	М'я́кух боло́тний (хамма́рбія боло́тна) (<i>Hammarbia paludosa</i>)	+			+		
165.	Надборо́дник безли́стий (<i>Epipodium aphyllum</i> S)	+			+		
166.	Напі́вборо́вик ямча́стий (<i>Hemileccinum depilatum</i> (Redeuilh) Sutara)	+					

167.	Настінниця лікарська (<i>Parietaria officinalis</i> L.).			+			
168.	Незабудка Людмили (<i>Myosotis ludomilae</i>)			+			
169.	Неотенія обпалена (зозулинець обпалений) (<i>Neotinea ustulata</i> (L.)	+			+		
170.	Неотіанта каптурувата (<i>Neotianthe curculata</i>)	+			+		
171.	Образки болотні (<i>Calla palustris</i> L.).			+			
172.	Одинарник європейський (<i>Trientalis europea</i> L.)			+			
173.	Одноквітка звичайна (<i>Moneses uniflora</i> (L.) A.Gray)						+
174.	Орлики звичайні (<i>Aquilegia vulgaris</i> L.).			+			
175.	Осока дводомна (<i>Garex dioica</i> L.)	+					
176.	Осока Девелла (<i>Carex davalliana</i> S.)	+					
177.	Осока низька (<i>Carex humilis</i> Leys).			+			
178.	Осока Хоста (о.Госта) (<i>Garex hostiana</i> DC.)	+					
179.	Осот різнолистий (<i>Cirsium heterophyllum</i> (L.) Hill (<i>Carduus heterophyllus</i> L.))	+					
180.	Офрис комахоносна (<i>Ophrys insectifera</i> L.)	+			+		
181.	Очиток застарілий (<i>Sedum antiquum</i> Omelcz.et Zaverusha)	+				+	
182.	Перстач білий (<i>Potentilla alba</i> L.).			+			
183.	Півники злаколисті (<i>Iris graminea</i> L.).			+			
184.	Півники сибірські (<i>Iris sibirica</i> L.)	+					
185.	Півники угорські (<i>Iris hungarica</i> Waldst. et Kit).			+			
186.	Півонія кримська (<i>Paeonia daurica</i> Andr.)	+					
187.	Півонія тонколистий (<i>Paeonia tenuifolia</i> L.)	+	+				
188.	Підкова чубата (гіпокрепіс чубатий) (<i>Hippocrepis comosa</i> L.).	+					
189.	Підмаренник Бессерів (<i>Galium besserii</i> Klok.).			+			
190.	Підмаренник суборовий (<i>Galium subnemorale</i> Klok. et Zaverucha).			+			
191.	Підмаренник членистий (<i>Galium articulatum</i> Lam.)			+			
192.	Підсніжник альпійський				+		

	(<i>Galanthus alpinus</i> var. <i>alpinus</i> - <i>Galanthus caucasicus</i> Grossh.)						
193.	Підсніжник білосніжний (<i>Galanthus nivalis</i> L.)	+			+		
194.	Підсніжник Воронова (<i>Galanthus woronowii</i> Losinsk).				+		
195.	Підсніжник Ельвеза (<i>Galanthus elwesii</i> Hook.f. s.l.)	+					
196.	Підсніжник складчастий (<i>Galanthus plicatus</i>)	+				+	
197.	Пізньоцвіт осінній (<i>Colchicum autumnale</i> L.)	+					
198.	Плаун річний (<i>Lyco-podium annotinum</i> L.)	+					
199.	Плаун булавовидний (<i>Lycopodium clavatum</i> L.)			+			
200.	Плодоріжка блощи́чна (зозулинець блощи́чний) (<i>Anacamptis coriophora</i>)	+			+		
201.	Плодоріжка піраміда́льна (Анака́мпт піраміда́льний) (<i>Anacamptis piramidalis</i>)	+			+		
202.	Плодоріжка салепова (зозулинець салепо́вий) (<i>Anacamptis morio</i> L.).	+			+		
203.	Плющ звичайний (<i>Hedera helix</i> L.).			+			
204.	Пшениця дика однозернянка (<i>Triticum boeoticum</i> Boiss.)	+					
205.	Родіола рожева (<i>Rhodiola rosea</i> L.)	+					
206.	Роговик Біберштейна (<i>Cerastium biebersteinii</i> DC.)	+				+	
207.	Росичка англійська (<i>Drosera anglica</i> Huds.)	+					
208.	Росичка круглолиста (<i>Thalictrum podolicum</i>)			+			
209.	Рутвиця гачкувата (<i>Thalictrum uncinatum</i>).	+					
210.	Рутвиця орликолиста (<i>Thalictrum aguilegifolium</i> L.).			+			
211.	Рутвиця смердюча (<i>Thalictrum foetidum</i> L.).	+					
212.	Рябчик гірський (<i>Fritillaria montana</i> Hoppe.)	+	+				
213.	Рябчик руський (<i>Fritillaria ruthenica</i> Wilkstr.)	+			+		
214.	Рябчик шаховий (<i>Fritillaria meleagris</i> L.)	+					

215.	Рястка Буше (<i>Ornithogalum boucheanum</i> (Kunth) Asch.)	+					
216.	Сальвінія плаваюча (<i>Salvinia natans</i> (L.))		+				
217.	Самосил панонський (<i>Teucrium prannonicum</i> A.Kern)						+
218.	Самосил передгірський (<i>Teucrium praemontanum</i> K.)			+			
219.	Сашник іржавий (<i>Schoenus ferrugineus</i> L.)	+					
220.	Свистуля татарська (<i>Conioselinum vaginatum</i>)	+					
221.	Серпій різнолистий (<i>Klasea lycorifolia</i> (Vill.) Ä.Löve & D.Löve)		+				+
222.	Сеслерія Гейфлера (<i>Sesleria heuflerana</i> Sch.)			+			
223.	Синяк руський (<i>Echium russicum</i> J.F. Gmel.)		+				
224.	Синяк плямистий (<i>Echium maculatum</i> L.).			+			
225.	Ситник тупопелюстковий (<i>Juncus subnodulosus</i> Schränk.)	+					
226.	Сізюрінхій гірський (<i>Sisyrinchium montanum</i>)			+			
227.	Скополія карніолійська (<i>Scopolia carniolica</i> Jacq.).	+					
228.	Скорзонера пурпурова (<i>Scorsonera purpurea</i> L.).			+			
229.	Смілька литовська (<i>Silene lithuanica</i> Zapal.)					+	
230.	Солодка гола (<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.)	+					
231.	Сон великий (<i>Pulsatilla grandis</i> Wend.).	+	+				
232.	Сон лучний (с. чорніючий, с. богемський) (<i>Pulsatilla nigricans</i>)	+					
233.	Сон розкритий (<i>Pulsatilla patens</i> (L.))	+	+				
234.	Сонццвіт сивий (<i>Helianthemum canum</i> L.)	+					
235.	Сосна кедрова, європейська (<i>Pinus cembra</i> L.)	+					
236.	Стародуб широколистий (<i>Laserpitium latifolium</i> L.)			+			
237.	Сугайник угорський (<i>Doronicum hungaricum</i>)	+					
238.	Таволга польська (<i>Spiraea polonica</i> Blocki).	+					

239.	Таволга піківська (<i>Spiraea pikoviensis</i> Bess.).			+			
240.	Таволжник дводомний (<i>Aruncus dioiscus</i> (Walter)			+			
241.	Тис ягідний (<i>Taxus baccata</i> L.)	+					
242.	Тирлич хрещатий (<i>Gentiana cruciata</i> L.).			+			
243.	Тирличничок осінній (<i>Gentianella</i> <i>amarella</i> (L.)			+			
244.	Товстянка двоколірна (<i>Pinguicula bicolor</i> Wol. (<i>P. vulgaris</i> L. subsp. <i>bicolor</i> (Wol.) Á. Löve & D. Löve; <i>P. vulgaris</i> auct. non L.)	+					
245.	Товстянка звичайна (<i>Pinguicula vulgaris</i> L.).	+					
246.	Тонконіг різнобарвний (<i>Poa versicolor</i> Besser)			+			
247.	Тофільдія чешечкова (<i>Tofieldia calyculata</i> (L.) Wahlenb.)	+					
248.	Траунштейнера куляста (<i>Traunsteinera globosa</i>)	+			+		
249.	Тринія багатостеблова (<i>Trinia multicaulis</i> Sch.)			+			
250.	Трутовик зонтичний (<i>Polyporus umbellatus</i> Pers. ex.Fr)	+					
251.	Тюльпан двоквітковий (<i>Tulipa biflora</i> Pall.)	+					
252.	Ферульник лісовий (<i>Ferulago sylvatica</i> (Bess.)			+			
253.	Фіалка різнолиста (<i>Viola</i> <i>epipsila</i> Ledeb.).			+			
254.	Фізалис звичайний (<i>Physalis alkekengi</i> L.).			+			+
255.	Хвощ великий (<i>Eguisetum telmateia</i> Ehrh.).			+			
256.	Холодок кільчастий (<i>Asparagus verticillatus</i> L.).			+			
257.	Холодок лікарський (<i>Asparagus officinalis</i> L.).			+			
258.	Холодок несправжньошерстистий (<i>Asparagus pseudoscaber</i> Grecescu).			+			
259.	Цибуля Алтайська (<i>Allium altaicum</i>)						+
260.	Цибуля ведмежа (<i>Allium ursinum</i> L.).	+					
261.	Цибуля гірська (<i>Allium</i> <i>montanum</i> F.W.Schmidt).			+			

262.	Цибуля жовтіюча (<i>Allium flavescens</i> Bess.).			+			
263.	Цибуля коса (<i>Allium obliquum</i> L.)	+					
264.	Цибуля круглонога (<i>Allium sphaeropodum</i> Kl)	+					
265.	Цибуля перевдягнена (<i>Allium pervestium</i> Kl.)	+				+	
266.	Цибуля подільська (<i>Allium podolicum</i>)			+			
267.	Цибуля пряма (<i>Allium strictum</i> Schrad).	+					
268.	Цмин пісковий (<i>Helichrysum arenarium</i> (L.)			+			
269.	Чебрець Маршаллів (<i>Thymus marschallianus</i>)			+			
270.	Чемерник червонуватий (<i>Helleborus purpurascens</i>)			+			
271.	Чина гладенька (<i>Lathyrus laevigatus</i>)	+					
272.	Шавлія кременецька (<i>Salvia cremenecensis</i> B.)	+				+	
273.	Шавлія поникла (<i>Salvia nutans</i> L.).			+			
274.	Шафран банацький (<i>Crocus banaticus</i> J. Gay)	+					
275.	Шафран Гейфелів <i>Crocus heuffelianus</i> Herb.	+					
276.	Шивереція подільська (<i>Schivereckia podolika</i> A.)	+	+			+	
277.	Шипшина Чацького (<i>Rosa czackiana</i> Besser)	+					
278.	Шишкогриб лускатий (<i>Strobilomyces</i> <i>strobilaceus</i> (Scop.) Berk)	+					
279.	Шоломниця весняна (<i>Scutellaria verna</i> Bess.).	+					
280.	Шолудивник високий (<i>Pedicularis exaltata</i> Bess)	+				+	
281.	Шолудивник Кауфмана (<i>Pedicularis kaufmanii</i> P.)			+			
282.	Шолудивник королівський (<i>Pedicularis</i> <i>skeptrum-carolinum</i> L.)	+					
283.	Шолудивник лісовий (<i>Pedicularis sylvatica</i> L.)	+					
284.	Юринея вапнякова (<i>Jurinea calcarea</i> Klok.).			+			
285.	Яблуня Недзвєцького (<i>Malus niedzwetzkyana</i> Dieck ex Koehne (<i>Malus</i> <i>Niedzwetzkyana</i> Dieck.)						+
286.	Язичник сибірський (я. буковинський, я. український) (<i>Ligularia sibirica</i> Cass.)	+	+				
287.	Язичник сивий (<i>Ligularia glauca</i> (L.)	+					

288.	Язичник карпатський (<i>Ligularia carpatica</i> (Schott, Nym. et Kotschy).			+			
289.	Язичок зелений (<i>Coeloglossum</i> <i>verside</i> (L.)	+			+		
290.	Ялина сербська (<i>Picea</i> <i>omorica</i> (Pancic.) Purkyně)					+	
291.	Ясенець білий (<i>Dictamnus albus</i> L.)	+					
	Усього: 291	171	16	102	40	15	12

Охорона невиснажливого використання та відтворення дикорослих рослин

Таблиця 5.2.3.3

Район	Усього видів рослин, занесених до Червоної книги України, екз.	Усього рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, од.	Кількість видів рослин, занесених до Червоної книги України, відтворено на територіях та об'єктах ПЗФ, екз., назва	Кількість популяцій видів рослин, занесених до Червоної книги України, які зникли, од., назва
Кременецький	74	5	-	-
Тернопільський	111	10	-	-
Чортківський	112	16	-	-

Значна кількість рідкісних видів рослин охороняється в межах установ природно-заповідного фонду. Так, рослинне біорізноманіття Кременецьких гір складає понад 1194 видів, з них підлягають особливій охороні - 887 видів, у Дністровському каньйоні зростає 1235 видів флори, з них підлягають особливій охороні - 159 видів, у Медоборах - 900 видів, з них підлягають особливій охороні - 117 видів

У колекційних фондах відділу фітосозології Кременецького ботанічного саду представлено 207 видів природної флори Кременецьких гір, що становить близько 20% від загальної кількості. В умовах культури зростає 171 раритетний вид: Списку Бернської конвенції - 8, ЧС МСОП - 20, Європейського Червоного списку - 6, CITES - 18, Червоної книги України - 92 вид (30,8% від загальної кількості рідкісних видів області), а також регіонально рідкісні види - 59 (56,3% від загального по області). Крім того у колекціях відділу дендрології зростає 27 рідкісних деревних видів, у т. ч. Червоної книги України - 1 вид, ЧС МСОП - 26.

Національним природним парком „Кременецькі гори” з метою збереження різноманіття степової та петрофітної флори, структури ценозів остепнених ділянок національного природного парку, які займають найменші площі серед природної рослинності, а також оселищ рідкісних степових рослин, щороку проводиться розчищення від чагарників, підросту дерев та інвазійних трав'янистих рослин, якими спонтанно заростають остепнені ділянки.

Розчищення степових ділянок дає змогу підтримати в належному стані популяції рідкісних видів рослин (горицвіт весняний, сон великий та широколистий, відкасник татарниколистий, сонцесвіт сивий, ясенець білий,

тощо).

З метою збереження та вітворення чисельності орхідних на території урочища Барабан Білокриницького ПНДВ здійснюються природоохоронні заходи щодо розчищення місцьзростання орхідних від масового заростання золотарником кандаським та молодняком сосни звичайної. Результатом цього стало значне збільшення популяцій любки доволистої та зеленоквіткової, булатки великоквіткової та довголистої, коручки морозниковидної. Відновився раніше втрачений вид – неонтіана капторувата.

Для збереження і відновлення популяцій рідкісних видів рослин (молочай волинський, зозулині черевички справжні, змієголовник австрійський) здійснюється репатріація.

Загалом, на території Парку охороняється 54 види рослин, що занесені до Червоної книги України та сім формацій рослинності, занесених до Зеленої книги України.

Національним природним парком „Дністровський каньйон” у 2023 році продовжено наповнення бази даних поширення та стану популяцій видів рослин, занесених до Червоної книги України, Переліку рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення на території Тернопільської області, переліків згідно вимог міжнародних договорів, до яких приєдналася Україна. Дослідження проводились на територіях включених у межі Парку згідно з указами Президента України від 03.02.2010 № 96/2010 „Про створення національного природного парку „Дністровський каньйон”, від 17.04.2019 № 147/2019 „Про зміну меж національного природного парку „Дністровський каньйон” національного природного парку „Дністровський каньйон” та на суміжних ділянках.

Розроблено план збереження рутвиці смердючої (*Thalictrum foetidum* L.) на території національного природного парку „Дністровський каньйон”, яка зростає в єдиному відомому місці на території Парку - околиці селища Мельниця-Подільська Борщівського ПНДВ на кам'янистому схилі річки Дністер.

Проводиться постійний моніторинг території Парку з метою виявлення нових місць зростання рідкісних видів рослин та рідкісних оселищ. Проводиться постійний моніторинг території Парку з метою виявлення нових місць зростання рідкісних видів рослин та рідкісних оселищ.

Виявлені нові місця зростання рідкісних видів рослин:

схил яру та схил річки Дністер в околиці села Хмелева Заліщицького ПНДВ, виявлено зростання підсніжника білосніжного (*Galanthus nivalis* L.), молодила руського (*Sempervivum ruthenicum*), тонконога різнобарвного (*Poa versicolor* Besser) та аспленія волосовидного (*Asplenium trichomanes* L.);

лісовий масив поблизу села Глушка, виявлено зростання підсніжника білосніжного (*Galanthus nivalis* L.), любки дволистої (*Platanthera bifolia* (L.)), вовчих ягід звичайних (*Daphne mezereum* L.) та плюща звичайного (*Hedera helix* L.);

лучно-стєпова ділянка на виходах гіпсів та лісовий масив поблизу села Олексинці, виявлено зростання горицвіту весняного (*Adonis vernalis* L.), сону лучного (*Pulsatilla nigricans*), ковили волосистої (*Stipa capillata* L.), лілії лісової (*Lilium martagon* L.), скополії карніолійської (*Scopolia carniolica* Jacq.), підсніжника білосніжного (*Galanthus nivalis* L.), гадючника звичайного.

(*Filipendula vulgaris* Moench), волошки Маршалла (*Psephellus marschallianus*, *Centaurea marschalliana*) та осоки низької (*Carex humilis* Leys);

лучно-степова ділянка на виходах гіпсів поблизу села Горожанка, виявлено зростання плодоріжки салепова (*Anacamptis morio* L.), горицвіту весняного (*Adonis vernalis* L.), лілії лісової (*Lilium martagon* L.), ковили пірчастої (*Stipa pennata* L.), сону широколистого (*Pulsatilla patens*(L.)), сону великого (*Pulsatilla grandis* Wend.), осоки низької (*Carex humilis* Leys), конюшини паннонської (*Trifolium pannonicum*), конюшини гірської (*Trifolium montanum* L.), скорзонери пурпурової (*Scorsonera purpurea* L.), аспленія волосовидного (*Asplenium trichomanes* L.) та цибулі гірської гірська (*Allium montanum* F.W.Schmidt);

проведено моніторинг об'єкту ботанічної пам'ятки природи місцевого значення „Богданівський степ” поблизу села Колодрібка, виявлено зростання зіноваті білої (*Chamaecytisus podolicus*), ковили волосистої (*Stipa capillata* L.), горицвіту весняного (*Adonis vernalis* L.), сону лучного (*Pulsatilla nigricans*), конюшини паннонської (*Trifolium pannonicum*), гвоздики Анджейовського (*Dianthus andrzejowskianus*), вишні степової (*Cerasus fruticosa* Pall.), гадючника звичайного (*Filipendula vulgaris* Moench.) та леопольдії тонкоцвітої (*Leopoldia tenuiflora*);

лісовий масив на схилах річки Бариш поблизу села Сновидів, виявлено зростання любки дволистої (*Platanthera bifolia* (L.)), вальдштейнії гравілатоподібної (*Waldsteinia geoides*), гніздівки звичайної (*Neottia nidus-avis* (L.)), лілії лісової (*Lilium martagon* L.), коручки пурпурової (*Epipactis purpurata* Sm.), зубниці бульбистої (*Dentaria bulbifera* L.), воронцю колосистого (*Actea spicata* L.), кадила сарматського (*Melitis sarmatica* Klok.) та вовчих ягід звичайних (*Daphne mezereum* L.);

лісовий масив на схилі струмка та кам'янистий схил річки Дністер поблизу села Возилів, виявлено зростання коручки чемерниковидної (*Epipactis hlttdjrine* (L.)), гніздівки звичайної (*Neottia nidus-avis* (L.)), любки дволистої (*Platanthera bifolia* (L.)), зіноваті білої (*Chamaecytisus albus*), ясенцю білого (*Dictamnus albus* L.), півників угорських (*Iris hungarica* Waldst. et Kit), молодила руського (*Sempervivum ruthenicum*) та цибулі гірської (*Allium montanum* F.W.Schmidt);

кам'янистий схил річки Дністер поблизу селища Мельниця-Подільська, виявлено зростання рутвиці смердючої (*Thalictrum foetidum* L.), ковили волосистої (*Stipa capillata* L.), ковили найкрасивішої (*Stipa pulcherrima* K.), зіноваті білої (*Chamaecytisus albus*), півників угорських (*Iris hungarica* Waldst. et Kit), тонконога різнобарвного (*Poa versicolor* Besser), кизильника чорноплідного (*Cotoneaster melanocarpus* Fisch. ex Blytt.) та гадючника звичайного (*Filipendula vulgaris* Moench.);

лісовий масив поблизу села Золотий Потік, виявлено зростання коручки пурпурової (*Epipactis purpurata* Sm.), коручки чемерниковидної (*Epipactis hlttdjrine* (L.)), гніздівки звичайної (*Neottia nidus-avis* (L.)), вальдштейнії гравілатоподібної (*Waldsteinia geoides*), аруму Бессера (*Arum besseranum* Schott) та купини кільчастої (*Polygonatum verticillatum*).

Проведено обстеження ділянок перспективних для розширення мережі природно-заповідного фонду та розроблено наукове обґрунтування для їх оголошення:

- ландшафтного заказника місцевого значення „Олексинська стінка”,
- комплексної пам'ятки природи місцевого значення „Теклівський потік”,

- лісового заказника „Буковина”;
- ландшафтного заказника місцевого значення „Урочище Камінь”;
- ботанічної пам’ятки природи місцевого значення „Гора Пагурок”;
- ботанічної пам’ятки природи місцевого значення „Теклівські дуби”.

Виявлені такі оселища європейського значення (Бернська конвенція):

Оселище E1.2 Perennial calcareous grassland and basic steppes / Багаторічні трав’яні кальцифітні угруповання та степи:

околиця с. Олексинці, лівий схил Серету;

околиця с. Колодрібка, об’єкт ботанічна пам’ятка природи місцевого значення „Богданівський степ”;

околиця селища Мельниця-Подільська, схил Дністра.

Оселище G1.A4 Ravine and slope woodland / Ліси на крутих схилах:

околиця с. Глушка, лівий схил р. Луча;

околиця с. Сновидів, лівий і правий схил р. Бариш;

околиця с. Возилів, лівий схил струмка.

Природним заповідником „Медобри” у 2023 році велися дослідження щодо уточнення стану популяцій орхідних заповідника. Виявлено нові та підтверджено вже відомі місцезростання видів рослин, занесених до Червоної книги України: коручки пурпурової (*Epipactis purpurata* Smith.) – 25, коручки чемерникоподібної (*Epipactis helleborine* (L.) Crantz) – 19, гніздівки звичайної (*Neottia nidus-avis* (L.) Rich.) – 26, любки зеленоквіткової (*Platanthera chlorantha* (Cust.) Reichenb.) – 25, зозулиних сліз яйцеподібних (*Listera ovata* (L. R. Br.) – 11, лілії лісової (*Lilium martagon* L.) – 12, булатки великоквіткової (*Cephalanthera damasonium* (Mill.) Druce.) – 14, булатки довголистої (*Cephalanthera longifolia* (L.) Fritsch) – 1, любки дволистої (*Platanthera bifolia* (L. Rich.) – 4, скополії карніолійської (*Scopolia carniolica* Jacq.) – 2, цибулі ведмежої (*Allium ursinum* L.) – 2, соню великого (*Pulsatilla grandis* Wend.) – 3, соню широколистого (*Pulsatilla latifolia* Rupr.) – 1.

Виявлено нові локалітети видів, занесених до Червоної книги України: булатки довголистої (*Cephalanthera longifolia* (L.) Fritsch), цибулі ведмежої (*Allium ursinum* L.), головатня високого (*Echinops exaltatus* Schrad.) Зафіксовано новий вид грибів, занесений до Червоної книги України – плектанія чорніюча (*Plectania melastoma* (Sowerby) Fuckel). Підтверджено місцезростання герицію кораловидного (*Hericium coralloides* (Scop.) Pers.) у вже відомому локалітеті.

За результатами мікологічних досліджень, проведених на території заповідника в. о. зав. кафедри мікології та фітоімунології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, к. б. н., доцент Олександром Акуловим та аспірантом тієї ж кафедри Олександром Романченком, визначено 182 види грибів, які раніше не наводилися для території заповідника.

Окрім традиційного методу дослідження грибів, вперше в Україні розпочато метабаркодингове дослідження прихованого різноманіття грибів. Новий для науки вид слизовиків: лікогала плямиста (*Lycogala maculatum*) описана із заповідника „Медобори”, але трапляється і в інших частинах Європи та в Південно-Східній Азії. // Dmytro Leontyev, Yury Ishchenko & Martin Schnittler (2023) Fifteen new species from the myxomycete genus *Lycogala*, *Mycologia*, 115:4, 524-560, DOI: 10.1080/00275514.2023.2199109.

Підтверджено та описано раніше відомі місцезростання регіонально-рідкісних видів: листовика сколопендрового (*Asplenium scolopendrium* L.),

кремени гібридної (*Petasites hybridus* (L.) G. Gaertn., B. Mey. & Scherb.) у Гордницькому ПНДВ; клопогону європейського (*Cimicifuga europaea* Schipcz.) у Краснянському ПНДВ; голокучника дубового (*Gymnocarpium dryopteris* (L.) Newman) у Вікнянському ПНДВ; осоки низької (*Carex humilis* Leys.); скорзонери пурпурової (*Scorsonera purpurea* L.). Виявлено нові місцезростання пустельниці дрібнозалозкової (*Eremogone micradenia* (P. Smirn.) Ikonn) та гвоздики Андржейовського (*Dianthus andrzejowskianus* (Zapał.) Kulcz.). а також чисельний та великий за площею локалітет багаторядника шипуватого (*Polystichum aculeatum* (L.) Roth.).

Продовжено вивчення та картування рідкісних типів оселищ, які під охороною Бернської конвенції. Всього обстежено та описано 109 ділянок з такими типами оселищ: Європейсько-сибірські угруповання на уламках скель (E1.11), неприрічкові вільхові ліси (G1.B), букові ліси (G 1.6), ліси *Quercus – Fraxinus – Carpinus betulus* на евтрофних і мезотрофних ґрунтах (G1.A1). Фіксувалися місця появи інвазійних видів борщівника Сосновського (*Heracleum sosnowskyi* Manden.), золотушника канадського (*Solidago canadensis* L.), розрив-трави дрібноквіткової (*Impatiens parviflora* DC.), клена ясенелистого (*Acer negundo* L.), робінії звичайної (*Robinia pseudoacacia* L.), амброзії полинолистої (*Ambrosia artemisiifolia* L.), ехіноцистису шипуватого (*Echinocystis lobata* (Michx.) Torr. & A.Gray).

Продовжувалися спостереження за вже відомими локалітетами інвазійних видів рослин ваточника сирійського (*Asclepias syriaca* L.), гірчака сахалінського (*Reynoutria sachalinensis* (F. Schmidt) Nakai) та аморфи кушової (*Amorpha fruticosa* L.).

5.2.4 Охоронна природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України

На території обласні охороняється 19 рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України.

Охорона невиснажливого використання та відтворення дикорослих рослин

Таблиця 5.2.4.1

Район	Усього рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, од.
Кременецький	5
Тернопільський	10
Чортківський	16

Значна кількість рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України охороняється в межах установ природно-заповідного фонду. Так на території національного природного парку „Кременецькі гори” виявлено 7 формацій рослинності, які занесені до Зеленої книги України, національного природного парку „Дністровський каньйон” - 16, природного заповідника „Медобори” - 7, Кременецького ботанічного саду загальнодержавного значення - 2.

5.2.5 Охорона, використання та відтворення зелених насаджень

Станом на 01.01.2023 року в області не спостерігається тенденцій до збільшення загальної площі зелених насаджень. Протягом 2023 року в області створено нові зелені насадження на площі 1,95 га. Суттєвим недоліком залишається питання проведення інвентаризації зелених насаджень області, що не дозволяє отримувати достовірні дані щодо кількісних і якісних характеристик зелених насаджень та перешкоджає плануванню робіт щодо створення нових та догляду за існуючими зеленими насадженнями.

Динаміка стану зелених насаджень представлена в таблиці 5.2.5.1*

Таблиця 5.2.5.1

№ з/п	Показники *	Одиниця виміру	2021 рік	2022 рік	2023 рік
1	Загальна площа зелених насаджень, у т.ч. на 1 жителя області	га	2402,85 0,0023	2404,8 0,0024	2402,85 0,0023
2	Площа зелених насаджень загального користування, у т.ч. на 1 жителя області	га	1707,43 0,0016	1709,03 0,0017	1707,43 0,0016
3	Частка зелених насаджень загального користування, охоплених доглядом	%	100	100	100
4	Витрати на утримання зелених насаджень загального користування, у т.ч. 1 га зелених насаджень загального користування	тис. грн.	7496,872 4,39	8694,93 5,09	7496,872 4,39
5	Кількість підприємств зеленого господарства та чисельність працюючих, у тому числі: - комунальних - змішаної форми власності - приватних	од./чол.	23/128 21/141 2/40	23/181 21/131 2/40	23/128 21/141 2/40

Озеленення населених пунктів, га*

Таблиця 5.2.5.2

Заходи	Рік		
	2021	2022	2023
Створено нових зелених насаджень, га	1,826	1,95	-
Проведено догляд за насадженнями, га	1707,43	1709,03	1710,56

*за даними департаменту архітектури, містобудування, ЖКГ та енергозбереження

5.2.6 Інвазійні чужорідні види рослин у флорі області

Чужорідні (адвентивні) рослини (від лат. adventicus - зайшлий, випадковий) - рослини, що самі з'явилися в новій для них місцевості або занесені людиною. До адвентивних рослин належать бур'яни.

У Тернопільській області станом на 2023 рік, відповідно до літературних даних та інформації Кременецького ботанічного саду, зростає більше 200 видів адвентивних рослин. У стадії експансії перебувають близько 20 видів

адвентивної флори, зокрема: галінсога дрібноцвіта (*Calinsoga parviflora* Cav.), робінія звичайна або біла акація (*Robinia pseudoacacia* Lf, стенактис однорічний (*Stenactis annua* Nees.), злинка канадська (*Erigeron canadensis* L.), хамоміла запашна (*Chamomilla suaveolens* (Pursh) Rydb.), клен ясенелистий (*Acer negundo* L.), щирія загнута (*Amaranthus deflexus* L.), свербіга східна (*Bunias orientalis* L.), герань сибірська (*Geranium sibiricum* L.), чорнощир нетребolistий (*Cyclachaena xanthiifolia* (Nutt.) Fresen.), гречка сахалінська, розрив-трава дрібноквіткова (*Impatiens parviflora* DC), болиголов плямистий (*Conium maculatum* L.), переступень білий (*Bryonia alba* L.), золотушник канадський (*Solidago Canadensis* L.) тощо.

Адвентивні види рослин за способом заносу розподілені між трьома групами: аколотофіти - види випадково занесені в результаті трансформації рослинного покриву, ергазіофітофіти - рослини, які здичавіли та ксенофіти - випадково занесені в результаті господарської діяльності людини. Значну частину адвентивної компоненти складають злісні та карантинні бур'яни.

Досить небезпечним є поширення такого адвентивного виду, як борщівник Сосновського. Великі і широкі листки борщівника розпускаються навесні раніше за інші рослини (трави), затінюючи поверхню ґрунту на якій після його заселення рослини інших видів більше не ростуть. Під борщівником зникає навіть деревна дернина. А восени, коли його листки в'януть, ґрунт під ним оголюється, зазнає змиву. Так відбувається процес блокування вихідного біоценозу і формування нового. Одна рослина борщівника Сосновського (*Heracleum sosnowskyi*) дає 15-20 тисяч летючих насінин. Причому вони можуть прорости в ґрунті навіть через 10-12 років.

З метою обмеження розповсюдження на території Тернопільської області небезпечного для біорізноманіття та здоров'я людей інвазивного виду рослин - борщівника Сосновського головою Тернопільської обласної державної адміністрації підписано доручення від 29 травня 2019 року № 67 „Про ліквідацію вогнищ розповсюдження борщівника Сосновського на території області”.

На виконання цього доручення проведено відповідну роботу, а саме:

видано доручення головами районних державних адміністрацій, якими зобов'язано власників і користувачів земельних ділянок знищувати борщівник Сосновського (*Heracleum sosnowskyi*);

проведено інформування населення (буклети, статті в газетах, виступи на семінарах, передачі в програмі обласного та районного радіомовлення) щодо безпеки, яку створює навколишньому середовищу та здоров'ю людей дана інвазійна рослина;

проведення сільськогосподарськими підприємствами, лісовими та мисливськими господарствами, дорожньо-ремонтними пунктами, службою відновлення та розвитку інфраструктури у Тернопільській області, філіями райавтодорів, колективами органів місцевого самоврядування та різних організацій та населенням заходів по знищенню борщівника Сосновського (*Heracleum sosnowskyi*) (два-три разове викошування і спалювання у період вегетації) або обприскування гербіцидами глісофатної групи.

Серед адвентивних рослин є отруйні, найбільш небезпечними є болиголов плямистий, чорнощир нетребolistий, переступень білий і дводомний, лаконос американський, ваточник сірійський та ін.

Ще одна група рослин є продуцентами алергенів, які викликають у людей

стійкі та важковиліковувані поллінози. Найвідоміша з них - амброзія полинолиста (*Ambrosia artemisiiflora* L.), що спричиняє осінню сінну лихоманку та астматичні загострення.

Амброзії полинолистій властива висока регенераційна здатність. Частини рослини, що присипані вологим ґрунтом здатні утворювати додаткове коріння і добре приживлятися. У разі скошування амброзії полиноистої до утворення насіння, вона здатна давати від прикореневих частин нові паростки, які утворюють суцвіття і формують життєздатне насіння. Чим вище зрізане стебло, тим більше на ньому може утворитися додаткових пагонів.

Батьківщиною амброзії є Північна Америка, де вона широко розповсюдилася як злісний бур'ян в посівах багаторічних трав. До колонізації Америки європейцями амброзія на своїй батьківщині була дуже рідкісною рослиною. З Америки амброзію полинолисту в 1873 році завезено в Європу (Німеччину) з насінням конюшини і жита.

На території України бур'ян вперше виявлено в 1914 році в селі Кудашівка Дніпропетровської області (німецький агроном вирощував його як замітник дорогої хіни), а в 1925 році - на околицях Києва (на території елеватора).

На території Тернопільської області амброзію вперше зареєстровано в 2002 році в Борщівському районі.

Станом на 01.01.2024 року площа зараження бур'яном в області становила 59,103 га. Карантинний режим на амброзію полинолисту запроваджено на території наступних районів: Кременецький (6,1 га), Тернопільський (7,2 га), Чортківський 45,983 га).

Боротьба з карантинним бур'яном на території Тернопільської області проводилася механічним методом - на площі 59,103 га та хімічним методом на площі 20,423 га. Дані про проведену боротьбу з бур'яном у 2023 році наведені в таблиці.

Виявлення та проведення боротьби з амброзією полинолистою в Тернопільській області в 2023 році

Таблиця 5.2.5.1

ОТГ	Амброзія полинолиста			
	виявлено	проведена боротьба	в т.ч.	
			агротехнічним, механічним	хімічним
Байковецька сільська	0,3	0,3	0,3	-
Бережанська міська	0,5	0,5	0,5	-
Білецька сільська	-	-	-	-
Білобожницька сільська	-	-	-	-
Більче-Золотецька сільська	-	-	-	-
Борсуківська сільська	-	-	-	-
Борщівська міська	1,7	1,7	1,7	1,0
Бучацька міська	15,8	15,8	15,8	-
Васильковецька сільська	-	-	-	-
Великобerezовицька селищна	0,1	0,1	0,1	-
Великобiрківська селищна	-	-	-	-
Великогаївська сільська	-	-	-	-
Великодедеркальська сільська	-	-	-	-
Вишнівецька селищна	-	-	-	-
Гримайлівська селищна	0,1	0,1	0,1	-
Гусятинська селищна	3,543	3,543	3,543	3,543

Заводська селищна	0,18	0,18	0,18	
Заліщицька міська	-	-	-	-
Залозецька селищна	-	-	-	-
Збаразька міська	0,6	0,6	0,6	0,6
Зборівська міська	-	-	-	-
Золотниківська сільська	-	-	-	-
Золотопотіцька селищна	1,0	1,0	1,0	-
Іванівська сільська	-	-	-	-
Іване-Пустенська сільська	-	-	-	-
Козівська селищна	-	-	-	-
Козлівська селищна	-	-	-	-
Коліндзянська сільська	-	-	-	-
Копичинецька сільська	-	-	-	-
Коропецька селищна	-	-	-	-
Кременецька міська	-	-	-	-
Купчинська сільська	-	-	-	-
Лановецька міська	4,1	4,1	4,1	2,7
Лопушненська сільська	-	-	-	-
Мельниця-Подільська селищна	10,9	10,9	10,9	-
Микулинецька селищна	2,2	2,2	2,2	-
Монастирська міська	-			
Нагірянська сільська	-			
Нараївська сільська	1,0	1,0	1,0	1,0
Озернянська сільська	-	-	-	-
Підволочиська селищна	-	-	-	-
Підгаєцька міська	-	-	-	-
Підгородянська сільська	-	-	-	-
Почаївська міська	2,0	2,0	2,0	-
Саранчуківська сільська	0,5	0,5	0,5	0,5
Скала-Подільська селищна	2,2	2,2	2,2	2,2
Скалатська міська	2,0	2,0	0,5	-
Скориківська сільська	-	-	-	-
Теребовлянська міська	-	-	-	-
Тернопільська міська	-	-	-	-
Товстенська селищна	3,0	3,0	3,0	-
Трибухівська сільська	-	-	-	-
Хоростківська міська	7,38	7,38	7,38	7,38
Чортківська міська	-	-	-	-
Шумська міська	-	-	-	-
Всього	59,103	59,103	57,603	20,423

*за даними Головного управління Держпродспоживслужби в Тернопільській області

Амброзія полинолиста засмічує всі польові культури, особливо просапні та зернові, а також городи, сади, виноградники, луки, пасовища, полезахисні лісосмуги. Часто зустрічається на узбіччях залізниць, шосейних і ґрунтових доріг, по берегах річок і ставків, на пустищах та інших необроблюваних землях, на вулицях, присадибних ділянках, скрізь, де порушений природний рослинний покрив.

Шкодочинність її в місцях масового поширення винятково велика. Амброзія знижує врожайність сільськогосподарських культур, засмічує урожай зерна, погіршує якість кормів, призводить до зниження продуктивності пасовищ і найголовніше негативно впливає на здоров'я людей - спричиняє „осінню лихоманку” та астматичні загострення.

Розповсюдженню бур'яну сприяють вітер, у зимовий період, коли з

нескошених рослин облітає насіння й ковзає по сніговому покриву; птахи, для яких насіння амброзії є кормом; транспорт (колеса автомашин, тракторів та інших транспортних засобів), а також взуття людей, до якого насіння прилипає разом із ґрунтом.

Насіння амброзії може бути занесене в регіони, вільні від даного бур'яну, з вітчизняним та імпортом насінням і продовольчим зерном, продуктами та відходами від переробки зерна сільськогосподарських культур, із сіном, соломою, силосом, у тому числі й з підстилкою у вантажних автомобілях, з розсадою рослин й іншими матеріалами.

Для попередження завезення амброзії полинолистої необхідно проводити ретельне інспектування об'єктів регулювання (вантажів, матеріалів, транспортних засобів). Забороняється ввезення на територію України насіння сільськогосподарських культур, яке засмічене насінням даного карантинного бур'яну.

Для своєчасного виявлення амброзії проводяться обстеження земельних угідь:

узбіч та схилів основних автомобільних і залізничних доріг, територій станцій по яких перевозиться сільськогосподарська продукція;

пунктів ввезення, приймання, зберігання та використання засміченого насіннєвого матеріалу, а також прилеглих до них територій.

Вирішальне значення для очищення полів від амброзії полинолистої мають агротехнічні методи боротьби: дотримання чергування культур у сівозміні, обробіток ґрунту.

На землях, сильно засмічених амброзією, кращим заходом по очищенню ґрунту від запасів насіння є використання чистого пару, де, за правильного обробітку, засміченість бур'яном знижується на 70-80%. Засмічені сільськогосподарські угіддя, варто відводити під беззмінний (2-3 роки) посів озимих зернових з попереднім напівпаровим обробітком ґрунту.

За даними Кременецького ботанічного саду, у фітобіоті м. Кременець та його околиць виявлено 215 видів адвентивних рослин.

Найбільше адвентивних видів - вихідці з древньої флори Середземномор'я. Вони становлять 49 %, тобто 111 видів. Це - Ячмінь мишачий (*Hordeum murinum* L., *Saponaria officinalis* L.), осот городній (*Sonchus oleraceus* L.), глуха кропива пурпурова (*Lamium purpureum* L.), нетреба звичайна (*Xanthium strumarium* L.), Сокирки польові (*Consolida regalis* S.F. Gray), полин гіркий (*Artemisia absinthium* L.), ромашка лікарська (*Chamomilla recutita* (L.) Rauchert), М'яточник бур'яновий (*Ballota ruderalis* Sw.) та інші. Серед них окремо виділяють види середземноморсько-ірано-туранського (35 видів) та ірано-туранського (13 видів) походження.

Велика кількість видів американського походження - 40. З них 4 види походять з Південної Америки незабутниця дрібноквіта (*Galinsoga parviflora* Cav., *G. ciliata* (Rafin.) Blake), амарант (*Amaranthus paniculatus* L., *Ipomaea purpurea* (L.) Roth.) та 36 видів - з Північної Америки. Північноамериканські види: енотера дворічна (*Oenothera biennis* L.), злинка канадська (*Conyza canadensis* (L.) Cronq.), гринделія розчепірена (*Grindelia squarrosa* (Pursh) Dun), елодея канадська (*Elodea canadensis* Michx.), ситник тонкий (*Juncus tenuis* Willd.), амброзія полинолиста (*Ambrosia artemisiifolia* L.). Ці види цікаві для науки тим, що дуже легко натуралізуються, займають великі площі та добре почуваються в

Європі, адже Північна Америка та Євразія мають флористичну спорідненість та подібні природно-кліматичні умови.

Видів, що мають азіатське походження нараховується 38. Із Кавказу в Європу, а потім до нас, завезені - Борщівник Монтесума (*Heracleum mantegazzianum* S. et L.), рейнютрія сахалінська (*Reynoutria sachalinensis* (Fr. Schmidt) Nakai.), повій звичайний (*Lycium barbatum* L.), розрив-трава дрібноквіткова (*Impatiens parviflora* DC), лепеха звичайна (*Acorus calamus* L.), тонконіг бульбистий (*Poa bulbosa* L.), Плоскуха звичайна (*Echinochloa crusgallii* (L.) Beauv).

Європейських видів налічується 28. Серед них – герань піренейська (*Geranium pyrenaicum* Burm.), полин австрійський (*Artemisia austriaca* Jacq.), паслін чорний (*Solanum nigrum* L.), осот овочевий (*Cirsium oleraceum* (L.) Scop.), барбарис звичайний (*Berberis vulgaris* L.) та інші.

Також нараховано 11 видів походження яких невідоме, адже види - космополіти настільки поширилися на всіх континентах, що знайти їх первинний ареал практично неможливо. Це – берізка польова (*Convolvulus arvensis* L.), овес щетинистий (*Avena strigosa* Schreb.), череда трироздільна (*Bidens tripartita* L.), мальва лісова (*Malva pumila* Smith), грицики звичайні (*Capsella bursa-pastoris* (L.) Medic), нив'янка волотиста (*Neslia paniculata* (L.) Desv.).

На першому місці за ступенем негативного впливу на природні екотопи стоять саме перелічені вище експансивні адвентивні види, оскільки вони швидко захоплюють значні території, продукують велику біомасу, пригнічують і витісняють види природної флори. Ці рослини уніфікують фітоландшафти, створюють монодомінантні низькодекоративні угруповання, викликають відчуття занедбаності парків і скверів. Оскільки робінія звичайна або біла акація (*Robinia pseudoacacia* L.), клен ясенелистий (*Acer negundo* L.), гречка сахалінська (*Polygonum sachalinense* Fr. Schmidt), золотушник канадський (*Solidago canadensis* L.) є здичавілими культивованими видами, тому необхідно посилити контроль за декоративними видами рослин, що культивуються, оскільки часто саме вони можуть бути джерелом інвазій нових видів адвентивної флори. Найбільш поширеними способами розповсюдження плодів та насіння з групи адвентивних рослин флори Тернопільської області є автохорія, яка часто поєднується із зоо- та антропохорією.

5.3 Охорона, використання та відтворення тваринного світу

5.3.1 Загальна характеристика тваринного світу

Тваринний світ Тернопільської області представлений лісовими і степовими видами. Тут водяться 412 видів хребетних, зокрема 45 видів риб, 11 - земноводних, близько 283 - птахів, 62 - ссавців, 10 - рептилій. Трапляються види тварин, які водяться у Поліссі, Карпатах, степу. Це куниця лісова і кам'яна, заєць, білка, дикий кабан, рись, вовк, рябчик, тетерев, куріпка. До недавня тут водились типові представники цієї зони: дрохви, перегузня, сліпак подільський, ховрах крапчастий, шуліка рудий. Ці види у нас бувають лише під час перельотів або випадкових зальотів.

У південній частині області живуть представники тваринного світу Карпат - горностай, ласка, дикий кіт, дикий кабан, рябчик, орел-сапсан, снігур, кедрівка, козуля, олень. В області поширені також тварини степу - заєць, сіра і степова

полівки, тхір, жайворонок, перепел. У річках області водяться коропи, карасі, лини, окуні, соми, щуки, внаслідок гідрологічних змін в умовах низької водності значно зменшилася чисельність підуста, головня, морени, мінога, в'язя, вирезуба, карася золотистого та дикої форми сазана. У багатьох річках і ставах водяться цінні хутрові звірі - видра, ондатра, бобер, чисельність яких щороку зростає. Із представників пернатих - качки, нирки, кулики, лиски, водяні курочки, значно збільшилась чисельність лебедя-шипуна.

Багато тварин знищено при постійному полюванні на них, в зв'язку з тим, що діяла недосконала система полювання по дозволах. У 1960-х роках зникли дрохви, які були на Кременеччині в 1937 році, немає рябчиків на Шумщині. До ендемічних видів належать, плямистий ховрах, мала кутора, чагарникова полівка. Деякі види тварин області перебувають під загрозою цілковитого знищення і тому вимагають охорони. Серед них рідкісні, які занесені до Червоної книги України, — лелека чорний, тхір степовий, широковух звичайний, пугач, орлан-білохвіст, кіт лісовий, беркут, кутора мала, скопа, полоз лісовий, мідянка та інші види, занесені до Червоної книги України: мінога українська, стерлядь, вирезуб, жовта чапля, косарик, коровайка, чернь білоока, крохаль довгоносий, лунь польовий, зміїд, підорлик великий, деркач, сова, сипуха, сорокопуд, дрозд, горностаї, тхір степовий, видра.

5.3.2 Стан і ведення мисливського господарства

Мисливські угіддя області надані у користування 26 користувачам, з них 3 державним лісогосподарським підприємствам, 17 районним організаціям Українського товариства мисливців та рибалок і 6 приватним мисливським господарствам. У 2023 році було надано мисливські угіддя Товариству з обмеженою відповідальністю „Природоохоронне сільськогосподарсько-виробниче підприємство „Замкова Гора” згідно рішення Тернопільської обласної ради від 30 листопада 2023 № 839, Товариству з обмеженою відповідальністю „Лімо-Плюс” згідно рішення від 10 листопада 2021 року № 325.

Перелік користувачів мисливських угідь в Тернопільській області

Таблиця 5.3.2.1

№ з/п	Користувачі мисливських угідь	Площа мисливських угідь (га)
1.	Державне спеціалізоване господарське підприємство „Ліси України” в т.ч:	192450
1.1	філія „Бережанське лісомисливське господарство”	62124
1.2	філія „Кременецьке лісове господарство”	81337
1.3	філія „Чортківське лісове господарство”	48989
2	Тернопільська обласна організація Українського товариства мисливців та рибалок (УТМР), у т.ч:	759228
2.1	Бережанська районна організація УТМР	22448
2.2	Борщівська районна організація УТМР	53061
2.3	Бучацька районна організація УТМР	48011

2.4	Гусятинська районна організація УТМР	56464
2.5	Заліщицька районна організація УТМР	35338
2.6	Збаразька районна організація УТМР	54498
2.7	Зборівська районна організація УТМР	56521
2.8	Козівська районна організація УТМР	45494
2.9	Кременецька районна організація УТМР	44326
2.10	Ланівецька районна організація УТМР	44055
2.11	Монастирська районна організація УТМР	25108
2.12	Підволочиська районна організація УТМР	59477
2.13	Підгаєцька районна організація УТМР	27588
2.14	Теребовлянська районна організація УТМР	67397
2.15	Тернопільська районна організація УТМР	50437
2.16	Шумська районна організація УТМР	32364
2.17	Чортківська районна організація УТМР	36641
3.	Товариство з обмеженою відповідальністю „Природоохоронне сільськогосподарсько-виробниче підприємство „Замкова Гора”	11523
4.	Товариство з обмеженою відповідальністю „Лімо-Плюс”	3071
5.	Товариство з обмеженою відповідальністю „Лемківська фауна”	5072
6.	Мисливське господарство „Стіжок” ТзОВ фірми „Ріо”	7574
7.	Товариство з обмеженою відповідальністю Мисливське господарство „Оберіг”	4186
8.	Громадська організація Мисливське господарство „Веpr”	3176

Охороною угідь в мисливських господарствах займаються 112 чоловік, з них 8 мисливствознавців, 92 єгера, які здійснюють комплекс біотехнічних заходів, організовують догляд за біотехнічними спорудами, щороку забезпечують необхідну кормову базу зернових культур, коренеплодів, сіна, солі та інших кормів для представників фауни.

В області спостерігається збільшення чисельності дикої свині та козулі і зайця-русака. Разом з тим досить значне збільшення чисельності лисиці в лісових та польових угіддях області негативно відображається в цілому на ланцюгах живлення хутрових звірів.

Користувачами мисливських угідь області проводиться постійна робота щодо зменшення чисельності лисиці до оптимальних норм з 3,1 гол/1000 га угідь у 2010 році до 2 гол./1000 га угідь на кінець 2023 року. Проводяться також заходи щодо зменшення чисельності бродячих собак і котів.

У 2023 році на виконання рішенням Ради оборони Тернопільської області від 21 липня 2022 року №74 в період воєнного стану відкриття на період введення воєнного стану заборонено відкриття сезону полювання на території мисливських угідь області.

Управління екології та природних ресурсів облдержадміністрації, керуючись ст. 16 Закону України “Про мисливське господарство та полювання”, погоджено пропозиції користувачів мисливських угідь області щодо виділення лімітів використання диких парнокопитних тварин в сезон полювання 2022-2023 років з врахуванням заходів правового режиму воєнного стану запровадженими на території області.

У всіх користувачів, яким погоджено ліміти, проведено впорядкування мисливських угідь та затверджено Проекти організації і розвитку мисливського господарства.

Динаміка чисельності основних видів мисливських тварин за 2019-2023 роки наведена у таблиці 5.3.2.2.

Динаміка чисельності основних видів мисливських тварин (особин)*

Таблиця 5.3.2.2

Види мисливських тварин	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік
1	4	5	4	4	5
Лось	4	4	4	4	4
Олень благородний	22	24	26	57	59
Олень плямистий	54	57	71	72	84
Кабан	824	688	721	779	792
Козуля	3633	3472	3578	3876	3977
Заєць-русак	35914	36799	37789	39173	42297

*за даними Південно-Західного міжрегіонального управління лісового та мисливського господарства.

З матеріалами обліків мисливських тварин у 2023 році по області обліковано 5885 одиниць копитних звірів.

Динаміка добування основних видів мисливських тварин за 2019 – 2023 роки наведена у таблиці 5.3.2.3.

Добування основних видів мисливських тварин (особин)*

Таблиця 5.3.2.3

Рік	Види мисливських тварин	Затверджений ліміт добування	Видано ліцензій	Добуто	Не використано ліцензій	Причина невикористання
1	2	3	4	5	6	7
2019	Козуля	265	290	231	1	Кліматичні умови
	Кабан	134	172	56	11	
	Олень плямистий	2	2	2	-	
2020	Козуля	300	319	247	-	-//-
	Кабан	104	111	42	-	
	Олень плямистий	2	2	2	-	
2021	Козуля	-	-	-	-	-//-
	Кабан	-	-	-	-	
	Олень плямистий	-	-	-	-	
2022	Козуля	285	-	-	-	Введення військового стану
	Кабан	84	-	-	-	
	Олень плямистий	2	-	-	-	
2023	Козуля	928	-	-	-	Сезон полювання в області не відкривався
	Кабан	278	-	-	-	
	Олень плямистий	46	-	-	-	
	Олень благородний	91	-	-	-	

*за даними Південно-Західного міжрегіонального управління лісового та мисливського господарства

5.3.3 Стан і ведення рибного господарства

Розвиток рибництва є необхідною складовою для задоволення фізіологічних потреб населення в цінному продукті харчування – рибі та продукції з неї. Однак, економічні та соціальні проблеми в розвитку сільськогосподарського виробництва значно вплинули на стан розвитку галузі рибництва.

При вирішенні цих проблем велике значення повинно надаватись раціональному використанню внутрішніх водойм. Природно-кліматичні умови Тернопільської області забезпечують ресурсний потенціал та сприяють розвитку рибного господарства на внутрішніх прісноводних водоймах. В області знаходиться значна кількість водойм з екологічними умовами, які сприяють вирощуванню риби і можуть забезпечити нормальний розвиток галузі, не зважаючи на зменшення їх водності і чисельності через пересихання в умовах маловоддя, яке може призвести до серйозних екологічних проблем.

Зокрема станом на 01.01.2024 року на території Тернопільської області знаходиться 19 водосховищ. Загальна площа їх водного дзеркала становить 3039,7832 га. із яких 3 водосховища комплексного призначення загальною площею 901,0 га (Тернопільське, Горішньоівачівське, Касперівське). Надано в оренду 7 водосховищ, загальною площею 1008,4656 га. Не використовуються в рибогосподарських цілях 11 водосховищ загальною площею водного плеса 2031,3176 га.

В межах області знаходиться 1205 ставків, з них в оренді 344 ставка та без оренди 861 ставок, площа земель водного фонду складає 9757 га в тому числі орендованих 6053 га та без оренди 3704 га, площа водного плеса становить 9035 га, в тому числі орендованих ставків 4425,2956 га. та без оренди 4610 га.

У більшості випадків неефективно використовуються як природні, так і штучні водоймища та стави. У населених пунктах, райцентрах не працюють магазини з продажу живої риби. Уся торгівля рибою відбувається на ринках, а це, в свою чергу, не сприяє надходженню коштів до відповідних бюджетів, тому є потреба створити в області виробничо-торговельні комплекси, які б займалися вирощуванням та реалізацією риби самостійно, без посередників.

З метою ефективного ведення товарного рибництва необхідно щорічно вирощувати близько 4,5-8,5 млн. екземплярів мальків-річняка всіх видів риб, для зариблення водойм всіх форм власності. На даний час зарибок завозиться з сусідніх областей України, що погіршує його життєздатність, призводить до збільшення затрат на перевезення. Окрім того якість зарибка є невисокою, якісний склад обмежений (переважно, короп, товстолоб, білий амур), часто риба не відповідає санітарним вимогам. З метою усунення таких негативних явищ необхідно створення рибовідтворювального підприємства на території області. Мета створення підприємства – вирощування не тільки коропа, товстолоба чи білого амура, а й аборигенних видів риб – судака, ляща, щуки, а також раків та ін. Вирощування таких видів риб вирішить проблему зариблення природних водойм необхідним рибопосадковим матеріалом.

Погіршення екологічної ситуації на водоймах (заростання, обміління, цвітіння водойм області) призводить до збіднення якісного і кількісного складу іхтіофауни, зменшення нерестових площ, зниження результативності нересту, порушення шляхів міграції та знищення місць нагулу молоді. Як результат

зменшуються рибні запаси водойм, скорочується кількість цінних, вимогливих до якості середовища риб і зростає кількість малоцінної невимогливої риби. Для оптимізації стану водойм необхідно проводити науково-обґрунтоване зариблення природних водойм області в комплексі з рибницько-меліоративними роботами (розчисткою водойм, боротьбою із цвітінням та заростанням).

Необхідно з особливою увагою поставитися до питання побудови власної лінії для виробництва спеціальних комбікормів для риб, так як природні корми водойм забезпечують добовий раціон лише на 30%, решту раціону повинні складати прості корми, такі як: зерно пшениці, ячменю, вівса, залишки олійної промисловості, гідролізні дріжджі та м'ясокісткове борошно. Побудова власної лінії дасть змогу збільшити вихід товарної риби, а виробництво кормів з спеціальними лікувальними добавками дасть змогу також покращити ситуацію із захворюваністю риб.

5.3.4 Охорона та відтворення видів тварин, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів

В області охороняється 489 вид тварин (3,2 % від загальної кількості, представлених у регіоні), в тому числі птахів - 258, ссавців - 54, риб – 42, комах – 84, плазунів – 57, земноводних – 12, червів – 2, багатоніжок – 4, молюсків – 12, ракоподібних -1.

Охорона та відтворення тваринного світу

Таблиця 5.3.4.1

Район*	Усього видів тварин, занесених до Червоної книги України, екз.	Кількість видів тварин, занесених до Червоної книги України, відтворено на територіях та об'єктах ПЗФ, екз., назва	Кількість популяцій видів тварин, занесених до Червоної книги України, які зникли, од., назва
Тернопільська область	211	0	5

*інформація в розрізі адміністративних районів області відсутня, кількість екземплярів видів по районах, занесених до Червоної книги, в області не визначена

Кількість видів тварин, які охороняються в рамках міжнародних угод, ратифікованих Україною, наведено у таблиці 5.3.3.2.

Види фауни, що охороняються в рамках міжнародних угод

Таблиця 5.3.4.2

№ з/п	Назва виду (українська і латинська)	Червона книга України	Бернська конвенція	CITES	CMS	AEWA	EURO-BATS	Європейський червоний список	МСОП
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	Андрена золотогола (Andrena chryscopus)	+							
2.	Аноплій самарський (Anoplius samariensis)	+							
3.	Аполлон	+	+	+				+	+

	(<i>Parnassius apollo</i>)								
4.	Бабка- левкоринія хвостата (<i>Leucorrhinia caudalis</i>)		+						
5.	Багатозв'яз гірський (український) (<i>Polydesmus montanus</i>)	+							
6.	Баклан великий (<i>Phalacrocorax carbo</i>)		+						
7.	Баклан малий (<i>Phalacrocorax pygmaeus</i>)	+	+			+			
8.	Балобан, сокіл-балобан, кібець (<i>Falco cherrug</i>)	+							
9.	Баранець великий (дупель) (<i>Gallinago media</i>)		+			+			
10.	Баранець звичайний (<i>Gallinago gallinago</i>)		+			+			
11.	Бджолоїдка звичайна (<i>Merops apiaster</i>)		+	+	+				
12.	Берестянка звичайна (<i>Hippolais icterina</i>)		+						
13.	Беркут (<i>Aquila chrysaetos</i>)	+							
14.	Бистрянка російська (<i>Alburnoides rossicus</i>)	+							
15.	Бичок-пісочник (<i>Neogobius fluviatilis</i>)		+						
16.	Білизна звичайна (<i>Aspius aspius</i>)		+						
17.	Білозубка білочерева (велика) (<i>Crocідura leucodon</i>)	+	+						+
18.	Білозубка мала (<i>Crocідura suaveolens</i> Mill.)		+	+					
19.	Білоперий пічкур дністровський (<i>Romanogobio kesslerii</i>)	+	+						
20.	Бобер європейський (<i>Castor fiber</i> Linnaeus)		+						
21.	Больбелязм однорогий (<i>Bolbelasmus unicornis</i>)	+							
22.	Бобирець звичайний (<i>Petroleuciscus borysthenticus</i>)								+
23.	Боривітер звичайний (<i>Falco tinnunculus</i>)		+	+					
24.	Борсук звичайний (<i>Meles meles</i>)			+					
25.	Бражник дубовий (<i>Marumba guercus</i>)	+							
26.	Бражник прозерпіна (<i>Proserpinus proserpina</i>)	+	+					+	+
27.	Бражник скабіозовий (<i>Hemaris titus</i>)	+							
28.	Брижач (<i>Philomachus pugnax</i>)		+						
29.	Бугай (<i>Botaurus stellaris</i>)		+			+			
30.	Бугайчик (<i>Ixobrychus minutus</i>)		+			+			

31.	В'юн звичайний (<i>Misgurnus fossilis</i>)		+						
32.	В'юрок (<i>Fringilla montifringilla</i>)		+						
33.	Ведмедиця велика (<i>Pericallia matronula</i>)	+							
34.	Ведмедиця-господиня (<i>Callimorpha dominula</i>)	+							
35.	Веретільниця ламка (<i>Anguis fragilis</i>)		+						
36.	Верховка звичайна (<i>Leucaspis delineatus</i>)		+						
37.	Верховодка звичайна (<i>Alburnus alburnus</i>)						+	+	
38.	Вестія шляхетна (<i>Vestia elata</i> Rossmddssler)	+							
39.	Вечірниця велетенська (<i>Nyctalus lasiopterus</i>)	+	+		+		+		+
40.	Вечірниця мала (<i>Nyctalus leisleri</i>)	+	+	+	+		+		+
41.	Вечірниця руда (<i>Nyctalus noctula</i>)	+	+	+			+		+
42.	Вивільга (<i>Oriolus oriolus</i>)		+						
43.	Вивірка звичайна (<i>Sciurus vulgaris</i>)		+						
44.	Видра річкова (<i>Lutra lutra</i>)	+	+	+			+	+	
45.	Вирезуб причорноморський (<i>Rutilus frisii</i>)	+							
46.	Вівсянка городня (<i>Emberiza cirrus</i>)		+						
47.	Вівсянка звичайна (<i>Emberiza citrinella</i>)		+						
48.	Вівсянка очеретяна (<i>Emberiza schoeniclus</i>)		+						
49.	Вівчарик весняний (<i>Phylloscopus trochilus</i>)		+						
50.	Вівчарик жовтобровий (<i>Phylloscopus sibilatrix</i>)		+						
51.	Вівчарик-ковалик (<i>Phylloscopus collybita</i>)		+						
52.	Вільшанка (<i>Erithacus rubecula</i>)		+	+					
53.	Вовк звичайний (<i>Canis lupus</i>)		+	+			+		
54.	Вовчок горішковий (<i>Musccardinus avellanarius</i>)		+						
55.	Вовчок лісовий (<i>Dryomys mitedula</i>)		+						
56.	Вовчок садовий (<i>Eliomys quercinus</i> L., 1766)	+	+						
57.	Волове очко (<i>Troglodytes troglodytes</i>)		+						
58.	Вуж водяний (<i>Natrix tessellata</i>)		+						
59.	Вуж звичайний (<i>Natrix natrix</i>)		+						
60.	Вусатий слиж європейський (<i>Barbatula barbatula</i>)						+	+	

61.	Вусач альпійський (<i>Rosalia alpina</i>)	+	+					+	
62.	Вусач великий дубовий (<i>Cerambyx cerdo</i>)	+	+					+	+
63.	Вусач земляний-хрестоносець (<i>Dorcadion equestre</i>)	+							
64.	Вусач мускусний (<i>Aromia moschata</i>)	+							
65.	Вусач червонокрилий Келлера (<i>Purpuricenus raehleri</i>)	+							
66.	Вухань австрійський (<i>Plecotus austriacus</i>)	+	+	+			+		+
67.	Вухань звичайний (<i>Plecotus auritus</i>)	+	+	+			+		+
68.	Гагара червоношия (<i>Gavia stellate</i>)		+	+	+				
69.	Гагара чорношия (<i>Gavia stellata</i>)		+		+	+		+	
70.	Гадюка звичайна (<i>Vipera berus</i>)		+						
71.	Гаїчка болотяна (<i>Parus palustris</i>)		+						
72.	Гаїчка-пухляк (<i>Parus montanus</i> Baldenstein, 1827)		+						
73.	Гірчак європейський (<i>Rhodeus amarus</i>)		+						
74.	Глушець (глухар) (<i>Tetrao urogallus</i>)	+	+						
75.	Гоголь (<i>Bucephala clangula</i>)	+				+			
76.	Головень звичайний (<i>Squalius cephalus</i>)							+	+
77.	Головешка ротань (<i>Percottus glenii</i>)							+	+
78.	Головчак жилкуватий (<i>Ochlodes sylvanus</i> (Esper, 1777)								+
79.	Голуб сизий (<i>Columba livia</i>)		+						
80.	Голуб-синяк (<i>Columba oenas</i>)	+	+						
81.	Гольян звичайний (<i>Phoxinus phoxinus</i>)							+	+
82.	Гонкочеревець перев'язаний (бабка перев'язана) (<i>Sympetrum pedemontanum</i>)	+							
83.	Горихвістка звичайна (<i>Phoenicurus phoenicurus</i>)		+						
84.	Горихвістка чорна (<i>Phoenicurus ochruros</i>)		+						
85.	Горіхівка (<i>Nucifraga caryocatactes</i>)	+	+						
86.	Горлиця звичайна (<i>Streptopelia turtur</i>)		+						
87.	Горлиця садова (<i>Streptopelia decaocto</i>)		+						

88.	Горностай (<i>Mustela erminea</i>)	+	+					+
89.	Горобець польовий (<i>Passer montanus</i>)		+					
90.	Гранарія зернова (<i>Granaria frumentum</i> Draparnaud, 1801)	+						
91.	Грицик великий (<i>Limosa limosa</i>)				+			
92.	Гуска білолоба (<i>Anser albifrons</i>)		+	+				
93.	Гуска мала (гуска білолоба мала) (<i>Anser erythropus</i>)	+						
94.	Гуска сіра (<i>Anser anser</i>)		+		+			
95.	Дерихвіст лучний (<i>Glareola pratincola</i>)	+	+					
96.	Деркач (<i>Crex crex</i>)		+				+	
97.	Джерлянка жовточерева (<i>Bombina variegata</i>)	+	+					
98.	Джерлянка червоночерева, кумка звичайна (<i>Bombina bombina</i>)		+					
99.	Джміль вірменський (<i>Bombus armeniacus</i>)	+						
100.	Джміль глинистий (<i>Bombus argillaceus</i>)	+						
101.	Джміль лезус (<i>Bombus laesus</i>)	+						
102.	Джміль моховий (<i>Bombus muscorum</i>)	+						
103.	Джміль пахучий (<i>Bombus fragrans</i>)	+						
104.	Джміль червонуватий (<i>Bombus ruderatus</i>)	+						
105.	Джміль яскравий (<i>Bombus ponorum</i>)	+						
106.	Дибка степова (<i>Saga pedo</i>)	+						+
107.	Дисцелія зональна (<i>Discoelius zonalis</i>)	+						
108.	Дозорець імператор (<i>Anax imperator</i> Leach)	+						
109.	Дрізд білобровий (<i>Turdus iliacus</i> L., 1766)		+					
110.	Дрізд-омелюх (<i>Turdus viscivorus</i> L., 1758)		+					
111.	Дрізд співочий (<i>Turdus philomelos</i>)		+					
112.	Дрізд чорний (<i>Turdus merula</i>)		+					
113.	Дрімлюга (<i>Caprimulgus europaeus</i>)		+					
114.	Дукачик непарний (<i>Lycaena dispar</i>)		+					+
115.	Дятел білоспинний (<i>Dendrocopos leucotos</i>)	+	+					

116.	Дятел зелений (жовна) (<i>Picus viridis</i>)		+						
117.	Дятел малий (<i>Dendrocopos minor</i>)		+						
118.	Дятел середній (<i>Dendrocopos medius</i>)		+						
119.	Дятел сирійський (<i>Dendrocopos syriacus</i>)		+						
120.	Дятел строкатий звичайний (<i>Dendrocopos major</i>)		+						
121.	Дятел трипалий (<i>Dendrocopos trsdactylus</i>)	+							
122.	Жаба гостроморда (<i>Rana terrestris</i>)		+						
123.	Жаба їстівна (<i>Pelophylax esculentus</i>)		+						
124.	Жаба озерна (<i>Pelo-phylax ridibundus</i>)		+						
125.	Жаба прудка (<i>Rana dalmatina</i>)	+	+						
126.	Жаба ставкова (<i>Pelophylax lessonae</i>)		+						
127.	Жаба трав'яна (<i>Rana temporaria</i>)		+						
128.	Жайворонок лісовий (<i>Calandrella arborea</i>)		+						
129.	Жайворонок малий (<i>Calandrella cinerea</i>)		+						
130.	Жайворонок польовий (<i>Calandrella arvensis</i>)		+						
131.	Жовна зелена (дятел зелений) (<i>Picus viridis</i>)	+	+						
132.	Жовна сива (<i>Picus canus</i>)		+						
133.	Жовна чорна (<i>Dryocopus martius</i>)		+						
134.	Жовтوخ шапранець, мірмідон (<i>Colias myrmidone Esper</i>)	+							
135.	Жовтوخ торфовищний (<i>Colias palaeno</i>)	+							
136.	Жук-олень, рогач звичайний (<i>Lucanus cervus</i>)	+	+						
137.	Жук-самітник (<i>Osmoderma eremita</i>)	+					+	+	
138.	Журавель білий ,стерх (<i>Grus leucogeranus</i>)		+	+	+	+			
139.	Журавель сирій (<i>Grus grus</i>)	+	+	+		+			
140.	Заєць сирій (<i>Lepus europaeus</i>)		+						
141.	Заслонниця мала (<i>Clausilia pumila Pfeiffer</i>)	+							
142.	Зеленяк (<i>Chloris chloris</i>)		+						
143.	Землянка звичайна (<i>Pelobates fuscus</i>)		+						
144.	Зимняк		+						

	(Buteo lagopus Pontoppidan, 1763)							
145.	Зміїд (Circetus gallicus)	+	+	+				
146.	Зозуля (Cuculus canorus)		+					
147.	Золотомушка жовточуба (Regulus regulus)		+					
148.	Золотомушка червоночуба (Regulus ignicapillus Temminck, 1820)	+	+					
149.	Зуйок малий (пісочник) (Charadrius dubius)		+			+		
150.	Зяблик (Fringilla coelebs)		+					
151.	Іволга- вівільга (Oriolus oriolus)		+					
152.	Йорж-носар (Gymno-cephalus acerinus)	+						
153.	Кабан звичайний (Sus scrofa)		+					
154.	Кажан пізній (Eptesicus serotinus)	+	+	+			+	+
155.	Казарка червоногола (Rufibrenta ruficollis)	+	+	+		+		+
156.	Кам'янка звичайна (Oenanthe oenanthe)		+					
157.	Канюк звичайний (Buteo buteo)		+	+	+			
158.	Канюк степовий (Buteo rufinus)	+	+	+				
159.	Карась звичайний (карась, золотий) (Carassius carassius)	+						
160.	Карась сріблястий (Carassius gibelio)						+	+
161.	Квак (Nycticorax nycticorax)		+		+			
162.	Квакша звичайна (Hyla arborea)		+					
163.	Кібчик (Falco vespertinus)		+	+	+			
164.	Кіт лісовий (Felis silvestris)	+	+	+				
165.	Клепець європейський (Ballerus sapra)			+				
166.	Кобилочка річкова (Locustella fluviatilis)		+					
167.	Кобилочка-цвіркун (Locustella naevia)		+					
168.	Ковалик сплюснений (Neopristilophus depressus)	+						
169.	Коловодник великий (Tringa nebularia)		+					
170.	Коловодник звичайний (Tringa totanus)		+	+				
171.	Коловодник болотяний – Tringa glareola		+			+		
172.	Коловодник лісовий (Tringa ochropus)		+					

173.	Коловодник ставковий (поручайник) (<i>Tringa stagnatilis</i>)	+	+						
174.	Колпиця біла (<i>Platalea alba</i>)					+			
175.	Косар (<i>Platalea leucorodia</i>)	+	+	+	+	+			
176.	Коноплянка (<i>Acanthis cannabina</i>)		+						
177.	Кордулегастер кільчастий (<i>Cordulegaster boltoni</i>)	+							
178.	Коромисло зелене (<i>Aeschna viridis</i>)		+					+	+
179.	Коромисло лучне (<i>Brachytron pratense</i>)							+	
180.	Короп звичайний (<i>Cyprinus carpio</i>)							+	+
181.	Костогриз (<i>Coccothraustes coccothraustes</i>)		+						
182.	Кошеніль польська (<i>Porphyrophora polonica</i>)	+							
183.	Красик веселий (<i>Zygaena laeta</i>)	+							
184.	Краснопірка звичайна (<i>Scardinius erythrophthalmus</i>)							+	+
185.	Красотіл пахучий (<i>Calosoma sycophanta</i>)	+						+	
186.	Красуня-діва (<i>Calopteryx virgo</i>)	+							
187.	Крех (крохаль) великий (<i>Mergus merganser</i>)		+			+			
188.	Крижень (<i>Anas platyrhynchos</i>)		+			+			
189.	Крихітка тризуба (<i>Pupilla triplicata</i> Studer	+							
190.	Кріт європейський (<i>Talpa europaea</i>)								+
191.	Кропив'янка прудка (<i>Sylvia corruca</i>)		+						
192.	Кропив'янка рябогруда (<i>Sylvia nisoria</i>)		+						
193.	Кропив'янка садова (<i>Sylvia borin</i>)		+						
194.	Кропив'янка сіра (<i>Sylvia communis</i>)		+						
195.	Кропив'янка чорноголова (<i>Sylvia atricapilla</i>)		+						
196.	Крохаль довгоносий, крех середній (<i>Mergus serrator</i>)	+				+			
197.	Крук (<i>Corvus corax</i>)		+						
198.	Крутиголовка (<i>Jynx torquilla</i>)		+						
199.	Крячок білокрилий (<i>Chlidonias leucopterus</i>)		+	+					
200.	Крячок білощокий (<i>Chlidonias hybrida</i>)		+						
201.	Крячок каспійський (<i>Hydroprogne caspia</i>)	+	+						
202.	Крячок малий	+	+			+			

	(<i>Sterna albifrons</i>)							
203.	Крячок річковий (<i>Sterna hirundo</i>)		+			+		
204.	Крячок чорний (<i>Sterna niger</i>)		+					
205.	Ксилокопа звичайна (бджола-тесляр) (<i>Xylocopa valga</i>)	+						
206.	Ксилокопа фіолетова (бджола-тесляр) (<i>Xylocopa violaceae</i>)	+						
207.	Ксифідрія строката (<i>Xiphidria picta</i>)	+						
208.	Кулик – сорока (<i>Haematopus ostralegus</i>)	+						
209.	Кулик-довгоніг або ходулочник (<i>Himantopus himantopus</i>)	+				+		
210.	Кульон великий (кроншнеп великий) (<i>Numenius arquata</i>)	+				+		
211.	Кульон середній (кроншнеп середній) (<i>Numenius phaeopus</i>)	+				+		
212.	Кульон тонкодзьобий (кроншнеп тонкодзьобий) (<i>Numenius tenuirostris</i>)	+	+	+		+		
213.	Куниця звичайна (<i>Martes martes</i>)		+					
214.	Куниця кам'яна (<i>Martes foina</i>)		+					
215.	Куріпка сіра (<i>Perdix perdix</i>)		+					
216.	Курочка водяна (<i>Porzana chloropus</i>)		+					
217.	Курочка мала (<i>Porzana parva</i>)		+			+		
218.	Кутора мала (<i>Neomys anomalus</i>)	+						
219.	Ласка (<i>Mustela erminea</i>)		+					
220.	Ластівка берегова (<i>Riparia riparia</i>)		+					
221.	Ластівка міська (<i>Delichon urbica</i>)		+					
222.	Ластівка сільська (<i>Hirundo rustica</i>)		+					
223.	Лебідь - кликун (<i>Cygnus cygnus</i>)		+			+		
224.	Лебідь малий (<i>Cygnus bewickii</i>)	+	+					
225.	Лебідь-шипун (<i>Cygnus olor</i>)		+			+		
226.	Левкоринія лісова (<i>Leucorrhinia pectoralis</i>)		+					
227.	Лелека білий (<i>Ciconia ciconia</i>)		+		+	+		
228.	Лелека чорний (<i>Ciconia nigra</i>)	+	+		+	+		

229.	Лептоюлюс Семенкевича (<i>Leptoulus semenkevitchi</i>)	+							
230.	Лилик двоколірний (<i>Vespertilio murinus</i>)	+	+	+	+		+		+
231.	Лилик пізній (<i>Eptesicus serotinus</i>)	+	+				+	+	
232.	Лин (<i>Tinca tinca</i>)							+	+
233.	Лиска (<i>Fulica atra</i>)		+		+	+			
234.	Лось європейський (<i>Alces alces</i>)		+						
235.	Лунь лучний (<i>Circus pygargus</i>)	+	+	+	+	+			
236.	Лунь очеретяний (<i>Circus aeruginosus</i>)		+	+	+				
237.	Лунь польовий (<i>Circus cyaneus</i>)	+	+	+					
238.	Лунь степовий (<i>Circus macrourus</i>)	+	+	+					
239.	Люцина (<i>Hamearis lucina</i>)	+							
240.	Лящ (<i>Abramis brama</i>)							+	+
241.	Марена звичайна (<i>Barbus barbus</i>)	+							
242.	Мартин жовтоногий (<i>Larus cachinnans</i>)								+
243.	Мартин звичайний (<i>Larus ridibundus</i>)		+						
244.	Мартин каспійський (реготун чорноголовий) (<i>Larus ichthyaetus</i> Pallas)	+							
245.	Мартин малий (<i>Larus minutus</i>)		+						
246.	Мартин сивий (<i>Larus canus</i> L., 1758)		+						
247.	Мартин чорнокрилий (<i>Larus fuscus</i>)								+
248.	Махаон – <i>Papilio machaon</i> (Linnaeus, 1758)								+
249.	Мегарис рогохвоста (<i>Megarhyssa superba</i>)	+							
250.	Мегахіла (бджола-листоріз) Жіро (<i>Megachile giraudi</i>)	+							
251.	Мелітурга булавовуса (<i>Melitturga clavicornis</i>)	+							
252.	Минь річковий (<i>Lota lota</i>)	+							
253.	Миша курганцева (<i>Mus spicilegus</i>)								+
254.	Мишівка лісова (<i>Sicista betulina</i>)	+	+						+
255.	Мишівка південна (<i>Sicista loriger</i>)	+	+					+	+
256.	Мишівка степова (<i>Sicista subtilis</i>)	+	+						
257.	Мишка лугова (<i>Micromys minutus</i>)								+

258.	Мідиця звичайна (<i>Sorex araneus</i>)		+					
259.	Мідиця мала (<i>Sorex minutus</i>)		+					
260.	Мідиця середня (<i>Sorex caecutiens</i>)		+					
261.	Мідянка звичайна (<i>Coronella austriaca</i>)	+	+					
262.	Мінливець Ірис (<i>Apatura iris</i> L., 1758)	+						
263.	Мінога українська (<i>Eudontomyzon mariae</i>)	+						
264.	Мнемозина (<i>Parnassius mnemosyne</i>)	+	+				+	
265.	Могильник (<i>Aquila heliaca</i>)	+	+					
266.	Морімус темний (<i>Morimus funereus</i>)	+						
267.	Моруліна пухирчаста (<i>Morulina verrucosa</i>)	+						
268.	Мурашиний лев звичайний (<i>Myrmeleon formicarius</i>)						+	
269.	Мурашка руда лісова (<i>Formica rufa</i>)						+	
270.	Мухоловка білошия (<i>Ficedula albicollis</i> Temminck, 1815)		+					
271.	Мухоловка строката (<i>Ficedula hypoleuca</i> Pallas, 1764)		+					
272.	Мухоловка мала (<i>Ficedula parva</i> Bechstein, 1794)		+					
273.	Мухоловка сіра (<i>Muscicapa striata</i>)		+					
274.	Набережник (<i>Actitis hypoleucos</i>)		+					
275.	Нерозень (<i>Anas strepera</i>)	+	+		+			
276.	Нетопир звичайний (<i>Pipistrellus kuhlii</i>)	+	+		+		+	+
277.	Нетопир звичайний (<i>Pipistrellus pipistrellus</i>)	+	+	+			+	+
278.	Нетопир кожаноподібний (<i>Pipistrellus savii</i>)	+	+	+			+	+
279.	Нетопир Натусіуса (<i>Pipistrellus nathusii</i>)	+	+	+			+	+
280.	Нетопир пігмея (<i>Pipistrellus pygmaeus</i>)	+	+			+	+	
281.	Нетопир середземно-морський (<i>Pipistrellus kuhlii</i>)	+	+	+			+	+
282.	Нетопир-карлик (<i>Pipistrellus pygmaeus</i>)	+	+	+			+	+
283.	Нічниця Брандта (<i>Myotis brandtii</i>)	+	+	+	+		+	+
284.	Нічниця велика (<i>Myotis myotis</i>)	+	+	+			+	+
285.	Нічниця водяна (<i>Myotis daubentonii</i>)	+	+	+			+	

286.	Нічниця вусата (<i>Myotis mystacinus</i>)	+	+	+			+		+
287.	Нічниця гостровуха (<i>Myotis oxygnatus</i>)	+	+		+		+	+	+
288.	Нічниця довговуха (<i>Myotis bechsteini</i>)	+	+	+			+		+
289.	Нічниця Наттерера (<i>Myotis nattereri</i>)	+	+	+	+		+	+	+
290.	Нічниця ставкова (<i>Myotis dasycneme</i>)	+	+	+	+		+	+	+
291.	Нічниця триколірна (<i>Myotis emarginatus</i>)	+	+	+	+		+		+
292.	Норка європейська (<i>Mustela lutreola</i>)	+	+						
293.	Огар (<i>Tadorna ferruginea</i>)	+	+			+			
294.	Одуд (<i>Uria eops</i>)		+						
295.	Оксиетира жовтовуса (<i>Oxyethira flavicornis</i>)	+							
296.	Окунь звичайний (<i>Perca fluviatilis</i>)							+	+
297.	Омелюх (<i>Bombycilla garrulus</i>)		+						
298.	Орел-карлик (<i>Hieraaetus pennatus</i>)	+	+	+					
299.	Орлан-білохвіст (<i>Haliaeetus albicilla</i>)	+	+	+					
300.	Орусус паразитичний (<i>Orussus abietinus</i> (Scopoli, 1763)	+							
301.	Осетр російський (<i>Accipenser gueldenstaedtii</i>)	+							
302.	Осоїд (<i>Pernis apivorus</i>)		+	+					
303.	Очеретянка велика (<i>Acrocephalus arundinaceus</i>)		+						
304.	Очеретянка лучна (<i>Acrocephalus schoebaenus</i>)		+						
305.	Очеретянка прудка (<i>Acrocephalus paludicola</i>)	+	+		+			+	
306.	Очеретянка ставкова (<i>Acrocephalus scirpaceus</i>)		+						
307.	Очеретянка чагарникова (<i>Acrocephalus palustris</i>)		+						
308.	П'явка медична (<i>Hirudo medicinalis</i>)	+	+	+				+	
309.	Павиноочка грушева (<i>Sturnia pury</i>)							+	
310.	Палінгенія довгохвоста (<i>Palingenia longicauda</i>)	+	+						
311.	Пастушок (<i>Rallus aquaticus</i>)		+						
312.	Пічкур звичайний (<i>Gobio gobio</i>)							+	+
313.	Перепілка (<i>Coturnix coturnix</i>)		+		+				
314.	Перлівниця (<i>Margaritifera auricularia</i>)		+						

315.	Перлівниця товстостінна (<i>Unio crassus</i>)							+	
316.	Пилкохвіст український (<i>Roecilimon ukrainicus</i>)	+							
317.	Підковоніс великий (<i>Rhinolophus ferrumequinum</i>)	+	+		+		+		+
318.	Підковоніс малий (<i>Rhinolophus hipposideros</i>)	+	+	+	+		+		+
319.	Підкоришник звичайний (<i>Certhia familiaris</i>)		+						
320.	Підорлик великий (<i>Aquila clanga</i>)	+	+						
321.	Підорлик малий (<i>Aquila pomarina</i>)	+	+	+					
322.	Підсоколик великий (<i>Falco subbeuteo</i>)		+	+					
323.	Підуст звичайний (<i>Chondrostoma nasus</i>)		+						
324.	Пірникоза велика (<i>Podiceps cristatus</i>)		+						
325.	Пірникоза мала (<i>Podiceps ruficollis</i>)		+						
326.	Пірникоза сірощока (<i>Podiceps griseigena</i>)		+						
327.	Пірникоза чорношия (<i>Podiceps nigricollis</i>)		+						
328.	Пісочник малий (<i>Charadrius dubius</i>)		+						
329.	Плавунець широкий (<i>Dytiscus latissimus</i>)		+					+	
330.	Плікутерію Любомирського (<i>Plicuteria lubomirskii</i>)	+							
331.	Плиска біла (<i>Motacilla alba</i>)		+						
332.	Плиска гірська (<i>Motacilla cinerea</i>)		+						
333.	Плиска жовта (<i>Motacilla flava</i>)		+						
334.	Плиска жовтоголова (<i>Motacilla citreola</i>)		+						
335.	Плиска чорноголова (<i>Motacilla feldegg</i>)		+						
336.	Плітка звичайна (<i>Petroleuciscus borysthenticus</i>)								+
337.	Плоскирка (<i>Blicca bjoerkna</i>)							+	+
338.	Побережник малий (кулик-горобець) (<i>Calidris minuta</i>)		+			+			
339.	Повзик (<i>Sitta europaea</i>)		+						
340.	Погонич звичайний (<i>Porzana porzana</i>)		+		+				
341.	Погонич малий (<i>Porzana parva</i>)		+			+			
342.	Подалірій (<i>Iphiclides podalirius</i> (Linnaeus, 1758)								+
343.	Поліксена (<i>Zarynthia polyxena</i>)	+	+					+	

344.	Палінгенія довгохвоста (<i>Palingenia longicauda</i> (Olivier, 1791)	+	+						
345.	Полоз жовточеревий (<i>Coluber jugularis</i>)	+	+						
346.	Полоз лісовий, ескулапів (<i>Zamenis longissimus</i>)	+	+						
347.	Попелюх (<i>Aythya ferina</i>)		+						
348.	Попельх (чернь червоноголова) (<i>Aythya ferina</i>)					+			
349.	Посмітюха (<i>Galerida cristata</i>)		+						
350.	Пралісниця карпатська (<i>Macrogaster tumida</i> Rossmddssler)	+							
351.	Припутень (<i>Columba palumbus</i>)								+
352.	Пронурок (<i>Cinclus cinclus</i>)		+						
353.	Просянка (<i>Emberiza calandra</i>)		+						
354.	Пугач (<i>Bubo bubo</i>)	+	+	+					
355.	Пухівка (гара) (<i>Somateria mollissima</i>)	+		+					
356.	Р'ясоніжка велика (<i>Neomys fodiens</i>)	+	+						
357.	Равлик великий жовтуватий (<i>Helix pomatia</i> L., 1758)		+					+	
358.	Равлик Любомирського (<i>Plicutaria lubomirskii</i> Slosarski, 1881)	+							
359.	Райдужниця велика (<i>Apatura iris</i>)	+							
360.	Райка звичайна (деревна) (<i>Hyla arborea</i>)		+						
361.	Рак широкопалий (<i>Astacus astacus</i>)	+	+					+	+
362.	Ремез (<i>Remia pendulinus</i>)		+						
363.	Рибалочка (<i>Alcedo atthis</i>)		+						
364.	Рибець малий (<i>Vimba vimba tenella</i>)	+							
365.	Річковий вугор європейський (<i>Anguilla anguilla</i>)							+	
366.	Ропуха зелена (<i>Bufo viridis</i>)		+						
367.	Ропуха сіра (звичайна) (<i>Bufo bufo</i>)		+						
368.	Рябець матурна (<i>Euphydrias maturna</i> Linnaeus)	+							
369.	Рясоніжка велика (<i>Neomys Fodiens</i>)		+						+
370.	Сарна європейська (<i>Capreolus capreolus</i>)		+						

371.	Савка (<i>Oxyura leucocephala</i>)	+	+	+	+	+		+	
372.	Сапсан (<i>Falco peregrinus</i>)	+	+	+					
373.	Сатир Дріада (<i>Minois dryas</i> (Scopoli, 1763))								+
374.	Сатир залізний (<i>Hipparchia statilinus</i>)	+							
375.	Сатурнія велика (<i>Saturnia puri</i>)	+							
376.	Сатурнія мала (<i>Saturnia pavonia</i>)	+							
377.	Сатурнія середня (<i>Saturnia spini</i>)	+							
378.	Свищ (<i>Anas penelope</i>)		+						
379.	Севрюга звичайна (<i>Acipenser stellatus</i>)	+							
380.	Серпокрилець чорний (<i>Apus apus</i>)		+						
381.	Сиворакша (<i>Coracias garrulus</i>)	+	+		+				
382.	Синець звичайний (<i>Ballerus ballerus</i>)		+						
383.	Синиця біла (<i>Parus cyanus</i>)	+							
384.	Синиця блакитна (<i>Parus caeruleus</i>)		+						
385.	Синиця велика (<i>Parus major</i>)		+						
386.	Синиця довгохвоста (<i>Aegithalos caudatus</i>)		+						
387.	Синиця чорна (<i>Parus ater</i>)		+						
388.	Синиця чубата (<i>Parus cristatus</i>)		+						
389.	Синьошийка (<i>Luscinia svecica</i> L., 1758)		+						
390.	Синявець аргирогномон (<i>Plebejus argyrognomon</i> Bergstrasser, 1779)							+	
391.	Синявець аріон (<i>Maculinea arion</i> (Linnaeus, 1758))		+					+	+
392.	Синявець вікрама (<i>Pseudophilotes vicrama</i> Moore, 1865)								+
393.	Синявець дафніс (мелеар) (<i>Polyommatus daphnis</i> (Denis & Schiff ermueller, 1775))								+
394.	Синявець оріон (<i>Scolitantides orion</i> (Hübner, 1819))								+
395.	Синявець Пилаон (<i>Pericallia matronula</i>)	+							
396.	Синявець туркусовий, Дорилас (<i>Polyommatus dorylas</i> Denis & Schiffermuller)	+							
397.	Сипуха	+	+	+					

	(Tyto alba)								
398.	Сич хатній (Athene noctua)		+	+					
399.	Сінниця Геро (Coenonympha hero)	+	+				+		
400.	Скеляр строкатий (Monticola saxatilis) haliaetus)	+	+	+	+				
401.	Сколія-гігант (Scolia maculata)	+							
402.	Скопа (Pandion haliaetus)	+	+	+	+				
403.	Слимак виноградний (Hebix romatia)						+		
404.	Сліпак подільський (Spalax zemni)	+							
405.	Слуква (Scolopax rusticola)		+						
406.	Снігур (Pyrrhula pyrrhula)		+						
407.	Сова болотяна (Asio flammeus)	+	+	+					
408.	Сова вухата (Asio otus)		+	+					
409.	Сова довгохвоста (Strix uralensis)	+	+	+					
410.	Сова сіра (Strix aluco)		+	+					
411.	Совка звичайна (Otus scops)	+	+	+					
412.	Сойка (Garrulus glandarius)								+
413.	Соловейко західний (Luscinia megarhynchos)		+	+					
414.	Соловейко східний (Luscinia luscinia)		+						
415.	Сольпуга звичайна (Galeodes araneoides)	+							
416.	Сом європейський (Silurus silurus)		+						
417.	Соня лісова (Dryomys nitedula Pallas, 1778)		+						
418.	Сорокопуд сірий (Lanius excubitor)	+	+						
419.	Сорокопуд терновий (жупан) (Lanius collurio)		+						
420.	Сорокопуд чорнолобий (Lanius minor)		+						
421.	Стафілін волохатий (Emus hirtus)	+							
422.	Стерлядь прісноводна (Acipenser ruthenus)	+	+	+	+		+		+
423.	Стрічка велика червона (Catocala dilekta)	+							
424.	Стрічка орденська малинова (Catocala sponsa)	+							
425.	Стрічка тополева (Limenitis populi)	+							
426.	Тетерук	+							

	(<i>Lyrurus tetrrix</i>)							
427.	Тинівка лісова (<i>Prunella modularis</i>)		+					
428.	Товстолобик білий амурський (<i>Hypophthalmichthys molitrix</i>)							+
429.	Тонкочеревець перев'язаний (<i>Sympetrum pedemontanum</i> (Allioni, 1776)	+						
430.	Травянка чорноголова (<i>Saxicola torquata</i>)		+					
431.	Травянка (чекан) лучна (<i>Saxicola rubetra</i>)		+					
432.	Триголкова колючка звичайна (<i>Gasterosteus aculeatus</i>)						+	+
433.	Тритон гребінчастий (<i>Triturus cristatus</i>)		+					
434.	Тритон звичайний (<i>Triturus vulgaris</i>)		+					
435.	Трохета Биковського (<i>Trocheta bykowskii</i>)	+						
436.	Турун Ештрайхера (<i>Carabus estreicheri</i>)	+						
437.	Турун зморшкуватий (<i>Carabus intricatus</i> L., 1761)		+					
438.	Турун угорський (<i>Carabus hungaricus</i>)	+						
439.	Тхір лісовий (чорний) (<i>Mustela putorius</i>)	+	+					+
440.	Тхір степовий (<i>Mustela eversmannii</i>)	+	+					
441.	Умбра звичайна (<i>Umbra krameri</i>)	+	+				+	
442.	Урофора Дзедушицького (<i>Urophora dzieduszyskii</i>)	+						
443.	Ховрах європейський (<i>Stellus cellus</i>)		+					
444.	Ховрах рябий (<i>Stellus suslicus suslicus</i>)	+	+					+
445.	Хом'як звичайний (<i>Cricetus cricetus</i>)	+	+					+
446.	Хохуля руська (<i>Desmana moschata</i>)	+						
447.	Чайка (<i>Vanellus vanellus</i>)		+		+	+		
448.	Чапля жовта, чепура (<i>Ardeola ralloides</i>)	+	+			+		
449.	Чапля руда (<i>Ardea purpurea</i>)		+			+		
450.	Чапля сіра (<i>Ardea cinerea</i>)		+			+		
451.	Часничниця звичайна (<i>Pelobates fuscus</i>)		+					
452.	Чебачок амурський (<i>Pseudorasbora parva</i>)							+
453.	Чепура велика (<i>Egretta alba</i>)		+					
454.	Чепура мала		+					

	(<i>Egretta garzetta</i>)								
455.	Черепаша болотяна (<i>Emys orbicularis</i>)		+						
456.	Червінець непарний (<i>Lucasena dispar</i> Haworth, 1803)		+						
457.	Чернь білоока (<i>Aythya nyroca</i>)	+				+			
458.	Чернь червонодзьоба (<i>Netta rufina</i>)	+							
459.	Чернь чубата (<i>Aythya fuligula</i>)		+			+			
460.	Чечевиця (<i>Carpodacus erythrinus</i>)		+						+
461.	Чечітка звичайна (<i>Acanthis flammea</i>)		+						
462.	Чиж (<i>Spinus spinus</i>)		+						
463.	Чикотень (<i>Turdus pilarus</i>)		+						
464.	Чирянка велика (<i>Anas guerguedula</i>)		+						
465.	Чирянка мала (чирок-свистунець) (<i>Anas crecca</i>)					+			
466.	Чоп великий (<i>Zingel zingel streber</i>)	+	+					+	+
467.	Широковух європейський (<i>Barbastella barbastella</i>)	+	+	+			+		+
468.	Шишкар білокрилий (<i>Loxia leucoptera</i>)		+						
469.	Шишкар сосновий (<i>Loxia pytyopsittacus</i>)		+						
470.	Шишкар ялиновий (<i>Loxia curvirostra</i>)		+						
471.	Шпак рожевий (<i>Sturnus roseus</i>)	+	+						
472.	Шуліка рудий (<i>Milvus milvus</i>)	+	+	+	+			+	
473.	Шуліка чорний (<i>Milvus migrans</i>)	+	+	+	+				
474.	Щеврик лісовий (<i>Anthus trivialis</i>)		+						
475.	Щеврик лучний (<i>Anthus pratensis</i>)		+						
476.	Щеврик польовий (<i>Anthus campestris</i>)		+						
477.	Щеврик червоногрудий (<i>Anthus cervinus</i>)		+						
478.	Щедрик (<i>Serinus serinus</i>)		+						
479.	Щиглик (<i>Carduelis carduelis</i>)		+						
480.	Щипавка звичайна (<i>Cobitis taenia</i>)		+						
481.	Щука звичайна (<i>Esox lucius</i>)							+	+
482.	Тритон гребінчастий (<i>Triturus cristatus</i> Laur.)	+							

483.	Ялець звичайний (<i>Leuciscus leuciscus</i>)	+							
484.	Ялець-андруга європейський (<i>Leuciscus souffia agassizi</i>)	+							
485.	Яструб великий (<i>Accipiter gentilis</i>)		+	+	+				
486.	Яструб малий (<i>Accipiter nisus</i>)		+	+	+				
487.	Ящірка живородна (<i>Lacerta vivipara</i>)		+						
488.	Ящірка зелена (<i>Lacerta viridis</i>)	+	+						
489.	Ящірка прудка (<i>Lacerta agilis</i>)		+						
	Усього: 489	211	339	73	38	44	28	56	77

У таблиці 5.3.4.3 наведено список регіонально рідкісних тварин, яким загрожує небезпека.

Таблиця 5.3.4.3

Назва виду	Кіль- кість видів	Види, яким загрожує небезпека				
		2019	2020	2021	2022	2023
1	2	3	4	5	6	7
Види тварин, що перебувають на грані зникнення в межах області						
Бражник винний малий	10	+	+	+	+	+
Ялець звичайний		+	+	+	+	+
Курочка-крихітка		+	+	+	+	+
Побережник білий		+	+	+	+	+
Побережник болотяний		+	+	+	+	+
Яструб великий		+	+	+	+	+
Шуліка чорний		+	+	+	+	+
Осоїд		+	+	+	+	+
Сорокопуд чорнолобий		+	+	+	+	+
Нічниця триколірна		+	+	+	+	+
Разом по категорії			10	10	10	10
Вразливі види тварин, що в майбутньому можуть бути віднесені до зникаючих видів в межах області						
Саджа		+	+	+	+	+
Дрімлюга		+	+	+	+	+
Дятел білоспинний		+	+	+	+	+
Щеврик червоногрудий		+	+	+	+	+
Кобилочка річкова		+	+	+	+	+
Цвіркун		+	+	+	+	+
Славка рябогруда		+	+	+	+	+
Синиця вусата		+	+	+	+	+
Пищуха короткопала		+	+	+	+	+
Чечевиця		+	+	+	+	+
Орел-карлик			-	-	+	+
Підорлик великий		-	-	+	+	+
Підорлик малий		-	-	+	+	+
Разом по категорії	13	10	10	13	13	13
ВСЬОГО	23	20	20	23	23	23

Переліки видів тварин, що занесені до додатків Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція), до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), до додатків Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннської конвенції, CMS), що

охороняються відповідно до Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів (AEWA), Види тварин, що охороняються відповідно до Угоди про збереження кажанів в Європі (EUROBATS), занесені до Європейського червоного списку, що перебувають на території Тернопільської області розміщені на сайті управління екології та природних ресурсів Тернопільської обласної військової адміністрації за посиланням: <https://ecology.te.gov.ua/zberezhennya-biologichnogo-ta-landshaftnogo-riznom/>.

Значна кількість рідкісних видів тварин охороняється в межах установ природно-заповідного фонду. Так, тваринний світ Кременецьких гір складає 878 видів тварин, з них земноводних – 12, плазунів – 7, птахів – 156, ссавців – 49, круглоротих – 1, комах – 558 видів, павуків – 33, багатоніжок – 2, рапкоподібні – 1 вид та молюсків 60 видів. Під протекцією українських та міжнародних природоохоронних документів перебуває 218 видів. Дністровського каньйону 1285 видів, з них 65 видів хребетних та 42 види безхребетних тварин, занесених до Червоної книги України, 262 види тварин занесених до списків Бернської конвенції, 32 види тварин занесених до списків CITES, 91 вид тварин занесених до Боннської конвенції, 35 видів тварин занесені до Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів (AEWA), 70 видів тварин занесені до європейського червоного списку, 17 видів тварин занесені до списків EUROBATS. Медоборів - 531 видів, з них підлягають особливій охороні – 296 видів 261 вид тварин занесених до списків Бернської конвенції, 37 види тварин занесених до списків CITES, 103 вид тварин занесених до Боннської конвенції, 35 видів тварин занесені до Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів (AEWA), 70 видів тварин занесені до європейського червоного списку, 19 видів тварин занесені до списків EUROBATS.

Національним природним парком „Кременецькі гори” з метою збереження цінних видів тваринного світу у Проекті організації території Парку розроблено:

менеджмент-план збереження популяцій рідкісних твердокрилих на території парку, а саме вусача великого дубового (*Cerambyx cerdo* L.) та жука-олень (*Lunacus cervus* L.), які передбачають заборону рубок старовікових лісових насаджень за участі дуба звичайного, збереження дуплистих дерев, пнів, повалених стовбурів та сухостою під час здійснення лісгосподарської діяльності та заборону використання пестицидів;

менеджмент-план збереження популяцій хижих птахів на території парку, зокрема сови сірої (*Strix aluco* L.), боривітеру звичайного (*Falco tinnunculus* L.), яструба великого (*Accipiter gentilis* L.), яструба малого (*Accipiter nisus* L.), осоїда (*Pernis apivorus* L.), канюка звичайного (*Buteo buteo* L.), підорлика малого (*Aquila pomarina* Br.).

Національним природним парком „Дністровський каньйон” у 2023 році продовжено наповнення бази даних поширення та стану популяцій видів тварин, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів, до яких приєдналася Україна. Поповнення бази даних видового складу фауни на території Парку та на суміжних ділянках.

Поповнення бази даних поширення та стану популяцій видів тварин, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів, до яких приєдналася Україна на території Парку та на

суміжних ділянках.

Парк прийняв участь у проєкті НЕК “Укренерго” зі збереження біорізноманіття „Подаруй оселю кажану”. На території парку та прилеглих територіях вивішено 15 літніх будиночків для кажанів та 2 літніх будиночки для виводкових колоній кажанів.

Для встановлення видового і чисельного складу угруповань птахів, що залишились зимувати на Дністрі у межах парку 01.02.2023 було проведено черговий Великий облік зимової орнітофауни Середнього Дністра із залученням працівників парку та волонтерів.

Інформація про стан іхтіоценозів у водоймах парку у 2023 році отримана завдяки аналізу улову рибалок-аматорів (безпосередньо на березі або через повідомлення у соцмережах), інформації контролюючих організацій та протоколів служби охорони парку. У цих джерелах найчастіше вказувались такі види: товстолобик білий амурський (*Hypophthalmichthys molitrix*), карась звичайний (*Carassius carassius*), лящ (*Abramis brama*), щука звичайна (*Esox lucius*), окунь звичайний (*Perca fluviatilis*), судак звичайний (*Sander lucioperca*), короп звичайний (*Cyprinus carpio*), сом звичайний (*Silurus glanis*).

У 2023 році: проведено підгодівлю на 3 майданчиках: урочище „Обіжево” на 1 майданчику (квартал 39), урочище „Криве” на 2 майданчиках (квартал 81) та у 80 кварталі; заготовлено 650 кормових віників; придбано солі - 30 кг., зерна - 500 кг., сіна - 150 кг.

Розроблено План дій зі збереження полоза лісового (*Zamenis longissimus*).

Для підгодівлі диких тварин у зимовий екстремальний період заготовлено 500 кг зерна, 1500 кг сіна та 30 кг кормової солі.

Природним заповідником „Медобори” велося вивчення екології, чисельності та локалізації рідкісних, червонокнижних та внесених у міжнародні охоронні переліки видів тварин у заповіднику. Підтверджено перебування 22 видів тварин, занесених до Червоної книги України: 7 безхребетних – ксилокопу звичайну (*Xylocopa valga* L.), переливницю велику (*Apatura iris* L.), вусача мускусного (*Aromia moschata* L.), урофору Дідушицького (*Urophora dzieduszyckii* Frauenfeld), красуню діву (*Calopteryx virgo* L.), тетрадонтофору блакитну (*Tetradontophora bielensis* (Waga, 1842) Dunger), ксилокопу фіолетову (*Xylocopa violacea* L.); із плазунів – мідянку (*Coronella austriaca* Laur.); із птахів – підорлика малого (*Aquila pomarina* B.), сорокопуда сірого (*Lanius excubitor* L.), пугача (*Bubo bubo* L.), луня польового (*Circus cyaneus* L.), шуліку чорного (*Milvus migrans* B.), журавля сірого (*Grus grus* L.), сову довгохвосту (*Strix uralensis* Pall); із ссавців – кажана пізнього (*Eptesicus serotinus* Schreber), підковоноса малого (*Rhinolophus hipposideros* Bechstein), нетопира Натусіуса (*Pipistrellus nathusii* Keyserling, Blasius), хом'яка звичайного (*Cricetus cricetus* L.), видри річкової (*Lutra lutra* L.), kota лісового (*Felis sylvestris* Schreber, 1777), куниці лісової (*Martes martes* L.).

Протягом року у заповіднику зафіксовано сім нових видів тварин з класу комахи.

5.3.5 Охорона, використання та відтворення водних біоресурсів

Бездумне використання будь-яких ресурсів призводить до їх зникнення. Не виняток і водні біоресурси. Контроль за дотриманням законодавства та правил використання водних біоресурсів покладено на Управління Державного агентства з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм у Тернопільській області.

За підсумками попереднього узагальненого звіту:

- діяльність проводилася на 1709,8 га орендованих водойм;
- зариблено 84 675 кг водних біоресурсів.
- вирощено 569 332 кг товарної продукції, з них: 408 325 кг – сазан/короп, 125 661 кг – рослиноїдні (товстолоб) та 35 346 кг – інші (щука).
- за даними орендарів у 2023 році реалізовано 296 118 кг товарної продукції на суму 12 332 900 грн.

З 1 квітня 2023 року у Тернопільській області діяла нерестова заборона на вилов водних біоресурсів. Тривалість заборони з 1 квітня на всіх рибогосподарських водних об'єктах, включаючи водойми, які знаходяться в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду Тернопільської області різнився в залежності від регіонів та водойм. Для любительського лову - до 9 червня (включно), для промислового лову - до 16 червня (включно). За порушення норм вилову передбачена адміністративна відповідальність-штраф від 34 до 680 грн. Крім штрафу незаконний вилов нараховувалися збитки за кожну виловлену рибину. Наприклад: судак - 3587 грн. (було 510 грн.), сома - 5117 грн. (було 425 грн.), щуки - 3468 грн. (було 340), сома - 5117 грн. (було 425 грн.), щуки - 3468 грн. (було 340 грн.), сазана (коропа) - 3706 грн. (було 306 грн.), лина - 1598 грн. (було 119), плоскирки-1564 грн. (було 34 грн) тощо.

З метою охорони та збереження водних біоресурсів управлінням Державного агентства з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм у Тернопільській області проведена наступна робота:

- проведена роз'яснювальна робота з суб'єктами аквакультури щодо подання звітності за формою 1А-аквакультура (річна). Вся подана звітність опрацьована. Подано 77 % звітів;

- на період дії Наказу „Про встановлення заборони на лов водних біоресурсів на зимувальних ямах у рибогосподарських водних об'єктах Тернопільської області на 2023-2024 роки” від 27.10.2023 року № 35 проводився контроль за станом зимівлі водних біоресурсів, недопущенням погіршення середовища їх існування, явищ задухи та щомісяця інформувалося Держрибагентство про стан зимівлі водних біоресурсів. Вживались заходи – пробивання лунок та руйнування льодового покриву для попередження явищ задухи;

- розроблена інтерактивну карту зимувальних ям на території Тернопільської області;

- розроблено проект Наказу „Про перенесення строків заборони на добування (вилов) водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) на період нересту та затвердження межі нерестовищ у 2024 році”;

- на період дії Наказу „Про перенесення строків заборони на добування (вилов) водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах)

на період нересту та затвердження межі нерестовищ” проводився контроль за проходженням нересту водних біоресурсів, недопущенням погіршення середовища їх існування, явищ задухи та щомісяця інформувалося Держрибагентство про проходження нересту водних біоресурсів. Проводився контроль за недопущенням різкого коливання рівневого режиму вод;

- розроблена інтерактивна карта нерестовищ на території Тернопільської області;

- взято участь у рибоохоронних рейдах на підконтрольних водних об’єктах;

- проводилась робота із суб’єктами аквакультури в напрямку долучення до Програми розвитку рибного господарства Тернопільської області на період до 2030 року та потребі в ресурсах;

- планові та позапланові перевірки суб’єктів господарювання не проводились у зв’язку з мораторієм на їх проведення відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 р. № 303 „Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану”. Дані про не проведення планових перевірок внесені до інтегрованої автоматизованої системи державного нагляду (контролю) (ІАС ДНК);

- взято участь у роботі комісії щодо порушень природоохоронного законодавства;

- розроблено проєкт меморандуму про співпрацю та партнерство Управління з Головним управлінням Держпродспоживслужби в Тернопільській області.

5.3.6 Інвазійні чужорідні види тварин у фауні в межах адміністративно-територіальної одиниці

Видовий та кількісний стан чужорідних видів тварин, їх вплив на місцеве природне середовище не вивчений. Окрім такого відомого та поширеного чужорідного виду, як колорадський жук, методи та засоби боротьби з яким розроблені, викликає занепокоєння масове швидке заселення протягом останніх 6 років гіркокаштана кінського каштановою мінуючою міллю (*Cameraria ohridella*). На даний час цей метелик помічений на території всієї області, заселяючи та ослаблюючи практично всі наявні дерева каштана. Проблема захисту дерев від молі залишається відкритою. Сучасні інсектициди - перитроїди є досить ефективними, але використання їх в умовах населених пунктів не є екологічно безпечним, а збирання опалого листя із зимуючими у ньому лялечками молі є недостатньо ефективним та трудомістким заходом.

За результатами контрольних відловів у водоймах області виявлено три інтродукованих чужорідні види: головешка ротань (*Perccottus glehnii* Dubovsky, 1877 (*Eleotriade*)) - виявлений у ріках Золота Липа та Серет); триголкова колючка звичайна (*Gasterosteus aculeatus* Linnaeus, 1758 (*Gasterosteidae*)) - поширена у ріках Серет та Збруч; чебачок амурський (*Peudorabara parva* Temminck et Schlegel 1842 (*Cyprinidae*)) - поширена у ріках Серет та Золота Липа. Всі види-інтродуценти успішно натуралізувались у водоймах – реципієнтах та утворили стійкі популяції, що здатні до самовідтворення. Потенційний вплив, що може задатися екосистемам є негативним, оскільки вселені види вступають в конкурентні взаємовідносини з видами аборигенами за об’єкти харчування,

місця нагулу, знищують ікру, молодь аборигенних видів риб. Наявність сприятливих умов існування, висока плодючість та темп росту, екологічна пластичність, відсутність природних ворогів може призвести до перебудови структури іхтіоценозів, швидкої експансії інтродуцентів, що у перспективі приведе до заповнення ними екологічних ніш більш цінних і вимогливих видів.

Інші чужорідні види тварин, що виявлені на території природного заповідника „Медобори” є комахи: сонечко гармонія далекосхідна (*Harmonia axyridis*), вусач агапантія артишокова (*Agapanthia cynarae*), американський білий метелик (*Hyphantia cunea*), окомірне визначення чисельності та фіксація місць локалізації-вогнівка самшитова (*Cydalimaperspectalis* Walker), окомірне визначення чисельності та фіксація місць локалізації Гармонія азійська (*Harmonia axiridis* Pallas).

На території „Кременецьких гір” виявлені наступні інвазійні види тварин: оленка волохата (*Tropinota hirta*), гармонія азійська (*Harmonia axyridis*), самшитова вогнівка (*Cydalima perspectalis*).

На території національного природного парку „Дністровський каньйон” виявлено інвазійні види тварин: тригранка річкова (*Dreissena polymorpha* Pallas), гармонія азійська, або далекосхідна, або сонечко- арлекін (*Harmonia axyridis* (Pallas, 1773), американський білий метелик (*Hyphantriacunea* Drury.), карась сріблястий (*Carassius gibelio*), бичок-бабка, також бичок-піщаник, пісочник (*Neogobius fluviatilis*).

5.4 Природні території та об’єкти, що підлягають особливій охороні

5.4.1 Стан і перспективи розвитку природно-заповідного фонду

Станом на 1 січня 2024 року мережа заповідних територій та об’єктів Тернопільської області складається з 656 одиниць територій та об’єктів. Фактична площа природно-заповідного фонду області (без урахування площі тих об’єктів, що входять до складу територій інших заповідних об’єктів) – 123841,0630 гектарів. Відношення площі природно-заповідного фонду до площі Тернопільської області („показник заповідності”) становить 8,95 %.

Існуюча мережа заповідних територій, проведення природоохоронних заходів сприяє стабілізації видового складу фауни та флори, збереженню цінних природних комплексів.

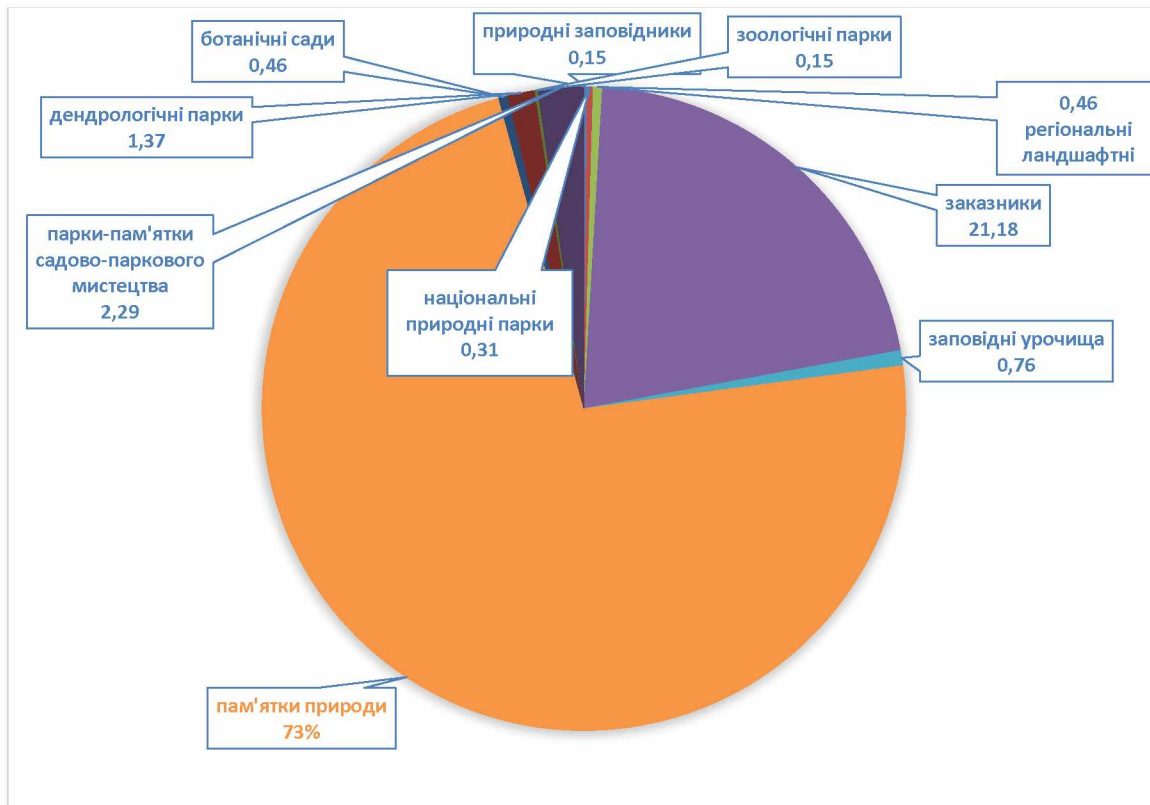
Область представлена практично всіма категоріями територій та об’єктів, природно-заповідного фонду, крім біосферних заповідників. У межах області функціонує один природний заповідник площею 9516,7 га, два національних природних парки площею 18681,48 га, три регіональних ландшафтних парки площею 42997,0 га, 139 ландшафтний, карстово-спелеологічних, лісовий, ботанічний, загальнозоологічний, зоологічний, орнітологічний та іхтіологічний заказник загальною площею 62508,9640 га, 9 дендрологічних парків площею 109,7 га, 1 зоологічний парк площею 10,0 га, 3 ботанічних сади площею 232,9 га, 5 заповідних урочищ площею 500,2 га, 478 комплексних, ботанічних, зоологічних, геологічних та гідрологічних пам’яток природи площею 1434,1323га, 15 парків-пам’яток садово-паркового мистецтва площею 120,64 га.

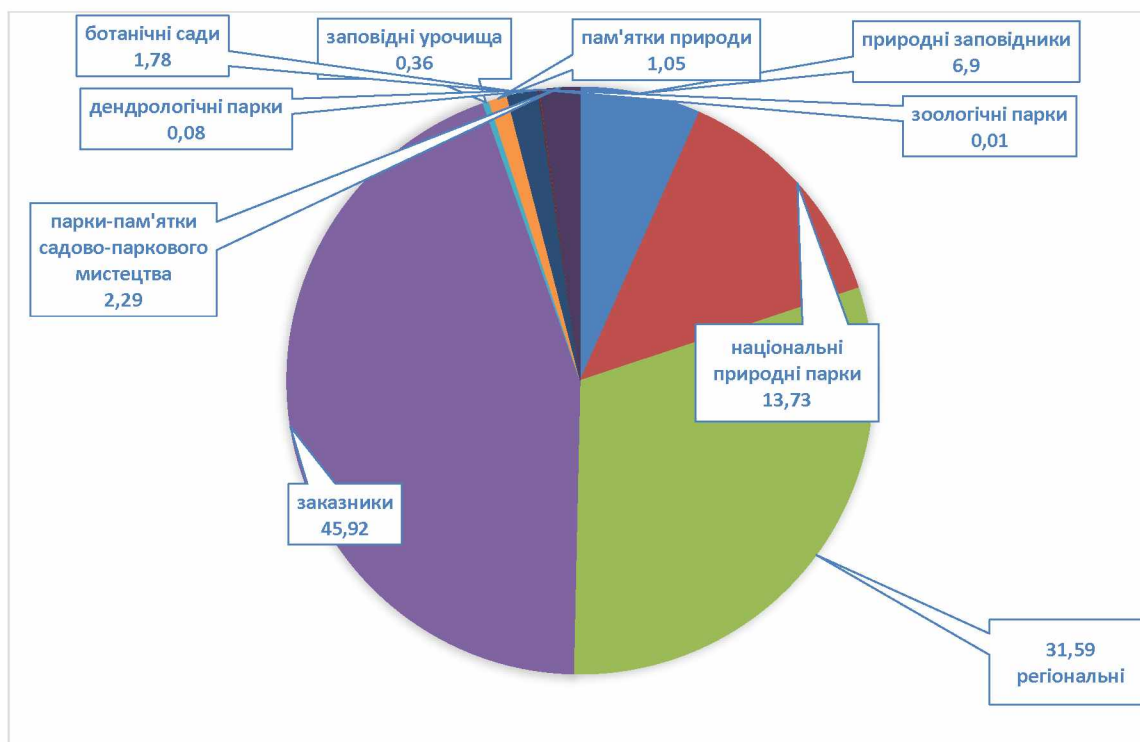
Структура мережі природно-заповідного фонду у Тернопільській області в розрізі основних категорій

Діаграма 5.4.1.1

За кількістю

За площею

Частка площ територій та об'єктів окремих категорій в природно-заповідному фонді області нерівномірна. Так, на долю природного заповідника, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, та

заказників припадає понад 98% природно-заповідного фонду, на заповідні об'єкти інших категорій – біля 2%.

Кількість територій та об'єктів окремих категорій природно-заповідного фонду в області теж нерівномірна. Так, лише на долю пам'яток природи площею 1434,1323 га (1,05 % від площі заповідних об'єктів) припадає 73 % від загальної кількості об'єктів в області.

В області ведеться цілеспрямована робота щодо розширення мережі природно-заповідного фонду за рахунок земель, багатих на біологічне та ландшафтне різноманіття.

Структура та динаміка природоохоронних об'єктів за роками (загальнодержавного та місцевого значення)

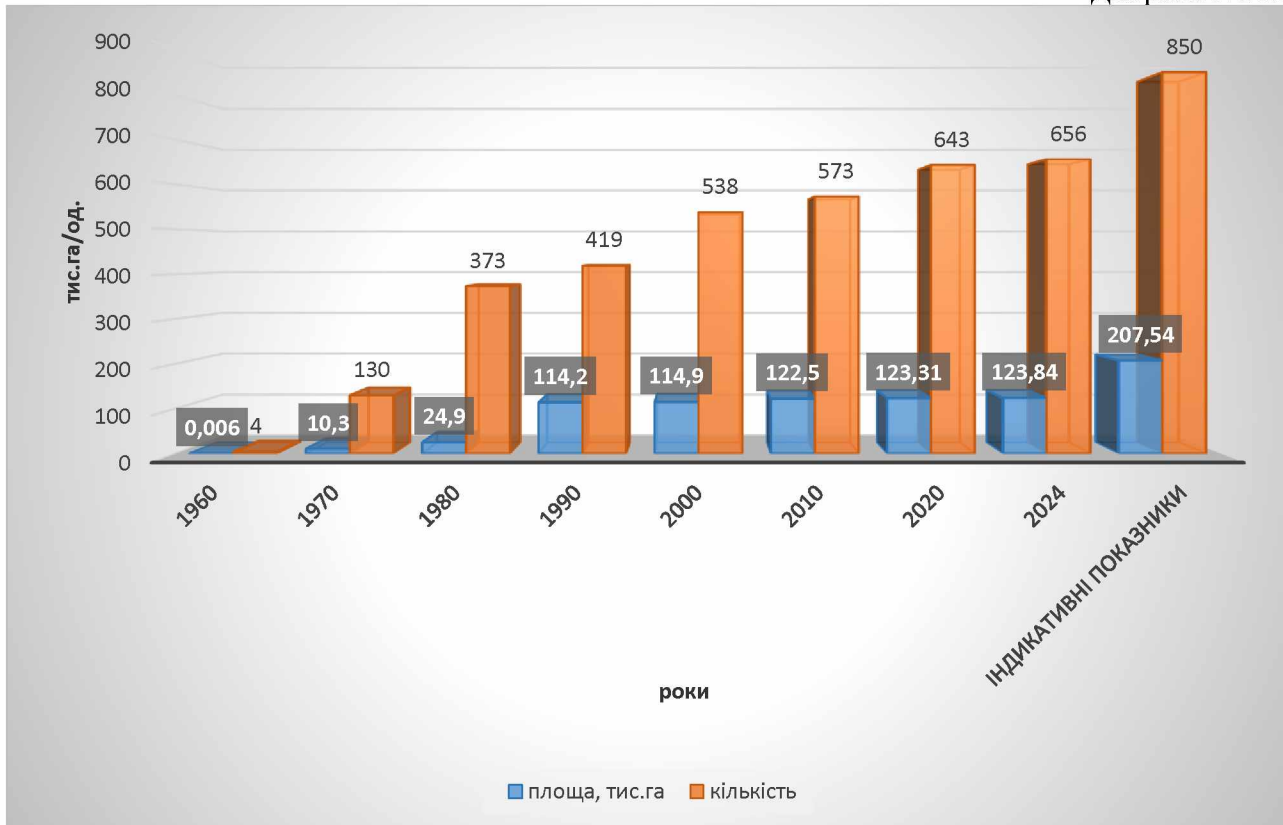
Таблиця 5.4.1.2

Категорія об'єкту ПЗФ	Кількість				Площа, тис. га				Площа територій суворої заповідності			
	1990	2010	2020	2024	1990	2010	2020	2024	1990	2010	2020	2024
Біосферні заповідники	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Природні заповідники	1	1	1	1	10,45	10,51	9,51	9,51	10,51	10,51	9,51	9,51
Національні природні парки	-	1	2	2	-	6,95	18,68	18,68	--	-	1,14	1,14
Регіональні ландшафтні парки	-	3	3	3	-	42,99	42,99	42,99	-	-	-	-
Заказники	73	115	133	139	59,61	61,21	62,03	62,5	-	-	-	-
Заповідні урочища	5	4	5	5	0,51	0,48	0,49	0,49	0,48	0,48	0,49	0,49
Пам'ятки природи	307	418	471	478	0,92	1,22	1,34	1,43	-	-	-	-
Ботанічні сади	1	3	3	3	0,20	0,23	0,23	0,23	-	0,01	0,01	0,01
Дендрологічні парки	2	9	9	9	0,07	0,11	0,11	0,11	-	-	-	-
Зоологічні парки	-	1	1	1	0,01	0,01	0,01	0,01	-	-	-	-
Парки- пам'ятки садово- паркового мистецтва	18	13	15	15	0,14	0,11	0,12	0,12	-	-	-	-

Динаміка розвитку природно-заповідного фонду Тернопільській області

Діаграма 5.4.1.3

Структура природно-заповідного фонду області станом на 01.01.2024 року

Таблиця 5.4.1.4

№ з/п	Найменування об'єктів ПЗФ	Об'єкти ПЗФ					
		Загальнодержавного значення		Місцевого значення		Всього	
		Кількість, од.	Площа, га	Кількість, од.	Площа, га	Кількість, од.	Площа, га
1.	Біосферні заповідники	-	-	-	-	-	-
2.	Національні природні парки	2	18681,4800	-	-	2	18681,4800
3.	Природний заповідник	1	9516,7000	-	-	1	9516,7000
4.	Регіональні ландшафтні парки	-	-	3	42997,0000	3	42997,0000
5.	Заказники – всього, в т.ч.:	19	11997,5799	120	50511,3840	139	62508,9640
	ландшафтні	2	941,200	13	434,5320	15	1365,7320
	карстово-спелеологічні	-	-	1	7,0000	1	7,0000
	лісові	2	5720,0000	1	30,0000	3	5750,0000
	ботанічні	12	3659,3800	50	1435,2700	62	5094,6499
	загальнозоологічні	-	-	31	47383,0000	31	47383,0000
	зоологічні	-	-	2	41,50000	2	41,50000
	орнітологічні	1	321,0000	8	286,2000	9	607,2000
	іхтіологічні	-	-	3	90,2200	3	90,2200
	гідрологічні	2	1356,0000	11	803,6621	13	2159,6621
6.	Пам'ятки природи – всього, в т.ч.:	12	126,2000	466	1307,9323	478	1434,1323

	комплексні	-	-	18	223,5600	18	223,5600
	ботанічні	4	126,0000	294	868,0182	298	994,0182
	лісові	-	-	-	-	-	-
	гідрологічні	-	-	74	70,9441	74	70,9441
	зоологічні	-	-	3	21,7000	3	21,7000
	геологічні	8	0,2000	77	123,7100	85	123,9200
7.	Заповідні урочища	-	-	5	492,2000	5	492,2000
8.	Ботанічні сади	1	200,0000	2	32,8600	3	232,8600
9.	Дендрологічні парки	2	74,0000	7	35,7000	9	109,7000
10.	Зоологічні парки	-	-	1	10,0000	1	10,0000
11.	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	4	65,00	11	55,6300	15	120,6368
	РАЗОМ	41	40660,96	615	95442,7131	656	136103,6730

На сьогодні державними органами влади прийнято ряд нормативно-правових документів на загальнодержавному та місцевому рівнях, якими визначено ряд завдань у сфері збереження довкілля. Зокрема, це:

З метою забезпечення виконання поставлених завдань у 2023 за пропозиціями обласної військової адміністрації рішенням Тернопільської обласної ради від 30 листопада 2023 року № 868 „Про внесення змін до рішення Тернопільської обласної ради від 15 грудня 2021 року № 397 щодо зміни площі ландшафтного заказника місцевого значення „Гуштинка” площу заказника збільшено з 25,4000 га до 35,2920 га”. У результаті проведеної роботи площу природно-заповідного фонду доведено до 123,84 тис. га, показник заповідності до 8,95 %.

Змінено площу ландшафтного заказника місцевого значення „Гуштинка” з 25,4 га до 35,2920 га

розташований на схилах і ярах правого берега річки Збруч біля с. Гуштинка Чортківського району. Заказник створений з метою охорона та збереження типового ландшафту долини ріки Збруч, у межах якого підтримуються та відновлюються умови для існування типових та рідкісних угруповань, популяції регіонально рідкісних та червонокнижних видів рослин,

місця розмноження, скупчення і проживання рідкісних видів тварин, що перебувають під загрозою зникнення.

Мережа природно-заповідного фонду області в розрізі адміністративних одиниць Тернопільської області
станом на 01.01. 2024 року

Таблиця.5.4.1.5

№ з/п	Адміністративні одиниці		Всього заповідних територій		Входять до складу інших заповідних територій		Фактична площа ПЗФ		Заповідність території районів в % від площ району
	Назва	площа, га	од.	га	од.	га	од.	га	
1.	Байковецька сільська	17260	11	93,9342	-	-	11	93,9342	0,54
2.	Бережанська міська	24080	23	3246,0221	5	56,99	23	3189,0321	13,24
3.	Білецька сільська	13700	9	672,6668	-	-	9	672,6668	4,91
4.	Білобожницька сільська	27050	6	4,9300	-	-	6	4,9300	0,02
5.	Більче-Золотецька сільська	10420	18	668,3400	4	198,3	18	470,0400	4,51
6.	Борсуківська сільська	15260	6	144,3800	-	-	6	144,3800	0,95
7.	Борщівська міська	41180	46	5311,8614	20	49,7300	46	5262,1314	12,78
8.	Бучацька міська	52330	26	4120,6700	4	1002,14	26	3118,5300	5,96
9.	Васильковецька сільська	17020	3	398,7300	-	-	3	398,7300	2,34
10.	Великобerezовицька селищна	19690	8	3,1900	-	-	8	3,1900	0,02
11.	Великобiрківська селищна	6560	4	27,6250	-	-	4	27,6250	0,42
12.	Великогаївська сільська	14780	8	59,3100	-	-	8	59,3100	0,40
13.	Великодедeркальська сільська	16470	1	7,1100	-	-	1	7,1100	0,04
14.	Вишнівецька селищна	32140	7	99,5000	-	-	7	99,5000	0,31
15.	Гримайлівська селищна	33080	7	5862,6102	1	-	7	5862,6102	17,72
16.	Гусятинська селищна	24680	7	6133,7483	-	-	7	6133,7483	24,85
17.	Заводська селищна	9070	9	621,4306	3	0,52	9	620,9106	6,85
18.	Заліщицька міська	35040	46	15390,6500	32	2687,47	46	12703,1800	36,25

19.	Залозецька селищна	24770	10	3759,4821	1	36,4	10	3723,0821	15,03
20.	Збаразька міська	59100	28	4486,1650	2	0,08	28	4486,085	7,59
21.	Зборівська міська	46670	12	208,7500	-	-	12	208,7500	0,45
22.	Золотниківська сільська	28430	2	395,0000	-	-	2	395,0000	1,39
23.	Золотопотіцька селищна	16010	17	8630,0800	9	2388,08	17	6242,5000	38,99
24.	Іванівська сільська	8020	1	0,0200	-	-	1	0,0200	0,0002
25.	Іване-Пустенська сільська	10960	5	241,6400	1	47	5	194,6400	2,43
26.	Козівська селищна	42890	12	20,7300	-	-	12	20,7300	0,05
27.	Козлівська селищна	9560	-	-	-	-	-	-	-
28.	Колиндянська сільська	15570	3	18,8500	-	-	3	18,8500	0,12
29.	Копичинецька міська	17110	9	4505,9500	2	1,0300	9	4504,9200	26,33
30.	Коропецька селищна	8670	16	4408,25	8	391,44	16	4016,8100	46,33
31.	Кременецька міська	52300	30	9136,2837	8	636,9	30	8499,3837	16,25
32.	Купчинська сільська	9760	6	1440,8600	-	-	6	1440,8600	14,76
33.	Лановецька міська	47960	17	2844,1600	-	-	17	2844,1600	5,93
34.	Лопушненська сільська	14390	5	91,1799	-	-	5	91,1799	0,63
35.	Мельниця-Подільська селищна	24450	25	15614,8400	17	1798,1000	25	13816,7400	56,51
36.	Микулинецька селищна	23990	7	62,4300	-	-	7	62,4300	0,26
37.	Монастирська міська	47150	16	4262,0800	2	0,0500	16	4262,0300	9,04
38.	Нагірянська сільська	18060	11	822,0599	6	0,1200	11	821,9399	4,55
39.	Нараївська сільська	21810	21	493,4070	1	0,0100	21	993,3970	2,26
40.	Озернянська сільська	16770	2	0,1100	-	-	2	0,1100	0,0007
41.	Підволочиська селищна	35040	11	495,0416	-	-	11	495,0416	1,41

42.	Підгаєцька міська	47440	17	1320,5500	3	33,0100	17	1287,54	2,71
43.	Підгородянська сільська	12350	5	135,6200	-	-	5	135,6200	1,1
44.	Почаївська міська	21750	6	534,2200	-	-	6	534,2200	2,46
45.	Саранчуківська сільська	22420	11	92,1000	-	-	11	92,1000	0,41
46.	Скала-Подільська селищна	18390	14	91,6620	-	-	14	91,6620	0,50
47.	Скалатська міська	22420	11	2894,2699	-	-	11	2894,2699	12,91
48.	Скориківська сільська	26270	4	163,2000	-	-	4	163,2000	0,62
49.	Теребовлянська міська	44050	24	3473,6900	-	-	24	3473,6900	7,89
50.	Тернопільська міська	16720	16	1618,3190	-	-	16	1618,3190	9,68
51.	Товстенська селищна	33850	20	7669,8400	15	2087,7200	20	5582,1200	16,49
52.	Трибухівська сільська	11880	1	0,0200	0	-	1	0,020	0,0002
53.	Хоростківська міська	18460	4	747,5200	0	-	4	747,5200	4,05
54.	Чортківська міська	15100	15	645,4580	1	0,1	15	645,3580	4,28
55.	Шумська міська	63250	36	11913,1263	15	847,92	36	11065,2063	17,49
РАЗОМ		1383600	656	136093,78110	152	12226,9700	656	123841,0630	8,9506

Збільшення площі природно-заповідного фонду до середньоєвропейського показника (15 % від площі території) на сьогодні досягнуто у 12 територіальних громадах з 55, зокрема у Гримайлівській селищній територіальній громаді - 17,72 %, Гусятинській селищній - 24,85 %, Заліщицькій міській – 36,25 %, Залозецькій сільській – 15,18 %, Золотопотіцькій селищній – 38,89 %, Копичинецькій міській – 26,33 %, Коропецькій селищній – 46,33 %, Кременецькій міській – 16,25 %, Мельнице-Подільській селищній – 56,51 %, Товстенській селищній – 16,49 %, Шумській міській – 17,49 %.

Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 „Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки” до 2027 року питома вага площі природно-заповідного фонду у Тернопільській області повинна становити 15,0 % від площі області. Для цього необхідно додатково збільшити площу природно-заповідного фонду ще на 84,0 тис. гектарів.

З метою досягнення наведеного показника сформовано переліки територій та об'єктів природно-заповідного фонду, які планується створити в області, розроблено науково обгрунтовані індикативні показники збільшення площі природно-заповідного фонду в розрізі адміністративно-територіальних одиниць, підготовлено наукове обгрунтування переваг створення нових заповідних територій та об'єктів, проводиться роз'яснювальна робота. Інформація про перспективи розширення площі природно-заповідного фонду в області розміщена на веб-сторінці управління екології та природних ресурсів Тернопільської обласної військової адміністрації за посиланням <https://ecology.te.gov.ua/prirodno-zapovidnij-fond/perspektivi-rozshirenniya-ploshi-prirodno-zapovidno/#1-perspektivi-rozshirenniya-ploshi-prirodno-zapovidno>.

Для оптимізації роботи з розширення мережі існуючих природоохоронних територій та створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду при обласній військовій адміністрації розпорядженням голови Тернопільської обласної державної адміністрації від 14.07.2021 № № 448/01.02-01 „Про забезпечення реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки в частині формування мережі природоохоронних територій” створено робочу групу, до складу якої увійшли представники установ природно-заповідного фонду, наукових установ, територіальних підрозділів центральних органів виконавчої влади, структурних підрозділів облдержадміністрації.

З метою пошуку цінних природних комплексів та об'єктів, перспективних для подальшого заповідання, налагоджена співпраця з науковими і навчальними закладами, установами природно-заповідного фонду, громадськими організаціями, проводяться спільні обстеження природних екосистем, рекомендованих для заповідання.

Реалізація поставлених завдань суттєво залежить від конструктивної позиції органів лісового та мисливського господарства у зв'язку з тим, що утворення нових об'єктів природно-заповідного фонду можливе, в основному за рахунок лісових площ. Органи місцевого самоврядування не в повній мірі забезпечують реалізацію державної політики щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, формування національної екологічної мережі.

5.4.2 Водно-болотні угіддя міжнародного значення

Водно-болотне угіддя „Серетські болота” включене до переліку водно-болотних угідь України, для яких розпочато підготовку документів з надання їм статусу водно-болотних угідь міжнародного значення.

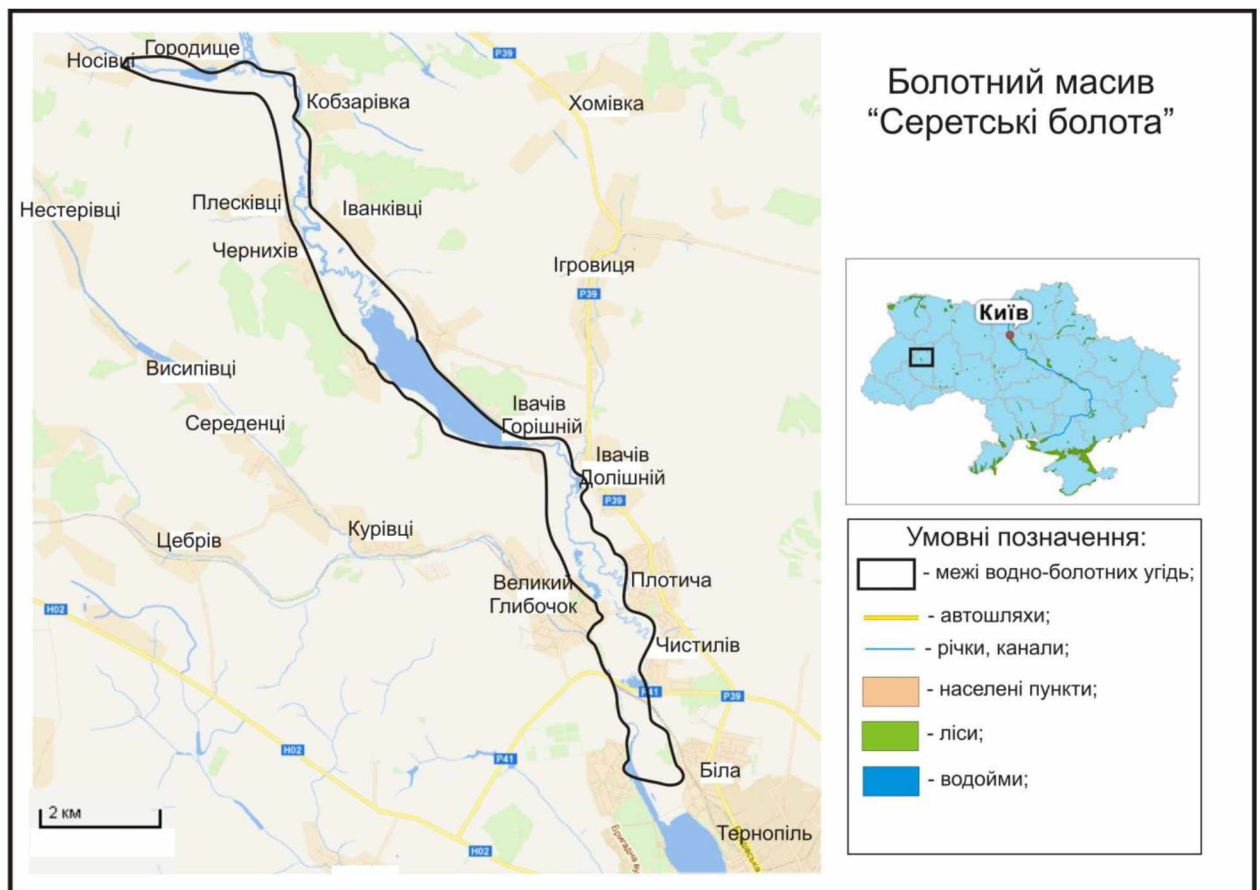
У відповідності до Рекомендації 4.7, доповненої Резолюціями VIII.13, IX.1, IX.6, IX.21, IX.22 8-ї та 9-ї Конференцій договірних сторін Рамсарської конвенції в області підготовлено інформаційний листок Рамсарського водно-болотного угіддя „Серетські болота” та подано на розгляд до Мінловкілля. Надання водно-болотним угіддям „Серетські болота” площею 1,5 тис. гектарів статусу міжнародного значення погоджено органами місцевого самоврядування на підпорядкованих територіях, обласною та районними державними адміністраціями.

Серетські болота, які запропоновано віднести до Рамсарських водно-болотних угідь міжнародного значення включають унікальні для Центральної Європи угіддя лісостепової торфоболотної області, де підтримуються умови для існування типових і унікальних рослинних угруповань, популяцій рідкісних видів рослин, занесених до Червоної книги України і Європейського Червоного списку, та місць розмноження, концентрації і проживання рідкісних видів тварин, що знаходяться під загрозою зникнення.

Вказане водно-болотне угіддя включає великий за розмірами і добре збережений водно-болотний масив в регіоні Західного Поділля у межах Континентального біогеографічного регіону Європи, який є унікальним для лісостепової торфоболотної області, важливу роль у формуванні гідрологічного режиму регіону, пом'якшенні частих на Поділлі повеней, має істотний вплив на регулювання регіонального клімату та стабільності наявних екосистем, є важливим резервуаром прісної води.

Межі водно-болотного угіддя „Серетські болота” відповідають межам однойменного масиву у складі гідрологічного заказника загальнодержавного значення „Серетський”, орнітологічного заказника загальнодержавного значення „Чистилівський”, гідрологічного заказника місцевого значення „Горішньоівачівський”. Дане водно-болотне угіддя знаходиться в Зборівському і Тернопільському районах, охоплює водно-болотний масив протяжністю біля 20 км та шириною до 3 км від с. Городище у межах заплави рік Серету і Лопушанки між селами Біла, Чистилів, Плотича, Великий Глибочок, Івачів Долішній, Івачів Горішній, Глядки, Чернихів, Малашівці, Кобзарівка, Городище. Площа ВБУ біля 1513 га.

Водно-болотне угіддя „Серетські болота” підтримує збереження вразливих видів та видів, які знаходяться в небезпеці або під загрозою зникнення. На території угіддя виявлено зростання 3 видів рослин та перебування 8 видів тварин, занесених до Червоної книги України, з яких 2 види риби: умбра (*Umbra krameri*) та карась звичайний (*Carassius carassius*), 14 видів птахів: косар (*Platalea leucorodia*), лелека чорний (*Ciconia nigra*), нерозень (*Anas strepera*), чернь білоока (*Aythya nyroca*), гоголь (*Bucephala clangula*), скопа (*Pandion haliaetus*), шуліка чорний (*Milvus migrans*), луні польовий (*Circus cyaneus*) та лучний (*Circus pygargus*), підорлик малий (*Aquila pomarina*), орлан-білохвіст (*Haliaeetus albicilla*), пісочник великий (*Charadrius dubius*), кульон великий (*Numenius arquata*), сорокопуд сірий (*Lanius excubitor*), та 2 види ссавців: видра (*Lutra lutra*) та горностай (*Mustela erminea*). Болота є середовищем проживання понад 90 видів тварин, що охороняються згідно з додатками до Бернської конвенції.

Серетські болота є місцезростанням рідкісних видів рослин-гличиків жовтих (*Nuphar lutea* (L.) Smith.), вільхи сірої (*Alnus incana* (Z.) Moench.), латаття білого (*Nymphaea alba* L.), бобівника трилистого (*Menyanthes trifoliata* L.); місцем концентрації під час міграцій біля 30 тисяч особин перелітних птахів; особливо цінними для підтримання значної чисельності особин мисливських видів птахів - крижня звичайного (*Anas platyrhynchos*), лебедя-шипуну (*Cygnus olor*), гуски сірої (*Anser anser*), гуски білолобої (*Anser albifrons*), свища (*Anas penelope*), ширококоніски (*Anas clypeata*), черні чубатої (*Aythya fuligula*), лиски (*Fulica atra*) тощо

Водно-болотне угіддя є важливим місцем нересту, нагулу чи зимівлі місцевих видів риби з невеликими популяціями - вугра річкового (*Anguilla anguilla*), рибиця (*Vimba vimba*), яльця звичайного (*Leuciscus leuciscus*), в'язя

(*Leuciscus idus*), голованя (*Leuciscus cephalus*), умбри (*Umbra krameri*), сома (*Silurus glanis*), а також карася (*Carassius sp.*), коропа (*Cyprinus carpio L.*), окуня річкового (*Perca fluviatilis L.*), плітки звичайної (*Rutilus rutilus L.*), інших, що мають визначальне місце для підтримання їх популяцій.

Надання Серетським болотам статусу водно-болотного угіддя міжнародного значення матиме важливе значення для впровадження в Україні основних Положень Рамсарської конвенції.

У зв'язку з наведеним, водно-болотне угіддя „Серетські болота” включене до переліку водно-болотних угідь України, для яких розпочато підготовку документів з надання їм статусу водно-болотних угідь міжнародного значення.

5.4.3 Біосферні резервати та Всесвітня природна спадщина

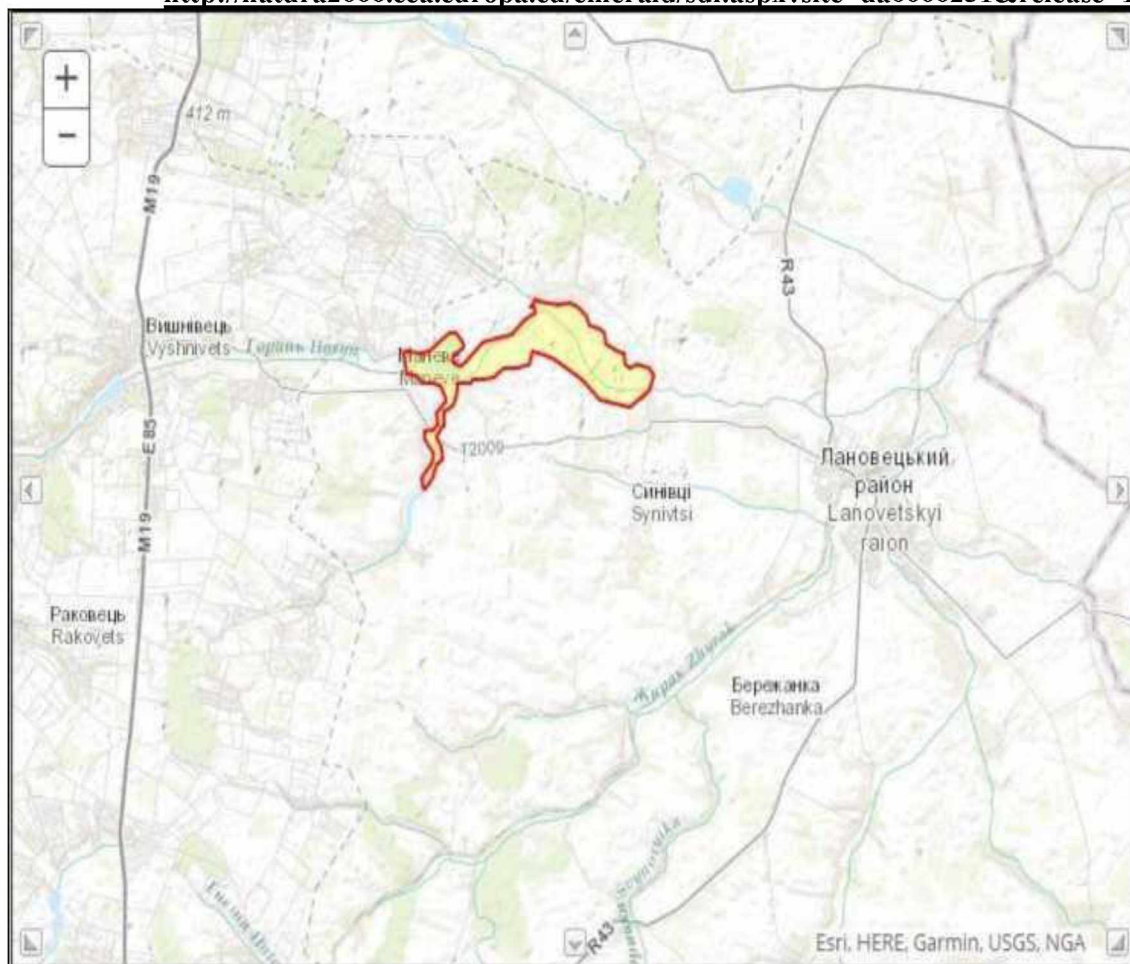
На території області відсутні біосферні резервати та об'єкти Всесвітньої природної спадщини.

5.4.4 Формування української частини Смарагдової мережі Європи

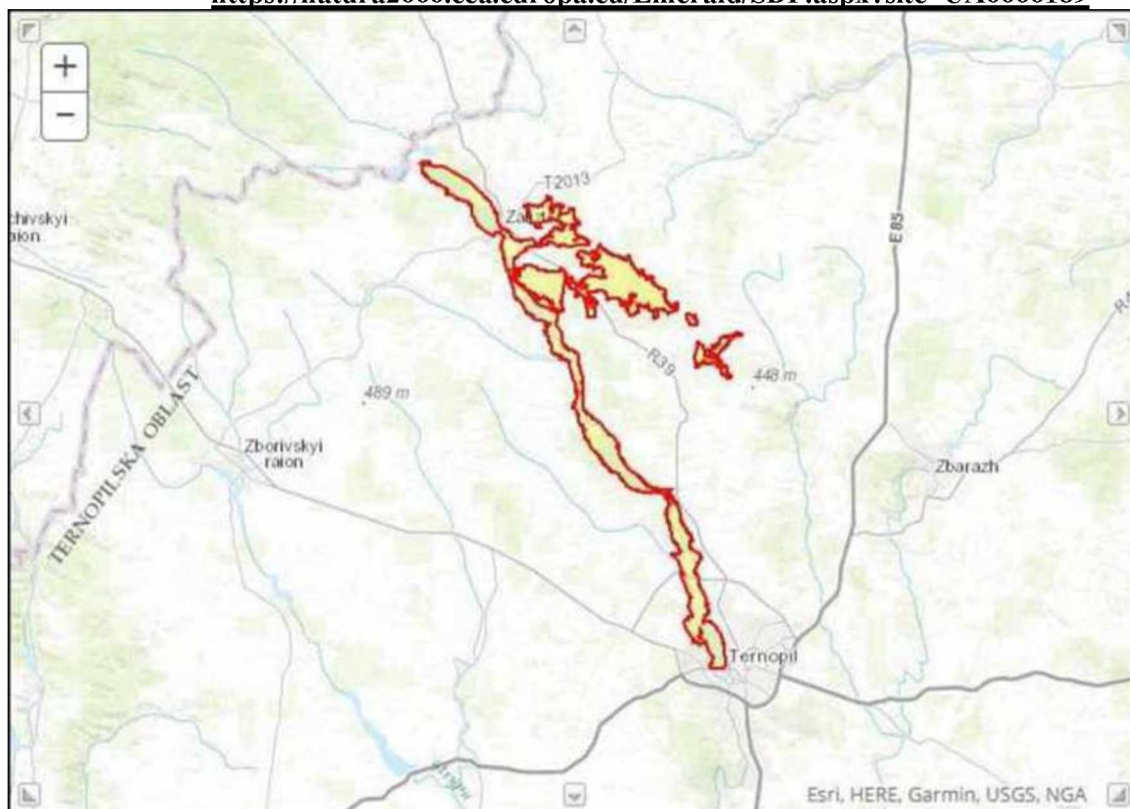
Смарагдова мережа Європи - мережа територій особливого природоохоронного значення, важливих для збереження біорізноманіття. Метою створення Смарагдової мережі Європи є збереження природної фауни, флори та оселищ. Вона була ініційована та координується Бернською конвенцією (1979). Смарагдова мережа має переважно ті самі основи формування, що й НАТУРА 2000, але діє за межами Європейського Союзу, розвиваючи загальноєвропейський підхід щодо охорони типів природних оселищ.

У межах Тернопільської області до переліків об'єктів Смарагдової мережі Європи включено 10 природних територій загальною площею 76,8 тис. гектарів:

1. „Борсуки” (реєстраційний номер № иА0000122). Площа 1120 га.
<http://natura2000.eea.europa.eu/emerald/sdf.aspx?site=ua0000231&release=1>

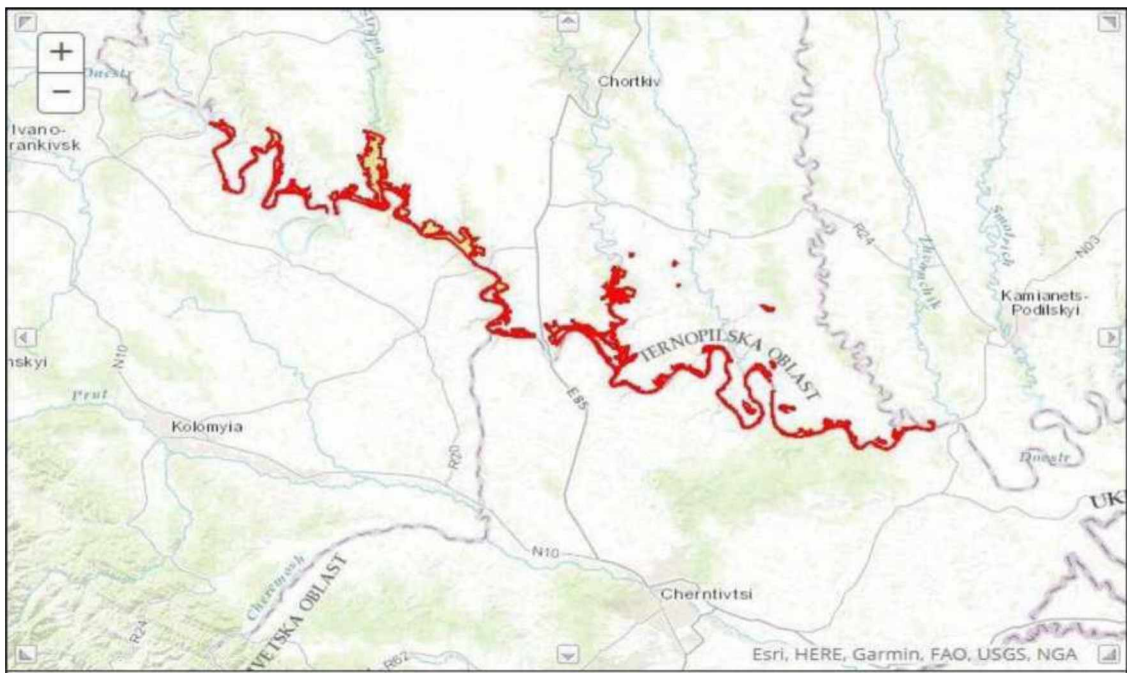

2. „Серетський” (реєстраційний номер № UA0000189). Площа 6489 га
<https://natura2000.eea.europa.eu/Emerald/SDF.aspx?site=UA0000189>

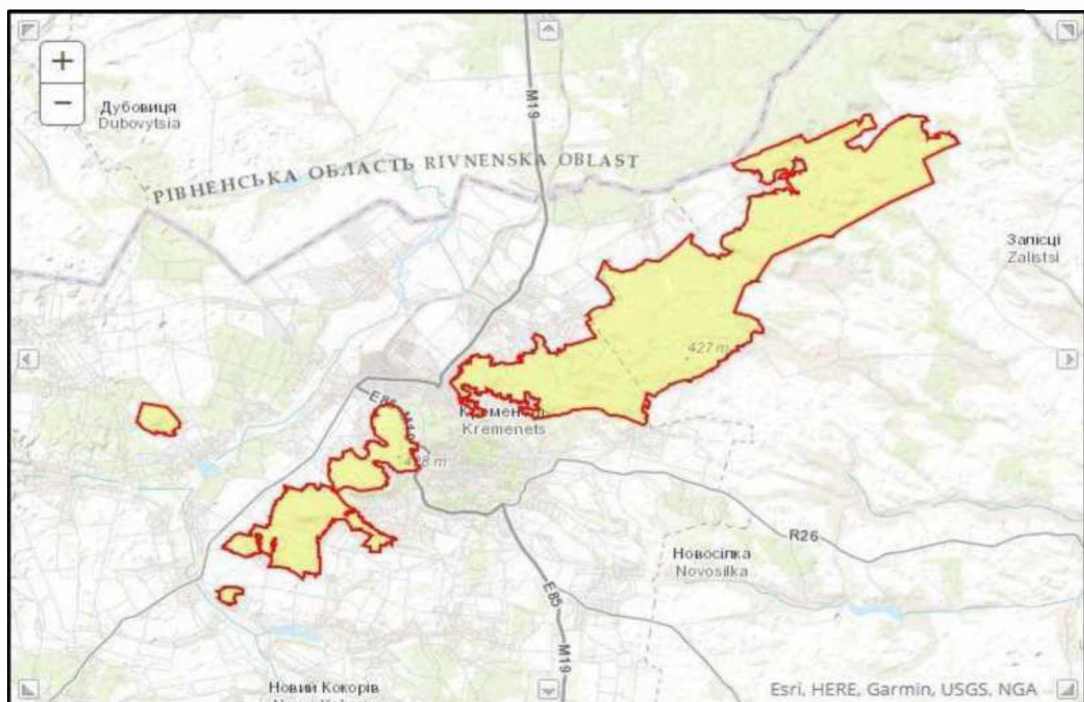
3. Національний природний парк „Дністровський каньйон”
(реєстраційний номер № UA0000122). Площа 10870 га
<http://natura2000.eea.europa.eu/emerald/sdf.aspx?site=ua0000122&release=1>

4. Національний природний парк „Кременецькі гори”

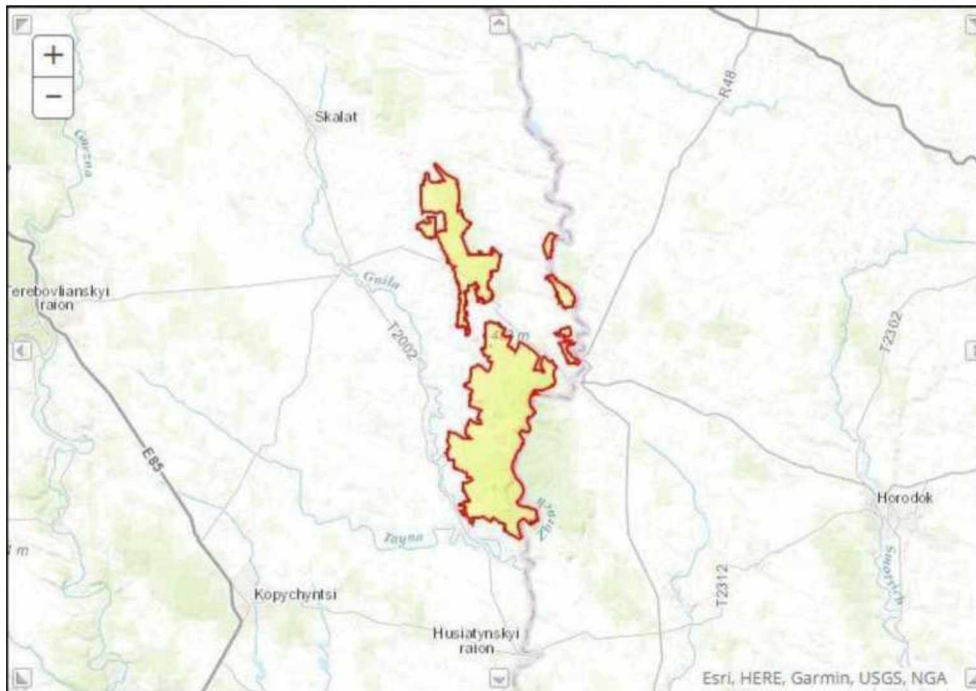
(номер у списку кандидатів № UA0000159). Площа 6948 га.

<http://natura2000.eea.europa.eu/emerald/sdf.aspx?site=ua0000159&release=1>

**5. Природний заповідник „Медобори” . Площа 9552 га
(реєстраційний номер № UA0000010).**

<http://natura2000.eea.europa.eu/emerald/sdf.aspx?site=ua0000010&release=1>

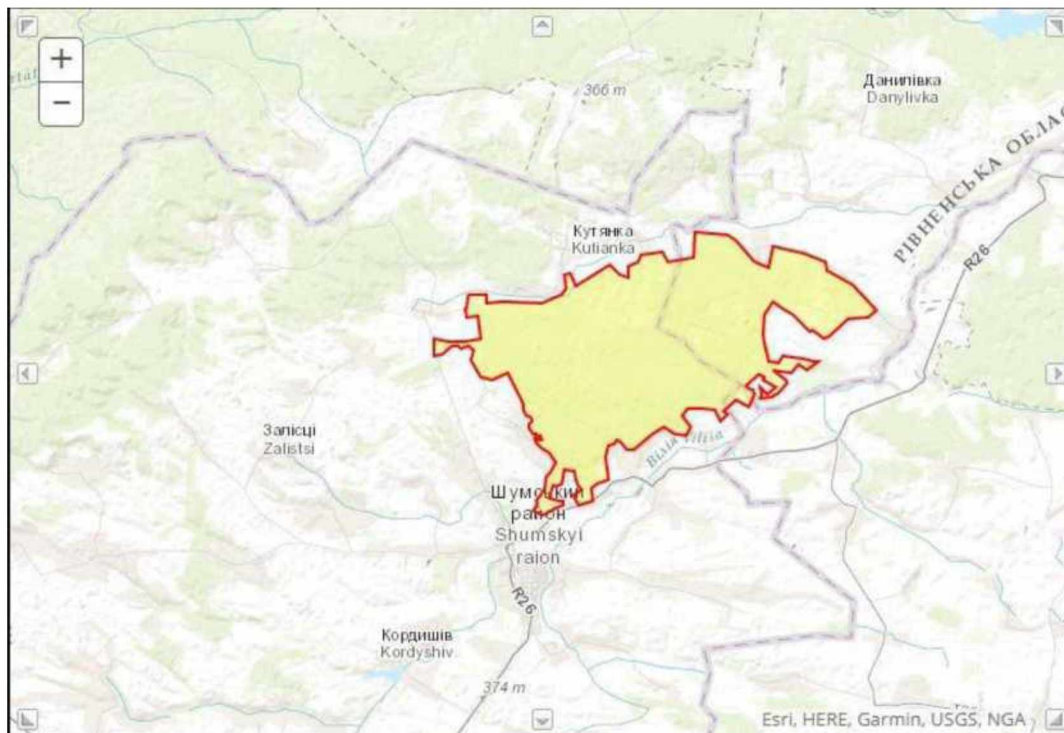
**6. „Бережанське Опілля” (реєстраційний номер № UA0000190).
Площа 20646 га.**

<http://natura2000.eea.europa.eu/emerald/sdf.aspx?site=ua0000190&release=1>

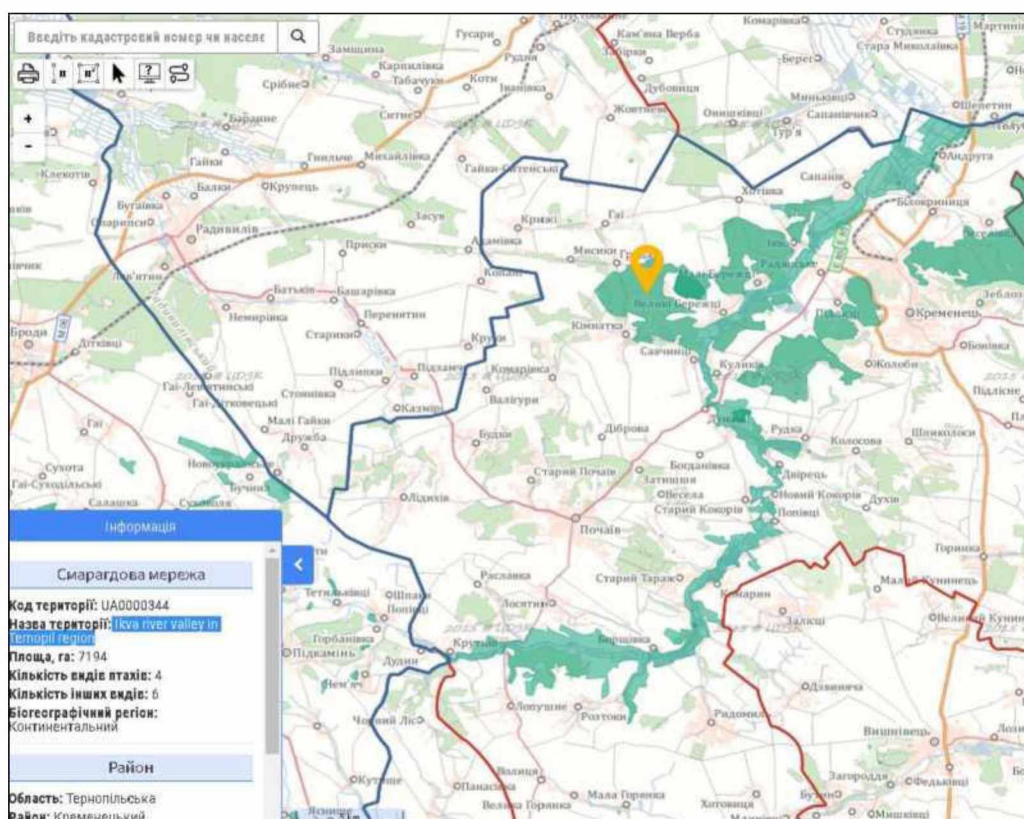

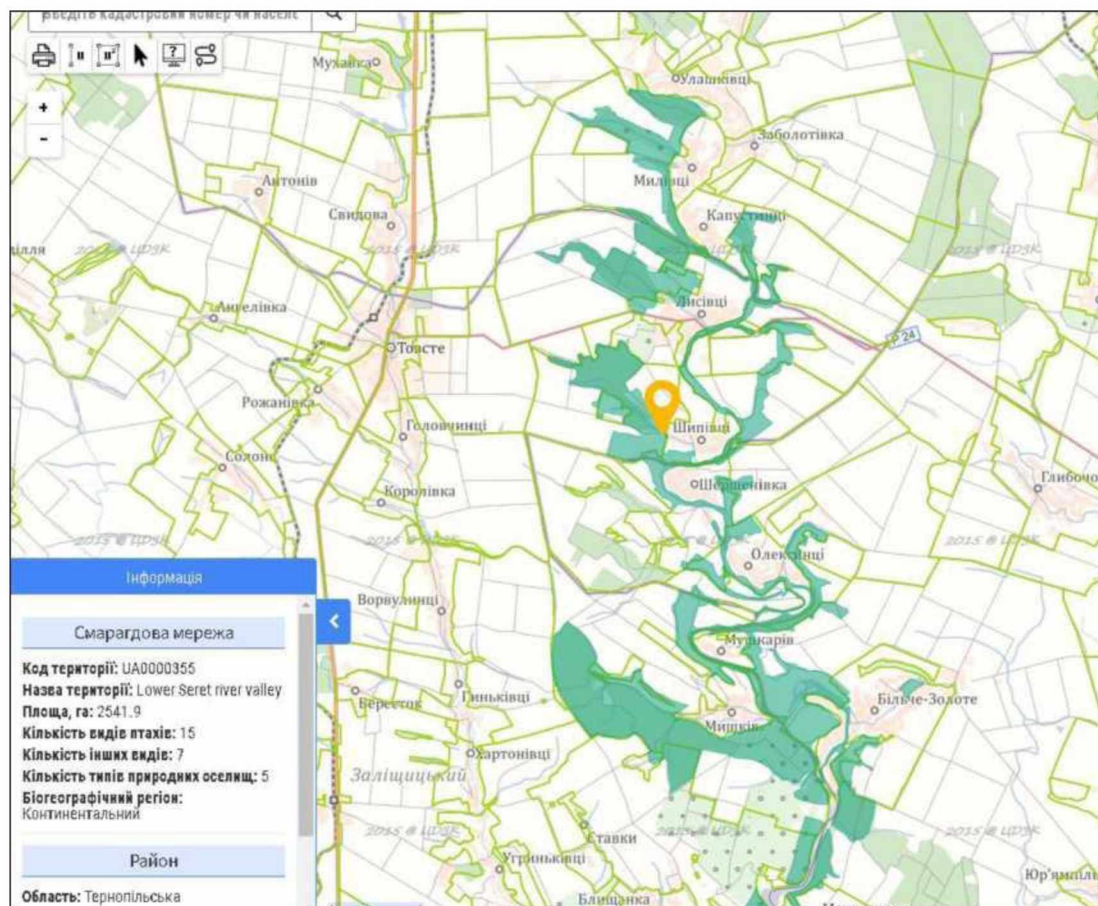
7. „Суразька дача” - лісовий заказник загальнодержавного значення (реєстраційний номер № UA0000250). Площа 6343 га.
<http://natura2000.eea.europa.eu/emerald/sdf.aspx?site=ua0000250&release=1>

8. „Долина річки Іква у Тернопільській області” (реєстраційний номер № UA0000344)
 Площа 7194 га

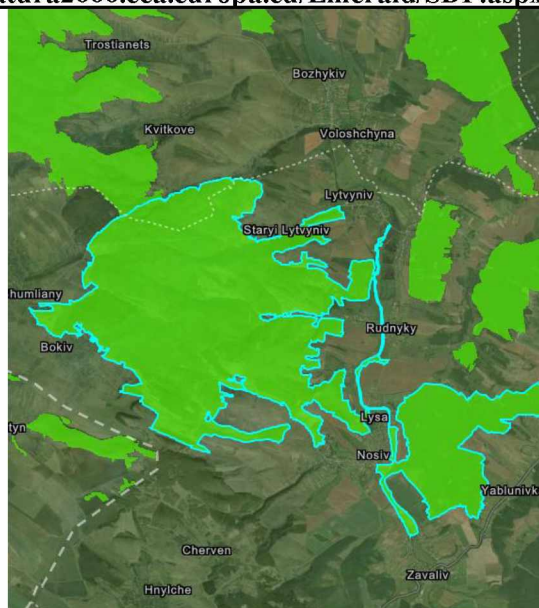
9. „Нижня течія річки Серет” (реєстраційний номер № UA0000355) Площа 2541,9 га

10. „Підгаєцький ландшафтний парк” (реєстраційний номер UA0000188)

Площею 5080,0 га

<https://natura2000.eea.europa.eu/Emerald/SDF.aspx?site=UA0000188>

5.5 Еколого-освітня та рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Відповідно до статті 9 Закону України „Про природно-заповідний фонд України”, одним із видів використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду є їх використання в оздоровчих та інших рекреаційних цілях. Це можливе за умови дотримання природоохоронного режиму, встановленого цим Законом та іншими актами чинного законодавства.

Рекреація на природно-заповідних територіях та об'єктах є відтворенням у вільний час витрачених у процесі життєдіяльності (трудової, навчальної, побутової) розумових, духовних і фізичних сил людини, що здійснюється шляхом загальнооздоровчого, культурно-розважального і пізнавального відпочинку, туризму, санаторно-курортного лікування, любительського та спортивного рибальства, фізичної культури і спорту.

Основою рекреаційної діяльності на територіях та об'єктах природного заповідного фонду в області є 656 спеціально створених та оголошених заповідних територій. Їх загальна площа становить 123,84 тис. га, що становить біля 9 % всієї площі області. Рекреаційна діяльність може здійснюватися як на природоохоронних об'єктах різного ступеня заповідності: заповідника, заказника, національних природних парках, регіональних ландшафтних парках, штучно створених об'єктах - ботанічних садах і зоологічних парках, дендрологічних парках та парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва, пам'ятках природи (печери, водоспади, мальовничі ландшафти) загальнодержавного та місцевого значення, а також на територіях і об'єктах, що виконують як природоохоронну так і господарську функції (міські і приміські парки, лісові господарства тощо).

Рекреаційна діяльність організовується спеціальними підрозділами адміністрацій установ природно-заповідного фонду, власниками чи користувачами територій та об'єктів природно-заповідного фонду, що беруть на себе відповідальність за їх охорону та збереження, а також іншими підприємствами, установами, організаціями та громадянами на підставі угод про рекреаційну діяльність з адміністраціями установ, власниками чи користувачами земельних ділянок у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Рекреаційна діяльність організовується відповідно до функціонального зонування національних природних і регіональних ландшафтних парків, біосферних заповідників, а також в межах парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, ботанічних садів, зоопарків, дендропарків. Як науково-пізнавальна та освітньо-виховна рекреація вона може практикуватися в охоронних зонах природних заповідників (спостережні вежі з відповідним оптичним облаштуванням, об'їзний кінний туристичний маршрут верхи чи на кареті тощо), або в середині заповідника на еколого-освітніх стежках, в музеях, культових об'єктах тощо у супроводі екскурсовода чи працівників служби охорони. В територіальних межах заказників і пам'яток природи вона може здійснюватися

при умові забезпечення їх охорони та збереження відповідно до положення про території та об'єкти природно-заповідного фонду та охоронних зобов'язань.

Екскурсійна діяльність у межах природно-заповідного фонду України становить собою різновид рекреаційної діяльності щодо організації подорожей, які не перевищують 16 годин (в межах світлої частини дня), тобто без ночівлі (без розбиття наметів і розкладання вогнищ), у супроводі фахівця-екскурсовода за задалегідь складеними маршрутами для ознайомлення з визначними місцями, пам'ятками природи, історії, культури, музеями тощо.

Важливою формою рекреації є туризм. Розрізняють багато видів туризму, але серед них для туристичних форм діяльності в межах заповідних територій є екотуризм. Він об'єднує всі ті види туризму, які орієнтовані на довготривале збереження природного довкілля (зокрема, заповідних ландшафтів), формування інтелектуально-гуманістичного світогляду, налагодження гуманних стосунків з місцевим населенням та органами самоврядування, поліпшення фінансово-економічного благополуччя регіонів. Ці цілі екотуризму найбільш ефективно й повно реалізуються на рекреаційних територіях національних природних парків, біосферних заповідників, регіональних ландшафтних парків, ландшафтних заказників тощо.

Лідерами рекреаційної діяльності на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду Тернопільщини є національні природні парки „Кременецькі гори” та „Дністровський каньйон”, Кременецький ботанічний сад, які проводять значну роботу щодо збереження, впорядкування, популяризації та використання з туристичною метою мальовничих краєвидів, унікальних ландшафтів, пам'яток природи, рідкісних і таких, що зникають, видах рослин і тварин, викопних рештках доісторичних представників різних геологічних епох. У складі адміністрацій парків сформовано підрозділи з рекреаційного облаштування територій парків, адміністраціями парків першочергово вирішуються питання прокладання та облаштування екологічних стежок та місць відпочинку, ремонт доріг та під'їзних шляхів, а також надання інформаційних послуг.

У складі адміністрацій національних природних парків „Кременецькі гори” і „Дністровський каньйон” сформовано підрозділи з рекреаційного облаштування територій парків, здійснено підготовчі роботи для будівництва еколого-освітнього візит-центру національного природного парку „Кременецькі гори”. Спеціалістами парків ведеться еколого-освітня робота, проводяться екскурсії для школярів, екологічні заняття в навчальних закладах, конкурси, екологічні акції для учнівської молоді, інші заходи, обладнані еколого-туристичні та еколого-наукові стежки, створено сайти парків та сторінки у мережі Facebook.

На території національного природного парку „Дністровський каньйон” всього проведено 50 еколого-освітніх заходів, з них: „Колядка FEST”, інформаційна година „День водно-болотних угідь”, майстер –клас з оформлення писанок спільно з народним майстром, керівником гуртків-методистом Будинку дитячої та юнацької творчості Заліщицької міської ради Ігорем Боднаром до Пасхальних свят, участь у науково- практичній конференції „Досвід організації та функціонування об'єктів природно-заповідного фонду Волино-Поділля” на базі

національного природного парку „Кременецькі гори”, участь у дводеному онлайн семінарі щодо досвіду впровадження та реалізації проєктів Програми ЄС LIFE, участь у футбольному турнірі присвяченому пам’яті Ігоря Мамалиги. Інформаційна година до Всесвітнього дня дикої природи, інформаційний захід до Європейського дня парків, інформаційний захід до Міжнародного Дня біорізноманіття, інформаційний захід до Європейського дня парків, до Всесвітнього дня навколишнього середовища, заходи до Дня молоді, до збереження озонового шару, заходи до Дня туризму. Гурток „Юний екстремал” Конкурс „Подбаймо про птахів взимку”

Екскурсії: проведено 20 платних для 299 осіб, 8 екскурсій на безоплатній основі для 75 осіб.

Статті: в громадсько-політичній газеті Заліщанщини „Колос” 13 статей : „На календарі – перлини природи”; „Всесвітній день водно-болотних угідь”; „Цікаві маршрути каньйону”; „Будьте свідомими! Бережіть природу!”; „Писанка наш оберіг!”; „Програма президента „Зелена країна” -в дії”; „Птахи наші друзі!”; „Відзнаки конкурсантам”; „Призи конкурсантам”; „Свято небайдужих людей”; „Шановні працівники природно-заповідної справи!”; „Вшанували родину природолюбів”, „Еколог, дослідник, природолюб”.

У Всеукраїнській громадсько-політичній газеті „Сільський господар” 2 статті: „Плине Дністер широкий”, „Новосели” міського парку”.

7 відео- роликів: „День єднання” у вигляді патріотичного флешмобу серед працівників адміністрації парку; до конкурсу „Подбаймо про птахів взимку”; до акції „Підгодуй пташку”, короткометражний фільм „Обряд плетіння вінка-оберега”; привітання з професійним святом Днем працівника природно заповідного фонду; про осінні дні в „Дністровському каньйоні”; про закінчення I етапу створення музею геологічних, палеонтологічних та історичних зразків.

Провели гурток „Юний екстремал”.

Створили постійну виставку кращих малюнків щорічного конкурсу „Подбаймо про птахів взимку”.

Продовжено утримання та поповнення 4 слайдотек та наповнення фототеки, яка вміщує фотознімки з місць проведення екологічних заходів.

Бібліотека парку вміщує 248 видань.

На території парку створені та функціонують екологічні стежки: „Заліщицький парк” (створено з урахуванням принципів безбар’єрності - шрифт Брайля, аудіосупровід) (м. Заліщики), „Устечко-Червоне” (с. Устечко, с. Нирків), „Фарикова криничка” (с. Колоднівка); оглядові майданчики: „Білий камінь» (с. Бабинці), „Червона гора” (с. Берем’яни); автомобільно-туристичні маршрути: „Заліщики – Окопи”, „Заліщики – Устечко – Червоне”, водні маршрути: одноденні „Коропець – Набережне”, „Заліщики – Городок”, „Устя – Дністрове”, дводенні „Заліщики – Устя” привабливі природні та культурні об’єкти, та сайт dnister.org з інтерактивною картою регіону. Ця інформаційна онлайн - платформа для користувачів розповідає про найцікавіші місця Теплового Поділля, надає практичну інформацію при плануванні подорожей та знайомить зі спадщиною регіону.

У 2023 році за рахунок коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища в сумі 419,94 тис. гривень облаштовано еколого-освітній простір „Дністровський каньйон”.

У національному природному парку „Кременецькі гори” організація екологічної освітньо-виховної роботи здійснюється згідно з річним планом заходів відділу та Плану організації території Парку. Протягом звітного періоду за 2023 рік на територіях Парку та прилеглих територіях було проведено 59 екскурсій для 917 осіб, серед яких здобувачі освіти, а також внутрішньо переміщені діти та дорослі. Усі проведені еколого-освітні заходи, а саме: заняття на екологічну, природоохоронну тематику, не забувається роль національно-патріотичного виховання, яке так важливе в час коли країна перебуває у воєнному стані, спрямовані на показ збереження біорізноманіття Кременецьких гір, а також ведеться активне впровадження в освітній простір інтерактивних ігор з природоохоронної діяльності.

Працівниками відділу еколого-освітньої роботи парку проведено наступні еколого-освітні заходи: майстер-клас з виготовлення новорічного віночка з природних матеріалів; спільно з учнями Кременецької гімназії № 6, виготовлено та розвішано на території навчального закладу „смаколики” для птахів, щоб привернути увагу до підгодовлі пернатих взимку; проведено заняття „У світі природних ароматів” з виготовленням „саше” для учнів 6-Б класу Кременецької гімназії № 3; лекцію для студентів Київського національного університету ім Тараса Шевченка; для старшої групи Кременецького ДНЗ 5 проведено заняття „Осінні зміни у природі”; на території адмінприміщення парку відбулося відкриття меморіальної дошки на честь Воїна-Героя МІДЛІКА Ярослава Ростиславовича, який героїчно загинув, виконуючи бойове завдання в районі села Сухий Ставок на Херсонщині; до Міжнародного дня запобігання експлуатації навколишнього середовища під час війни та збройних конфліктів проведення інформаційної хвилинка серед населення; знімання фото та відеоматеріалів для нового фільму в рамках проекту TourdeUkraine, які зосередились на дивах природи, зокрема Дівочих скелях та Замковій горі; в рамках обміну досвідом парк відвідали колеги із національного природного парку „Холодний яр”; відбулася ІХ-та науково-практична конференція для молодших здобувачів освіти „Кременецькі гори очима дитини”, 18 молодих науковців представили результати 13-ти досліджень з охорони природи та історії рідного краю; викладачі Кафедри екології та охорони здоров’я ЗУНУ, Інституту інновацій, природокористування та інфраструктури Західноукраїнський національний університет та здобувачі вищої освіти спеціальності 101 „Екологія” відвідали парк в рамках навчальних дисциплін „Охорона природи та заповідна справа” і „Екологічна біоіндикація”, а також відібрали проби води на річці Іква, ознайомилися зі структурою об’єктів природно-заповідного фонду та особливостями збереження червонокнижних видів.

Студенти КОГПА ім. Тараса Шевченка доєдналися до майстер-класу по виготовленню ляльки-мотанки, цікава інформація про ляльку як оберіг наших предків, її історію та духовний зміст поєднали із вправлінням у виготовленні

власного виробу. У Всесвітній день туризму учні 8-А класу відвідали парк, де мали змогу пройти екостежкою, послухати цікаві розповіді про флору та фауну нашого краю; взяли участь у майстер-класі з виготовлення арома мішечків, які дарують спокій і хороший настрій; студенти 21 групи Кременецького фахового лісотехнічного коледжу з метою вивчення діяльності основних відділів природно-заповідної установи відвідали еколого-освітню стежку „Лісова симфонія”, де познайомилися з основними представниками флори та фауни, історією та будовою Кременецьких гір.

Прийняли участь у засіданні круглого столу „Кременеччина. Шляхи та перспективи розвитку”, що відбувся на базі Кременецького ботанічного саду.

В рамках Всесвітньої акції „Очистимо планету від сміття”, у цьому році започатковано Всесвітній місячник прибирання „WorldCleanup Day”-2023, до якого активно долучилися з прибиранням еколого-туристичних маршрутів спільно з учнями та студентами Кременецької міської територіальної громади; в рамках проєкту „Подаруй оселю кажану” спільно з НЕК «Укренерго» та до Міжнародної ночі кажанів проведено вікторину, учасники заходу дізналися багато цікавого про видове багатство рукокрилих, які трапляються на теренах нашої України, про їх користь для природи, сільського господарства та про необхідність їх всіляко оберігати, оскільки усі їх види занесені до Червоної книги України. На згадку про зустріч діти отримали дерев’яні екологічні пазли з кажанами, а тому після повернення дітей з парку буде продовжено розповіді про кажанів у сімейному колі, у колі друзів та однокласників.

Завдяки Зелена Хвиля та проєкту I-Tree4UA, які дозволили отримати практичні навички оцінки екосистемних послуг за допомогою інструменту I-Tree та надали інформаційні таблички, маємо змогу поширювати знання про важливість екосистемних послуг. У парку встановлено таблички з даними щодо екосистемних послуг окремих дерев, які будуть використані під час екскурсій у природоохоронних установах.

На території парку проведено:

літній екологічний табір;

Всеукраїнську науково-практичну конференцію „Досвід організації та функціонування об’єктів природно-заповідного фонду Волино-Поділля”;

для учнів 6-х, 7-х класів НВК Сапанівська ЗОШ І-ІІІ ступенів проведено еколого-освітнє заняття на тему: „Кажани – навколо нас!”.

На базі Тернопільського обласного центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді відбувся круглий стіл „Війна і довкілля: екологічні наслідки”.

Для учнів 4-го класу Кременецької гімназії № 3, проведено еколого-освітнє заняття на тему: „Земля - це все що у нас є”. Під час уроку діти дізналися цікаві факти про землю та навколишнє середовище, проаналізували взаємозв’язки людина і природа, склали план дій, як я можу доєднатися щоб зберегти планету здоровою та у підсумку провели вікторину; проведено майстер-клас із виготовлення святкового великоднього декору; для учнів Кременецької ЗОШ № 4, тематичне заняття „Синицєві Кременецьких гір”; до Всесвітнього дня

водних ресурсів для учнів Великобережецької ЗОШ I-III ступенів, проведено заняття на тему: „Вода – джерело життя”; для ліцеїстів 22 та 32 груп Кременецького академічного ліцею імені Уласа Самчука проведено заняття „У світі ароматів” під час заходу діти дізналися про історію виготовлення ароматичних мішечків, поєднання природних ароматів, класифікацію основних груп ароматерапії, а також мали можливість виготовити ароматичне саше власноруч; спільно з студентами Кременецького фахового лісотехнічного коледжу провели зустріч з фітотерапевтом, під час якої дізналися про лікарські рослини, їхні властивості та використання, ознайомилися з процесом приготування трав’яного чаю та його способами; еколого-освітнє заняття для учнів Волинського ліцею імені Нестора Літописця на тему: „Перші провісники весни”; проведено акцію з доповнення природних екосистем штучними гніздівлями для птахів на еколого-туристичному маршруті „До скель Словацького” та в лісах Маслятинського ПНДВ; проведено екологічне заняття для вихованців НВК Кременецької ЗОШ I-III ступенів №5-ДНЗ на тему: „У світі дикої природи”; заняття „НПП „Кременецькі гори” та його роль у природокористуванні для учнів 5-А класу Волинського ліцею ім. Нестора Літописця; відбувся благодійний майстер-клас з виготовлення ляльки-мотанки на підтримку ЗСУ. Працівники парку прийняли участь у благодійній різдвяній ярмарці на підтримку ЗСУ.

Участь працівників відділу у захисті навчальної практики студентів Кременецької ОГПА імені Тараса Шевченка спеціальності „Екологія” та студентів Кременецького лісотехнічного фахового коледжу.

Участь в роботі круглих столів, форумів, семінарів, виставках:

Круглий стіл на тему „Сучасні аспекти охорони територій та об’єктів природно-заповідного фонду” що відбувся на базі Кременецького ботанічного саду.

На базі Тернопільського обласного центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді відбувся круглий стіл на тему „Війна і довкілля: екологічні наслідки”.

Участь у семінарі „Охорона торфовищ та цінних видів рослин і тварин Центральної Європи” (*Ochrona torfowisko rzcennych gatunków roślin i zwierząt w Europie Środkowej*), який відбувався у Косцеліско (Польща).

Участь в засіданні Координаційної Рамсарської Ради присвячене питанням імплементації Рамсарської конвенції, збереження та відновлення водно-болотних угідь та їх використання у якості природоорієнтованих рішень, організованому Міндовкіллям та WWF.

Національний природний парк „Кременецькі гори”, у рамках чотирьохстороннього Меморандуму про співпрацю між НЕК „Укренерго”, Національним авіаційним університетом та Національним природним парком „Північне Поділля” та парком, прийняв спеціалістів із НЕК „Укренерго” та НАУ.

В рамках планового засідання ГО „Екологічна ліга” відбулася зустріч членів громадської організації та запрошених гостей на базі Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка.

В підніжжі гори Вовча відбувся табір „Гарт імені Сашка Капіноса” – 2023 під час якого вихованці отримали цікаві знання та задумалися про раціональне використання водних ресурсів під час проходження навчальної гри „Водний слід”.

Розроблено тур вихідного дня в рамках програми „подорожуй безпечно” спільно з wownature та туроператорами.

Прийнято участь:

у нараді щодо розвитку туризму та реалізації проєктів у Кременецькій громаді;

у розробці стратегії розвитку міста та Кременецької громади.

Проведено онлайн-акції, які являли собою розсилку інформаційного буклету вищим навчальним закладам, школам, підприємствам, установам та поширення її на офіційних сторінках Парку в соціальних мережах:

- День дикої природи (3 березня)
- Всесвітній День лісів (21 березня)
- Година Землі (22 березня)
- Міжнародний день птахів (1 квітня)
- Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (9 травня)
- Всесвітній день мігруючих птахів (10 травня)
- Міжнародний день біологічного різноманіття (22 травня)
- Всесвітній день охорони навколишнього середовища (5 червня)
- Національний тиждень метеликів (21-29 липня)
- Міжнародний день безпритульних тварин (18 серпня)
- Всесвітній день тварин (4 жовтня)
- Всесвітній день охорони місць проживання (6 жовтня)
- Міжнародний день без паперу (25 жовтня)
- Міжнародний день запобігання експлуатації навколишнього середовища під час війни та збройних конфліктів (6 листопада)
- Всесвітній День тварин (30 листопада)
- Міжнародний день гір (11 грудня)
- Наша допомога птахам (20 грудня)

У природному заповіднику „Медобори” з пізнавальною метою організовуються екскурсії еколого-освітніми стежками „До Пущі відлюдника”, „Гора Гостра”, „Бохіт” та до музейної кімнати природи. Відвідувати заповідник можна лише з дозволу адміністрації, як правило, у супроводі співробітників і тільки в межах еколого-освітніх стежок. У ньому в цілому заборонене масове відвідування території туристами. У 2023 році заповідник відвідало понад 730 людей. Офіційна сторінка заповідника у мережі Facebook (<https://www.facebook.com/PZmedobory/>).

Екологічну освітньо-виховну роботу установ природно-заповідного фонду (Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України № 399 від 26 жовтня 2015 року) відповідно до затверджених планів. Нею охоплено учнів навколишніх шкіл, студентів факультетів природничого спрямування, громадськість. В умовах повномасштабного вторгнення кількість учасників та місце проведення заходів

визначались, передовсім, умовами безпеки. Започатковано співпрацю з релокованим Краматорським вищим професійним торгово-кулінарним (технічним) училищем.

З метою покращення інформування про заповідник та його роботу на сторінці в мережі Facebook регулярно подається інформація про події у заповіднику та його цінності.

У 2023 році знято фільм „Тернопілля” з циклу Tour de Ukraine – путівника у подорожах Україною, в якому є інформація про заповідник.

Продовжено співпрацю із новоствореними ОТГ в околицях заповідника, відділами освіти, з різними установами та організаціями. У рамках співпраці:

- 03 лютого взяли участь в лекції „Водно-болотні угіддя національного природного парку „Подільські Товтри” // НПП „Подільські Товтри”, (онлайн);

- 11 травня взяли участь у VII Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 100-річчю від дня народження відомої вченої-ботаніки, завідувача кафедри, к.б.н., доц. Валентини Омелянівни Шиманської Тернопільські біологічні читання – Ternopil Bioscience – 2023;

- 25-26 травня взяли участь у всеукраїнській науково-практичній конференції „Досвід організації та функціонування об’єктів природно-заповідного фонду Волино-Поділля” // НПП Кременецькі гори, м. Кременець;

- 04 липня взяли участь у круглому столі „Природно-заповідна справа в Україні: перспективи розвитку в контексті еколого-освітньої діяльності” //природний заповідник „Горгани”, (онлайн);

- 02 листопада взяли участь у науково-практичній конференції „Подільські читання – 2023. Комунікаційні стратегії для реалізації геоекологічних ініціатив та проєктів”, яка проходила на базі ТНПУ ім. Володимира Гнатюка (02.11). Для участі у конференції підготовлено наукову статтю, яку опубліковано у збірнику матеріалів конференції: Мурська М.І., Мурська О.П., Андрєйв М.Б. Геолого-геоморфологічні об’єкти еколого-освітньої стежки „До Пущі відлюдника” природного заповідника „Медобори”. [Електронний ресурс]. / Зб. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції „Подільські читання – 2023. Комунікаційні стратегії для реалізації геоекологічних ініціатив та Проєктів” – Тернопіль: ТНПУ, 2023. – С. 72-75;

- підбір фотоматеріалів для оновлення експозиції „Природний заповідник „Медобори” у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї;

- знайомство із заповідником осіб з інших регіонів України, які тимчасово проживають у Гусятинській громаді: бесіди, розповіді, проведення ознайомчих екскурсій у музей природи, в околицях с. Вікно, до карстових лійок-вікнин та по еколого-освітній стежці „Гора Гостра” (05.07);

- знайомство із заповідником дітей із Донецької області: екскурсія у музей природи, в околицях с. Вікно, до карстових лійок-вікнин, розповіді про історичні пам’ятки заповідника (30 жовтня);

- організовано та проведено фотовиставку „Збережемо первоцвіт – хай красивим буде світ” у бібліотеці Гримайлівського ліцею ім. Івана Пулюя (21-31 березня);

– організовано та проведено фотовиставку „Рідкісні види рослин і тварин заповідника „Медобори” у Центрі культури та дозвілля смт Гримайлів (27 липня – 04 серпня);

– участь у проведенні виховного заходу „Великодня писанка”: бесіда „Медобори і духовна культура давніх слов’ян”, виготовлення великодніх писанок у 4 класі Гримайлівського ліцею ім. Івана Пулюя (12 квітня);

– проведено зустрічі із працівниками Скалатської, Гримайлівської та Гусятинської ОТГ, бесіди про інвазійні види рослин нашої території та необхідність їх знищення; бесіди про шкоду від спалювання сухої трави, пожнивних решток, сміття; поширено інформаційні буклети у всіх старостинських округах громад „Рослини, що становлять небезпеку” (амброзія полинолиста, борщівник Сосновського, золотарник канадський та ваточник сирійський) та „Не паліть суху траву”;

– організовано та проведено зустріч із використанням мультимедійних презентацій з нагоди 33-річчя створення природного заповідника „Медобори”

із: представниками місцевої влади; відділу освіти, культури, сім’ї, молоді та спорту; керівниками закладів освіти, культури Гримайлівської селищної ради;

– у лютому підготовлено та проведено тематичні уроки любові до рідного краю із використанням мультимедійних презентацій до 33-річчя створення заповідника: „Природний заповідник „Медобори” для учнів 6 класу Вікнянської гімназії Гримайлівської селищної ради;

„Природні та історичні цінності природного заповідника „Медобори” в ЗОШ І-ІІІ ст. с. Городниця Гусятинської селищної ради. Також проведено тематичні уроки „Живі артерії Землі” для учнів 5-6 класів Глібівської гімназії Гримайлівської селищної ради (29 вересня);

– проведено квест „Світ дикої природи” з учасниками пришкольного табору „Сокіл” Гримайлівського ліцею ім. Івана Пулюя смт Гримайлів (09 червня);

– навчальні заклади Гримайлівської, Гусятинської та Скалатської ОТГ є активними учасниками у екологічних акціях та Днях екології;

– надано методичну допомогу в оновленні кутка „Друзі лісу” у Калагарівській гімназії;

– спільно із навчальними закладами організовано та проведено виставки осіннього букету та новорічно-різдвяних композицій.

Організовано та проведено масові еколого-освітні заходи: до Всеукраїнських та Міжнародних екологічних акцій „Нагодуй птахів взимку”, „Первоцвіт”, „Збережемо ялинку”, „За чисте довкілля”, „Створюємо ліси разом”, „Година Землі”, Всесвітній день прибирання „World Cleanup Day” 2022 в Україні (16 вересня), участі в проєкті „Озеленення України” (CEO Club Ukraine та Business Woman Club), а також днів екології: Дня водно-болотних угідь (2 лютого), Всесвітнього дня дій проти гребель на захист річок, води, життя (14 березня), Всеукраїнського дня довкілля (16 квітня), Міжнародного дня Землі (22 квітня), Всесвітнього дня мігруючих птахів (07 травня, 08 жовтня), Міжнародного дня біорізноманіття (22 травня), Всесвітнього дня охорони довкілля (5 червня), Дня опустелювання та посухи (17 червня), Всесвітнього дня

без поліетилену (03 липня), Дня працівника природно-заповідної справи (7 липня), Всесвітнього дня заповідання (охорони) природи (27 липня), Дня Української Державності (28 липня), Міжнародної ночі кажанів (27-28 серпня), Дня працівника лісу (21 вересня), Всесвітнього дня річок (26 вересня), Всесвітнього дня захисту тварин (04 жовтня), До Міжнародного дня зменшення ризику стихійних лих (13 жовтня), Міжнародного дня енергозбереження (11 листопада), Всесвітнього дня вторинної переробки (15 листопада), Дня пам'яті втрачених видів (30 листопада), Всесвітнього дня ґрунту (5 грудня). Активними учасниками екологічних акцій, які проводяться заповідником, є школи Гусятинської, Гримайлівської та Скалатської ОТГ.

Інформацію про названі вище та інші важливі екологічні дати підготовлено та розміщено на сторінці Facebook та сайті заповідника.

Впродовж 2023 року проведено 35 екскурсій в музеї природи та 40 – по еколого-освітніх стежках та в околицях заповідника, екскурсантів – 732.

У 2023 році на базі заповідника проходили: практика студентів Технічного коледжу Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя (16 травня) та практика студентів Тернопільського обласного відділення Малої академії наук України (23 травня).

Впродовж року надано методичну та практичну допомогу роботі двох гуртків екологічного спрямування, роботу яких координує заповідник. Юні гуртківці – активні учасники екологічних акцій та інших екологічних заходів, які проводить заповідник. Разом з гуртківцями Вікнянської гімназії Гримайлівської селищної ради проведено: обліки шиверекиї подільської (*Schivereckia podolica*) та горицвіту весняного (*Adonis vernalis* L.) на горі Довга (04 травня), долучились до акцій „Батарейки-здавайтесь!” та „Замість ялинки- зимовий букет”. З гуртківцями Калагарівської гімназії проведено заняття з набуття навичок з обчислення природного поновлення бука на лісівничій пробній площі Л-3 та акціях „Батарейки-здавайтесь!” і „Замість ялинки - зимовий букет”; підготовлено до конкурсу „Казкові ліси України” та участі в обласному зльоті учнівських лісництв. Юні екологи взяли участь в обласному тренінгу з кліматичної освіти „Клімат змінюється - час діяти!”.

В останні вихідні січня орнітологом заповідника Арсеном Капустинським та фахівцями з екоосвіти проведено Великий зимовий облік птахів за програмою Українського товариства охорони птахів (УТОП) з учнями Гримайлівського ліцею ім. Івана Пулюя, Глібівської гімназії Гримайлівської селищної ради, Калагарівської гімназії Гримайлівської селищної ради.

Використовуючи презентації та листівки „Наші зимуючі птахи” ознайомлено школярів із птахами, які можна зустріти у нашій місцевості взимку. Під час обліків вчилися розпізнавати пташок за зовнішнім виглядом і голосами, занотовуючи кількість та види птахів, побачених протягом години. В заходах взяло участь 40 учнів.

До Всесвітнього дня мігруючих птахів (World Migratory Bird Day) 12 травня та 13 жовтня разом із здобувачами освіти Глібівської гімназії Гримайлівської селищної ради проведено спостереження за птахами на Глібівському ставку.

Науковцями заповідника разом з учнями (26 серпня) проведено реінвентаризацію видів кажанів за допомогою ловчих сіток, також продемонстровано мультимедійні презентації про кажанів, учасникам роздано інформаційні листівки і тематичні наліпки. Заходи приурочено до відзначення 27-ї Міжнародної ночі кажанів.

Розроблено та виготовлено мобільний стенд рол-ап „Природний заповідник „Медобори”. Розроблено, роздруковано та передано школам Гусятинської, Гримайлівської та Скалатської ОТГ, сільським радам, та фермерським господарствам, депутатам Гримайлівської ОТГ інформаційні буклети „Рослини, що становлять небезпеку”, „Не палить суху траву”, інформаційні листівки: „Об’єкти і території природно-заповідного фонду України”, „Зимовий раціон птахів”, „Весняні квіти нашого краю”, „Всесвітній день водно-болотних угідь”, „Міжнародний день лісів”, „Міжнародний день води”, „Година Землі”, „22 травня – Міжнародний день біологічного різноманіття”, „05 червня – Всесвітній день довкілля”, „17 червня – Всесвітній день боротьби з опустелюванням та посухою”, „Всесвітній день заповідання”, „31 липня- Всесвітній день рейнджера”, „Коли зустрів кажана”, „Ніч кажанів”, „Міжнародний день з попередження експлуатації навколишнього природного

середовища під час воєн та озброєних конфліктів”, „11 листопада – Міжнародний день енергозбереження”, „Збережемо ялинку”.

На території заповідника діє 3 еколого-освітні стежки: „Гора Гостра”, „Бохіт”, „До Пущі відлюдника”. Еколого-освітні стежки „Бохіт” та „До Пущі відлюдника” обладнані інформаційними зупинками та вказівниками, описані в окремих буклетах.

Кременецький ботанічний сад для ознайомлення з природою, фіторізноманіттям, цікавими об’єктами на території саду прокладено екологічні стежки та екскурсійні маршрути, які мають пізнавальне та освітнє значення. Під час екскурсій відвідувачі ботанічного саду мають можливість ознайомитися з типовими представниками природної автохтонної флори, експозиціями декоративної дендрофлори, квітниково-декоративних, раритетних видів рослин, відвідати сади магнолій, ліан, рододендронів, формовий сад плодових культур, споглядати чудові пейзажі.

Експозиційною зоною та екологічними стежками ботанічного саду проведено тематичні, еколого-освітні, пізнавальні екскурсії (58). Кількість відвідувачів становила понад 2500 осіб.

На основі підготовлених та поданих обґрунтувань Кременецькою міською радою затверджено Програму розвитку та фінансової підтримки Кременецького ботанічного саду як туристичної локації громади на 2023-2025 роки (рішення № 4289 від 23 лютого 2023 року). Заходи програми в цьому році профінансовано на суму 100 тис. грн., які повністю використано на придбання будівельних матеріалів для облаштування дорожньо-стежкової мережі.

Поновлено огорожу біля „Саду ароматів” та арт-об’єкту „Трон природи”, відремонтовано перила вздовж стежок експозиційної зони. Впорядковано територію. Забезпечено прохід від колекційно-експозиційної ділянки 3

рододендронів до експозиції „Яр” шляхом встановлення та облаштування дерев’яних сходів та поручнів.

Промарковано рекреаційно-оглядовий маршрут „Кременець – древнє місто в обіймах мальовничих гір”. Встановлено: 6 штук дороговказів, 3 Q-коди, 26 інформаційних табличок.

Поремонтовано частину експозиційної зони, змуровано 3 підпірні стінки, побудовано дерев’яні сходи з перилами протяжністю 20 метрів. Встановлено 3 дерев’яні лавки, 1 дерев’яну скульптуру, 3 урни для сміття, дерев’яну гойдалку.

Забезпечено впровадження відвідування території ботсаду на підставі електронного квитка 15.02.2023р. (інформація розміщена на офіційному сайті у рубриці „Послуги”).

Для організації та здійснення робіт з екологічної освіти: створення та розвитку інфраструктури безбар’єрного простору, умов для безперешкодного відвідування та перебування на території Кременецького ботанічного саду для всіх категорій людей з інвалідністю та інших маломобільних груп із спеціального фонду обласного бюджету (обласний фонд охорони навколишнього природного середовища) виділено 120 тис. грн. Підписано договір з підрядною організацією на здійснення послуг з облаштування доріжки з твердим покриттям. Роботи з надання послуг виконано в повному обсязі.

Організовано постійний моніторинг за рекреаційним навантаженням. Перспективними для розвитку екологічного туризму є також **регіональні ландшафтні парки „Загребелля” площею 630 га і „Зарваницький” площею 283 га**, створені з метою забезпечення умов для організованого відпочинку населення з дотриманням режиму території парку. У межах регіонального ландшафтного парку „Зарваницький” (Тернопільський район, с. Зарваниця) поширений релігійно-паломницький туризм з метою оздоровлення і духовного очищення перед чудотворною іконою Зарваницької Божої Матері. Щороку у Зарваницю приїзять та приходять понад 500 тисяч паломників, тут відбуваються всеукраїнські прощі, приурочені до пам’ятних дат тощо.

Зелені насадження та лісопаркова зона разом з Тернопільським ставом, які є основою регіонального ландшафтного парку „Загребелля”, є місцями масового відпочинку для жителів м. Тернополя. У листопаді 2023 року межах регіонального ландшафтного парку „Загребелля” завершили основні роботи по реконструкції відпочинкової зони на Дальньому пляжі. Тут облаштовано парковку, місце для переодягання, душ, спортивний та дитячий майданчики, а також безпечна зона для зберігання особистих речей відпочивальників.

5.6 Регіональна політика та заходи збереження біорізноманіття

Біорізноманіття є національним багатством України, збереження та невиснажливе використання якого визнано одним з пріоритетів державної політики в сфері природокористування, екологічної безпеки та охорони довкілля, невід’ємною умовою поліпшення його стану та екологічно збалансованого соціально-економічного розвитку.

На сьогодні на регіональному рівні прийнято ряд нормативно-правових актів одним із завдань яких є визначення, створення і збереження пріоритетних природоохоронних територій, формування екологічної мережі, збереження природних оселищ і видів природної флори та фауни, збалансоване використання біологічного різноманіття, які мають важливе значення для суспільства на території держав-членів Європейського співтовариства. Серед них:

рішення обласної ради від 3 лютого 2021 року № 16 „Про стратегію розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки та план заходів з її реалізації у 2021-2023 роках”;

рішення обласної ради від 3 лютого 2021 року № 58 „Про програму охорони навколишнього природного середовища в Тернопільській області на 2021-2027 роки” (зі змінами);

рішенням обласної ради від 18 червня 2009 року № 619 ”Про затвердження регіональної схеми формування екологічної мережі Тернопільської області”;

рішення обласної ради від 01 червня 2011 року № 1192 „Про затвердження Переліку рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослинного світу на території Тернопільської області”.

рішення обласної ради від 18 червня 2009 року № 619 „Про затвердження регіональної схеми формування екологічної мережі Тернопільської області”;

рішення обласної ради від 26 серпня 2022 року № 574 „Про затвердження порядку встановлення лімітів на використання природних ресурсів у межах територій та об’єктів природно-заповідного фонду місцевого значення в Тернопільській області”;

розпорядження голови обласної державної адміністрації від 14 липня 2021 року № 448/01.02-01 „Про забезпечення реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки в частині формування мережі природоохоронних територій”.

З метою збереження біологічного та ландшафтного різноманіття в Тернопільській області впродовж 2023 року продовжувалася робота по створенню нових та розширенню існуючих ключових територій регіональної екологічної мережі – територій та об’єктів природно - заповідного фонду місцевого і загальнодержавного значення, а також встановленню в натурі (на місцевості) меж цих територій.

6. ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ ТА ҐРУНТИ

6.1 Структура та стан земель

6.1.1 Структура та динаміка основних видів земельних угідь

Земельний фонд Тернопільської області станом на 1 січня 2024 року складає 1382,4 тис. га, з них 1046,2 тис. га або 76 відсотків займають сільськогосподарські угіддя, що свідчить про високий рівень сільськогосподарського освоєння земель. Понад 89% земельного фонду займають землі сільськогосподарських підприємств, орендарів, індивідуальних землекористувачів, які

використовуються для ведення сільськогосподарського виробництва та підсобного господарства.

Структура земельного фонду області

Таблиця 6.1.1.1

Основні види угідь	станом на 01.01.2024	
	Всього, тис. га	% до загальної площі території
Загальна територія	1382,4	100
у тому числі:		
1. Сільськогосподарські угіддя	1046,2	76,0
2. Ліси і інші лісовкриті площі	201,7	15,0
3. Забудовані землі	63,7	5,0
4. Відкриті заболочені землі	5,9	0,4
5. Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (піски, яри, землі, зайняті зсувами, щебенем, галькою, голими скелями)	18,5	1,3
6. Інші землі	27,1	2,0
Усього земель (суша)	1357,1	98,0
Території, що покриті поверхневими водами	19,3	1,0

*за даними Головного управління Держгеокадастру в Тернопільській області

Структура земельного фонду регіону

Таблиця 6.1.1.2

Основні види земель та угідь	2016 рік		2022 рік		2023 рік	
	усього, тис. га	% до загальної площі території	усього тис. га	% до загальної площі території	усього, тис. га	% до загальної площі території
Загальна територія	1382,4	100,0	-	-	-	-
у тому числі:						
1. Сільськогосподарські угіддя	1046,1	75,7	-	-	-	-
з них:						
рілля	856,4	62,0	-	-	-	-
перелogi	3,5	0,3	-	-	-	-
багаторічні насадження	15,7	1,0	-	-	-	-
сіножаті і пасовища	170,5	12,3	-	-	-	-
2. Ліси і інші лісовкриті площі	201,7	14,6	-	-	-	-
з них вкриті лісовою рослинністю	188,4	13,6	-	-	-	-
3. Забудовані землі	63,7	4,6	-	-	-	-
4. Відкриті заболочені землі	5,9	0,4	-	-	-	-
5. Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (піски, яри, землі, зайняті зсувами, щебенем, галькою, голими скелями)	18,5	1,3	-	-	-	-

6. Інші землі	27,1	2,0	-	-	-	-
Усього земель (суша)	1363,1	98,6	-	-	-	-
Території, що покриті поверхневими водами	19,3	1,4	-	-	-	-

*за даними Головного управління Держгеокадастру у Тернопільській області, ведення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель за формами 6-зем, ба-зем, бб-зем, 2-зем з 01.01.2016 року в області припинено

6.1.2 Стан ґрунтів

В межах Тернопільської області склався порівняно складний ґрунтовий покрив з утворенням різних генетичних груп ґрунтів, які пов'язані із складним зв'язком між степовою і лісовою рослинністю, кліматичними умовами, ґрунтоутворюючими породами, геологічною будовою і рельєфом, господарською діяльністю людини. В основному ґрунти області формувались на оглеєних лесах, оглеєність яких пов'язана з післяльодовиковим їх обводненням. В умовах трав'янистої рослинності на цих відкладах відбувалося формування переважно чорноземних ґрунтів, які є найбагатшими у ресурсному відношенні. Вони займають площу 426,3 тис. га.

Експлікація площ ґрунтів Тернопільської області (тис. га)

№ з/п	Ґрунти	Площа
1.	Ясно-сірі і сірі лісові незмиті і змиті	310,9
2.	Темно-сірі лісові незмиті і змиті	184,6
3.	Чорноземи опідзолені незмиті і змиті	309,4
4.	Темно-сірі реградовані незмиті і змиті	7,4
5.	Чорноземи реградовані незмиті і змиті	46,5
6.	Чорноземи типові глибокі малогумусні і слабогумусні незмиті і змиті	56,3
7.	Чорноземи на важких глинах	0,8
8.	Чорноземи карбонатні на елювії карбонатних порід	13,3
9.	Лучно-чорноземні	13,6
10.	Лучні	43,4
11.	Лучно-болотні і болотні	16,8
12.	Торфово-болотні і торфовища	10,5

Спостереження за станом родючості ґрунтів Тернопільської області здійснює Тернопільська філія державної установи „Інститут охорони ґрунтів України”.

Загальну характеристику стану родючості ґрунтів можна оцінити за еколого-агрохімічним балом. Такий бал земельної ділянки враховує не лише наявність у ґрунті поживних речовин, важких металів, пестицидів та радіонуклідів, а й поширені ґрунти, їх змитість, кислотність та інші фізико-хімічні властивості, які впливають на родючість ґрунту.

Якість ґрунтів сільськогосподарського призначення станом на 01.01.2024 р.

Таблиця 6.1.2.1

Розподіл площ ґрунтів за якісною оцінкою у балах, %										
дуже високої якості		високої якості		середньої якості		низької якості		дуже низької якості	незручні ґрунти	Бал
I клас	II клас	III клас	IV клас	V клас	VI клас	VII клас	VIII клас	IX клас	X клас	
більше 90	81-90	71-80	61-70	51-60	41-50	31-40	21-30	11-20	нижче 10	
–	–	0,83	27,69	46,34	21,17	3,8	0,17	–	–	55

У цілому, по області, найбільш поширеними є ґрунти середньої якості п'ятого класу (середній бал 51–60) 46,34 % та високої якості четвертого класу (середній бал 61–70) 27,69 %. Ґрунти третього класу високої якості з балом 71–80 займають 0,83 %. Ґрунти середньої якості шостого класу з балом 41–50 і низької якості з балом 21–40 займають відповідно 21,17 і 3,8 % обстежених площ. Дуже високоякісні ґрунти в області відсутні, а дуже низької якості та незручні ґрунти не залучені в сільськогосподарський обіг. Середньозважений бал паспортизованих земель по області становить 55.

На загальний еколого-агрохімічний бал земельної ділянки негативно впливає зростання кислотності ґрунту внаслідок інтенсивного застосування фізіологічно кислих мінеральних добрив та низькі темпи їх розкислення.

Для щорічного систематичного спостереження за динамікою накопичення радіонуклідів та забезпеченню радіоекологічного моніторингу в області закладено 35 контрольних ділянок. Контрольними ділянками охоплено всі ґрунтово-кліматичні зони області. 33 контрольні ділянки закладені на сільськогосподарських угіддях господарств, які знаходяться в обробітку. Дві контрольні ділянки закладені в дендропарках; в селі Гермаківка Чортківського району та місті Хоросткові Кременецького району. Більша частина їх, а саме 20 контрольних ділянок закладено в південних районах, які піддалися частковому радіоактивному забрудненню.

Щорічно на цих ділянках проводиться відбір зразків ґрунту та рослин і визначається потужність експозиційної дози за допомогою приладу СРП-68-01. У 2023 році згідно плану було обстежено 16 контрольних ділянок, відібрано 16 ґрунтових проб та 25 зразків рослинницької продукції.

Моніторинг ґрунтів і рослин у мережі спостережень на моніторингових ділянках включає відбір ґрунтових та рослинних зразків з метою визначення якісних показників ґрунтів та рослин, забруднення їх радіонуклідами, токсичними елементами. На основі одержаної інформації про зміни показників якісного стану ґрунтів та рослин розробляються науково обґрунтовані рекомендації щодо прийняття рішень по відверненню та ліквідації наслідків негативних процесів. За результатами досліджень спостерігається тенденція

щодо зниження щільності забруднення ґрунтів радіонуклідами цезію-137 і стронцію-90 на всіх ділянках.

Забруднення території техногенними та техногенно-підсиленними джерелами природного походження за 2023 рік

Таблиця 6.1.2.2

№ п/п	Назва одиниці адміністративно-територіального устрою регіону	Радіаційний фон території, мкРн/год	Питома активність забруднюючих радіонуклідів, Бк/кг				
			цезій-137 (техногенний)	стронцій-90 (техногенний)	радій (природний)	торій (природний)	калій (природний)
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Тернопільський р-н с. Деренівка	9-10	6,80	1,77	-	-	531
2	Тернопільський р-н смт Скалат	11-12	6,35	2,05	-	-	510
3	Чортківський р-н с. Угринь	11-12	36,7	1,99	-	-	350
4	Чортківський р-н с. Росохач	11-11	17,9	2,94	-	-	255
5	Чортківський р-н с. Ягільниця	11-12	21,30	2,81	-	-	529
6	Чортківський р-н с. Свидова	11-12	15,80	2,50	-	-	490
7	Чортківський р-н с. Угриниківці	11-12	12,10	2,22	-	-	525
8	Чортківський р-н с. Дзвиняч	11-12	8,35	2,51	-	-	550
9	Чортківський р-н с. Дунів	12-14	48,70	3,42	-	-	490
10	Чортківський р-н с.Винятинці	13-14	115,9	4,31	-	-	509
11	Чортківський р-н с. Озеряни	11-12	27,90	2,36	-	-	495
12	Чортківський р-н с. Клювинці	11-12	6,20	1,82	-	-	520
13	Чортківський р-н м. Хоростків	10-11	9,05	1,66	-		510

6.1.3 Деградація земель

Деградація земель – це сукупність природних і антропогенних процесів, які призводять до негативних змін функції ґрунтів, кількісного та якісного складу й властивостей, зниження природно-господарської значимості земель. Під ступенем деградації земель розуміють характеристику їхнього стану, яка відображає погіршення їхньої властивості. Наслідком деградації є зменшення ґрунтового покриву і псування земель. Значна увага, що приділяється останніми роками проблемі охорони родючості та призупиненню деградації ґрунтів, пов'язана зі стурбованістю суспільства станом довкілля та усвідомленням ролі ґрунтового покриву в забезпеченні екологічної й продовольчої безпеки будь-якої держави. Екологобезпечне використання земель – одна з необхідних умов сталого розвитку агросфери і суспільства в цілому. Консервація малопродуктивних, деградованих і непридатних для сільськогосподарського виробництва земель області являє собою комплекс робіт, який включає в себе збір, систематизацію й аналіз вихідних даних щодо кількісної та якісної характеристики земельних угідь області, розробку критеріїв консервації малопродуктивних земель і деградованих угідь, визначення обсягів консервації малопродуктивних та непридатних для сільськогосподарського використання земель у розрізі адмінрайонів, виходячи з вимог оптимізації агроландшафтів. Напрями консервації (реабілітації і трансформації) деградованих і малопродуктивних ґрунтів можуть бути наступними: ґрунти легкого механічного складу – під заліснення; порушені землі з виходами порід, розмиті й сильнозмиті ґрунти – подальше залуження і використання під пасовища з нормованим випасом худоби; середньозмиті ґрунти на складних схилах крутизною понад 5° – залуження з використанням під сіножаті; деформовані ґрунти – під заліснення; засолені, середньо- і сильносолонцюваті ґрунти повертаються у природний стан природним шляхом; – постійна консервація шляхом трансформації у пасовища; перезволожені та заболочені ґрунти природно ренатуралізуються (високе зволоження дає їм змогу швидко заростати природною флорою).

На території Тернопільської області налічується малопродуктивних та деградованих земель орієнтовною площею 15795 га, відомості про які відображено на Публічній кадастровій карті з нанесенням інформаційного шару „Консервація земель”.

Відповідно до наявних відомостей та моніторингу стану використання земель в цілому по області в тій чи іншій мірі знаходиться в обробітку 215,5 тис. га еродованих та ерозійно-небезпечних земель. З них, розміщено на схилах від 3° до 5° – 90,9 тис. га, від 5° до 7° – 41,8 тис. га і більше 7° – 14,3 тис. га.

За час здійснення земельної реформи за проектами землеустрою щодо організації території земельних часток (паїв) в області виведено з активного використання і залужено чи переведено в природні кормові угіддя 21,1 тис. га малопродуктивної і деградованої ріллі.

Приведення кількості використання орних земель до природоохоронно-безпечних і обґрунтованих значень в значній мірі стримується внаслідок передачі цих площ у приватну власність, відсутності економічного механізму зменшення рівня використання еродованих і деградованих земель, „нульового” фінансування здійснення консервації земельних ділянок.

У 2023 році виведення деградованих земель з інтенсивного використання не проводилось.

Рекультивация порушених земель (за звітний рік та два попередні)

Рік	Всього порушених земель		Всього відпрацьованих земель		Здійснено рекультивацию, га		Перебувають у стадії рекультивации, га	
	тис. га	% до загальної площі регіону	тис. га	% до загальної площі регіону	тис. га	% до загальної площі регіону	тис. га	% до загальної площі регіону
1	2	3	4	5	6	7	8	9
2021	2,1	0,15	0,1	0,007	-	-	-	-
2022	2,1	0,15	0,1	0,007	-	-	-	-
2023	2,1	0,15	0,1	0,007	-	-	-	-

*за даними Головного управління Держгеокадастру у Тернопільській області, ведення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель за формами б-зем, ба-зем, бб-зем, 2-зем з 01.01.2016 року в області припинено

6.2 Основні чинники антропогенного впливу на земельні ресурси та ґрунти

Основними антропогенними факторами, що впливають на стан земель та довкілля, є сільське господарство, промисловість, транспорт, енергетика та ін.

Далеким від оптимального знаходиться співвідношення площ земель різних за функціональним призначенням. Досить високим залишається рівень розорюваності території.

Зменшення антропогенного навантаження на земельні ресурси, яке відбувалось в останні десятиліття та впровадження в області ряду землеохоронних заходів позитивно вплинули на їх екологічний стан, але на сьогодні охорона і використання земельних ресурсів ще не відповідають вимогам раціонального природокористування.

Переважна кількість сільськогосподарських паїв, утворених після реорганізації сільськогосподарських підприємств, передається в короткострокову оренду різноманітним агроформуванням, головною метою яких є одержання сьогоденного економічного прибутку, а ніяк не збереження якісного стану ґрунтів. Недосконалість нормативно-правової бази земельних відносин та відсутність дієвого державного контролю за використанням і охороною ґрунтів спонукає більшість тимчасових землекористувачів не звертати увагу на необхідність підтримки родючості ґрунтів у належному стані.

До тих пір, поки виснаження земель для аграріїв є економічно доцільнішим за вживання заходів із охорони ґрунтів, процеси деградації ґрунтового покриву можуть тільки прогресувати.

Аварія на Чорнобильській АЕС призвела до дещо підвищеного рівня експозиційної дози (гамма-фону) на контрольних ділянках, що знаходяться у Заліщицькому районі в с. Винятинці і у Чортківському районі в селах Ст. Ягільниця, Нагірянкa, Росохач.

6.3 Заходи у сфері охорони земель

У системі фундаментальних соціально-економічних категорій земельні відносини посідають особливе місце. При цьому основними чинниками їх розвитку є забезпечення ефективного використання та підвищення цінності земельних ресурсів, створення оптимальних умов для суттєвого збільшення соціального, інвестиційного і виробничого потенціалу землі, перетворення її у чинник економічного зростання; поєднання високої економічної ефективності та екологічної безпеки використання земель тощо. Тому здійснення ефективних земельних відносин має важливе значення для раціонального використання землі сільськогосподарського призначення. Формування і матеріалізація земельних відносин здійснюється за допомогою системи об'єктивно пов'язаних адміністративно-правових та економічних заходів впливу держави на їх суб'єктів, що забезпечують права землевласників і землекористувачів, умови ефективного, раціонального й екологічно безпечного використання земельних ресурсів та їх охорону.

Охорона земель сільськогосподарського призначення забезпечується на основі реалізації комплексу заходів щодо збереження продуктивності сільськогосподарських угідь, підвищення їх екологічної стійкості та родючості ґрунтів, а також обмеження їх вилучення (викупу) для несільськогосподарських потреб. Зміна цільового призначення земель сільськогосподарського призначення допускається лише за умови обґрунтування доцільності такої зміни в порядку, визначеному законом. У разі вилучення (викупу) земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб забезпечується пріоритет максимального збереження продуктивних земель. Черезсмужка та конфігурація земельних ділянок, що створюють перешкоди в ефективному їх використанні і здійсненні природоохоронних заходів, а також порушують ландшафтну цілісність території, підлягають упорядкуванню відповідно до затвердженої проектної документації із землеустрою. Захист земель сільськогосподарського призначення від ерозії, селів, підтоплення та інших видів деградації здійснюються на основі реалізації заходів, передбачених державними і регіональними програмами, відповідно до робочих проектів рекультивації, захисту земель від ерозії та іншої документації із землеустрою.

Стаття 37 Закону України „Про охорону земель”- „Основні вимоги до охорони родючості ґрунтів” визначає, що власники та землекористувачі, в тому числі орендарі, земельних ділянок зобов'язані здійснювати заходи щодо охорони родючості ґрунтів, передбачені цим Законом та іншими нормативно-правовими актами України. Використання земельних ділянок способами, що призводять до погіршення їх якості, забороняється. На землях сільськогосподарського

призначення може бути обмежена діяльність щодо:

- вирощування певних сільськогосподарських культур, застосування окремих технологій їх вирощування або проведення окремих агротехнічних операцій;
- розорювання сіножатей, пасовищ;
- використання деградованих, малопродуктивних, а також техногенно забруднених земельних ділянок;
- необґрунтовано інтенсивного використання земель.

З метою здійснення контролю за динамікою родючості ґрунтів систематично проводиться їх агрохімічне обстеження, видаються агрохімічні паспорти, в яких фіксуються початкові та поточні рівні забезпечення поживними речовинами ґрунтів і рівні їх забруднення. Дані агрохімічної паспортизації земель використовуються в процесі регулювання земельних відносин при:

- передачі у власність або наданні в користування, в тому числі в оренду, земельної ділянки;
- зміні власника земельної ділянки або землекористувача;
- проведенні грошової оцінки земель;
- визначенні розмірів плати за землю;
- здійсненні контролю за станом родючості ґрунтів.

Окремо можна виділити відсутність документації із землеустрою, якою визначаються обмеження (обтяження) у використанні земель, заходи щодо їх охорони та поліпшення, обов'язки для власників земельних ділянок та землекористувачів.

Відповідно до вимог статті 45 Закону України „Про землеустрій” розробляються Схеми землеустрою і техніко-економічні обґрунтування використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць, територій територіальних громад.

Схеми землеустрою і техніко-економічні обґрунтування використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць розробляються з метою визначення перспективи щодо використання та охорони земель, для підготовки обґрунтованих пропозицій у галузі земельних відносин, організації раціонального використання та охорони земель, перерозподілу земель з урахуванням потреби сільського, лісового та водного господарств, розвитку сіл, селищ, міст, територій оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного призначення, природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення тощо.

З метою охорони земель та підвищення родючості ґрунтів рішенням Тернопільської обласної ради від 15 грудня 2021 року № 430 затверджено Програму охорони та підвищення родючості ґрунтів Тернопільської області на період 2021-2023 років. Пріоритетним завданням програми є розвиток та охорона земель. Для реалізації завдань програми в межах напряду діяльності визначено такі заходи:

- підвищення ефективності та екологічної безпеки використання земельних ресурсів;

- збільшення внесення органічних і мінеральних добрив, площ вирощування сидеральних культур, вапнування кислих ґрунтів;
- дотримання агротехнологічних вимог застосування добрив та обробітку ґрунту;
- зупинення процесів деградації земель і зниження родючості ґрунтів;
- рекультивація порушених земель з наступним залученням їх до господарського обігу.

6.3.1 Практичні заходи

Протягом 2023 року лісогосподарськими підприємствами створено 25,6 га нових лісів на землях, непридатних для сільськогосподарського використання. Збережено самосів і підріст у кількості, достатній для відтворення природним шляхом на площі 47,4 га.

Підприємствами обласного управління лісового та мисливського господарства у 2023 році проведено лісовідновні роботи на площі 488,3 га. Посадку та посів лісових культур у лісовому фонді виконано на площі 440,9 га, з яких 25,6 га шляхом лісорозведення.

З метою забезпечення збалансованого розвитку лісового господарства, спрямованого на посилення екологічних, соціальних та економічних функцій лісів області, охорону і захист лісових та граничних з ними екосистем розпорядженням начальника обласної військової адміністрації від 16 червня 2022 року № 355/01.02-01 затверджено Програму охорони, захисту, використання та відновлення лісів Тернопільщини на 2022-2026 роки.

У 2023 році проведено польові лісовпорядні роботи у філіях „Бережанське лісомисливське господарство”, „Кременецьке лісове господарство” та „Чортківське лісове господарство”. Оформлено правовстановлюючі документи на користування землями лісового фонду на площі 138,3 тис. га, що становить 95,4 % від загальної площі.

У національному природному парку „Кременецькі гори” проведено заходи по відновленню лісів на землях, наданих у постійне користування, а саме: проведено роботи по відтворенню корінних насаджень на землях, які раніше були наділами лісової охорони та почали масово заростати деревно-чагарниковою та інвазійною рослинністю. Протягом 2023 року проведено ввід саджанців бука лісового у чисті перестійні грабові, ялинові насадження на площі 80,3 га та дуба звичайного на площі 2,3 га.

Головним управлінням Держгеокадастру в Тернопільській області для створення громадських пасовищ у комунальну власність територіальних громад передано 83,9 гектарів земель сільськогосподарського призначення державної власності. Сільськогосподарськими підприємствами області за 2023 рік природні сіножатті і пасовища використовувалися на площі 9,2 тис. га. Підготовлено відомості про малопродуктивні та деградовані землі загальною орієнтовною площею 15,8 тис га, відомості про які відображено на Публічній кадастровій карті з нанесенням інформаційного шару „Консервація земель”.

Начальником Тернопільської обласної військової адміністрації видано розпорядження від 01.08.2022 № 489 /01.02-01 „Про збереження в області біологічного та ландшафтного різноманіття”, пунктом 3 якого зобов’язано міські, селищні і сільські ради вжити заходів щодо здійснення консервації деградованих та малопродуктивних земель усіх форм власності у порядку, визначеному положеннями статті 172 Земельного кодексу України.

На виконання Плану організації виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 вересня 2022 року „Про охорону, захист, використання та відновлення лісів України в особливий період”, введеного в дію Указом Президента України від 29 вересня 2022 року № 675, Програми охорони і відновлення родючості ґрунтів Тернопільської області на період 2021-2023 років, затверджену рішенням Тернопільської обласної ради від 15.12. 2021 року № 430, органам місцевого самоврядування області запропоновано:

- вжити додаткових заходів щодо забезпечення консервації деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель, визначених статтею 51 Закону України „Про охорону земель”, відповідно до статей 122, 172 Закону України та Порядку консервації земель, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 35; спрямувати кошти, що надходять до бюджетів місцевого самоврядування у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, на освоєння земель для сільськогосподарських потреб, лісорозведення, у тому числі на здійснення лісовпорядкування, поліпшення відповідних угідь, охорону земель відповідно до розроблених програм та проєктів землеустрою, а також на викуп самозалісених ділянок приватної форми власності з метою ведення лісового господарства, проведення інвентаризації земель, проведення нормативної грошової оцінки земель (використання зазначених коштів на інші цілі забороняється);

- розглянути можливість надання в користування державним та комунальним лісогосподарським підприємствам вищезазначених земельних ділянок для проведення заходів щодо консервації таких земельних ділянок;

передбачити у місцевих бюджетах на наступний рік (розробити відповідні місцеві програми) кошти на виконання заходів щодо забезпечення консервації деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель.

З метою охорони та раціонального використання природно-ресурсного потенціалу області, створення повноцінної бази даних про земельні ділянки під лісовими насадженнями, водними об’єктами, територіями та об’єктами природно-заповідного фонду, організації постійного контролю за використанням земель, сформовано і передано у користування державним та приватним комунальним підприємствам, установам та організаціям земельні ділянки для збереження та використання.

Станом на 01.12.2023 проінвентаризовано:

- 95,2% земельних ділянок державного лісового фонду від загальної площі лісів, які перебувають у постійному користуванні ДП „Ліси України”, що становить 138076,6 га із 145852,8 га;

- 18,5% земельних ділянок лісогосподарського призначення, якими користуються комунальні і державні лісогосподарські підприємства, що перебувають у підпорядкуванні органів місцевого самоврядування і Тернопільської районної військової адміністрації, що становить 4,319 тис. га земельних ділянок під їхніми лісами з 23,4 тис. га;

- 73,1 % земельних ділянки під лісами природоохоронного призначення, що підлягають передачі у постійне користування установами природно-заповідного фонду, що становить 13,3447 тис. га з 18,255 тис. га;

- 15,9 % земельних ділянок комунальної форми власності, що перебувають землях запасу, що становить 2,926 тис. га з 18,4 тис. га.

Крім цього, розпорядженням начальника обласної військової адміністрації від 29 грудня 2022 року № 938/01.02-01 надано дозвіл національному природному парку „Дністровський каньйон” на розроблення проекту землеустрою щодо відведення лісових земель у постійне користування площею 319 га, з обласного бюджету на виконання цих робіт спрямовано 299 тис. гривень. Також за рахунок коштів державного бюджету проінвентаризовані землі природно-заповідного фонду за межами населених пунктів під гідрологічним заказником загальнодержавного значення „Серетський” та орнітологічним заказником загальнодержавного значення „Чистилівський” загальною площею 589,0553 га, внесені обмеження до документів Державного земельного кадастру.

Розпорядженням голови обласної військової адміністрації від 11 вересня 2023 року № 498/01.02-01 „Про надання національному природному парку „Кременецькі гори” в постійне користування земельних ділянок за межами населених пунктів на території Кременецького району” надано національному природному парку „Кременецькі гори” в постійне користування земельні ділянки державної власності природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення для збереження та використання національних природних парків загальною площею 10,2237 гектарів.

На території Тернопільської області налічується малопродуктивних та деградованих земель орієнтовною площею 15,8 тис. га. На даний час Головним управлінням Держгеокадастру в Тернопільській області проводиться уточнення даних щодо таких земель з метою наповнення інформаційного шару „Консервація земель” на публічній кадастровій карті.

У рамках агрохімічної паспортизації земельних ділянок відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 22.11.2017 року № 890 внесено зміни до Типового договору оренди землі, зокрема щодо передбачення фіксації в договорі оренди землі показників якісних характеристик ґрунтового покриття земельної ділянки на момент її передачі в оренду та відшкодування орендодавцю – власнику земельної ділянки збитків у разі погіршення її у непридатний для використання за цільовим призначенням стан. Таким чином відбулося удосконалення здійснення механізму контролю за ефективним та раціональним використанням орендарями земельних ділянок, зокрема за якістю ґрунтів, збереженню та відтворенню їх родючості.

6.3.2 Нормативно-правове, фінансове та інституційне забезпечення, міжнародне співробітництво у галузі використання земель.

Правове регулювання у галузі охорони земель здійснюється відповідно до Конституції України, Земельного кодексу України, а також Закону України „Про охорону земель”, прийнятого 19.06.2003 року, який визначає, що охорона земель – це система правових, організаційних, економічних заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, а також забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

В області діє Програма охорони та підвищення родючості ґрунтів Тернопільської області на період 2021-2023 років. Основними завданнями програми є забезпечення пріоритету вимог екобезпеки в процесі використання земель, гармонійне поєднання господарської діяльності з охороною довкілля. Головним управлінням Держгеокадастру області внесено пропозиції про продовження даної програми або врахування її основних пунктів у Програмі охорони та підвищення родючості ґрунтів Тернопільської області на 2024-2026 роки.

7. НАДРА

7.1 Мінерально-сировинна база

7.1.1 Стан та використання мінерально-сировинної бази

В інтегральному природно-ресурсному потенціалі Тернопільської області мінеральні ресурси стоять на п'ятому місці – після земельних, водних, лісових і природно-рекреаційних. За даними Державної служби геології та надр України в області станом на 01.01.2020 обліковується 309 родовищ (в тому числі 18 об'єктів обліку комплексних родовищ) з 18 видів різноманітних корисних копалин, з яких 106 родовища (в тому числі 7 об'єктів обліку) розробляється.

Мінерально-сировинна база*

Таблиця 7.1.1.1

№ з/п	Види корисних копалин	Загальна кількість родовищ, врахованих Державним балансом корисних копалин	Родовища, що розробляються	Одиниця виміру	Балансові запаси
ГОРЮЧІ КОРИСНІ КОПАЛИНИ					
1	Торф	53	1	тис. т.	29266
НЕМЕТАЛІЧНІ КОРИСНІ КОПАЛИНИ					
2	Сировина для вапнування кислих ґрунтів (вапняк)	4	2	тис. т.	18465,98

3	Сировина карбонатна для цукрової промисловості	2	1	тис. т.	80062,79
4	Глини бентонітові	1	-	тис. т.	426,0
5	Сировина скляна (кварцовий пісок)	1	-	тис. т.	458,0
6	Гіпс та ангідрит	7	2	тис. т.	59714,05
7	Камінь будівельний (пісковик, вапняк, доломіт)	46	26	тис. куб. м	97252,28
8	Камінь облицювальний (пісковик, гіпс, травертин, пісковик рожевий)	9	3	тис. куб. м	6906,96
9.	Камінь пиляний (вапняк)	2	1	тис. куб. м	2581,0
10.	Крейда будівельна	2	1	тис. т.	9019,5
11.	Пісок будівельний	47	27	тис. куб. м	64343,5
12.	Сировина карбонатна для випалювання на вапно	13	5	тис. т.	158796,15
13	Сировина керамзитова (глина керамзитова)	1	-	тис. куб. м	8045,0
10	Сировина цегельно-черепична (глина, суглинок)	94	20	тис. куб. м	80784,16
11	Сировина цементна (вапняк, глина, суглинок)	2	-	тис. т	86571,9
12	Суміш піщано-гравійна	1	1	тис. куб. м	6945,3

*за інформацією Державної служби геології та надр України станом, наданою у на 2021 році

Підземні води Тернопільської області*

Таблиця 7.1.1.2

№ з/п	Види корисних копалин	Загальна кількість родовищ, врахованих Державним балансом корисних копалин	Родовища, що розробляються	Одиниця виміру	Балансові запаси
1	Води питні і технічні	26	12	тис. куб.м./добу	295,32
2	Води мінеральні	6	4	куб.м./добу	2278,0

*за інформацією Державної служби геології та надр України, наданою у на 2021 році

Мінерально-сировинна база області на 16,66 % складається з родовищ корисних копалин паливно-енергетичного комплексу (торф), 72,95% - із родовища неметалічних корисних копалин, 10,37% - родовища прісних та мінеральних вод.

На території області розвідано 53 родовищ торфу з запасами 29266 тис. т за промисловими категоріями А+В+С1. Державним балансом враховується одне родовище бентонітових глин із запасами 426 тис. т промислових категорій А+В+С1. На даний час родовище не експлуатується.

Корисні копалини гірничо-хімічного напрямку представлені 6 родовищами: 4 - родовищ (об'єкти обліку) сировини для вапнування кислих ґрунтів та 2 родовища – сировини для цукрової промисловості.

Кількість розвіданих запасів сировини для вапнування кислих ґрунтів складає 18465,98 тис. т промислових категорій АВС1. На даний час розробляється два родовища (об'єкти обліку), видобуток на яких в 2019 році склав 325,04 тис. т. (99,36 % від загального видобутку в Україні).

Область володіє добре розвиненою сировинною базою корисних копалин для промисловості будівельних матеріалів - 224 родовищ, у розробці перебуває 86 родовищ. Держбалансом враховано 13 родовищ сировини карбонатної для випалювання на вапно із запасами категорій АВС1 – 158796,15 тис. т (24,45% від загальних запасів в Україні). Розробляється 5 родовищ, видобуток на яких в 2019 році склав 4166,16 тис. т (67,9 % від загального видобутку в Україні).

Держбалансом враховано 7 родовищ гіпсу та ангідриту із загальними запасами 59714,05 тис. т за промисловими категоріями АВС1. Три родовища розробляються. Видобуток гіпсу в 2019 році склав 349,04 тис. т (25,52% від загального видобутку в Україні).

В області налічується 47 родовищ піску будівельного із запасами 64343,5 тис.м³ промислових категорій АВС1, з яких на сьогоднішній день у промисловій експлуатації перебуває 27 родовищ. Видобуток піску за 2019 р. склав 383,5 тис. м³, або 3 % від загального видобутку в Україні.

На даний час область у достатній мірі не забезпечена пісками для виробництва бетонних і штукатурних розчинів, а також силікатної цегли. Дефіцит на даний вид сировини може бути подоланий за рахунок розвідки покладів пісків міоценового віку, які періодично розробляються місцевим населенням для власних потреб.

Камінь облицювальний представлений 9 родовищами, з яких на даний час розробляються 3 родовища, видобуток на яких у 2019 році склав 1,72 тис. м³ (0,3% від загального видобутку в Україні).

Державним балансом враховано 44 родовища каменю будівельного з запасами 97252,28 тис. м³ промислових категорій АВС1. У розробці перебуває 26 родовища, видобуток на яких за 2019 році склав 789,29 тис. м³ (2,89 % від загального видобутку в Україні).

На території області розвідані 2 родовища каменю пиляльного із загальними запасами 2581 тис. м³. На даний час розробляються Доброводське родовище у Тернопільському районі

На території області знаходиться 94 родовища цегельно-черепичної сировини з запасами 80784,16 тис. м³ за промисловими категоріями АВС1. У промисловій розробці перебуває 20 родовищ, видобуток на яких у 2019 році склав 35,62 тис. м³ (1,67 % від загального видобутку в Україні).

Держбалансом враховано 2 родовища цементної сировини із загальними запасами 86571,9 тис. т за промисловими категоріями АВС1. Видобуток 2019 році не здійснювався

Державним балансом враховано по одному родовищу, сировини скляної, піщано-гравійної суміші, керамзитової сировини та 2 родовища будівельної крейди. На даний час розробляється Підлісцівське родовище будівельної крейди, видобуток на якому в 2019 році склав 8,1 тис. т (6,86% від загального видобутку в Україні).

Значне поширення в області мають вапняки, які можна розглядати як потенційну карбонатну сировину для цукрової промисловості, для виробництва вапна для вапнування кислих ґрунтів, а також гіпс і ангідрит, які за своєю якістю не поступаються аналогічним породам Донбасу, а умови залягання їх значно кращі.

Аналіз стану мінерально-сировинної бази промисловості будівельних матеріалів свідчить про те, що більшість діючих підприємств цієї галузі забезпечені запасами відповідної сировини на амортизаційний термін своєї дії.

Тернопільська область в геоструктурному відношенні розташована в межах Волино-Подільського артезіанського басейну. Основні водоносні горизонти підземних питних і технічних вод приурочені в Тернопільській області приурочені до відкладів міоцену, девону та силуру, які представлені окреміненими вапняками, аргілітами, пісковиками, а також до пісковиків поліської світи протерозою. За звітний період приросту балансових експлуатаційних запасів в області не було.

На багатьох родовищах корисних копалин неякісно проводяться розкривні роботи. Родючий шар ґрунту не знімається, або знімається не на повну потужність, переміщується у відвали разом з підстилаючими породами, а на родовищах цегельної сировини йде у виробництво цегли.

Надрокористувачами незадовільно ведеться робота по поверненню відпрацьованих земель. Мають місце відхилення від існуючого порядку відведення й обліку земельних ділянок для розробки надр. Відведені земельні ділянки дуже часто не відмежовані на місцевості, що створює передумови для самовільного захоплення земель. В багатьох випадках при розробці надр просування фронту робіт стало неможливим, оскільки в межах затверджених гірничих відводів розпайовано землі та видано Державні акти на право постійного користування землею.

Всього станом на 01.01.2020 на території Тернопільської області розвідано і взято на облік балансові експлуатаційні запаси підземних мінеральних вод, які затверджені в ДКЗ СРСР, УТКЗ, ДКЗ України по 6 родовищах, що включають 7 ділянок мінеральних підземних вод, з них 4 ділянки розроблялись, 3 - не розроблялись. Балансові експлуатаційні запаси розвіданих родовищ складають 2748,00 м³/добу за сумою категорій А+В+С1. Мінеральні води, що розробляються, відносяться до типу сульфідних, бромних, з підвищеним вмістом органічних речовин, а також природно-столових. Балансові експлуатаційні запаси мінеральних лікувальних вод становлять 470,000 м³/добу за сумою категорій А+В+С1; природно-столових – 2278,000 м³/добу за сумою категорій А+В+С1. Величина видобутку у 2019 році склала 13,987 м³/добу. Загальна кількість неосвоєних запасів становить 2264,013 м³/добу.

На території Тернопільської області розташоване Ново-Збручанське родовище, яке згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 456 від 7 березня 2000 р. віднесено до категорії унікальних підземних мінеральних вод.

Так як експлуатаційні запаси підземних мінеральних вод Тернопільської області використовуються лише на 0,51%, то можна вважати, що всі неосвоєні експлуатаційні, а також оцінені запаси, що не пройшли державну експертизу, є перспективними на подальше використання.

Державним балансом враховано 26 родовищ підземних технічних і питних вод з запасами 295,32 тис.м³/добу, видобуток яких у 2019 році склав 45,737 тис. м³/добу, що становить 15,48 % від експлуатаційних запасів.

7.2 Система моніторингу геологічного середовища

7.2.1 Підземні води: ресурси, використання, якість

В гідрогеологічному відношенні Тернопільська область відноситься до Волино-Подільського артезіанського басейну, розташованого на південно-західній околиці Східно-Європейської платформи. В межах області підземні води мають широке розповсюдження і є основними джерелами водопостачання населення і підприємств, зона прісних підземних вод приурочена до верхньої (до 100 м) тріщинуватої зони тортону, сенонтуруну і глибше залягаючи порід палеозою. Запаси прісних підземних вод по області за якісними та кількісними характеристиками при сучасних обсягах видобутку можна вважати достатніми. В більш глибоких горизонтах розповсюджені мінералізовані води.

За даними Державної служби геології та надр України загальні прогнозовані ресурси підземних вод Тернопільської області складають близько 2206 тис. м³/добу. За даними Державної служби геології та надр України загальні розвідані балансові запаси підземних вод Тернопільської області складають близько 296,82 тис. м³/добу, в тому числі води питні і технічні 296,82 тис. м³/добу.

Прогнозні ресурси, експлуатаційні запаси та видобуток підземних питних і технічних вод за 2022 рік (по водоносних комплексах)

Таблиця 7.2.1.1

Водоносний комплекс, водоносний горизонт	Прогнозні ресурси, тис.м3/добу	Розвідані запаси, тис.м3/добу			Видобуток, тис.м3/добу			% видоб. запасів до загального видобутку	
		Всього	К-ть РПВ	К-ть ДРПВ	Всього	у т.ч. з розвіданих запасів			неоцінений дренаж
						Всього	К-ть ДРПВ		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Q	13,200	13,950	2	5					0,0
AQ	13,200	13,200	1	4					0,0
AQ3-4		0,750	1	1					0,0
S	372,100	14,805	4	5					0,0
S	211,100	0,090	1	2					0,0
S+N1	23,700								0,0
S+K2	137,300								0,0
S2		14,715	3	4					0,0
N		1,500	1	1					0,0
N		1,500	1	1					0,0
K	1123,700	208,700	5	7					0,0
K2		208,700	5	7					0,0
K2(SN-T)	1123,700								0,0
D	697,00	58,865	9	9					0,0
D	419,600								0,0
D+K2+N1	8,400	8,400	1	1					0,0
D+K2	269,000								0,0
D3		25,000	1	2					0,0
D2+K2		9,00	1	1					0,0
D1		14,490	3	3					0,0
D1DN		0,900	1	1					0,0
D1L		0,075	1	1					0,0
Всього	2206,000	296,820		27	0,000	0,000	0	0,000	0,0

На даний час родовища прісних підземних вод використовуються, в основному, суб'єктами підприємницької діяльності, що здійснюють централізоване водопостачання населення та промисловий розлив води, підприємствами промисловості - для технічно-побутових потреб.

Тернопільщина не займає провідного місця в Україні за кількістю та різноманітністю мінеральних вод, але тут протягом останніх десятиліть відкриті і використовуються лікувальні мінеральні води декількох різновидностей: мінеральні води типу „Моршин”, „Нафтуся” (аналогічні Трускавецьким водам), „Друскінінкай”, сульфідні води, води високої мінералізації, придатні для використання в бальнеологічних цілях. Вивчені запаси мінеральних вод типу „Нафтуся” смт. Гусятин, загальні прогнозні ресурси вод типу „Нафтуся” складають 947 м3/добу і є забезпеченими при існуючій сумі опадів у джерельних стоках. Родовищ термальних вод, придатних для промислового використання, на території області на даний час не знайдено.

На території Тернопільської області розташоване Ново-Збручанське родовище, яке згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 7 березня 2000 року № 456 віднесено до категорії унікальних мінеральних підземних вод.

7.2.2 Екзогенні геологічні процеси

Територія Тернопільської області розташована в межах регіону Волино-Подільської плити і в геодинамічному плані є найбільш стабільною. У межах області набули розвитку такі екзогенні геологічні процеси природного та природно-техногенного походження як зсуви, карст, просідання лесових ґрунтів.

Зсуви: до 2021 року за даними геологічних підприємств в області мали розвиток 117 зсувів, загальною площею 11,74 км². За даними досліджень науково-дослідного виробничо-комерційного холдінг-центру „ІНТЕРКОРС” на 01.01.2022 р. по області мають розвиток 160 зсувів, загальною площею 20,16 км². Локально активними в 2021 р. були 21 зсув, загальною площею 1,05 км².

Зсуви в межах обстежених ділянок знаходились в стадії тимчасової стабілізації.

Зсувонебезпечні схили зафіксовані в межах міст Тернопіль, Борщів, Бучач, Кременець, Терехів.

Карст в межах області розвинутий по всій території та в різних літологічних і стратиграфічних відкладах - в мергельно-крейдяних породах верхньої крейди, літотамнієвих вапняках бадену, оолітових, органогенних і рифових вапняках сармату, а найбільшого розвитку він досяг у верхньобаденських гіпсах.

Карст відкритого типу поширений на площі 0,47 тис.км² (3,4%), покритого – 6,03 тис.км² (43,7%), перекритого – 7,30 тис.км² (52,9%). Карстопрояви в межах області зафіксовано 1371 одиниць.

Велика ступінь ураженості карстом відмічається в районі населених пунктів Підгайці, Скалат, Городище, Зарубинці (Тернопільський р-н), Матвіївці, Акимівці (Кременецький р-н), Пиляво, Петликівці (Чортківський р-н) та ін.

У результаті дії підземних вод на легкорозчинні гіпсоангідритові відклади утворюються протяжні печерні системи. На південній частині межиріччя Серет-Нічлава розташовані дві печерні системи – „Оптимістична” та „Озерна”. На межиріччі Коропець - Серет значне поширення мають лійки діаметром до 20 м і глибиною до 5 м, а для деяких струмків, що тут розвантажуються, характерне повне поглинання стоку на окремих ділянках.

Лесові ґрунти, що відповідають І типу ґрунтових умов за просіданням займають площу 9,38 тис.км² (68,0%), на решті – 1,97 тис.км² – поширені непросідаючі ґрунти.

Підтоплення для Тернопільської області не характерне і в умовах розчленованого рельєфу має лише локальний прояв у межах забудованих територій. У попередні роки воно було зафіксоване в населених пунктах: місті Чортків, селищі Коропець, селах Устя-Зелене, Вістря, Комарівка, Устячко, Іване-Золоте, Печерна, Заліщики, Добровляни, Устя, Худиківці, Більче-Золоте (Чортківський р-н), селах Чернихів, Вишнівець (Тернопільський р-н), село Горинка (Кременецький р-н).

Бічна ерозія раніше відмічалася місцями вздовж річок Коропець, Стрипа. В руслах річок Серет, Нічлава та деяких їхніх приток на окремих ділянках спостерігалися незначні прояви як бічної, так і донної ерозії.

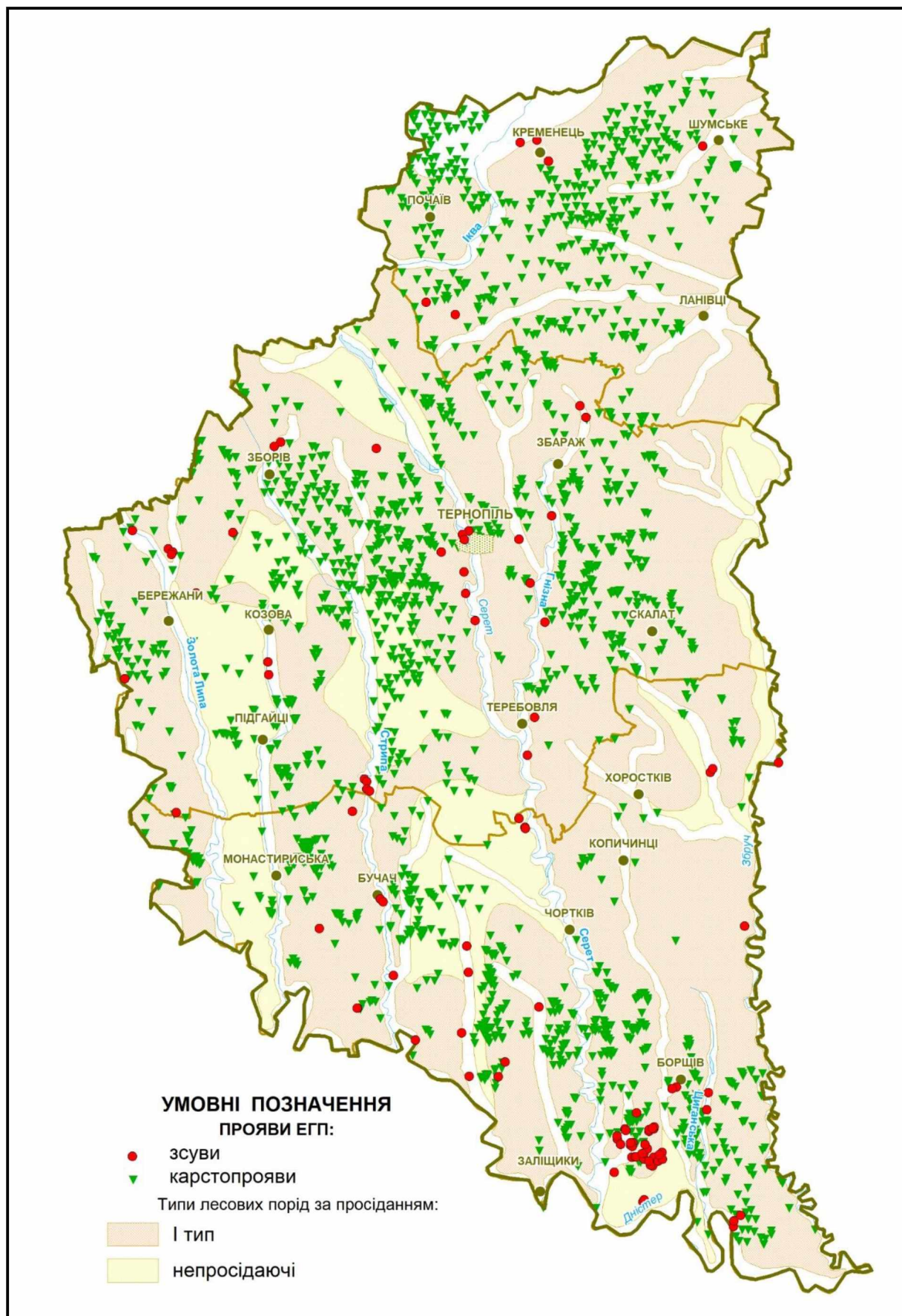

Рисунок 1 - Поширення ЕГП на території Тернопільської області

**Поширеність екзогенних геологічних процесів на території
Тернопільської області (за останні 5 років)
станом на 01.01.2023**

Рік	Підтоплення		Карст			Зсуви**					
	площа, км ²	% від площі території регіону	площа поширення порід, здатних до карстування, тис.км ²	%	кількість карсто- проявів, од.	загальна кількість од.	площа, км ²	%	кількість активних, од.	площа актив- них, км ²	% від загал. площі зсувів
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
2018	н.д.		13800,0	100	1371*	117	11,74	0,1	-		
2019	н.д.		13800,0	100	1371*	117	11,74	0,1	-		
2020	н.д.		13800,0	100	1371*	117	11,74	0,1	-		
2021	н.д.		13800,0	100	1371*	160**	20,16	0,15	21	1,05	5,2
2022- 2023	Моніторингові спостереження не проводилися										

*поверхневий карстопрояв

**за даними геологічних підприємств - 117 зсувів, загальною площею 11,74 км². За даними досліджень науково-дослідного виробничо-комерційного холдінг-центру «ІНТЕРКОРС» по області мають розвиток 160 зсувів, загальною площею 20,16 км². Локально активними у 2021 р. були 21 зсув, загальною площею 1,05 км².

7.3 Дозвільна діяльність у сфері використання надр

Надання спеціальних дозволів на користування надрами здійснюється відповідно Кодексу України про надра, постанови Кабінету Міністрів України від 30 травня 2011 році № 615 „Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами” (зі змінами).

У 2023 році Держгеонадра видало 20 спеціальних дозволів на користування надрами (нові) у Тернопільській області, анульовано 6 дозвіл.

7.4 Геологічний контроль за вивченням та використанням надр

Відповідно до Положення про Державну службу геології та надр України, затвердженого постановою КМУ від 30.12.15 № 1174, Держгеонадр України здійснюють державний контроль за геологічним вивченням надр (державний геологічний контроль) та раціональним і ефективним використанням надр України.

В структурі Держгеонадр України повноваження щодо здійснення державного геологічного контролю покладені на Департамент державного геологічного контролю. Державний геологічний контроль здійснюється на підставі Закону України „Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності” та відповідно до Положення про порядок здійснення державного геологічного контролю, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14.12.2011 № 1294.

У 2023 році Держгеонадра не здійснювали планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю) діяльності надрокористувачів на території Тернопільської області.

7.5 Регіональна політика та заходи щодо геологічного вивчення надр та раціонального використання надр

Надра - це частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння.

Надра є виключною власністю Українського народу і надаються тільки у користування. Український народ здійснює право власності на надра через Верховну Раду України, Верховну Раду Автономної Республіки Крим і місцеві ради.

Користувачами надр можуть бути підприємства, установи, організації, громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, іноземні юридичні особи.

Надра надаються у користування для:

- геологічного вивчення, в тому числі дослідно-промислової розробки родовищ корисних копалин загальнодержавного значення;
- видобування корисних копалин;
- будівництва та експлуатації підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, у тому числі споруд для підземного зберігання нафти, газу та інших речовин і матеріалів, захоронення шкідливих речовин і відходів виробництва, скидання стічних вод;
- створення геологічних територій та об'єктів, що мають важливе наукове, культурне, санітарно-оздоровче значення (наукові полігони, геологічні заповідники, заказники, пам'ятки природи, лікувальні, оздоровчі заклади та ін.);
- виконання робіт (здійснення діяльності), передбачених угодою про розподіл продукції;

Галузь надрокористування на національному рівні регулюється конституцією України, Кодексом України про надра, водним Кодексом, Законом про нафту і газ, гірничим Законом України, та іншими законами та нормативно-правовими актами.

Законом України „Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року” затверджено Загальнодержавну програму розвитку мінерально - сировинної бази України на період до 2030 року з метою забезпечення потреб національної економіки у мінеральних ресурсах за рахунок власного видобутку, зменшення залежності від імпорту мінеральних ресурсів та збільшення експортного потенціалу країни за рахунок власного видобутку корисних копалин, що мають великий попит на світовому ринку.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 10 березня 2022 року № 245 „Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету”

та Наказу Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України „Про скасування паспорта бюджетної програми на 2022 рік”, геологорозвідувальні роботи в рамках реалізації Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року, затвердженої Законом України від 21 квітня 2011 року № 3268-VI, не фінансуються з державного бюджету в 2023 році.

8. ВІДХОДИ

8.1 Структура утворення та накопичення відходів

Промислові відходи в області утворюються на основних та побічних виробництвах переробної, харчової, машинобудівної, легкої промисловості і внаслідок спалювання твердого палива та експлуатації автомобільного транспорту.

За інформацією Головного управління статистики у Тернопільській області згідно попередніх даних державного статистичного спостереження „Утворення та поводження з відходами” за 2023 рік в області утворилось (з урахуванням відходів, утворених у домогосподарствах) – 1354,4 тис. тонн відходів, видалено відходів – 32,5 тис. тонн, передано відходів іншим суб’єктам господарювання – 1326,7 тис. тонн, відновлено відходів – 93,4 тис. тонн, наявність відходів у тимчасовому зберіганні на кінець 2023 року – 93,0 тис. тонн.

В області відсутні полігони для зберігання промислових відходів. Промислові відходи, що не мають подальшого збуту або відсутні технології їх утилізації, тимчасово зберігаються на територіях підприємств.

8.2 поводження з відходами (збирання, зберігання, утилізація та видалення)

В області, до набрання чинності Закону України „Про управління відходами” 9 липня 2023 року, вівся Реєстр об’єктів утворення, оброблення та утилізації відходів.

Станом на 09.07.2023 року у реєстр об’єктів утворення, оброблення та утилізації відходів включено 40 об’єктів, в період з 01.01.2023 по 09.07.2023 до нього внесено 7 підприємств.

На території області у 2023 році (до набрання чинності Закону України „Про управління відходами”) мали ліцензії на поводження з небезпечними відходами та здійснювали їх збір та зберігання з наступною відправкою в місця утилізації:

- приватне підприємство „Мале підприємство „Альфа” (МП „Альфа”) Чортківський район, смт. Золотий Потік (збирання, зберігання відходів, що містять як складові або забруднювачі ртуть, сполуки ртуті (у т.ч. відпрацьовані люмінесцентні лампи та прилади));

- МПП „Фортуна” Тернопільський район, с. Золотники (збирання, зберігання відпрацьованих батарей свинцевих акумуляторів, несорттованих відпрацьованих батарей за винятком сумішей батарей, наведених у Зеленому переліку відходів, відходів батарей, не визначених у Зеленому переліку відходів, які містять

сполуки, наведені у дод. 2 до Положення (3), в кількості, що перетворює їх у небезпечні);

- ПП „ЕКОЦЕНТР ПЛЮС” м. Тернопіль, вул. Бродівська, 59 (збирання, зберігання ртуті, сполук ртуті).

Динаміка управління відходами за даними Головного управління статистики у Тернопільській області наведена в таблиці 8.2.1.

Основні показники поводження з відходами (тис. тонн)

Таблиця 8.2.1

№ з/п	Показники	2021 рік*	2022 рік	2023 рік***
1	2	3	4	5
1	Утворилося	308,9	315,6	**
	Утворилося відходів протягом року ¹	**	**	1354,4
	Зібрано відходів - усього	**	**	251,3
2	Одержано від інших підприємств	153,7	232,5	**
3	Використано (утилізовано)	70,9	81,0	**
4	Знешкоджено (знищено)	**	**	**
5	Спалено	1,9	1,9	3,0
	У т.ч. з метою виробництва енергії, або матеріальних продуктів	**	**	2,6
6	Відновлення відходів	**	**	93,4
7	Направлено в сховища організованого складування (поховання)	51,9	47,6	**
8	Видалено відходів	**	**	32,5
9	Експортовано відходів - усього	**	**	-
10	Передано іншим підприємствам	166,3	270,8	**
11	Передано відходів іншим суб'єктам господарювання - усього	**	**	1326,7
12	Наявність відходів на кінець року, накопичених протягом експлуатації, у спеціально відведених місцях чи об'єктах економічно активних підприємств і організацій, та з урахуванням відходів тимчасово розміщених у спеціально відведених місцях чи об'єктах	662,9	710,5	93,0

*включено відходи I-IV класів небезпеки у зв'язку із зміною форми статистичної звітності

**дані відсутні у зв'язку із зміною форми статистичної звітності

***інформація наведена за попередніми даними державного статистичного спостереження „Звіт про відходи”

Станом на 01.01.2024 року в області паспортизовано 115 сміттєзвалищ. У зв'язку з набранням чинності Закону України „Про управління відходами” 9 липня 2023 року надання адміністративної послуги „Затвердження паспорта місця видалення відходів” та ведення Реєстру місць видалення відходів – припинено.

Більшість об'єктів поводження з побутовими відходами експлуатуються з порушенням екологічних та санітарно-епідемічних вимог. В містах та селищах області функціонує 33 комунальних сміттєзвалища загальною площею

127,5 га, на які щорічно вивозиться близько 800 тис. м³ відходів.

Для розв'язання згаданої проблеми потрібно суттєво скоротити кількість несанкціонованих сміттєзвалищ у межах територіальних громад шляхом їх закриття та рекультивациі зайнятих ними земельних ділянок і спорудження сміттєпереробних комплексів за зональним принципом. Для цього необхідне залучення коштів державного та місцевих бюджетів, приватних інвестицій та альтернативних джерел фінансування, у тому числі донорських коштів міжнародних фондів та фінансових організацій.

Відкритим на сьогодні залишається питання оформлення правовстановлюючих документів на право користування земельними ділянками під розміщення майбутніх регіональних полігонів твердих побутових відходів. В області документи на ділянки, на яких розміщені комунальні сміттєзвалища, наявні для міст Бучач, Залішки, Зборів, Кременець, Ланівці, Теребовля, Монастирська, Тернопіль, Почаїв, Хоростків та Скалат, а також селищ Вишнівець Кременецького району Підволочиськ Тернопільського району та Золотий Потік Чортківського району. Завершена процедура оформлення земельної ділянки Шумською міською територіальною громадою. Також земельну ділянку для розміщення побутових відходів визначено в Гусятинській територіальній громаді Чортківського району.

Рівень охоплення населення Тернопільської області послугою поводження з побутовими відходами становить 70%. Кількість населених пунктів, де впроваджено роздільне збирання твердих побутових відходів – 262 (24,8%).

Інформація про кількість місць видалення відходів наведена в таблиці 8.2.2.

Таблиця 8.2.2

№ з/п	Назва одиниці адміністративно-територіального устрою регіону	Кількість	Площі під твердими побутовими відходами, га
1	2	3	4
Сміттєзвалища			
1	Кременецький	9	26,9202
2	Чортківський	47	65,03
3	Тернопільський	59	59,7757
	в т.ч. м.Тернопіль	1	17,5157
	Усього	115	151,7259
Полігони			
1.	Чортківський	1	3,1
	Усього	1	3,1
Заводи по переробці твердих побутових відходів			
1.	Сміттєпереробно-сортувальний комплекс у с. Плебанівка Тернопільського району	1	0,17
2	Сміттєпереробно-сортувальний комплекс у смт. Микулинці Тернопільського району	1	-
3	Сміттєпереробно-сортувальний комплекс у с. Малашівці Тернопільського району	1	17,52

Сміттєзвалище поблизу с. Малашівці Тернопільського району досі залишається єдиним „складом” для твердих побутових відходів, які звозять з м. Тернопіль і ряду сусідніх сіл, а це – близько 80-85 тонн сміття щодня.

В області функціонують сміттєсортувальні комплекси:

- ТзОВ „ЕкоБалансТер” потужністю 50 тис. т в рік (с. Плебанівка Тернопільського району);

- ПП „Катруб” потужністю 500 т на рік (сmt. Микулинці Тернопільського району);

- ТОВ „ЕКО-ЛІДЕР Т” потужністю 75 т/год с. Малашівці Тернопільського району.

На згаданих комплексах приватними інвесторами здійснюється оброблення побутових відходів з територіальних громад Тернопільської області.

На території області спеціалізовані підприємства або полігони збирання, перевезення та оброблення небезпечних відходів, відходів об’єктів оборонної діяльності відсутні.

У 2023 році за рахунок коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища та бюджетів місцевого самоврядування обсягом 1 996 093 гривень було вилучено з місць зберігання в Тернопільській області (с. Сидорів, с. Суходіл Гусятинської селищної ради Чортківського району; с. Борщівка Борсуківська сільської ради Кременецького району; с. Новостав Шумської міської ради Кременецького району; с. Токи Скориківської сільської ради Тернопільського району; с. Вишнівчик Золотниківської сільської ради Тернопільського району) та утилізовано заборонені та непридатні до використання ХЗЗР в кількості 16,9996 тонни.

На даний час на території області непридатні та заборонені до використання хімічні засоби захисту рослин – відсутні.

8.3 Транскордонне перевезення небезпечних відходів

З метою забезпечення дотримання вимог екологічної безпеки у здійсненні транскордонного перевезення відходів, враховуючи рекомендації Базельської конвенції про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням, Кабінет Міністрів України постановив затвердити категорії небезпечних відходів, ввезення яких в Україну забороняється, та Положення про контроль за транскордонним перевезенням відходів і їх утилізацією/видаленням. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України є спеціально уповноваженим органом у сфері контролю за транскордонним перевезенням відходів і їх утилізацією/видаленням.

У 2023 році небезпечні відходи з інших країн на територію області не ввозились.

8.4 Регіональна політика та заходи у сфері управління відходами

Основними принципами державної політики у сфері управління відходами є пріоритетний захист навколишнього природного середовища та здоров'я людини від негативного впливу відходів, забезпечення ощадливого використання матеріально-сировинних та енергетичних ресурсів, науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства щодо збирання, перевезення, оброблення та видалення відходів з метою забезпечення його сталого розвитку.

До основних напрямів державної політики у сфері запобігання утворенню та управління відходами є:

1) захист здоров'я людей та навколишнього природного середовища від негативного впливу відходів;

2) здійснення заходів у сфері управління відходами без загрози здоров'ю людей та спричинення шкоди навколишньому природному середовищу в межах встановлених нормативів шкідливого впливу фізичних факторів;

3) дотримання ієрархії управління відходами;

4) запровадження розширеної відповідальності виробника.

Основними принципами державної політики у сфері запобігання утворенню та управління відходами є:

а) забезпечення повного збирання і своєчасного знешкодження та видалення відходів, а також дотримання правил екологічної безпеки при поводженні з ними;

б) зведення до мінімуму утворення відходів та зменшення їх небезпечності;

в) забезпечення комплексного використання матеріально-сировинних ресурсів;

г) сприяння максимально можливій утилізації відходів шляхом прямого повторного чи альтернативного використання ресурсо-цінних відходів;

д) забезпечення безпечного видалення відходів, що не підлягають утилізації, шляхом розроблення відповідних технологій, екологічно безпечних методів та засобів поводження з відходами;

е) організація контролю за місцями чи об'єктами розміщення відходів для запобігання шкідливому впливу їх на навколишнє природне середовище та здоров'я людини;

є) здійснення комплексу науково-технічних та маркетингових досліджень для виявлення і визначення ресурсної цінності відходів з метою їх ефективного використання;

ж) сприяння створенню об'єктів поводження з відходами;

з) забезпечення соціального захисту працівників, зайнятих у сфері управління відходами;

и) обов'язковий облік відходів;

і) створення умов для реалізації роздільного збирання побутових відходів шляхом запровадження соціально-економічних механізмів, спрямованих на заохочення утворювачів цих відходів до їх роздільного збирання;

ї) сприяння залученню недержавних інвестицій та інших позабюджетних джерел фінансування у сферу управління відходами.

Ефективне вирішення питань управління відходами, які утворюються внаслідок людської діяльності, є однією з найважливіших проблем сучасного світу, який потопає у смітті.

З метою виявлення та ліквідації несанкціонованих сміттєзвалищ та відходів, власник яких не встановлений, Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України створено сервіс фіксації фактів заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу внаслідок надзвичайних ситуацій, подій, збройної агресії російської федерації „ЕкоЗагроза”. Ресурс розроблений за підтримки Міністерства цифрової трансформації України, стандартизована форма якого призначена для автоматичного збору та фіксації інформації про екологічні загрози з географічною прив'язкою до місцевості. Система передбачає визначення відповідального органу виконавчої влади за усунення наслідків екологічних загроз та відслідковування даного процесу у режимі реального часу (додавання фото відновленої території або ліквідованої загрози). Відповідальна особа управління екології та природних ресурсів обласної військової адміністрації має доступ до електронного кабінету „ЕкоЗагроза” з функціональними обов'язками обробки отриманих електронних звернень заявників щодо фактів заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу.

Збільшення обсягів відходів, управління якими не здійснюється екологічно безпечним чином, призводить до зростання рівня забруднення води, повітря та ґрунту. Посилюється негативний вплив на життєдіяльність людини, знищується біорізноманіття, зростають ризики виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Державні кордони не забезпечують стримування таких процесів, тому проблеми, які виникають в результаті неналежного управління відходами, набувають глобального характеру.

В області впроваджуються вимоги Закону України „Про управління відходами”. Зокрема, обласною військовою адміністрацією, у межах компетенції та з метою реформування сфери управління відходами сільським, селищним та міським радам неодноразово вносились пропозиції щодо:

- визначення земельних ділянок, у межах яких будуть розміщуватися полігони твердих побутових відходів;

- формування переліків земельних ділянок, зайнятих сміттєзвалищами, які підлягають рекультивації;

- розроблення детальних планів територій щодо формування земельних ділянок комунальної форми власності територіальних громад для розміщення полігонів твердих побутових відходів;

- впровадження роздільного збирання твердих побутових відходів та їх вторинного використання (передача ресурсоцінних компонентів (скла, поліетилену, паперу тощо) на переробку);

- передбачення видатків в місцевих бюджетах на виконання робіт з рекультивації земель під існуючими сміттєзвалищами, проектування та будівництва полігонів твердих побутових відходів.

Проблему надмірного накопичення побутових відходів в області може вирішити лише будівництво сміттєпереробних заводів. Спорудження таких підприємств за кластерним принципом передбачено проєктом регіонального плану управління відходами у Тернопільській області до 2030 року.

Упродовж 2023 року Тернопільською обласною військовою адміністрацією було організовано та проведено ряд робочих зустрічей з представниками органів місцевого самоврядування стосовно налагодження інфраструктури управління відходами, під час яких напрацьовано алгоритм дій для вирішення наступних проблемних питань:

- вибір земельних ділянок, які б відповідали вимогам чинного законодавства для спорудження регіональних полігонів побутових відходів в межах кластерів, визначених проєктом Регіонального плану;
- визначення морфологічного складу відходів, що утворюються у територіальних громадах області;
- визначення логістичних маршрутів перевезення та здійснення операцій з оброблення твердих побутових відходів з урахуванням найбільш оптимального та економічно виправданого варіанту на умовах міжмуніципального співробітництва.

З метою впровадження в області заходів відновлювальної енергетики та створення потужностей з анаеробного розкладання відходів рослинного і тваринного походження, сільськогосподарським підприємством ТОВ „Захід Агроенергоінвест” (м. Бучач) у с. Соколів Тернопільського району побудовано біогазову установку на відходах птахівництва і сільськогосподарських рослин потужністю 2,4 МВт. Біокомплекс утилізує відходи: курячий послід – 40%, рослинні відходи – 60%.

Фермерським господарством „Масарівські липки” (м. Копичинці, Чортківський район) завершено монтаж біогазової установки на відходах тваринництва і сільськогосподарських рослин проєктною потужністю 1 МВт. Установку планується ввести в експлуатацію у 2024 році.

ТОВ „Гадз-Агро” ведеться будівництво заводу з переробки гною на етанол та виробництва електроенергії потужністю 25 МВт.

На території області запроваджено виробництво біогумусу з різних видів органічних добрив та препаратів для органічного виробництва „Біопрогрес”, „Біопрогрес деструктор” та „Біопрогрес інокулянт”.

Щорічне виробництво органічних добрив на базі переробки органічних відходів в господарствах області становить:

- ТОВ „Агро-Млин” – 4000 тонн біогумусу;
- ТОВ „Агропродсервіс Інвест” – 2000 тонн біогумусу;
- ФОП Гуйван М.Д. – 150 тонн препарату „Біопрогрес” (витяжка біогумусу).

Науковцями Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка сконструйовано і впроваджено у виробництво котли-утилізатори для отримання теплової енергії з відходів рослинного походження, а у Західноукраїнському національному університеті розроблена та успішно реалізовується Програма зменшення використання паперу та пластику,

продовжуються роботи з виготовлення та встановлення контейнерів для збору металевих відходів, дерева та пластику.

З метою впровадження роздільного збирання твердих побутових відходів у населених пунктах області постійно проводиться роз'яснювальна робота серед населення, заходи для підвищення обізнаності дітей у сфері управління відходами включено у навчальні програми шкільних та дошкільних навчальних закладів.

9. ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА

9.1 Екологічна безпека як складова національної безпеки

Екологічна безпека як складова національної безпеки є станом навколишнього природного середовища, за якого відбувається реалізація охорони життєво необхідних інтересів як людей, так і держави загалом, від загроз реального чи потенційного характеру, що виникають в результаті антропогенного або природного впливу на довкілля. У свою чергу причинами негативного впливу на стан екологічної безпеки можна визначити наступні:

1) загрози глобального характеру, наприклад, забруднення навколишнього середовища, кислотні дощі, посухи, виснаження природних ресурсів тощо;

2) наслідки надзвичайних ситуацій на спеціальних об'єктах, зокрема атомних електростанціях, найбільша з яких – аварія на Чорнобильській АЕС;

3) агресивні воєнні дії, зокрема під час яких було пошкоджено та зруйновано велику кількість екологічно небезпечних підприємств, що призвело до аварійних викидів і скидів шкідливих речовин;

4) низький рівень застосування інноваційних, ресурсозберігаючих та природоохоронних технологій;

5) наявність великої кількості потенційно небезпечних підприємств та інших об'єктів, які можуть призвести до екологічної катастрофи.

9.2 Об'єкти підвищеної небезпеки

З жовтня 2023 року відповідно до ПКМУ від 7 липня 2023 р. № 690 „Деякі питання забезпечення функціонування та ведення Державного електронного реєстру об'єктів підвищеної небезпеки” запроваджено Державний електронний реєстр об'єктів підвищеної небезпеки, який ведеться з метою автоматизації, організації управлінських процесів з обробки реєстрової інформації та реєстрових даних про об'єкти підвищеної небезпеки. До Реєстру вносяться реєстрова інформація та реєстрові дані про об'єкти підвищеної небезпеки в обсязі, визначеному Законом України „Про об'єкти підвищеної небезпеки” та Порядком ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки та ведення їх обліку, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2022 р. № 1030.

На засіданні регіональної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій при Тернопільській облдержадміністрації затверджено перелік хімічно-небезпечних об'єктів в кількості 8 об'єктів.

З метою своєчасного виявлення та оцінки радіаційної та хімічної обстановки в області створено мережу спостережень та лабораторного контролю, яка затверджена розпорядженням голови Тернопільської обласної державної адміністрації від 24.12.2021 №1040/01-02/01 „Про організацію спостережень щодо оцінки радіаційної та хімічної обстановки в області”.

На території Тернопільської області знаходяться наступні екологічно небезпечні об’єкти:

1. КП „Добробут” БМКП (м. Бережани) - скидання неочищених зворотних вод – 163 тис. м³;
2. КП „Комунальник” (м. Борщів) - скидання неочищених зворотних вод – 119 тис. м³;
3. КП „Зборівський водоканал” (м. Зборів) - скидання неочищених зворотних вод – 87 тис. м³;
4. КП Кременецької міської ради „Міськводгосп” (м. Кременець) - скидання недостатньо очищених зворотних вод – 278 тис. м³;
5. КП Тербовлянської міської ради „Тербовля” (м. Тербовля) - скидання недостатньо очищених зворотних вод – 36 тис. м³;
6. КП „Бучацький комбінат комунальних підприємств” - скидання недостатньо очищених зворотних вод – 107 тис. м³;
7. Сміттєзвалище м. Тернополя (с. Малашівці), розташоване в третій зоні санітарної охорони водозабору „В. Івачівський” м. Тернополя - обсяг захоронення відходів всього – 17825,251 тис. м³;
8. ТОВ „Оператор газотранспортної системи України” Бердичівське ЛВУМГ КС Тернопіль - викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря – 0,366 тис. тонн;
9. ТОВ „Оператор газотранспортної системи України” Золотоніське ЛВУМГ Гусятинський ПМ - викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря – 0,248 тис. тонн.

9.3 Радіаційна безпека

9.3.1 Стан радіактивного забруднення території Тернопільської області

Радіаційна небезпека відповідно до Паспорту ризику виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру в області відсутня, об’єктів ядерно-паливного циклу на території області немає.

У 2023 році контроль за радіаційним забрудненням атмосферного повітря на території області здійснювався на пунктах мережі спостереження і лабораторного контролю, а саме: на метеостанціях Кременець та Бережани, гідрометеорологічній станції Чортків та авіаметеорологічній станції Тернопіль.

Аналіз щоденних потужностей експозиційних доз (ПЕД) гамма-випромінювань свідчить про те, що на всіх пунктах мережі спостереження і лабораторного контролю рівні гамма-фону не перевищували природного. Радіаційна ситуація на території області піддавалась природним змінам звичайного річного циклу гамма-фону з незначним підвищенням у літній період.

Потужність експозиційних доз (ПЕД) гамма-випромінювання у 2023 році не перевищувала допустимого рівня гамма-фону і в середньому залишалась на рівні 11,41мкР/год. Державною установою „Тернопільський обласний центр контролю та профілактики хвороб Міністерства охорони здоров'я України” проведено 10024 моніторингових дозиметричних замірів потужністю дози гамма-випромінювання (радіаційний фон повітря) території області. За проведеними замірами показники природного радіаційного фону на вказаних територіях знаходяться в межах величини природних фонових значень, які характерні для даних територій і не перевищують багаторічних показників природного радіаційного фону. За результатами моніторингу інформація щодо показника природного радіаційного фону щоденно висвітлюється на сайті ДУ „Тернопільський ОЦКПХ МОЗ”, на сторінці Фейсбук, направляється в адресу Тернопільської обласної військової адміністрації та тричі на день подається в Центр громадського здоров'я МОЗ України.

За інформацією Тернопільської філії державної установи „Інститут охорони ґрунтів України” для щорічного систематичного спостереження за динамікою накопичення радіонуклідів та забезпеченню радіоекологічного моніторингу в області закладено 35 контрольних ділянок. Контрольними ділянками охоплено всі ґрунтово - кліматичні зони області. 33 контрольні ділянки закладені на сільськогосподарських угіддях господарств, які знаходяться в обробітку. Дві контрольні ділянки закладені в дендропарках; в селі Гермаківка та місті Хоросткові. Більша частина їх, а саме 20 контрольних ділянок закладено в південних районах, які піддалися частковому радіоактивному забрудненню. Щорічно на цих ділянках проводиться відбір зразків ґрунту та рослин та визначається потужність експозиційної дози за допомогою приладу СРП-68-01. У 2023 році згідно плану було обстежено 16 контрольних ділянок, відібрано 16 ґрунтових проб та 25 зразків рослинної продукції.

Моніторинг ґрунтів і рослин у мережі спостережень на моніторингових ділянках включає відбір ґрунтових та рослинних зразків з метою визначення якісних показників ґрунтів та рослин, забруднення їх радіонуклідами, токсичними елементами. На основі одержаної інформації про зміни показників якісного стану ґрунтів та рослин розробляються науково обґрунтовані рекомендації щодо прийняття рішень по відверненню та ліквідації наслідків негативних процесів.

За результатами досліджень спостерігається тенденція щодо зниження щільності забруднення ґрунтів радіонуклідами цезію-137 і стронцію-90 на всіх ділянках.

В умовах області практично можна вирощувати всі районовані культури та їх сорти із застосуванням загальноприйнятих технологій. Всі види робіт в землеробстві можна проводити без обмежень згідно прийнятих технологій для ґрунтово-кліматичної зони області.

9.3.2 Поводження з радіоактивними відходами

Державна установа „Тернопільський обласний центр контролю та профілактики МОЗ України”, затвердженого наказом МОЗ України від 07.06.2021 № 1123, центр контролю та профілактики хвороб створений з метою забезпечення реалізації державної політики у сфері епідеміологічного нагляду (спостереження), що передбачає проведення лабораторних та інструментальних досліджень (випробувань) у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення і не передбачає участь спеціалістів лабораторії електромагнітних полів та інших фізичних факторів ОЦКПХ у здійсненні контролю за поведінням з радіоактивними відходами області.

9.4 Екологічна безпека на територіях, які зазнали впливу внаслідок збройної агресії проти України

9.4.1 Шкода, завдана земельним ресурсам

В області організовано збір даних про факти настання надзвичайних ситуацій воєнного характеру і загроз воєнних дій для життя та здоров'я громадян України і природних комплексів.

За фактом засмічення земель будівельними відходами та уламками бойових частин ракет, внаслідок пошкодження ракетним ударом обслуговуючого кооперативу „Садівницьке товариство „Пролісок-1” у с. Прошова Тернопільського району у травні 2023 року, працівниками Державної екологічної інспекції в області проведено обстеження території та, згідно методики визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, затвердженої наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів від 04.04.2022 № 167, зареєстрованою в Мін'юсті 11.04.2022 за № 406/37742, розраховано розмір шкоди, який становить 30033,037 тис. гривень.

Матеріали надіслано до СВ ВП № 1 (м. Тернопіль) Тернопільського РУП ГУНП в Тернопільській області листом від 09.08.2023 №1/2-2-05-2007.

Відповідно до методики визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженої наказом Мінагрополітики від 18.05.2022 № 295 та порядку визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19.04.1993 № 284, розмір збитків визначається комісіями, створеними районними військовими адміністраціями, виконавчими органами міських, селищних, сільських рад.

Інформації від органів, які створили ці комісії, про завдану шкоду власникам (землекористувачам) земельних ділянок сільськогосподарського призначення внаслідок ракетних обстрілів до обласної військової адміністрації не надходили, відповідно збитки не нараховувались.

9.4.2 Втрати надр

У 2023 році у наслідок збройної агресії Російської федерації проти України збитки від самовільного, зокрема незаконного, користування надрами на території області не були завдані.

9.4.3 Збитки, завдані водним ресурсам

У 2023 році у наслідок збройної агресії Російської федерації проти України збитки водним ресурсам на території області не були завдані.

9.4.4 Шкода, завдана атмосферному повітрю

Шкода, завдана атмосферному повітрю, - напрям, що включає шкоду, завдану викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Основним показником, який оцінюється, є обсяг неорганізованих викидів. За інформацією Державної екологічної інспекції у Тернопільській області в 2023 році внаслідок збройної агресії російської федерації проти України шкода, завдана атмосферному повітрю у межах території області склала 11927,731 тис. гривень. Це збитки, що виникли внаслідок влучання ворожої ракети та горіння складських приміщень з побутовою та іншою технікою, полімерними матеріалами.

9.4.5 Втрати лісового фонду

Втрати лісового фонду - напрям, що включає втрати і пошкодження лісів і лісових ділянок, та пов'язані із ними витрати.

Основні показники, які оцінюються:

- втрати лісогосподарського виробництва, спричинені обмеженням прав землекористувачів;

- втрати лісокористувачів, заподіяні тимчасовим зайняттям земельних ділянок, встановленням обмежень щодо їх використання та неодержанням доходів у зв'язку з тимчасовим невикористанням земельних ділянок.

У 2023 році у наслідок збройної агресії Російської федерації проти України втрати лісовому фонду на території області не були завдані

9.4.6 Збитки завданні природно-заповідному фонду

У 2023 році у наслідок збройної агресії Російської федерації проти України збитки та шкода територіям та об'єктам природно-заповідного фонду завдані на території області не були.

9.5 Регіональна політика та заходи з забезпечення екологічної безпеки

Основними напрямками державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, передбачається, що вона досягається завдяки пріоритетним заходам охорони довкілля. Це передусім:

- гарантування екологічної безпеки ядерних об'єктів і радіаційного захисту населення та довкілля, зведення до мінімуму шкідливого впливу наслідків аварії на Чорнобильській АЕС;
- поліпшення екологічного стану басейнів рік України та якості питної води;
- будівництво нових та реконструкція діючих потужностей комунальних очисних каналізаційних споруд;
- запобігання забрудненню Чорного та Азовського морів і поліпшення їх екологічного стану;
- формування збалансованої системи природокористування та адекватна структурна перебудова виробничого потенціалу економіки, екологізація технологій у промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві, на транспорті;
- збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, заповідна справа;
- ліквідація наслідків, завданих навколишньому природному середовищу, внаслідок збройної агресії з боку російської федерації.

Для забезпечення мінімально можливих випадків загрози екологічній безпеці від небезпечної діяльності законодавство передбачає низку запобіжних заходів. Зокрема, це визначення процедури прийняття та узгодження рішень, в тому числі оцінка впливу на довкілля в Україні, стратегічна екологічна оцінка, проведення державної та громадської експертизи, обов'язкове ліцензування, подання декларації безпеки об'єкта підвищеної небезпеки, страхування ризиків та відповідальності, сертифікація 168 тощо. Отже, екологічна безпека як фактичний стан довкілля є сукупністю певних його властивостей та створюваних діяльністю людини умов, за яких з урахуванням економічних, соціальних чинників і науково обґрунтованих допустимих навантажень на об'єкти біосфери утримуються на мінімально можливому рівні ризику антропогенного впливу на довкілля та забезпечується збереження життєдіяльності людей.

На виконання завдань Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року, заходів Національного плану управління відходами до 2030 року, та на виконання розпорядження голови облдержадміністрації від 28.02.2019 № 103-од „Про реалізацію на території області Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року” видано доручення голови облдержадміністрації від 31.03.2021 № 28/01.02-03 „Про реалізацію на території області Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року”, яким виконавчі комітети органів місцевого самоврядування спільно з районними державними адміністраціями протягом 2021-2022 років зобов'язано організувати розроблення проектів рекультивації земельних ділянок, зайнятих стихійними сміттєзвалищами, виконання передбачених ними робіт, а також зменшення

чисельності сміттєзвалищ, які використовуються для потреб територіальних громад, шляхом впровадження технологій переробки побутових відходів, а також оформлення на них правовстановлюючих документів.

Розпорядженням голови облдержадміністрації від 15.04.2021 № 273/01.02-01 „Про організацію виконання в області Указу Президента України від 23 березня 2021 року № 111/2021” виконавчим комітетам міських, селищних, сільських рад рекомендовано забезпечити ліквідацію неоформлених належним чином сміттєзвалищ і рекультивацію зайнятих ними земельних ділянок.

Обласною військовою адміністрацією листом від 01.08.2022 №03-5846/15 зобов'язано сільські, селищні, міські ради визначити земельні ділянки, які підлягають рекультивації та у межах яких в подальшому будуть розміщуватися полігони твердих побутових відходів.

10. ПРОМИСЛОВІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

10.1 Структура та обсяги промислового виробництва

На даний час важко оцінити динаміку виробництва та реалізації промислової продукції у Тернопільській області у 2023 році у порівнянні із попереднім роком, оскільки за інформацією Головного управління статистики у Тернопільській області, дані відсутні, так як відповідно до Закону України „Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни” статистична та фінансова звітність може подаватися респондентами до органів державної статистики протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану або стану війни за весь період неподання звітності.

Обсяг реалізованої промислової продукції
за основними видами діяльності в 2023 році*

Таблиця 10.1.1

	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) без ПДВ та акцизу	
	тис. грн	у % до всієї реалізованої продукції
Промисловість	39348949,7	100,0
Добувна та переробна промисловість	33532375,1	85,2
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	846638,7	2,2
Переробна промисловість	32685736,4	83,0
з неї		
виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	17636315,3	44,8
текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	432470,8	1,1
виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	1113662,9	2,8
виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	**	**
виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	793464,7	2,0

виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	**	**
пластмасових виробів, іншої неметалевої продукції	4259328,1	10,8
металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	2361634,0	6,0
машинобудування	5091699,2	12,9
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	5271588,7	13,4
Водопостачання, каналізації, поводження з відходами	544985,9	1,4

*за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

**за даними Головного управління статистики у Тернопільській області дані не оприлюднюються з метою виконання вимог Закону України „Про офіційну статистику щодо забезпечення гарантій органів державної статистики щодо статистичної конфіденційності”

Протягом 2023 року підприємствами області реалізовано промислової продукції (товарів, послуг) на суму 39348949,7 тис. грн.

У загальному обсязі реалізації найбільша питома вага припадала на підприємства добувної та переробної промисловості – 85,2 % (у т.ч. виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 44,8 %, гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції – 10,8 %, машинобудування – 12,9 %) та постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 13,4 %.

За інформацією департаменту економічного розвитку і торгівлі Тернопільської обласної державної адміністрації зростання реалізації продукції у 2023 році спостерігається у добувній промисловості і розробленні кар’єрів на 56,9%; у виробництві гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції на 43,9%; у виготовленні виробів з деревини, виробництві паперу та поліграфічної діяльності на 39,1%; у виробництві харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів на 35,9%; машинобудуванні на 23,9%; у металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім машин устаткування на 14,7% виробництві хімічних речовин і хімічної продукції на 0,1%.

Одночасно, підприємствами області протягом 2023 року забезпечено збільшення виробництва продукції на 7%, зокрема ріст обсягу виробництва відбувся у: добувній промисловості і розробленні кар’єрів на 38,3%, виробництві гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції на 30,3%, машинобудуванні на 29,2%, металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім машин і устаткування на 19,7%, виробництві харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів на 17,9%.

10.2 Вплив на навколишнє середовище

10.2.1 Гірничодобувна промисловість

Основа мінеральних ресурсів області становлять нерудні корисні копалини, зокрема, природні будівельні матеріали, яких розвідано близько 300 родовищ.

У західній частині області розвідані потужні запаси мергелю (товщина пластів 18 – 30 м, глибина залягання – 15-20 м), який вважається високоякісною

сировиною для виробництва цементу. Промислове використання мергелю в області незначне.

Практично в усіх частинах області знаходяться родовища вапняків (відомо близько 100 їх родовищ), а так звані рифові вапняки, поклади яких поширені в районах Товтрової гряди, через високий вміст кальцію є унікальними в світі.

Значні поклади глини і суглинків (понад 100 родовищ, глибина залягання шарів не перевищує 7 м) є доброю сировинною базою для цегельного виробництва.

В області наявні великі запаси будівельного каменю, доломітів і пісковиків. Останні мають плитчасту будову і широко використовуються для виготовлення якісної бруківки і як облицювальний матеріал.

У західній, північній та центральній частинах області є значні поклади будівельного піску.

Поклади крейди, які є на Тернопільщині, вважаються досить рідкісними (в Україні — 3 родовища). Вони залягають близько до поверхні (до 10 м) і мають значну товщину, що дозволяє вести видобуток відкритим способом.

Потенційні запаси гіпсу на території області оцінюються десятками мільйонів тонн. Загалом відомо понад 20 родовищ, товщина пластів досягає 20 – 25 м.

З відходів видобування корисних копалин та їх оброблення формуються нові пухкі відклади, складені з роздрібнених уламків пустої породи які тимчасово складаються у відвали навколо кар'єрних виїмок та у подальшому використовуються для рекультивації відпрацьованих площ кар'єрів.

Можливими негативними наслідками від господарської діяльності по видобуванню корисних копалин є порушення геологічної будови в межах гірничого відводу та утворення кар'єрної виїмки, просідання земної поверхні, забруднення повітря, ґрунтів, поверхневих і підземних вод, зсувні процеси, а також зникнення родючого шару, зміна рельєфу, ландшафтні порушення. Це викликає, в свою чергу, загибель або деградацію рослинного та тваринного світів.

Вилучені в інших землекористувачів і порушені землі стають малопридатними для продуктивного використання в сільському і лісовому господарствах. Процеси природного відновлення рослинних покривів, ґрунтів і рельєфів порушених земель протікають повільно або взагалі не відбуваються. Самі ж порушення земної поверхні, як правило, не зникають і стають сталими техногенними формуваннями, тому такі землі підлягають штучному відновленню.

Відповідно до інформації Головного управління статистики у Тернопільській області протягом 2023 року підприємства гірничодобувної промисловості області викинули 555,2 тонн забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, що є 108,5 % до 2022 року. Крім цього, кількість викидів діоксиду вуглецю у 2023 році при експлуатації цих підприємств складає 1972,6 тонн, що є 155,2 % до обсягів 2022 року.

10.2.2 Металургійна промисловість

Протягом 2020 року в області обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення на підприємствах металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів склали 26,7 т, що на 12,7 % менше ніж у попередньому році.

У зведеної інформації Головного управління статистики у Тернопільській області обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від металургійної промисловості області у 2023 році – відсутні. Тому здійснити аналіз щодо збільшення або зменшення впливу викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря підприємствами металургійної галузі області, у порівнянні з попереднім роком, неможливо.

Департаментом економічного розвитку і торгівлі Тернопільської обласної військової адміністрації зазначається, що підприємствами хімічної галузі промисловості та металургійного виробництва допущено спад виробництва: спирту етилового неденатурованого на 9,4% до 725 тис. л; розчинників та розріджувачів складних органічних на 23,5%% до 15863,9 тонн; виробів столових, кухонних чи побутових на 83,4% до 2,2 тонн; конструкцій, виготовлених виключно або переважно з листового матеріалу, з металів чорних на 64,1% до 1464,8 тонн; пружин спіральних з металів чорних в 5 разів до 35,7 тонн; виробів виливаних з металів чорних на 84% до 295,6 тонн.

10.2.3 Хімічна та нафтохімічна промисловість

У 2020 році на території області здійснювали діяльність у сфері виробництва хімічних речовин та хімічної продукції 7 підприємств, при цьому обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення склали 56,3 тонн, що є 95,4 % до 2019 року.

У зведеної інформації Головного управління статистики у Тернопільській області дані щодо обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від хімічної та нафтохімічної промисловості області у 2023 році – відсутні. Тому здійснити аналіз щодо збільшення або зменшення впливу викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря підприємствами хімічної та нафтохімічної галузі області, у порівнянні з попереднім роком, неможливо.

10.2.4 Харчова промисловість

На підприємствах з виробництва харчових продуктів у 2020 році обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел склали 1299,3 тонн, що становить 87,1 % до 2019 року.

У зведеної інформації Головного управління статистики у Тернопільській області дані щодо обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від харчової промисловості області у 2023 році – відсутні. Тому здійснити аналіз щодо збільшення або зменшення впливу викидів забруднюючих речовин в

атмосферне повітря підприємствами харчової галузі області, у порівнянні з попереднім роком, неможливо.

Департаментом економічного розвитку і торгівлі Тернопільської обласної військової адміністрації зазначається, що підприємствами харчової галузі збільшено виробництво товарів, порівняно з відповідним періодом минулого року, зокрема, яловичини і телятини свіжої чи охолодженої в 2,3 рази до 792,5 тонн; м'ясо солоне на 80,9% до 65,5 тонн; олії соєвій та її фракції на 24,2% до 3142,7 тонн; сиру свіжого неферментованого на 41,1% до 3134,2 тонн; цукерок шоколадних на 42,1% до 1814,9 тонн; сухарів, сушок, грінків на 54,8% до 3604,2 тонн.

10.3 Регіональна політика та заходи з екологізації промислового виробництва

Екологізація виробництва – це процес цілеспрямованого впровадження систем технологічних, управлінських, юридичних та інших рішень, які дозволяють підвищувати ефективність використання природних ресурсів з одночасним покращенням (збереженням) якості довкілля.

Застарілі технології, зношене устаткування, низький рівень використання ресурсозберігаючих і природоохоронних технологій сприяє постійному збільшенню екологічного навантаження на навколишнє середовище. Вирішенням даної проблеми є розробка та впровадження ефективних заходів з екологізації промислового виробництва.

Основними цілями екологізації промислового виробництва є зменшення впливу наявних джерел забруднення на довкілля, покращення еколого-економічних показників підприємств, модернізація системи екологічного управління, забезпечення випуску екологобезпечної продукції.

Основні принципи забезпечення покращання результатів в сфері охорони навколишнього природного середовища від виробничо-господарської діяльності це:

- невиснажливе використання природних ресурсів;
- впровадження нових технологій, які забезпечують значну економію енергетичних і матеріальних ресурсів, утилізація і повторне використання відходів; виробництво екологічно чистої продукції, яке характеризується незначним (екологічно безпечним) впливом на навколишнє природне середовище і людину;
- екологічний аудит території і підприємств та моніторингу за станом природних ресурсів і якістю компонентів навколишнього середовища.
- врахування екологічних вимог і обмежень при прийнятті управлінських рішень щодо розвитку територій і видів виробничо-господарської діяльності;
- зниження рівнів забруднення атмосферного повітря, поверхневих вод, ґрунтів; безпечного для людей і навколишнього середовища поводження з промисловими відходами.

Протягом останніх років на території області збільшилася частка підприємств, на яких впроваджені сучасні системи екологічного управління та забезпечено випуск екологічно безпечної продукції.

В області проводилась робота щодо підвищення ефективності функціонування промислового комплексу регіону шляхом введення в дію на окремих підприємствах нових виробничих потужностей, реалізації заходів щодо стимулювання збуту продукції, що виробляють підприємства Тернопільщини.

В останні роки 29 промисловими підприємствами області проводилась робота з модернізації виробничих потужностей та розширення асортименту продукції.

Зокрема, було встановлено технологічну лінію на ТДВ „Шустов спирт”; відкрито адміністративно-побутовий корпус для пошиття одягу на ТОВ „Сегеш-Україна”; встановлено обладнання для виробництва металевих конструкцій на ТОВ „ТЛТ-К”; здійснюється встановлення виробничих ліній з віджиму олії на ПП „Захід-Агроінвест”; здійснюється запуск нової лінії з виробництва цукерок на ТОВ „Гольські світ компанії”; розроблено та освоєно нові види продукції на ТОВ „Галичина Ласунка”, ПАТ „ТерА”, ТМ „Молокія”, ТОВ „Тернофарм”.

Інформація щодо проведення робіт по модернізації виробництва, розширення асортименту продукції на підприємствах області протягом 2023 року – відсутня.

З метою зростання конкурентоздатності продукції 71 підприємством області було впроваджено (сертифіковано) систему управління якістю згідно з вимогами міжнародного (національного) стандарту ДСТУ ISO 9000, у тому числі на 22 підприємствах впроваджені системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР) та на 3 підприємствах впроваджено систему екологічного керування.

На підприємствах ПАТ „Укртрансгаз” в області, які є найбільшими забруднювачами атмосферного повітря, а саме Тернопільському лінійному виробничому управлінні магістральних газопроводів, Барському лінійному виробничому управлінні магістральних газопроводів „Черкаситрансгаз”, Кременецькому відділенні з постачання та реалізації газу філії управління магістральних газопроводів „Львівтрансгаз” впроваджена та функціонує інтегрована система екологічного управління відповідно до вимог міжнародних стандартів ISO 14001:2004. Впровадження цієї системи екологічного менеджменту (EMS) дозволяє розробити і впровадити заходи щодо запобігання забруднення довкілля та забезпечити діяльність підприємств відповідно до екологічних, трудових та інших вимог України.

Протягом останніх років на Тернопільщині активно розвивається впровадження відновлювальних джерел енергії.

Впровадження відновлювальних джерел енергії – це крок, зроблений на перспективу. Адже вплив процесу виробництва електроенергії на навколишнє середовище колосальний.

Тернопільщина посідає друге місце в Україні за показником впровадження відновлювальних джерел енергії. Як альтернативу, в області використовують енергію сонця, вітру та води.

Збільшення обсягу відновлювальних джерел енергії та скорочення викидів CO₂ залишається стратегічним напрямком роботи. Це один з шляхів, як захистити наше довкілля та зміцнити нашу енергетичну безпеку.

11. СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ЙОГО ВПЛИВ НА НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

11.1 Тенденції розвитку сільського господарства

За інформацією департаменту агропромислового розвитку Тернопільської обласної військової адміністрації аграрний сектор області у 2023 році забезпечив виробництво валової продукції сільського господарства на суму 52577,5 млн грн., що становить 108,6 % до показника відповідного періоду 2022 року, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах – 37183,4 млн гривень, господарствах населення – 15394,1 млн гривень і відповідно становить 111,9 і 101,6 відсотки до показника попереднього року.

Обсяг виробництва валової продукції сільського господарства по всіх категоріях у розрахунку на одну особу населення склав 51160,3 гривень, що становить 108,5% до показника 2022 року.

Виробництво зернових та зернобобових культур разом із кукурудзою у вазі після доробки становить 2855,7 тис. тонн, що на 213,1 тис. тонн, або на 8% більше, ніж фактично зібрано у 2022 році, середня урожайність - 68,7 центнера з кожного гектара, що на 9,0 ц/га більше минулорічного показника.

Цукрових буряків накопано 1248,8 тис. тонн (+44,8 тис. тонн), або 103,7% до відповідного періоду 2022 року, при урожайності 554,0 ц/га, що на 42,0 ц/га менше минулорічного показника.

Сої зібрано 308,2 тис. тонн (+46,8 тис. тонн), або 117,9% до відповідного періоду 2022 року, урожайність – 30,1 ц/га, що на 2,6 ц/га більше минулорічного показника.

Соняшнику вироблено 347,9 тис. тонн зерна, що на 12,6 тис тонн більше 2022року році або 103,7%. Середня урожайність – 34,7 ц/га, що на 2,7 ц/га більше минулорічного показника.

Картоплі всіма категоріями господарств накопано 971,0 тис. тонн, що на 6,5 тис. тонн, більше, ніж у 2022 році або 100,7%, урожайність – 178,0 ц/га (+0,7 ц/га).

У 2023 році на території області зібрано всього овочів 304,8 тис. тонн, що на 23,3 тис. тонн більше ніж у 2022 році, або 108,2% , урожайність – 243,9 ц/га (+1,1 ц/га), з них овочів закритого ґрунту – 34,6 тис. тонн.

Валовий збір плодоягідної продукції в області становить 101,7 тис.тонн, що на 0,2 тис.тонн більше (100,1% до 2021 р), урожайність складає 170,0 ц/га (+4,7 ц/га).

За даними Головного управління статистики у Тернопільській області, індекс сільськогосподарської продукції у 2023 році порівняно з 2022 роком становив 108,6 %, у т.ч. в підприємствах – 111,9 %, у господарствах населення – 101,6 %.

Посівні площі основних сільськогосподарських культур у всіх категоріях господарств*

Таблиця 11.1.1
(тис.га)

Роки	Уся посівна площа	У тому числі					
		зернові культури	цукрові буряки (фабричні)	ріпак	соняшник	картопля	овочі відкритого ґрунту (без насінників)
2021	840,7	481,1	16,67	68,7	83,0	54,3	10,4
2022	851,8	442,5	20,2	77,1	104,8	54,4	11,6
2023	849,9	416,6	22,5	94,6	100,2	54,6	11,9

* за даними Головного управління статистики в Тернопільській області

Індекси продукції сільського господарства за категоріями господарств*

Таблиця 11.1.2
(у % до попереднього року)

Роки	Усі категорії господарств			У тому числі					
				сільськогосподарські підприємства			господарства населення		
	валова про-дукція	з неї		валова про-дукція	з неї		валова про-дукція	з неї	
		рослин-ництва	тварин-ництва		рослин-ництва	тварин-ництва		рослин-ництва	тварин-ництва
2021	112,7	114,6	105,0	117,7	117,7	117,9	103,0	106,2	97,2
2022	95,3	93,7	102,9	93,6	92,2	104,3	99,3	98,1	101,9
2023	108,6	109,7	104,0	111,9	112,4	107,5	101,6	101,7	101,5

* за даними Головного управління статистики в Тернопільській області

Виробництво основних сільськогосподарських культур у всіх категоріях господарств *

Таблиця 11.1.3
(тис.т)

	2021	2022	2023
Культури зернові та зернобобові	3303,7	2642,6	2855,6
Буряк цукровий фабричний	894,2	1204,0	1248,8
Ріпак і кольза	277,7	305,2	362,3
Соняшник	261,9	335,3	347,8
Соя	255,5	261,4	308,2
Картопля	1045,1	964,5	971,0
Культури овочеві – всього	270,4	281,4	305,0
Культури плодові та ягідні	101,6	101,3	107,7

* за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Урожайність сільськогосподарських культур в усіх категоріях господарств*

Таблиця 11.1.4
(ц з 1 га зібраної площі)

	2021	2022	2023
Зернові культури та зернобобові	67,8	59,7	68,7
Цукрові буряки (фабричні)	535	595,7	554,2
Ріпак і кольза	33,4	39,6	38,4
Соняшник	38,2	32,0	34,7
Соя	30,5	27,5	30,1

Картопля	192	177,3	178,0
Культури овочеві	243	242,9	243,8
Культури плодові та ягідні	165,3	169,3	190,3

*за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

11.2 Вплив на навколишнє середовище

11.2.1 Внесення мінеральних і органічних добрив на оброблювані землі та під багаторічні насадження

На відтворення родючості і підвищення продуктивності ґрунтів в значній мірі впливають мінеральні добрива. За багатьма науковими і виробничими даними їх вклад у приріст урожайності досягає 30 - 50%. На сучасному етапі розвитку рослинництва при недостатній кількості органічних добрив тільки за допомогою мінеральних добрив можна формувати високі врожаї, підвищуючи у ґрунті позитивний баланс поживних речовин.

За інформацією департаменту агропромислового розвитку Тернопільської обласної військової адміністрації під урожай 2023 року внесено 112,7 тис. тонн діючої речовини мінеральних добрив, зокрема: азотних – 76,3 тис. тонн, фосфорних – 18,6 тис. тонн, калійних – 17,8 тис. тонн.

Дози добрив оптимізуються залежно від агрохімічної характеристики ґрунту, визначеної в результаті агрохімічної паспортизації земель і, або, діагностики мінерального живлення рослин.

Одним з найважливіших і наявних у кожному господарстві ресурсів підвищення родючості ґрунтів є органічні добрива, завдяки яким до ґрунту надходить 35-45% елементів живлення. Для забезпечення бездефіцитного балансу гумусу необхідно щорічно вносити по 10-12 т на кожен гектар посівної площі. Під урожай 2023 року сільськогосподарськими підприємствами внесено 399,9 тис. тонн органіки або 1,4 тонни на гектар обробленої площі.

Внесення добрив підприємствами під сільськогосподарські культури*

Таблиця 11.2.1.1

	2021	2022	2023
Мінеральні добрива (у діючої речовині)			
Обсяг добрив унесених під урожай звітного року під посіви сільськогосподарських культур, тис. т	115,4	127,5	100,3
Площа, оброблена добривами, тис га	522,0	538,3	470,3
Частка площі, обробленої добривами, відсотків	96,1	94,3	89,2
Обсяг добрив, унесених під урожай звітного року, у розрахунку на 1 га площі, кг	214	224	190
Органічні добрива			
Обсяг добрив унесених під урожай звітного року під посіви сільськогосподарських культур, тис. т	441,8	714,8	396,2
Площа, оброблена добривами, тис га	28,5	33,7	27,1

Частка площі, обробленої добривами, відсотків	5,2	5,9	5,1
Обсяг добрив, унесених під урожай звітного року, у розрахунку на 1 га площі, кг	813	1258	751

* за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Внесення мінеральних та органічних добрив
під урожай сільськогосподарських культур підприємствами в 2023 році*

Таблиця 11.2.1.2

	Обсяг внесених мінеральних добрив				Частка удобреної площі, %		Обсяг внесених органічних добрив				Частка удобреної площі, %	
	усього		на 1 га посівної площі				усього		на 1 га посівної площі			
	тис.т	у % до 2022	кг	у % до 2022	2023	2022	тис.т	у % до 2022	кг	у % до 2022	2023	2022
Під посіви сільськогосподарських культур – усього:	100,3	78,7	190	84,8	89,2	94,8	396,2	55,4	751	59,7	5,1	5,9
у тому числі під:												
- культури зернові та зернобобові	50,8	78,2	216	92,7	89,6	95,9	194,1	46,1	825	54,5	4,4	6,9
- з них під пшеницю	26,8	84,0	242	105,2	88,2	95,1	110,9	101,5	1003	127,3	3,8	2,3
- кукурудзу на зерно	17,1	67,1	195	77,1	92,0	98,5	75,0	26,3	855	30,3	6,5	10,6
- технічні культури	48,0	79,5	171	78,8	89,3	64,4	167,4	104,4	596	103,0	5,4	4,3
- з них під буряк цукровий	5,1	67,1	254	67,3	95,3	98,6	102,5	94,7	5069	90,0	28,1	14,8
- соняшник	12,1	56,5	131	61,5	92,0	96,1	18,6	81,6	201	88,5	4,6	4,5
- ріпак і кользу	25,3	124,0	294	106,1	93,8	95,2	24,6	195,2	286	167,3	2,7	2,5
- сою	5,4	49,1	69	53,1	79,1	91,2	20,1	119,6	257	129,8	3,7	3,1
- коренеплоди та бульби їстівні з високим вмістом крохмалю та інуліну	0,3	150,0	311	93,7	97,5	99,6	**	**	**	**	**	**

*за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

**дані не оприлюднюються з метою забезпечення вимог Закону України „Про офіційну статистику” щодо забезпечення гарантій органів державної статистики щодо статистичної конфіденційності

11.2.2 Використання пестицидів

Сьогодні землеробство, як ніколи вимагає ювелірної точності у побудові системи захисту і загальної технологічної схеми вирощування сільськогосподарських культур. Нині спеціалісти агрономічної служби повинні не тільки пам'ятати основні принципи та правила захисту рослин, а й добре розуміти систему, з яких вони вийшли та наступний можливий ланцюг їх взаємодії. Доводиться повсякчас коригувати систему захисту кожної культури відповідно до погодних умов і технічних можливостей. Сучасний асортимент засобів захисту рослин швидко реагує на можливості сільськогосподарських виробників і умови сьогодення.

Набирають поширення нові хімічні групи пестицидів. Тому сучасні засоби захисту рослин потребують глибшого розуміння всіх фізіологічних процесів, адже вони спрямовані не лише на шкідливий об'єкт, а і на фізіологію рослини. Тільки за рахунок застосування сучасної технології і надійних заходів, в першу чергу, захисту рослин можна запобігти втратам від шкідливих організмів сільськогосподарських культур.

Сучасні технології, що застосовуються в рентабельних господарствах, передбачають використання дорогої техніки та обладнання високого класу, високоякісного насіння, добрив та засобів захисту рослин. Впровадження сучасних технологій – ключовий фактор зниження витрат виробництва і забезпечення прогнозованого результату.

Вже сьогодні для значної кількості сільськогосподарських підприємств стали врожайність озимої пшениці на рівні 70-80 центнерів з гектара, 100-120 центнерів з гектара кукурудзи, 600-800 центнерів з гектара цукрового буряка. Результат, що досягається свідчить про високий рівень розвитку агрономії, в тому числі збереження урожаю за рахунок раціонального використання засобів захисту рослин.

Господарств з такими показниками в області є безліч, які незважаючи на труднощі, в тому числі і кліматичні, досягають високих показників.

Урожайність сільськогосподарських культур формується під впливом багатьох чинників, і не останнє місце займає підбір засобів захисту рослин.

За даними Департаменту агропромислового розвитку Тернопільської обласної військової адміністрації у 2023 році обсяги виконаних робіт по боротьбі з шкідниками, хворобами та бур'янами в області становлять 2898,4 тис. га, в т.ч.:

- захист від шкідників на посівах сільськогосподарських культур був проведений на площі (включаючи мишоподібні гризуни) – 906,5 тис. га, що на 121,5 тис. га більше ніж у 2022 році;

- проти хвороб – 864,2 тис. га, що на 118,0 тис. га більше ніж у 2023 році;

- проти бур'янів – 945,3 тис. га, що на 131,6 тис. га більше порівняно з 2022 роком;

- проведено десикацію сільськогосподарських культур на площі 84,6 тис. га, що на 1,5 тис. га більше ніж у 2022 році.

Найбільш ефективним заходом для зернових культур проти зовнішньої і внутрішньої насіннєвої інфекції збудників захворювань та проти шкідників є протруєння насіння. Цей профілактичний захід обумовлює істотне зниження пліснявіння насіння, ураженість рослин на ранніх фазах їх розвитку кореневими гнилями, сніговою пліснею, борошнистою росою, септоріозом. Рослини формують добре розвинену кореневу систему, підвищується їх продуктивність.

Протягом звітного року в області протруєно 49,2 тис. тонн насіння та використано 75,7 тонни протруйника.

Обсяги робіт хімічним способом становлять 2898,4 тис.га, що на 384,1 тис.га більше порівняно з 2022 роком. Біологічний метод застосовано на площі 97,8 тис.га, що на 11,5 тис.га більше минулорічних показників.

Господарствами Тернопільської області за 2023 рік використано 2215,7 тонн пестицидів, що на 221,1 тонн більше ніж у 2022 році.

Всі пестициди, які вносили на посіви сільськогосподарських культур в Тернопільській області використовували згідно регламенту застосування та з дотриманням норм витрати препаратів, які забезпечили ефективність та безпеку здоров'я людини та охорону довкілля під час здійснення захисних заходів.

Показник кислотності чи лужності ґрунтів дуже впливає на розвиток коріння та живлення рослин через засвоєння поживних речовин. Реакція ґрунтового середовища, або рН, є ознакою, від якої багато в чому залежить агрохімічні властивості ґрунтів і ріст рослин.

Кислотність ґрунтів підвищується через присутність у ґрунтових сумішах і на колоїдах іонів H^+ . Ґрунти, які значно насичені основами, наприклад чорноземи та сірі ґрунти, мають високу буферність проти закислення. Підвищити буферність ґрунтів проти закислення також можна внесенням великих доз органічних добрив і вапна.

Лужна реакція ґрунту несприятлива для вирощування більшості сільськогосподарських культур та знижує доступність для рослин фосфору, заліза, марганцю і бору.

Вапнування і гіпсування ґрунту в поєднанні із внесенням органічних добрив дає змогу оптимізувати реакцію ґрунтового розчину, наблизити її до нейтральної, що сприяє підвищенню ефективності добрив і агротехнічних прийомів вирощування.

Під впливом мінеральних добрив, здебільшого хімічно або фізіологічно кислих, різко зростає кислотність ґрунту.

Тому проблема раціонального використання їх значною мірою залежить від регулярного вапнування ґрунту.

Є культури, які добре ростуть і при деякому підкисленні ґрунту (рН 5,8 - 6):

- картопля, льон, горох, жито, овес, ячмінь, бруква і турнепс;
- деякі злакові багаторічні трави – вівсяниця (костриця) лучна, райграс багатокісний і пасовищний, тимофіївка лучна, лядвенець рогатий;

Люцерна, яра тверда пшениця, соняшник, кукурудза, сорго, могар, суданська трава, гарбузи, кавуни, дині, озимий ячмінь та інші культури ростуть на ґрунтах з реакцією ґрунту, близькою до нейтральної (рН 6,4 - 6,7) і нейтральною (рН 7,0). А еспарцет погано росте навіть при незначному підкисленні ґрунту. Для нього потрібні ґрунти з нейтральною і слабколужною (рН 7,2 - 7,4) реакцією.

При вирощуванні польових культур на ґрунтах з кислою реакцією (рН < 6,0) необхідно проводити вапнування ґрунтів.

Основною причиною загибелі рослин на засолених ґрунтах є високий осмотичний тиск ґрунтового розчину, який перевищує тиск їх клітинного соку, внаслідок чого зменшується надходження води в окремі тканини, збільшується транспірація, погіршується асиміляція, дихання та утворення цукрів, що призводить до висихання та загибелі рослин. Для запобігання виникненню цих явищ проводиться гіпсування ґрунтів.

Гіпсування – це внесення гіпсу з метою хімічної меліорації солонцюватих і солончакуватих ґрунтів, які мають велику частку натрію та лужну реакцію, що зумовлює несприятливі фізичні, хімічні, фізико-хімічні та біологічні властивості та низку родючості ґрунтів.

Вапнування, гіпсування ґрунтів та внесення пестицидів на території Тернопільської області*

Таблиця 11.2.2.1

	2021	2022	2023
Проведено вапнування ґрунтів, га	14854	8360	11861
Внесено вапнякового борошна та інших вапнякових матеріалів, т	67599	19168	31172
Проведено гіпсування ґрунтів, га	–	–	–
Внесено гіпсу, фосфогіпсу та інших гіпсовмісних порід, т	–	–	–
Площа, на якій застосовувалися засоби захисту рослин, га	517646	535597	472785
у тому числі пестициди	517646	535597	472785

*за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Найбільш ефективним заходом для зернових культур проти зовнішньої і внутрішньої насіннєвої інфекції збудників захворювань та проти шкідників є протруєння насіння. Цей профілактичний захід обумовлює істотне зниження пліснявіння насіння, ураженість рослин на ранніх фазах їх розвитку кореневими гнилями, сніговою плісню, борошнистою росою, септоріозом.

Рослини формують добре розвинену кореневу систему, підвищується їх продуктивність.

11.2.3 Зрошення та осушення земель

Розвиток ринкового сільськогосподарського виробництва в надмірно зволжених регіонах нерозривно пов'язаний з проведенням осушувальної меліорації.

В системі заходів щодо інтенсифікації сільськогосподарського виробництва в Україні осушення боліт і перезволожених земель займає одне з перших місць. Це, в першу чергу, обумовлено переважанням малоприсаєднаних земель для сільського господарства та наявністю надлишкових трудових ресурсів. Більшість таких земель на протязі вегетаційного періоду знаходиться в перезволоженому стані.

Недостача присаєднаних для сільськогосподарського виробництва земель в значній мірі лімітувала розвиток рослинництва і тваринництва, що вимагало впровадження заходів осушувальної меліорації.

Виходячи із сучасної практики осушення і в залежності від природних умов водного живлення заболочених і перезволожених земель в Україні застосовується два основні способи осушувальних меліорацій:

- осушення відкритими каналами, які відводять надлишок ґрунтових і поверхневих вод;

- осушення горизонтальним закритим дренажем, який спрямований на прискорення відводу із ґрунту надлишків вологи від атмосферних опадів.

Проекти осушення передбачали регулювання водного режиму і, в окремих випадках, дамбування русел рік в границях осушених заплав, перехоплення схилових, делювіальних вод нагірними каналами, прискорення поверхневого стоку, відтоку інфільтраційних вод і пониження рівня ґрунтових вод відкритою мережею каналів і гончарним дренажем. За характером дії на водний режим земель меліоративні системи України, в основному, односторонньої дії. Стік осушувальних систем не зарегульований, а застосування шлюзування обмежено.

Меліоративні заходи значно змінили водний режим заболочених і перезволожених земель, скоротили тривалість весняного і літньо-осіннього паводкового затоплення, понизили глибину залягання ґрунтових вод. Критерієм для визначення розрахункового водного режиму активного шару ґрунтів при проектуванні осушувальних систем слугувала норма осушення, тобто глибина залягання ґрунтових вод у певні періоди.

За інформацією департаменту агропромислового розвитку Тернопільської обласної військової адміністрації загальна площа осушених земель в області складає 165,6 тис. га., з яких 134 тис. га – рілля.

Протяжність внутрішньогосподарських осушуваних каналів на території області – 3244,83 км, кількість гідротехнічних споруд – 2262. Зрошувані землі та внутрішньогосподарські зрошувальні системи в області відсутні. Осушувані землі знаходяться в користування біля 44700 власників і землекористувачів.

Для забезпечення ефективного використання осушених земель власники та землекористувачі повинні здійснювати заходи щодо захисту земель від шкідливої дії вод, вести контроль за якістю ґрунтів та догляд за інженерною інфраструктурою, що забезпечить одержання сталих врожаїв сільськогосподарських культур.

Для підтримання оптимальних рівнів води у вегетаційний період на осушених землях побудовано 4740,9 км відкритих каналів, в тому числі

1496,1 км міжгосподарського значення, 3073 шт гідротехнічних споруд, в тому числі 781 шт. міжгосподарських. Всі міжгосподарські канали, гідротехнічні споруди знаходяться на балансі Регіонального офісу водних ресурсів у Тернопільській області, який їх обслуговує та підтримує в робочому стані. На території Монастирської міської територіальної громади Чортківського району в заплаві р. Дністер знаходиться діюча польдерна насосна станція, яка періодично відкачує надлишкові води з площі 750 га.

Внутрішньогосподарські канали, гідротехнічні споруди і закритий дренаж знаходяться у комунальній власності територіальних громад.

За інформацією департаменту агропромислового розвитку Тернопільської військової адміністрації протягом 2023 року за кошти державного бюджету виконувались ремонтно-доглядові роботи на міжгосподарській меліоративній мережі на площі 165,5 га. Крім цього відремонтовано 110 гідротехнічних споруд на території області. Вартість виконаних робіт склала 5306,83 тис. грн.

Внутрішньогосподарські канали, гідротехнічні споруди і закритий дренаж знаходяться у комунальній власності територіальних громад.

Для реалізації потенціалу плодкових культур одним з основних елементів при створенні сучасних інтенсивних насаджень разом із ущільненими схемами садіння, малооб'ємними кронами, новими високопродуктивними сортами є впровадження системи зрошення. Коштами сільгосптоваровиробників встановлені системи краплинного зрошення для багаторічних плодкових насаджень на площі 910 гектар.

11.2.4 Тенденції в тваринництві

Важливим напрямком розвитку сільського господарства області залишається галузь тваринництва.

За інформацією департаменту агропромислового розвитку Тернопільської обласної державної адміністрації станом на 01 січня 2024 року в усіх категоріях господарств утримується 131,7 тис. голів ВРХ, що більше до відповідного періоду 2023 року на 1,7 тис. голів, або на 1,3%. Чисельність поголів'я корів становить 83,3 тис. голів, що на 0,9 тис голів, або на 1,1% менше відповідного періоду минулого року.

Поголів'я свиней складає 375,8 тис. голів, що більше до відповідного періоду 2023 року на 1,3 тис. голів, або на 0,3%.

В усіх категоріях господарств за рік виробництво м'яса зменшилося на 5,8 тис. тонн (5,6%) і становить 97,5 тис. тонн, молока зменшилось на 9,8 тис. тонн (2,0%) і становить 484,0 тис. тонн, яєць збільшилося на 112,3 млн. штук (23,4%) і становить 591,8 млн. штук.

В сільськогосподарських підприємствах області станом на 1 січня 2024 року утримується 42,9 тис. голів ВРХ, що на 3,5 тис. голів або на 8,9% більше відповідного періоду минулого року. В тій же час поголів'я корів складає 17,0 тис. голів корів, що на 0,6 тис. голів або на 3,7 % більше, ніж у минулому році.

Свиней на території області утримується 240,0 тис. голів, що на 7,9 тис. голів або на 3,4% більше ніж минулого року.

Кількість сільськогосподарських тварин за категоріями господарств*

Таблиця 11.2.4.1
(на кінець року, тис. голів)

	2021	2022	2023
Господарства усіх категорій			
Велика рогата худоба	128,8	129,6	129,7
у тому числі корови	86,1	84,2	80,6
Свині	387,3	374,5	376,9
Вівці та кози	17,1	19,4	18,4
у тому числі вівці	4,6	6,0	5,4
Птиця	5208,3	4871,5	5559,1
Підприємства			
Велика рогата худоба	35,0	39,4	43,0
у тому числі корови	14,0	16,4	17,2
Свині	236,9	232,1	241,1
Вівці та кози	4,0	5,4	4,5
у тому числі вівці	3,0	4,2	3,6
Птиця	2100,9	1726,8	2341,7
Господарства населення			
Велика рогата худоба	93,8	90,2	86,7
у тому числі корови	72,1	67,8	63,4
Свині	150,4	142,4	135,8
Вівці та кози	13,1	14,0	13,9
у тому числі вівці	1,6	1,8	1,8
Птиця	3107,4	3144,7	3217,4

*за даними Головного управління статистики в Тернопільській області

За 2023 рік сільгосппідприємствами вироблено 52,8 тис. тонн м'яса, що менше ніж за 2022 рік на 2,4 тис. тонн або на 4,3%, молока – 165,6 тис. тонн, що більше минулого року на 18,8 тис. тонн або на 12,8 %, яєць – 374,1 млн шт. це на 110,0 млн шт. або на 41,7% більше відповідного періоду минулого року.

Виробництво основних видів продукції тваринництва за категоріями господарств *

Таблиця 11.2.4.2

	2021	2022	2023
Господарства усіх категорій			
М'ясо (в забійній масі), тис.т	68,1	70,9	68,8
у тому числі яловичина та телятина	14,0	14,6	14,3
свинина	40,9	45,6	45,2
м'ясо птиці	12,0	9,6	8,2
Молоко, тис.т	463,0	493,8	505,4
Яйця, млн. шт	533,0	479,5	591,8
Вовна, т	5	6	5
Підприємства			
М'ясо (в забійній масі), тис.т	37,9	39,5	38,9
у тому числі яловичина та телятина	2,9	2,7	3,4
свинина	27,7	31,9	32,0
м'ясо птиці	7,3	4,9	3,4

Молоко, тис.т	117,9	149,8	166,0
Яйця, млн. шт	309,3	264,1	**
Вовна, т	**	**	**
Господарства населення			
М'ясо (в забійній масі), тис.т	30,2	31,4	29,9
у тому числі яловичина та телятина	11,1	11,9	10,9
свинина	13,2	13,7	13,2
м'ясо птиці	4,7	4,7	4,8
Молоко, тис. т	345,1	347,0	339,4
Яйця, млн. шт	223,7	215,4	**
Вовна, т	**	**	**

*за даними Головного управління статистики в Тернопільській області

**дані не оприлюднюються з метою забезпечення вимог Закону України „Про офіційну статистику” щодо забезпечення гарантій органів державної статистики щодо статистичної конфіденційності

Надій молока на одну корову, яка була в наявності на початок року в сільськогосподарських підприємствах області становить 10356 кг. що на 180 кг (2,7%) менше попереднього року.

Середній річний удій молока від однієї корови*

Таблиця 11.2.4.3
(кг)

	2021	2022	2023
Усі категорії господарств	5369	5684	5944
підприємства	9204	105545	10179
Господарства населення	4694	4747	4927

*за даними Головного управління статистики в Тернопільській області

11.3 Органічне сільське господарство

За інформацією департаменту агропромислового розвитку Тернопільської обласної військової адміністрації з метою забезпечення екологічно чистого виробництва та відновлення родючості ґрунтів органічним землеробством та виробництвом органічної продукції в області займається десять сільськогосподарських підприємств на площі 61639 га, які займаються:

- виробництво зернових та олійних культур (ФГ „Лисоня Біо”, ТОВ „Органік-Агро”, ФГ „Садінвест”);
- виробництво зернових та олійних культур, пряносмакових трав, заготівлею сіна, зелених кормів, продукції тваринництва (ТзОВ “Жива земля Потутори”);
- органічний сад (малина, порічка червона) (ФОП „Базан”);
- органічний сад (яблуко дику), виробництво яблучного соку (ФГ „Почапинське”);
- яблучний сік, яблучне пюре, яблучні чіпси, сік з м'якоттю „сік-смузі яблучно-малиновий”, сік з м'якоттю „сік-смузі яблучно-чорничний”, яблуко, сушене (ФГ „Гадз”);
- сік яблучний концентрований (освітлений), сік яблучний концентрований (неосвітлений), сік яблучний відновлений, концентрований освітлений (ТОВ „COOK C”);

- етиловий спирт (ДП „Бучацький мальтозний завод”);
- виробництво органічних добрив (бактеріальних азотофіксуючих і фосфатмобілізуєчих бактеріальних добрива) („ФОП Гуйван”).

Виробництво органічної продукції та сировина*

Таблиця 11.3.1

Рік	Площа, на якій виробляється органічна продукція та сировина		Об'єкти, яким надано статус спеціальних сировинних зон		
	тис. га	% від загальної площі регіону	Площа, тис. га	% від загальної площі території	Кількість, од.
2023	61,639	7,2	-	-	-

*дані Департаменту агропромислового розвитку Тернопільської обласної військової адміністрації

11.4 Регіональна політика та заходи з екологізації сільського господарства

Сільське господарство України є однією з найважливіших галузей економіки. Воно забезпечує 8,2 % валової доданої вартості, тут зайнято понад 3 млн населення, використовується основних засобів вартістю понад 100 млрд грн, функціонують майже 56,5 тисяч господарюючих суб'єктів, що використовують 21,6 млн га сільськогосподарських угідь.

Аграрний сектор економіки за рівнем негативного впливу на довкілля нині можна порівняти з екологічно небезпечними промисловими галузями (внесок агропромислового комплексу у забруднення і деградацію довкілля становить у середньому 35–40%, у тому числі, земельних ресурсів – понад 50%, поверхневих вод – 40–45%, ґрунтових вод – до 30%). Практика незбалансованого ведення сільського господарства є несприятливою для довкілля. Рівень сільськогосподарської освоєності територій становить 72%.

В окремих областях України рівень розораності ґрунтів коливається від 75% до 90%. Розораність крутосхилів (2,7%) спричиняє посилення ерозійних процесів. Забруднення ґрунтів важкими металами, радіоактивними елементами, хімічними речовинами, які використовують для захисту рослин загрожує біорізноманіттю, знижує якість харчових продуктів, негативно впливає на здоров'я людей. Розв'язання всіх цих проблем потребує інтеграції екологічної складової в усі галузі сільського господарства.

Земельні ресурси рівною мірою мають вирішальне значення як для екології, так і економіки. Їх специфіка як основного засобу виробництва в сільському господарстві полягає в тому, що за умов раціонального та еколого безпечного використання вони по суті не втрачають своїх властивостей, насамперед родючості, і тому в певному розумінні їх можна вважати самовідновлюваним природним ресурсом.

Сільське господарство виступає одним з найбільших споживачів природних ресурсів та завдає значної шкоди природі, що визначає необхідність переходу його на засади сталого розвитку.

Споживацьке відношення до природних ресурсів, намагання досягти найвищого економічного ефекту, незважаючи на шкоду, яка завдається

навколишньому середовищу, відсутність належного фінансування природоохоронних заходів призвели до виснаження, порушення якості природних ресурсів, погіршення стану здоров'я та умов життєдіяльності населення. На фоні позитивних зрушень, що відбуваються в галузі, сьогодні існує багато невирішених проблем.

Економічна та політична нестабільність, недосконалість законодавства, відсутність належної системи державної підтримки підсилюють негативні тенденції, які простежуються в сільському господарстві на протязі тривалого періоду часу. Спостерігається зменшення виробництва окремих видів продукції сільського господарства, зростання залежності від імпорту. Для покращення ситуації необхідно сформувати новий тип відносин у системі «людина – господарство – природа», здійснити переоцінку цінностей та змінити споживацьке відношення до природи на бережливе і господарське. Екологічні пріоритети у використанні природних ресурсів повинні стати вищими за економічну вигоду.

Використання інноваційних технологій забезпечить підвищення врожайності та продуктивності, зниження втрат при збиранні, транспортуванні, зберіганні та переробці сировини, тобто дозволить підвищити ефективність виробництва. Однак при запровадженні таких технологій необхідно провести оцінку їх впливу на компоненти навколишнього середовища. Лише за умови ресурсозбереження, ресурсовідновлення та зниження екологічного тиску на довкілля реалізуватиметься екологічна компонента сталого розвитку.

Основними причинами погіршення екологічної ситуації є відсутність прогресивних технологій, недотримання науково обґрунтованих сівозмін, перевага монокультури в деяких агропідприємствах, особливо просапних культур; низькі норми внесення органічних добрив; порушення технології застосування мінеральних добрив і пестицидів; значне поширення ерозійних процесів; збільшення площ кислих, засолених, техногенно забруднених земель через призупинення робіт із вапнування та гіпсування ґрунтів.

Традиційна практика ведення сільського господарства не завжди задовольняє потреби населення в екологічно чистих та доступних продуктах харчування. Запровадження органічного землеробства може стати хорошою альтернативою. Споживання якісних, екологічно чистих продуктів харчування матиме позитивний вплив на здоров'я населення. Ведення органічного землеробства не завдаватиме шкоди навколишньому середовищу.

Органічне виробництво дозволяє реалізувати концепцію сталого розвитку агросфери за рахунок соціально-економічної й природно-ресурсної збалансованості. Його принципи направлені на збереження та відтворення природного середовища і його біорізноманіття, забезпечення екологічної рівноваги довкілля, ресурсозбереження та зменшення енергоємності сільськогосподарського виробництва, збільшення обсягів якісної екологічно чистої продукції, поліпшення здоров'я населення.

Поштовхом для переходу до екологічно орієнтованого виробництва мають стати матеріальне стимулювання та зміна внутрішньої філософії

ведення агробізнесу. Подальші перспективи у проведенні екологізації аграрного виробництва в Україні можна визначити як такі, що слідує за міжнародними тенденціями, але враховують специфіку вітчизняного аграрного виробництва, тобто максимальне зменшення шкідливого впливу на ґрунти, зменшення кількості шкідливих відходів, використання новітнього технічного обладнання на виробництвах та збільшення виробництва органічної продукції.

12. ЕНЕРГЕТИКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

12.1 Структура виробництва та використання енергії

Стрімке зростання вартості енергоносіїв гостро ставить проблему раціонального та ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів.

Принциповою умовою зменшення енергоємності валового регіонального продукту (далі – ВРП) є реалізація основних стратегічних напрямків підвищення енергоефективності: забезпечення структурно-технологічної перебудови економіки регіону та створення адміністративних, нормативно-правових та економічних механізмів, що сприяють підвищенню енергоефективності та енергозбереження.

За інформацією департаменту архітектури, містобудування, житлово-комунального господарства та енергозбереження за рік у Тернопільській області споживається близько 1022,2 тис. тонн умовного палива енергоресурсів (природного газу та електроенергії).

У структурі використання паливно-енергетичних ресурсів області найбільшу частку становить природний газ – 51 % від загальних обсягів споживання, на електричну енергію припадає 49 відсотків.

Газопостачальними організаціями області обслуговується понад 14 тисяч кілометрів газопроводів. Приладами обліку споживання природного газу обладнано 100 % юридичних та 99 % побутових споживачів газу в області, по Україні даний показник складає 94 %.

Для забезпечення надійного та безперебійного постачання споживачів природним газом планується здійснити будівництво газорозподільної станції № 2, що дозволить постачати природний газ з різних газопроводів, які проходять територією області, а також здійснити ремонтно-профілактичні роботи на існуючій станції без обмеження споживання.

Електропостачання в області здійснюється через лінії електропередач близько 25 тис. км напругами від 0,4 до 110 кВ, на території області обслуговується більше 6 тисяч трансформаторних підстанцій напругою 10/0,4 кВ та 153 трансформаторних підстанцій напругою 35-110 кВ.

У 2023 році в області спожито 1,536 млн кВт*год електроенергії, з них населенням 42,6 %, промисловістю – 12,7 %, сільським господарством - 4 %, бюджетними організаціями - 4,2 %, комунально-побутовими підприємствами - 7 %, іншими споживачами – 29,5 %.

На сьогоднішній день існуюча мережа Західного регіону, в тому числі Тернопільської області, не забезпечує видачу запланованих енергопотужностей та не відповідає основним критеріям енергонадійності.

Державне підприємство „Національна енергетична компанія „Укренерго” здійснило підготовку проєкту „Будівництво ПЛ 330 кВ „Луцьк північна – Тернопільська” з реконструкцією ПС 330 кВ „Луцьк північна” та ПС 330 кВ „Тернопільська”, фінансування якого проводиться за рахунок кредитних коштів Європейського банку реконструкції та розвитку і Європейського інвестиційного банку.

Будівництво ПЛ 330 кВ дозволить підвищити надійність електропостачання споживачів області, знизити втрати електроенергії в магістральних мережах, підвищить стабільність та надійність енергосистеми області за рахунок підключення другого живлячого зв'язку мереж 330 кВ. Запланований об'єкт знаходиться в адміністративних межах Волинської, Рівненської та Тернопільської областей. Відповідно до вимог чинного законодавства проведено роботу з інформування громадськості (громадські слухання) щодо завдань та цілей проєкту.

Головними завданнями на сьогодні є децентралізація енергосистеми. Історично системи електропостачання базувалися в основному на великих електростанціях, які передають електроенергію споживачам через магістральні та розподілені мережі. Централізована система виробництва енергії на основі великих електростанцій в умовах воєнного стану показала свою вразливість.

Децентралізована або розподілена генерація – це система виробництва та передачі енергії, яка передбачає велику кількість споживачів, що водночас є виробниками електрики та тепла для власних потреб, і мають можливість передавати надлишки виробленої енергії до загальної мережі.

12.2 Ефективність енергоспоживання та енергозбереження

Основними напрямками впровадження енергоефективних заходів в області є: проведення модернізації об'єктів комунального господарства, у тому числі переведення котелень, що обслуговують об'єкти соціальної сфери, на використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива; проведення санації житлових будинків, об'єктів соціальної сфери та будівель установ; впровадження електричного тепло акумуляційного обігріву та гарячого водопостачання на підприємствах комунальної форми власності та у бюджетних установах; використання альтернативних та відновлювальних джерел енергії.

Враховуючи те, що у структурі споживання енергетичних ресурсів в області домінуюче місце займає природний газ, а основне та допоміжне обладнання значної кількості комунальних котелень та котелень бюджетних установ та організацій вичерпало допустимі терміни експлуатації, головним напрямком роботи у сфері енергозбереження є залучення до паливно-

енергетичного балансу області енергії, виробленої з альтернативних джерел та характерних для нашого регіону альтернативних видів палива.

За інформацією наданою департаментом архітектури, містобудування, житлово-комунального господарства та енергозбереження Тернопільської обласної військової адміністрації за 2023 рік у Тернопільській області спожито близько 1022,2 тис. тонн умовного палива енергоресурсів.

У 2023 році населенням області, у порівнянні з 2022 роком, досягнуто скорочення споживання природного газу на 7,5 %, в тому числі бюджетними установами та організаціями – на 14 %, теплогенеруючими підприємствами – 20,7 %.

У 2023 році ключовими напрямками впровадження енергоефективних заходів, спрямованих на скорочення споживання природного газу в області, було продовження переведення котелень, що обслуговують об'єкти соціальної сфери, на використання альтернативних видів палива та проведення санації житлових будинків, об'єктів соціальної сфери і будівель установ, проведення заходів з популяризації серед населення через засоби масової інформації ефективного та ощадливого споживання паливно-енергетичних ресурсів.

В області продовжують реалізовуватися проекти з термомодернізації у дитячих садках, школах, закладах охорони здоров'я, а також об'єктах соціальної, адміністративної та культурної сфери у рамках Фінансової угоди „Енергоефективність громадських будівель в Україні” між Україною та Європейським інвестиційним банком, зокрема у містах Тернополі та Борщові.

В області діє обласна комплексна програма енергоефективності та енергозбереження на 2021-2024 роки, яка затверджена рішенням Тернопільської обласної ради від 17 березня 2021 року № 124.

Основними напрямками програми є:

- проведення енергетичного аудиту (сертифікації енергетичної ефективності) будівель та споруд бюджетної сфери;
- впровадження системи енергетичного менеджменту (в тому числі, дистанційний облік споживання енергоносіїв, встановлення датчиків температури, вологості, освітлення і тощо);
- відшкодування частини відсотків кредитів, залучених на придбання населенням енергоефективного обладнання та матеріалів за рахунок коштів обласного бюджету.

З метою визначення переліку енергозатратних об'єктів, що є пріоритетними для області та потребують енергоефективних заходів, з урахуванням строку їх окупності, даних енергетичних паспортів об'єкту та обсягу споживання ними ресурсів, Програмою передбачено „Положення про комісію з проведення відбору проєктів з реалізації заходів обласної комплексної програми енергоефективності та енергозбереження на 2021–2024 роки” та „Порядок проведення відбору проєктів з реалізації заходів обласної комплексної програми енергоефективності та енергозбереження на 2021–2024 роки”.

З метою забезпечення оптимізації структури споживання енергоресурсів, в області впроваджено систему енергоменеджменту та енергомоніторингу.

Також організовано проведення консультаційної роботи щодо запровадження системи енергетичного менеджменту в районах, містах обласного значення та об'єднаних територіальних громадах області.

12.3 Вплив енергетичної галузі на навколишнє природне середовище

Споживання енергії пов'язане з усіма видами господарської діяльності людини: з опаленням будинків, приготуванням їжі, рухом транспортних засобів, промисловістю, сільськогосподарським виробництвом. Освоєння різних запасів енергії у світовому масштабі призвело до безпрецедентного зростання рівня життя. Нині люди настільки залежні від енергії, що важко уявити, як би вони вижили без неї.

Джерела енергії класифікуються таким чином:

1. викопне паливо (вугілля і горючі сланці, нафта, природний газ);
2. ядерна і термоядерна енергія;
3. відновлювані енергетичні ресурси (енергія води, вітру, сонця, термальних вод, деревини, торфу тощо).

Виробництво енергії істотно впливає на стан довкілля. Спалювання викопного твердого та рідкого палива супроводжується виділенням сірчистого, вуглекислого і чадного газів, а також оксидів нітрогену, пилу, сажі та інших забруднювальних речовин. Видобуток вугілля відкритим способом, як і торфорозробки, ведуть до зміни природних ландшафтів, а іноді й до їх руйнування. Розливи нафти і нафтопродуктів при видобутку і транспортуванні здатні знищити все живе на величезних територіях (акваторіях). Не кращим чином на ландшафтах, рослинному і тваринному світі позначається створення інфраструктури, необхідної для вугле-, нафто- та газовидобутку.

Особливо актуальними є проблеми, пов'язані з негативним впливом енергетичної галузі на стан навколишнього природного середовища. Викиди від роботи цієї галузі становлять 30% всіх твердих часток, що надходять в атмосферу внаслідок господарської діяльності людини. За цим показником електростанції зрівнялися з підприємствами металургії і випереджають всі інші галузі промисловості.

Крім цього, енергетика дає до 63% сірчаного ангідриду і понад 53% оксидів азоту, що надходять у повітря від стаціонарних джерел забруднення. Це веде до поступового збільшення їх концентрації в атмосфері, що посилює «парниковий ефект» і викликає потепління клімату. Спалювання викопних видів палива і дров порушує баланс кисню в атмосфері, оскільки на 1 т органічного палива при цьому витрачається більш як 2 т чистого кисню. Розширення його споживання на техногенні потреби, зменшення його відтворення через вирубування лісів веде до виникнення реальної небезпеки дефіциту кисню.

12.4 Використання відновлюваних джерел енергії та розвиток альтернативної енергетики

Гідроенергетичні ресурси Тернопільської області складають 427 млн. кВт год, що становить 1,36% від загальних по Україні. Із цієї кількості технічно можливі для використання гідроенергоресурси становлять 282 млн. кВт год. Економічно можливі до використання гідроенергоресурси оцінюються в 128 млн. кВт год., що складає 15,1% від загального споживання. Перепади рельєфу в зоні, прилеглій до рік, дуже малі, тому спорудження малих ГЕС потужністю 1000 кВт є недоцільним через можливе затоплення великих площ сільськогосподарських угідь.

Станом на кінець 2023 року загальна потужність відновлювальних джерел енергії в області складає понад 218 МВт, до яких входять:

17 міні гідроелектростанцій - 12,418 МВт;

4198 сонячних електростанцій домогосподарств - 119,52 МВт;

43 промислових сонячних електростанцій - 79,03 МВт;

2 вітрових електростанцій - 5,47 МВт;

2 біогазових електростанцій - 1,567 МВт.

Тернопільська область є третьою в Україні по кількості сонячних електростанцій встановлених у приватних домогосподарствах.

Найбільший ріст встановлення сонячних електростанцій у приватному секторі відбувся у 2019 році – 1539 шт., а це понад 52 млн євро інвестицій. В середньому, кожен будинок із сонячними панелями виробляє електроенергію для власних потреб та ще шести таких будинків.

У 2023 році введено в експлуатацію промислову сонячну електростанцію ТОВ „АГРОПРОДСЕРВІС ІНВЕСТ” потужністю 0,657МВт.

У порівнянні із 2019 роком у 2023 році загальна потужність відновлювальних джерел енергії в області зросла у 1,84 рази - на 99,8 МВт, генерація електричної енергії збільшилась у 3,2 рази - на 179,51 млн кВт·год.

В 4-х територіальних громадах області сонячні електростанції встановлено у 5 закладах охорони здоров'я області. Продовжують реалізовуватися енергоефективні проєкти у Великогаївській, Гусятинській селищних рада та Бучацькій міській раді на загальну суму 36,07 млн гривень.

За кошти Європейського інвестиційного банку Тернопільською територіальною громадою в рамках „Програми розвитку муніципальної інфраструктури в Україні” заплановано встановлення системи автоматизованого енергомоніторингу в громадських будівлях освіти, культури та спорту Крім цього, подано заявку на участь в конкурсному відборі „Проект енергоефективність громадських будівель в Україні” для комплексної термомодернізації будівель охорони здоров'я на загальну суму 10,8 млн євро.

Чортківською територіальною громадою в комунальній стоматологічній поліклініці встановлено 56 сонячних панелей загальною потужністю 21 кВт. Вартість проєкту склала близько 1 мільйона гривень (співпраця „КП Агенція розвитку Чортків” та компанії Helion). Очікувана річна генерація понад 22 000 кВт*год дозволить зменшити витрати на електроенергію в умовах

складної ситуації в країні, і відповідно – бюджетне навантаження на оплату енергоносіїв. Уся вироблена електроенергія використовується для потреб лікарні; реалізовується проєкт „Капітальний ремонт з впровадженням заходів з енергозбереження Чортківської загальноосвітньої школи № 7” (реконструкція системи опалення, встановлення ІТП, утеплення фасадів, даху, заміна вікон, дверей) за участю Північної Екологічної Фінансової Корпорації на загальну суму 26 402,811 тис. гривень. Крім цього, подано проєкт „Капітальний ремонт із впровадженням заходів по енергозбереженню будівель поліклініки та лікарні КНП „Чортківська центральна міська лікарня” Чортківської міської ради по програмі „Енергоефективність громадських будівель”.

У попередні роки ведено в експлуатацію біогазову когенераційну установку - станцію дегазації ТОВ „Біогаз Енерджі-Тернопіль” потужністю 0,5 МВт. Перевагами станції дегазації є надходження податків до місцевого бюджету та нові робочі місця. Завдяки тому, що з небезпечного газу буде генеруватися „зелена” електрика, експлуатація станції не потребуватиме додаткових витрат з місцевого бюджету.

Енергопостачальними організаціями області організовано постійно діючі консультаційні центри для мешканців області з питань економії паливно-енергетичних ресурсів, встановлення приладів їх обліку, нормативно – правової бази енергозабезпечення та енергозбереження.

12.5 Регіональна політика та заходи щодо зменшення впливу енергетики на навколишнє природне середовище

Споживання енергії пов’язане з усіма видами господарської діяльності людини: з опаленням будинків, приготуванням їжі, рухом транспортних засобів, промисловістю, сільськогосподарським виробництвом.

Електроенергетичні об’єкти мають значний вплив на довкілля. Характерними рисами такого впливу є постійна та всезростаюча інтенсивність, багатоплановість (одночасний вплив на різні компоненти довкілля: атмосферу, гідросферу, літосферу, біосферу), різноманітність (відчуження територій, порушення природних ландшафтів, хімічне та радіоактивне забруднення, теплові, радіаційні, акустичні та інші фізичні впливи) та масштабність (прояв не лише в локальному і регіональному, а й у глобальному масштабі).

Джерела енергії класифікуються таким чином:

1. викопне паливо (вугілля і горючі сланці, нафта, природний газ);
2. ядерна і термоядерна енергія;
3. відновлювані енергетичні ресурси (енергія води, вітру, сонця, термальних вод, деревини, торфу тощо).

Екологічний вплив на довкілля електроенергетичних об’єктів можна розподілити за такими категоріями: – забруднення повітря шкідливими речовинами і сполуками, включаючи діоксид сірки, окисли азоту, тверді частинки та важкі метали, за їх впливом на людське здоров’я, флору, фауну тощо; – викиди парникових газів, включаючи вуглекислий газ, метан, закис

азоту, що сприяють глобальним змінам клімату; – зміна природного режиму водовикористання та негативний вплив на якість води через теплове і хімічне забруднення та вплив гідроелектростанцій; – зміна природного режиму землевикористання через розміщення електростанцій та електричних мереж, вивезення та складування відходів, включаючи тверді, рідкі та ядерні відходи.

Фактори екологічного впливу об'єктів електроенергетики можна розподілити на дві групи – це фактори безпосереднього впливу (прямої дії) та фактори опосередкованого впливу. До факторів безпосереднього екологічного впливу належать ті, що пов'язані з експлуатацією самих об'єктів і систем електроенергетики, а до опосередкованих – ті, що виникають при створенні умов для функціонування цих об'єктів (наприклад, вплив на довкілля при видобуванні та транспортуванні палива, що поставляється на ТЕС, ТЕЦ та АЕС, при виготовленні електроенергетичного обладнання).

Фактори як безпосереднього, так і опосередкованого екологічного впливу, в свою чергу можна розділити на загальні, тобто властиві всім об'єктам електроенергетики, групові, які властиві певним групам об'єктів електроенергетики, а також специфічні, які властиві лише окремим електроенергетичним об'єктам.

Виробництво енергії істотно впливає на стан довкілля. Спалювання викопного твердого та рідкого палива супроводжується виділенням сірчастого, вуглекислого і чадного газів, а також оксидів нітрогену, пилу, сажі та інших забруднювальних речовин.

Найбільш потужними забруднювачами атмосферного повітря серед електроенергетичних об'єктів є теплові електростанції на органічному паливі, які викидають 30% загального обсягу викидів газів і пилу в Україні.

Серед основних заходів, направлених на зниження антропогенного навантаження на атмосферне повітря можна виділити такі:

- проведення робіт з інвентаризації джерел викидів забруднюючих речовин в атмосферу;

- виконання інструментального контролю викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел та контроль ефективності роботи газоочисних установок;

- проведення екологічного моніторингу за якістю атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод, ґрунтів і донних відкладень (в т.ч. контроль за дотриманням нормативів ГДВ забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами із залученням сторонньої організації);

- виконання робіт із заміни озоноруйнуючих технологій відповідно до плану-графіку;

- вимірювання фізико-хімічного складу атмосфери: шкідливі хімічні речовини, пил та аерозолі;

- контроль за дотриманням нормативів граничнодопустимих викидів на джерелах викидів (у т.ч. перевірка ефективності очистки газоочисного обладнання);

– проведення хімічних аналізів проб від джерел викидів в атмосферне повітря; перевірка ефективності роботи газоочистних установок.

13.ТРАНСПОРТ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

13.1 Транспортна мережа Тернопільської області

Тернопільська область знаходиться в західній частині України. Завдяки вигідному географічному розташуванню через її територію проходить значна кількість залізничних і автомобільних шляхів сполучення, що з'єднують країни Азії, Близького і Далекого Сходу із країнами Західної Європи .

На території Тернопільської області розвинуті майже всі (крім морського) види сучасного транспорту. Вони пов'язані між собою і утворюють транспортну систему області, яка є складовою частиною транспортної системи України.

За даними управління регіонального розвитку, інфраструктури та дорожнього господарства Тернопільської обласної державної адміністрації транспортна галузь області представлена залізничним, автомобільним та річковим транспортом.

Основними чинниками формування на Тернопільщині транспортної системи обласного рівня є наступні:

- вигідне економіко-географічне положення області (межування з Львівською, Рівненською, Хмельницькою, Чернівецькою та Івано-Франківською областями, близькість до кордону з Європою);
- сприятливі природно-кліматичні та географічні умови для транспортного будівництва (більша частина області - рівнинна територія, лише на півночі розташовані Кременецькі гори);
- розвиток господарства регіону, де транспорт виконує роль перевізника сировини та матеріалів, готової продукції, трудових ресурсів;
- через область проходять міжнародні транспортні магістралі, розвинена і диверсифікована транспортна мережа прилеглих територій;
- наявність необхідної інфраструктури (транспортної, складської і зв'язку, ліній електропередач);
- тяжіння до існуючих або перспективних центрів ділового співробітництва (близькість до м. Львів та інших великих міст).

Залізничний транспорт - вид транспорту, що здійснює перевезення вантажів і пасажирів по рейкових шляхах. Він у силу своєї надійності, регулярності, можливості перевезення вантажів і пасажирів незалежно від часу року і погодних умов, малого ступеня впливу на навколишнє середовище (у порівнянні з іншими видами транспорту), невеликої енергоємності (споживання енергії на залізничному транспорті в 6 раз менше, ніж в авіації, і в 3 рази менше, ніж на автотранспорті) широко використовується як у внутрішніх, так і в міжнародних зв'язках. У структурі вантажообігу його частка становить 61 %, а у пасажирообігу - 60 %.

За даними управління розвитку інфраструктури Тернопільської обласної військової адміністрації залізничний комплекс області налічував 14

підприємств. Основні з них: локомотивне депо Тернопіль, пасажирське вагонне депо Тернопіль, вагонне депо Тернопіль, станція Тернопіль, вокзал станції Тернопіль, Тернопільська дистанція колії, дистанція сигналізації зв'язку. На базі колишнього рефрижераторного депо організовано ремонт пасажирських вагонів та іншої залізничної техніки, в локомотивному депо налагоджено ремонт дизель-поїздів, оновлюється колійне господарство, запроваджуються нові технології роботи на всіх підприємствах. Зазначені підприємства належать до Львівської залізниці. Актуальна інформація за 2023 рік відсутня.

На території області розташовані 43 станції та 43 зали очікування пасажирів.

Розгорнута довжина колій становить 777,3 км, експлуатаційна довжина колій - 634,3 км, електрифіковано - 139 км колій. Щільність залізничної мережі на території області становить 45,9 км на 1 тис.км², що значно перевищує такий же показник в Україні (37,6 км). Найбільша щільність залізниць у центральній частині області, а найменша - у північній. Найважливіша магістраль (Львів - Київ) перетинає область із заходу на схід. Міжобласне значення має залізниця Тернопіль - Чернівці.

Залізничний вузол міста Тернополя надає можливість сполучення практично з усіма обласними центрами України.

Автомобільний транспорт - вид транспорту, що здійснює перевезення вантажів і пасажирів автомобілями по безколійних шляхах.

За інформацією управління розвитку Маршрутна мережа Тернопільської області складається з 287 приміських та 211 міжміських внутрішньообласних автобусних маршрутів загального користування.

За 2023 рік транспортними засобами області перевезено 44987,7 тисяч осіб та 2873,5 тисяч тон вантажів.

Загальна кількість транспортних засобів – 1140 автобусів із середнім віком 15 років.

Річковий транспорт, один з основних видів транспорту, що здійснює перевезення вантажів та пасажирів внутрішніми водними шляхами. В області він розвинутий на р. Дністер нижче від м. Заліщики. Ним перевозяться в основному будівельні матеріали (гравій, галька).

Гості та мешканці м. Тернополя в літній час мають змогу здійснити подорож по Тернопільському ставу на прогулянкових катерах.

Авіаційний транспорт це вид транспорту, що виконує важливі функції у зв'язках нашої країни з іншими державами світу. Він здійснює, насамперед, перевезення пасажирів, а також пошти і вантажів, які швидко псуються. На даний час цей вид транспорту в області не функціонує.

З метою зменшення впливу транспорту на навколишнє середовище Планом організації підготовки проектів актів та виконання інших завдань, необхідних для забезпечення реалізації Закону України від 24 лютого 2023 р. № 2956-IX “Про деякі питання використання транспортних засобів, оснащених електричними двигунами, та внесення змін до деяких законів України щодо подолання паливної залежності і розвитку електрозарядної

інфраструктури та електричних транспортних засобів” передбачено розроблення та затвердження програм розвитку електрозарядної інфраструктури.

13.1.1 Структура та обсяги транспортних перевезень

Автомобільний транспорт - вид транспорту, що здійснює перевезення вантажів і пасажирів автомобілями по безколійних шляхах.

За інформацією управління розвитку інфраструктури Тернопільської обласної військової адміністрації маршрутна мережа Тернопільської області складається з 287 приміських та 211 міжміських внутрішньообласних автобусних маршрутів загального користування.

Загальна кількість пасажирський транспортних засобів, які курсують по території області, складає 1140 автобусів із середнім віком 15 років.

Пасажирські перевезення в Тернопільській області у 2023 році *

Таблиця 13.1.2

	Пасажирообіг	Кількість перевезених пасажирів
	млн. пас. км	тис
Транспорт	1707,6	54957,8
з нього		
автомобільний	948,5	44987,7
водний	0,2	30,8
авіаційний	—	—
міський електротранспорт	22,0	8805,6
у тому числі:		
тролейбусами	22,0	8805,6
трамваями	—	—
поїздами метрополітену	—	—

*за даними Головного управління статистики в Тернопільській області

Перевезення в межах області здійснюється залізницями Тернопіль - Ланівці, Тернопіль - Підволочиськ, Тернопіль - Бережани, Тернопіль - Заліщики тощо. Залізнична станція „Тернопіль” здатна пропускати на добу близько 17 тис. пасажирів і 1,2 тис. тонн вантажів.

Вантажні перевезення у Тернопільській області в 2023 році*

Таблиця 13.1.1

	Вантажообіг	Обсяг перевезених вантажів
	млн.ткм	тис.т
Транспорт	2325,5	6007,8
з нього:		
автомобільний	957,0	2873
водний	—	—
авіаційний	—	—

*за даними Головного управління статистики в Тернопільській області

За 2023 рік транспортними засобами області перевезено 54957,8 тис. осіб та 6007,8 тис. т вантажів.

13.1.2 Склад парку та середній вік транспортних засобів

Станом на 01.01.2016 року на території області налічувалося 256941 одиниць транспорту, з яких: пасажирських автобусів – 4527 одиниць, легкових автомобілів – 189520, вантажних – 40752, мототранспорту – 12934 та інших автомобілів – 9208 одиниць.

У власності юридичних осіб знаходиться 23826 одиниць транспорту, з яких: пасажирських автобусів – 1697 одиниць, легкових автомобілів – 6934, вантажних – 12141, мототранспорту – 177 та інших автомобілів – 2877 одиниць.

У власності фізичних осіб знаходиться 233115 одиниць транспорту, з яких: пасажирських автобусів – 2830 одиниць, легкових автомобілів – 182586, вантажних – 28611, мототранспорту – 12757 та інших автомобілів – 6331 одиниць.

Забезпеченість населення області легковими автомобілями в приватній власності станом на початок 2016 року складає 171 одиниць на 1000 осіб.

Аналогічна інформація за 2023 рік відсутня.

13.2 Вплив транспорту на навколишнє середовище

Загалом рухомий склад транспорту поширює свій негативний вплив на великі території, в тому числі зони відпочинку та рекреації, а також на тваринний і рослинний світ. Окрім того, автомобільний транспорт є одним з основних джерел викидів парникових газів, що спричиняють глобальну зміну клімату.

У викидах парникових газів частка викидів автотранспорту - 10 %.

Для транспортних засобів використовують паливе з різних видів нафтопродуктів і мастил, які у складі відпрацьованих газів дизельних та бензинових двигунів внутрішнього згорання забруднюють фактично всі об'єкти довкілля.

Серед усіх видів транспорту автомобільний завдає найбільше шкоди довкіллю. Найбільш значимими факторами негативного впливу автомобільного транспорту на навколишнє середовище та людину є: викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, шум та вібрація, виділення тепла.

Однак у зв'язку зі зміною форм звітності державних статистичних спостережень (відміна комплексних розрахунків щодо викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від пересувних джерел викиду) оцінити реальний вплив транспорту на довкілля неможливо.

13.3 Державна політика та заходи щодо зменшення впливу транспорту на довкілля

Сучасні концепції управління охороною навколишнього природного середовища від впливу дорожньо-транспортного комплексу передбачають можливі зниження екологічної небезпеки від пересувних автотранспортних засобів для атмосферного повітря, водних джерел, ґрунту шляхом удосконалення робочих процесів дизелів з підвищенням рівня паливної економічності, а також з обмеженням димності і токсичності вихлопних газів. Контроль за вмістом токсичних речовин у вихлопних газах автотранспорту проводиться при перевірці технічного стану автомобіля.

Також, зменшення забруднення повітря викидами автотранспорту можливе при забезпеченні використання більш якісного та впровадження альтернативного палива. Найбільш перспективними альтернативними паливами для автомобільного та інших видів транспорту на сьогодні є стиснений природний газ. Необхідно впроваджувати використання нових транспортних засобів – електромобілів.

З метою зменшення впливу транспорту на навколишнє середовище Планом організації підготовки проектів актів та виконання інших завдань, необхідних для забезпечення реалізації Закону України від 24 лютого 2023 року № 2956-IX „Про деякі питання використання транспортних засобів, оснащених електричними двигунами, та внесення змін до деяких законів України щодо подолання паливної залежності і розвитку електрозарядної інфраструктури та електричних транспортних засобів” передбачено розроблення та затвердження програм розвитку електрозарядної інфраструктури.

Зменшення обсягів викидів забруднюючих речовин автомобільним транспортом є актуальною національно-економічною і соціальною проблемою. Отже, питання раціонального використання автотранспорту та шляхи зменшення його шкідливого впливу на навколишнє середовище та людину залишається відкритим.

Кількість шкідливих викидів від автотранспортних засобів істотно залежить від роботи двигуна на всіх стадіях життєвого циклу автомобіля, якості використовуваного палива та стану автомобільних доріг.

Протягом останніх років в області активно оновлювалася транспортна інфраструктура, проводилися ремонтно-будівельні роботи на дорогах загальнодержавного значення, які проходять через територію області, зокрема М – 19 Доманове-Ковель-Чернівці-Тереблече, на ремонт 27,4 км спрямовано 272 млн гривень, з них 126 млн гривень кошти державного бюджету, 104,6 млн гривень – кредитні кошти, 30,7 млн гривень від перевиконання митних платежів та 10,7 млн гривень – місцевий бюджет; Н-19 Львів-Тернопіль (31,1 км, 189,7 млн гривень з державного бюджету). Інформація по даному питанню за 2023 рік відсутня.

Крім того, за останні роки з місцевих бюджетів на ремонт та утримання автомобільних доріг загального користування та комунальної власності

спрямовано понад 186 млн гривень та 23,9 млн гривень від перевиконання митних платежів, зокрема на дорогу Потік-Конюхи-Хоростець – 8,5 млн гривень, Порохова-Космирин - 13,3 млн гривень, Джурин-Попівці – 2,1 млн гривень. Актуальна інформація за 2023 рік відсутня.

Перспективу поступового розв'язання даної проблеми забруднення атмосферного повітря повинно дати запровадження підвищених стандартів та вимог до екологічної безпеки автомобільного транспорту, стимулювання використання найменш шкідливих для довкілля видів палива, додержання вимог щодо заборони розташування місць скупчення автотранспорту у безпосередній близькості із зонами проживання людей. Автомобіль стає екологічно набагато «чистішим» у разі застосування електронних систем управління, які оптимізують роботу двигунів, гальмівних систем тощо. З огляду на виняткову актуальність охорони атмосферного повітря від відпрацьованих автомобілями газів, їхнього впливу на людей першочерговою проблемою є створення екологічно «чистих» видів транспорту. В даний час ведеться пошук більш «чистого» палива, ніж бензин. У якості його замінників розглядається екологічно чисте газове паливо, метиловий спирт (метанол), малотоксичний аміак і «ідеальне паливо» – водень.

Окрім того, рівень негативного впливу на довкілля значною мірою визначається правильною організацією руху автотранспорту. Так, найбільший викид шкідливих речовин відбувається при гальмуванні, розгоні і додатковому маневруванні автомобілів. У зв'язку з цим, створення дорожніх «розв'язок», правильна установка світлофорів, регулювання руху транспорту за принципом «зеленої хвилі» суттєво скорочує надходження в атмосферу забруднюючих речовин, а також сприяє збереженню транспорту.

Засобами зменшення викидів від автотранспорту можуть стати технічні, технологічні та організаційні заходи впливу для покращення стану атмосферного повітря, а саме: здійснення постійного контролю за якістю нафтопродуктів, які реалізуються шляхом оптової та роздрібною торгівлі, поступове переведення автомобілів на альтернативні види палива; перехід пасажирського транспорту на екологічно найбільш «чистий» вид транспорту – електротранспорт; виведення потоків транзитного транспорту за межі населених пунктів, скорочення кількості автостоянок та паркувальних майданчиків у центрах міст, густозаселених житлових масивах та місцях масового відпочинку населення; оснащення автомобілів нейтралізаторами; впровадження практики європейських країн щодо введення податку на використання автомобілів з великим вмістом забруднюючих речовин у відпрацьованих газах одночасно із поступовим виведенням таких автомобілів із експлуатації. Одночасно не менш важливим завданням є вирішення питання розширення доріг з якісно поліпшеним покриттям, збільшення кількості метанових заправок, активізація робіт з переведення автотранспорту на використання природного газу і біопалива тощо.

Найбільш перспективним альтернативним паливом для автомобільного та інших видів транспорту на сьогодні є біоетанол, біодизельне паливо і

стиснений природний газ. У найближчій перспективі стануть синтетичні бензини і дизельне паливо.

14. СТАЛЕ СПОЖИВАННЯ ТА ВИРОБНИЦТВО

14.1 Тенденції та характеристика споживання

Аналіз тенденцій сучасного промислового та сільськогосподарського виробництва, а також загальних обсягів споживання показує зростання обсягів споживання, яке потребує у свою чергу збільшення використання природних ресурсів, що негативно впливає на довкілля. Тому, тільки сталий розвиток економіки, економна експлуатація природних ресурсів, збалансованість виробництва та споживання здатне запобігти шкідливим наслідкам господарської діяльності та виснаженню природних ресурсів.

У Тернопільській області економічний розвиток формується у значній мірі завдяки аграрному сектору, де переважає вирощування та переробка сировини. Обсяг реалізованої промислової продукції у січні-грудні 2023 року склав 39,3 млрд гривень, що на 25,5 % більше в порівнянні з показниками січня - грудня 2022 року. У відсотковому співвідношенні до обсягу всієї реалізованої продукції майже 83,0% у 2023 році склали переробна промисловість, 2,2 % - добувна промисловість і розроблення кар'єрів.

Аграрний сектор області у 2023 році забезпечив виробництво валової продукції сільського господарства на суму 52577,5 млн грн., що становить 108,6 % до показника відповідного періоду 2022 року, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах – 37183,4 млн. гривень, господарствах населення – 15394,1 млн. гривень і відповідно становить 111,9 % й 101,6 % до показника попереднього року.

Обсяг виробництва валової продукції сільського господарства по всіх категоріях у розрахунку на одну особу населення склав 51160,3 гривень, що становить 108,5% до показника 2022 року.

Виробництво зернових та зернобобових культур разом із кукурудзою у вазі після доробки становить 2855,7 тис. тонн, що на 213,1 тис. тонн, або на 8% більше, ніж фактично зібрано у 2022 році, середня урожайність - 68,7 центнера з кожного гектара, що на 9,0 ц/га більше минулорічного показника.

За 2023 рік у Тернопільській області спожито близько 1022,2 тис. тонн. умовного палива енергоресурсів (природного газу та електроенергії). У структурі використання паливно-енергетичних ресурсів області найбільшу частку становить природний газ – 51 % від загальних обсягів споживання, на електричну енергію припадає 49 %.

14.2 Запровадження елементів сталого споживання та виробництва

Ключовою галуззю реального сектору економіки, що формує основу продовольчої і, значною мірою, економічної та екологічної безпеки та сталого розвитку не лише області, а й держави, а також реалізує соціально-економічні основи розвитку сільських територій, є аграрний сектор.

У 2023 році ключовими напрямками впровадження енергоефективних заходів, спрямованих на скорочення споживання природного газу в області, було продовження переведення котелень, що обслуговують об'єкти соціальної сфери, на використання альтернативних видів палива та проведення санації житлових будинків, об'єктів соціальної сфери і будівель установ, впровадження електричного тепло акумуляційного обігріву та гарячого водопостачання на підприємствах комунальної форми власності та у бюджетних установах; використання альтернативних та відновлювальних джерел енергії, проведення заходів з популяризації серед населення через засоби масової інформації ефективного й ощадливого споживання паливно - енергетичних ресурсів.

За рік у Тернопільській області споживається близько 1022,2 тис. тонн умовного палива енергоресурсів (природного газу та електроенергії). У структурі використання паливно-енергетичних ресурсів області найбільшу частку становить природний газ - 51 % від загальних обсягів споживання, на електричну енергію припадає - 49 %.

У 2023 році в області спожито - 1,536 млн кВт*год електроенергії, з них населенням - 42,6 %, промисловістю - 12,7 %, сільським господарством - 4 %, бюджетними організаціями - 4,2 %, комунально-побутовими підприємствами - 7 %, іншими споживачами - 29,5 %.

Введено в експлуатацію промислову сонячну електростанцію ТОВ „АГРОПРОДСЕРВІС ІНВЕСТ” - 0,657МВт.

Загальна потужність відновлювальних джерел енергії в області складає понад 218 МВт, до яких входять:

17 міні гідроелектростанцій - 12,418 МВт;

4198 сонячних електростанцій домогосподарств - 119,52 МВт;

43 промислових сонячних електростанцій - 79,03 МВт;

2 вітрових електростанцій - 5,47 МВт;

2 біогазових електростанцій - 1,567 МВт.

У порівнянні із 2019 роком у 2023 році загальна потужність відновлювальних джерел енергії в області зросла у 1,84 рази - на 99,8 МВт, генерація електричної енергії збільшилась у 3,2 рази - на 179,51 млн кВт*год.

У 2023 році ключовими напрямками впровадження енергоефективних заходів, спрямованих на скорочення споживання природного газу в області, було продовження переведення котелень, що обслуговують об'єкти соціальної сфери, на використання альтернативних видів палива та проведення санації житлових будинків, об'єктів соціальної сфери і будівель установ, проведення заходів з популяризації серед населення через засоби масової інформації ефективного та ощадливого споживання паливно-енергетичних ресурсів.

Реалізуються проекти з термомодернізації у дитячих садках, школах, закладах охорони здоров'я, а також об'єктах соціальної, адміністративної та культурної сфери у рамках Фінансової угоди „Енергоефективність громадських будівель в Україні” між Україною та Європейським інвестиційним банком (м. Тернопіль, м. Борщів).

Встановлено на 5 закладах охорони здоров'я області СЕС у 4 територіальних громадах. Реалізуються 3 енергоефективні проекти у Великогаївській, Гусятинській селищних радах та Бучацькій міській раді на загальну суму 36,07 млн гривень.

Тернопільською територіальною громадою в рамках „Програми розвитку муніципальної інфраструктури в Україні” за кошти Європейського інвестиційного банку заплановано встановлення системи автоматизованого енергомоніторингу в громадських будівлях освіти, культури та спорту та подано заявку на участь в конкурсному відборі „Проект енергоефективності громадських будівель в Україні” для комплексної термомодернізації будівель охорони здоров'я (10,8 млн євро з ПДВ).

Чортківською територіальною громадою встановлено 56 сонячних панелей, загальною потужністю 21 кВт у Чортківській комунальній стоматологічній поліклініці. Вартість СЕС близько 1 мільйона гривень (співпраця „КП Агенція розвитку Чортків” та компанії Helion); подано проєкт „Капітальний ремонт із впровадженням заходів по енергозбереженню будівель поліклініки та лікарні КНП „Чортківська центральна міська лікарня” Чортківської міської ради по програмі „Енергоефективність громадських будівель”.

15. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

15.1 Національна та регіональна екологічна політика

Реалізацію національної екологічної політики на регіональному рівні забезпечує управління екології та природних ресурсів Тернопільської обласної державної адміністрації. Основний вектор діяльності спрямовувався на збереження та відновлення екосистеми на території області, що є необхідним для гармонійного існування живої і неживої природи, досягнення рівноваги використання природних ресурсів, їх відновлення, а також гарантування екологічно безпечного природного середовища для життя і здоров'я населення. Основними пріоритетами в роботі було визначено:

- забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів (земля, надра, поверхневі та підземні води, атмосферне повітря, ліси, тваринний і рослинний світ, управління відходами (радіоактивних відходів), небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами, екологічної та в межах своєї компетенції радіаційної безпеки, заповідної справи, формування, збереження та використання екологічної мережі, моніторингу стану навколишнього природного середовища;

- забезпечення збалансованості екологічних, економічних та соціальних інтересів області;

- виконання рекомендацій Європейської Комісії, представлених у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2023 року, у сфері захисту довкілля;

- забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території області, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи та збройної агресії;

- сприяння усвідомленню жителями області необхідності збереження навколишнього природного середовища для майбутніх поколінь;

- залучення громадськості до формування та реалізації екологічної політики;

- достовірне інформування населення через засоби масової інформації про стан навколишнього природного середовища на відповідній території, оперативне оповіщення про виникнення надзвичайних екологічних ситуацій та про хід виконання заходів щодо їх ліквідації.

Реалізуючи ці завдання у 2023 році, управлінням екології та природних ресурсів Тернопільської обласної державної адміністрації забезпечено створення нових та розширення існуючих територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Законом України „Про управління відходами” у якості місць видалення відходів не передбачено функціонування сміттєзвалищ, натомість планується спорудження полігонів, технологічне обладнання яких буде забезпечувати захист ґрунтових вод, вилучення і знешкодження біогазу та фільтрату, контроль викидів в атмосферне повітря, забруднення ґрунтів і підземних вод.

У зв'язку з цим, для вирішення питання управління побутовими відходами та з метою скорочення викидів метану в атмосферне повітря, обласна військова адміністрація неодноразово надсилала листи органам місцевого самоврядування про необхідність закриття більшості несанкціонованих сміттєзвалищ та визначення 1-2 місць видалення відходів (у якості тимчасових) для забезпечення можливості захоронення побутових відходів до моменту спорудження регіональних полігонів, будівництво яких за кластерним принципом передбачено проектом регіонального плану управління відходами в області. На даний час триває пошук земельних ділянок, які б відповідали вимогам чинного законодавства та були придатними для розташування таких полігонів.

Органам місцевого самоврядування рекомендовано після закриття сміттєзвалищ забезпечити проведення їх рекультивації та здійснення в установленому порядку заліснення рекультивованих земель з їх подальшою передачею у користування лісогосподарським підприємствам чи комунальним підприємствам, у складі яких створені спеціалізовані лісогосподарські підрозділи.

На виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 р. № 1134-р „Про схвалення Водної стратегії України на період до 2050 року” в області видано розпорядження начальника обласної військової адміністрації від 27 січня 2023 р. № 27/01.02-01 „Про затвердження плану

заходів з реалізації в області у 2023-2050 роках Водної стратегії України до 2050 року”.

Основна мета реалізації заходів згаданого плану – це скорочення антропогенного впливу на водні ресурсів та попередження їх забруднення.

Для захисту поверхневих вод від забруднення в області функціонує мережа біологічних каналізаційних очисних споруд, зокрема: каналізаційні очисні споруди підприємств комунальної сфери, закладів охорони здоров'я та освітніх установ, очисні споруди промислових підприємств. Забезпечення нормативної очистки зворотних вод на об'єктах екологічної інфраструктури має для довкілля області стратегічно важливе значення, у зв'язку з тим, що близько 80 % забруднених зворотних вод області скидається в поверхневі водні об'єкти саме підприємствами комунальної сфери.

Упродовж 2023 року в області забезпечено:

- продовження робіт з будівництва очисних споруд каналізації господарсько-побутових стоків м. Борщів по вул. Нічлава (з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища виділено кошти у сумі 5,7 млн гривень);

- закінчення будівництва біологічних очисних споруд стічних вод м. Бучач Тернопільської області продуктивністю 300 м³/добу (з Державного фонду регіонального розвитку виділено кошти у сумі 6,19 млн гривень);

- завершення робіт згідно з проєктом „Реконструкція біологічних очисних споруд продуктивністю 7000 м³/добу з виділенням 1-го пускового комплексу на 4000 м³/добу, вул. Гранична, 88, м. Чортків Тернопільської області”.

Заходи щодо охорони та відтворення земельних і водних ресурсів, захисту середовищ існування тварин, збереження їх популяцій, формування елементів екомережі передбачені обласною Програмою розвитку водного господарства та водно-екологічного оздоровлення природного середовища Тернопільської області на 2021-2024 роки (зі змінами), затвердженою рішенням Тернопільської обласної ради від 10 листопада 2021 № 353, Програмою охорони та підвищення родючості ґрунтів Тернопільської області на 2021-2023 роки, затвердженою рішенням Тернопільської обласної ради від 15 грудня 2021 № 433.

Для забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів розпорядженням голови Тернопільської обласної військової адміністрації від 16 червня 2022 року № 355/01.02-01 затверджено програму охорони, захисту, використання та відновлення лісів Тернопільщини на 2022- 2026 роки.

У 2023 році за пропозиціями обласної військової адміністрації рішенням Тернопільської обласної ради від 30 листопада 2023 року № 868 збільшено площу ландшафтного заказника місцевого значення „Гуштинка” з 25,4000 га до 35,2920 га. Станом на 01.01.2024 площу природно-заповідного фонду в області доведено до 123,84 тис. гектарів. Природно-заповідний фонд області має у своєму складі 656 одиниць територій та об'єктів. Питома вага площі природно-заповідного фонду у площі Тернопільської області складає 8,95%.

Пріоритетами в напрямку відтворення водно-болотних систем на території Тернопільської області є виявлення і забезпечення охороною цінних об'єктів, а також екологічно безпечне використання їх ресурсів.

У цілому в складі природно-заповідного фонду Тернопілля охороняється понад 6,8 тис. гектарів водно-болотних угідь

Протягом 2023 року в рамках здійснення заходів із заліснення земель створено нові лісові насадження на загальній площі 25,6 га, проведено лісовідновлення на площі 415,3 га.

З метою забезпечення доступу громадськості до екологічної інформації підготовлено та розміщено на офіційному сайті управління екології та природних ресурсів облдержадміністрації 219 публікацій з екологічних питань, через соціальні мережі опубліковано та поширено 903 дописи з природоохоронних питань, проведено 27 консультацій з громадськістю, у тому числі в області проведено громадські обговорення 9 заяв про визначення обсягу стратегічної екологічної оцінки документів державного планування та 14 проектів документів державного планування зі звітами про стратегічну екологічну оцінку, 28 повідомлень про плановану діяльність суб'єктів господарювання, яка підлягає оцінці впливу на довкілля, 21 звіт про оцінку впливу на довкілля планованої діяльності.

15.2 Удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища

Протягом 2023 року Тернопільською обласною радою, Тернопільською обласною військовою адміністрацією, з метою управління та регулювання у сфері охорони довкілля та природокористування, покращення екологічного стану області було прийнято рішення та видано такі розпорядження:

1. „Про внесення змін до рішення Тернопільської обласної ради від 15 грудня 2021 року № 397 щодо зміни площі ландшафтного заказника місцевого значення „Гуштинка” з 25.4000 до 35,2920 га” – рішення обласної ради від 30 листопада 2023 року № 868;

2. „Про затвердження плану заходів з реалізації в області у 2023-2050 роках Водної стратегії України до 2050 року” - розпорядження начальника обласної військової адміністрації від 27.01.2023 № 27/01.02-01;

3. „Про заборону відвідування населенням лісів і в'їзду до них механічних транспортних засобів та інших механізмів у період високої пожежної небезпеки протягом 2023 року” - розпорядження начальника обласної військової адміністрації від 24.03.2023 № 143/01.02-01;

4. „Про комісію обласної військової адміністрації з попереднього розгляду документації щодо охорони, збереження та використання природно-заповідного фонду, відтворення його природних комплексів та об'єктів, охорони рослинного й тваринного світу” - розпорядження начальника обласної військової адміністрації від 11.07.2023 № 354/01.02-01.

15.3 Державний нагляд (контроль) у сфері охорони навколишнього природного середовища

У 2023 році Державною екологічною інспекцією у Тернопільській області проведено 346 перевірок дотримання вимог природоохоронного законодавства, перевірено 61 об'єкт. Складено 418 протоколів про адміністративні правопорушення. До адміністративної відповідальності притягнуто 402 особи. Сума накладених штрафів становить 92,705 тис. гривень. Стягнуто 89,979 тис. гривень. Передано до правоохоронних органів 68 матеріалів, відкрито 46 кримінальних проваджень. Загальна сума розрахованих збитків становить 11830,921 тис. гривень. Пред'явлено 183 претензії та позови на відшкодування збитків на суму 41391,819 тис. гривень. Стягнуто 170 позовів і претензій на суму 7714,390 тис. гривень.

а) контроль за охороною та використанням вод та відтворенням водних ресурсів

Протягом січня - грудня 2023 року складено 2 протоколи про адміністративні правопорушення.

Пред'явлено 21 претензію і позов на суму 2053,639 тис. гривень. Стягнуто 20 претензій та позовів на суму 4121,527 тис. гривень.

б) контроль за охороною атмосферного повітря

Протягом січня - грудня 2023 року пред'явлено 8 претензій на загальну суму 317,180 тис. гривень. Сплачено 348,648 тис. гривень.

До адміністративної відповідальності притягнуто 1 особу. Сума штрафів становить 0,136 тис. гривень.

в) контроль за використанням і охороною земель

Протягом січня - грудня 2023 року перевірки у сфері земельних відносин не проводилися. Складено 34 протоколи про адміністративне правопорушення. До адміністративної відповідальності притягнуто 29 осіб. Сума штрафів становить 16,227 тис. гривень. Стягнуто 14,977 тис. гривень.

г) контроль за поводженням з відходами Протягом січня - грудня 2023 року за ст. 82 КУпАП складено 35 протоколів та винесено 42 постанови на суму 16,740 тис. гривень за порушення вимог поводження з відходами. Стягнуто 16,250 тис. гривень. Здійснено 31 захід реагування.

д) контроль за охороною, захистом, використанням рослинних ресурсів

Зелені насадження:

Протягом січня - грудня 2023 року заходи державного нагляду (контролю) у формі перевірок не проводилися.

Складено 29 протоколів про адміністративні правопорушення за ст. 153 КУпАП та притягнуто до адміністративної відповідальності 34 особи. Сума штрафів становить 10,370 тис. гривень, з яких добровільно сплачено 9,690 тис. гривень.

Загальна сума розрахованих збитків становить 192,819 тис. гривень, в тому числі невстановленими особами 116,012 тис. гривень.

Пред'явлено 38 претензій та позовів на суму 163,684 тис. гривень.
Сплачено 40 претензій та позовів на суму 173,694 тис. гривень.

Об'єкти рослинного світу (крім лісів та зелених насаджень):

Протягом січня - грудня 2023 року складено 2 протоколи про адміністративні правопорушення за ст. 77¹ КУпАП та притягнуто до адміністративної відповідальності 4 особи на суму штрафів 12,240 тис. гривень, з яких сплачено добровільно 12,240 тис. гривень.

Складено 4 протоколи про адміністративні правопорушення за ч. 1 ст. 88¹ КУпАП, які направлені на розгляд в суди.

Складено 6 протоколів про адміністративні правопорушення за ч. 2 ст. 88¹ КУпАП, які направлені на розгляд в суди.

Пред'явлено 1 претензію на суму 37,092 тис. гривень.

Сплачено 1 претензію на суму 5,347 тис. гривень.

У правоохоронні органи передано 3 справи.

е) контроль за охороною та використанням природно-заповідного фонду

Протягом січня - грудня 2023 року заходи державного нагляду (контролю) у формі перевірок не проводились.

Складено 10 протоколів про адміністративні правопорушення за ст. 91 КУпАП, з яких 6 передано для розгляду в суди та 4 за ознаками злочину до органів поліції.

Загальна сума розрахованих збитків становить 3949,162 тис. гривень, в тому числі невстановленими особами 3105,001 тис. гривень.

Пред'явлено 21 претензію та позов на суму 383,797 тис. гривень.

Сплачено 20 претензій та позовів на суму 290,100 тис. гривень.

Передано у правоохоронні органи 28 справ.

є) контроль за охороною, захистом, використанням лісів

Протягом січня - грудня 2023 року заходи державного нагляду (контролю) у формі перевірок не проводилися.

Складено 44 протоколи про адміністративні та притягнуто до адміністративної відповідальності 44 особи на суму штрафів 14,773 тис. гривень з яких сплачено добровільно 14,263 тис. гривень.

Загальна сума розрахованих збитків становить 11574,755 тис. гривень, в тому числі невстановленими особами 11000,143 тис. гривень.

Пред'явлено 42 претензій та позовів на суму 23044,962 тис. гривень.

В правоохоронні органи передано 28 справ.

ж) контроль за охороною, використанням та відтворенням тваринного світу

Протягом січня - грудня 2023 року заходи державного нагляду (контролю) у формі перевірок не проводилися.

з) контроль за охороною, використанням та відтворенням водних живих ресурсів

Протягом січня - грудня 2023 року проведено 106 рейдів з боротьби із браконьєрством. Притягнуто до адміністративної відповідальності 244 особи

на яких накладено штрафів на суму 15,419 тис. гривень, стягнуто штрафів на суму 15,283 тис. гривень.

Загальна сума розрахованих збитків становить 636,740 тис. гривень, стягнуто збитків на суму 1,649 тис. гривень.

Пред'явлено претензій та позовів на суму 602,937 тис. гривень.

и) контроль за надрами

Протягом січня – грудня 2023 року проведено 13 перевірок.

Складено 5 протоколів про адміністративні правопорушення, притягнуто до адміністративної відповідальності 4 особи. Сума штрафів становить 6,800 тис. гривень, сплачено 5,100 тис. гривень.

Загальна сума розрахованих збитків становить 2904,946 тис. гривень, в тому числі невстановленими особами 2902,333 тис. гривень.

Пред'явлено 8 претензій та позовів на суму 12,616 тис. гривень.

Сплачено 10 претензій та позовів на суму 12,840 тис. гривень.

Передано у правоохоронні органи 2 справи.

15.4 Виконання державних цільових екологічних програм

У 2021 році рішенням сесії Тернопільської обласної ради від 10.11.2021р. №353 затверджена Програма розвитку водного господарства та водно-екологічного оздоровлення природного середовища Тернопільської області на 2022-2024 роки (зі змінами), якою передбачено виділення коштів на здійснення водоохоронних заходів на річках області.

У 2023 році кошти з державного бюджету в сумі 28,11 млн грн направлені на виконання заходів напряму „Забезпечення розвитку меліорації земель і поліпшення екологічного стану зрошувальних та осушених угідь, управління водними ресурсами”, а саме:

забезпечення розвитку меліорації земель і поліпшення екологічного стану осушених угідь;

проведення ремонтно-експлуатаційних робіт на міжгосподарській мережі, матеріально-технічне та кадрове забезпечення служби експлуатації;

створення умов для ефективного використання с/г товаровиробниками меліоративних с/г угідь для гарантованого отримання врожаїв с/г культур;

підтримування водовідведення та регулювання водно-повітряного режиму осушених земель на площі 163,5 тис. га. При цьому виконано наступні ремонтно-доглядові роботи: проведено земляні роботи 27,08 тис. м³, в тому числі очищення каналів – 15,60 тис. м³; скошена трава на площі 575,2 га, вирубано кущів на каналах і бермах площею 51,9 га, відремонтовано 110 гідротехнічних споруд та 15 спостережних свердловин;

здійснення заходів щодо забезпечення функціонування моніторингу поверхневих вод, контроль за якісним станом вод, водного кадастру, управління водними ресурсами. При цьому проведено відбір, консервування, транспортування 228 проб та виконано 528 вимірювань якості води.

Регіональним офісом водних ресурсів у Тернопільській області виконані роботи з паспортизації водних об'єктів загальною вартістю 0,218 млн грн за напрямом „Екологічне оздоровлення природного середовища області”.

У 2023 році по програмі КПКВК 2407070 „Захист від шкідливої дії вод сільських населених пунктів та сільськогосподарських угідь, в тому числі в басейні р. Тиса у Закарпатській області” виконані роботи на суму 6,0 млн. грн на об'єкті „Розчистка русла р. Золота Липа з метою ліквідації підтоплення садиб та присадибних ділянок в селах Жуків, Гиновичі, Підлісне Бережанського району Тернопільської області”.

15.5 Регіональна політика у сфері моніторингу навколишнього природного середовища

До суб'єктів моніторингу природного довкілля входять:

- Управління екології та природних ресурсів Тернопільської облдержадміністрації;
- Тернопільський обласний центр з гідрометеорологічного забезпечення;
- Державна установа „Тернопільський обласний центр контролю та профілактики хвороб Міністерства охорони здоров'я України”;
- Регіональний офіс водних ресурсів у Тернопільській області;
- Департамент з питань оборонної роботи, цивільного захисту населення та взаємодії з правоохоронними органами Тернопільської облдержадміністрації;
- Південно-західне міжрегіональне управління лісового та мисливського господарства;
- Тернопільська філія державної установи „Інститут охорони ґрунтів України”;
- Департамент агропромислового розвитку Тернопільської облдержадміністрації;
- Головне управління Держгеокадастру у Тернопільській області;
- Управління житлово-комунального господарства Тернопільської облдержадміністрації.

Силами управління екології та природних ресурсів облдержадміністрації забезпечено ведення баз даних щодо стану охорони навколишнього природного середовища.

Управлінням забезпечено збір, опрацювання, аналіз інформації про стан довкілля області та розміщення її щомісячно та щоквартально на веб-сайті управління.

У 2023 році управління отримало та узагальнило результати спостережень за станом довкілля від суб'єктів моніторингу а саме:

- Регіонального офісу водних ресурсів у Тернопільській області;
- Тернопільської філії державної установи „Інститут охорони ґрунтів України”;
- Державної установи „Тернопільський обласний центр контролю та профілактики хвороб Міністерства охорони здоров'я України”;

- Тернопільського обласного центру з гідрометеорології.
- Основними напрямками спостережень у 2023 році були:
- моніторинг атмосферного повітря;
  - моніторинг поверхневих вод;
  - моніторинг джерел водопостачання населених пунктів;
  - моніторинг ґрунтів.

Для оцінки забруднення атмосферного повітря та прийняття природоохоронних рішень необхідною умовою є проведення систематичних спостережень за станом атмосферного повітря, метеорологічними умовами, кліматичними умовами та параметрами викидів промислових джерел забруднення.

Оцінка стану атмосферного повітря за 2023 рік у м. Тернополі здійснювалась за середньомісячними концентраціями у кратності перевищень середньодобових граничнодопустимих концентрацій (далі - ГДК) по пріоритетним забруднюючим речовинам. Пріоритетними забруднюючими речовинами вважались ті речовини, які вносять найбільший вклад в забруднення атмосферного повітря міста і контролювались на стаціонарних постах спостережень за забрудненням атмосферного повітря.

Суть моніторингу якості поверхневих вод полягає у:

- спостереженні за рівнем забруднення та зміною фізичних та хімічних показників;
- вивченні динаміки вмісту забруднюючих речовин і виявленні умов, за яких відбуваються суттєві коливання рівня забруднення водних об'єктів;
- визначення оптимальної схеми управління поверхневими водами.

Спостереження за станом поверхневих вод Тернопільської області здійснювали:

- Регіональний офіс водних ресурсів у Тернопільській області;
- Державна установа „Тернопільський обласний центр контролю та профілактики хвороб Міністерства охорони здоров'я України”;

Лабораторією електромагнітних полів та інших фізичних факторів на виконання „Плану моніторингових досліджень об'єктів навколишнього середовища, лікувально-профілактичних закладів, загальноосвітніх та дитячих навчальних закладів, закладів соціального забезпечення Тернопільської області на 2023 рік” здійснювався вибірковий моніторинг проб об'єктів навколишнього середовища на визначення вмісту радіонуклідів та моніторинг за радіаційним фоном на території області.

В цілому по області за 2023 рік проведено 1840 досліджень (701 проба) об'єктів навколишнього середовища та харчових продуктів на визначення вмісту радіонуклідів (1496 досліджень проведено лабораторією ЕМП та інших фізичних факторів ОЦКПХ, 344 - лабораторіями міськрайонних центрів та відділів міськрайонних центрів).

З досліджених проб: 220 проб питної води на визначення питомої активності радіонуклідів цезію-137, стронцію-90 та 157 проб води питної на визначення лише питомої активності радіонукліду цезію-137, 102 проби води з відкритих водойм на вміст радіонукліду цезію-137, 72 проби харчових

продуктів, 66 проб рослинності та лікарської сировини, 85 проб деревини та продукції з деревини на вміст радіонуклідів цезію-137 та стронцію-90, 172 проби будівельних матеріалів на визначення ефективної питомої активності радіонуклідів калію-40, радію-226, торію-232, 38 проб мінеральних добрив на визначення питомої активності радіонукліду торію-232.

Перевищення допустимого рівня вмісту радіонуклідів у досліджених пробах об'єктів навколишнього середовища не виявлено.

Спостереження за станом ґрунтів здійснювала лабораторія Тернопільської філії державної установи „Інститут охорони ґрунтів України”.

Територія Тернопільської області характеризується складною геолого-екологічною та структурно-тектонічною обстановкою із стійкою тенденцією до посилення розвитку екзогенних екологічних процесів (ЕГП). Тут набули поширення ЕГП природного та природно-техногенного походження, найбільш небезпечними з яких є зсуви, підтоплення забудованих ділянок, сільськогосподарських угідь, процеси карстоутворення та інші.

Негативні наслідки повеней і паводків проявляються на територіях прилеглих до р. Дністер та р. Збруч. Проходження паводків і повеней по ріках області супроводжується збитками для населення та економіки області.

Найбільшої шкоди від паводків зазнають прибережні села Тернопільського та Чортківського районів області.

Дані суб'єктів моніторингу довкілля області використані при підготовці тематичних розділів даного звіту про стан навколишнього природного середовища, тому у цьому розділі не подаються.

15.6 Оцінка впливу на довкілля

3 грудня 2017 року набрав чинності Закон України „Про оцінку впливу на довкілля” (далі – Закон), яким визнано таким, що втратив чинність Закон України „Про екологічну експертизу”.

Цим Законом заборонено провадження суб'єктами господарювання планованої діяльності, визначеної цим Законом без оцінки впливу на довкілля та отримання рішення про провадження планованої діяльності.

Вимоги Закону передбачають обов'язок суб'єкта господарювання попередньо оцінити вплив планованої діяльності на навколишнє середовище та отримати висновки з оцінки впливу на довкілля уповноважених центрального та територіального органів.

Управлінням екології та природних ресурсів Тернопільської обласної військової адміністрації як уповноваженим територіальним органом згідно з Законом забезпечено в повному обсязі проведення процедур оцінки впливу на довкілля планованої діяльності суб'єктів господарювання області.

Протягом 2023 року процедуру оцінки впливу на довкілля, за участі уповноваженого територіального органу – управління екології та природних ресурсів Тернопільської облдержадміністрації, розпочало 21 суб'єкт господарювання області.

Відповідно до пункту 3 Порядку проведення громадських слухань у процесі оцінки впливу на довкілля, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 року № 989, із змінами, внесеними Постановою Кабінетом Міністрів України від 08 серпня 2023 року № 967, у період воєнного стану в Україні громадські слухання проводяться в режимі відеоконференції.

Протягом звітного року забезпечено проведення 31 громадського обговорення звітів з оцінки впливу на довкілля планованої діяльності суб'єктів господарювання області.

У 2023 році за участі уповноваженого територіального органу з оцінки впливу на довкілля пройшли процедуру з оцінки впливу на довкілля та отримали висновки з оцінки впливу на довкілля 29 суб'єктів господарювання області. Надано відмову у видачі висновку з оцінки впливу на довкілля 1 суб'єкту господарювання.

15.7 Економічні засади природокористування

15.7.1 Економічні механізми природоохоронної діяльності

Державна екологічна політика на регіональному рівні здійснюється за допомогою механізмів, спрямованих на стимулювання розвитку регіону. Стаття 41 Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища” визначає основні складові економічного механізму забезпечення раціонального природокористування, зокрема: взаємозв'язок усієї управлінської, науково-технічної та господарської діяльності підприємств, установ та організацій з раціональним використанням природних ресурсів та ефективністю заходів по охороні навколишнього природного середовища на основі економічних важелів; визначення джерел фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; встановлення лімітів використання природних ресурсів, скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище; встановлення ставок екологічного податку; надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними маловідходних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних видів енергії; здійсненні інших ефективних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

На сьогодні в Україні розроблені та впроваджені основні елементи економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності на регіональному та місцевих рівнях, які базуються на таких головних засадах: платність за спеціальне використання природних ресурсів та за шкідливий вплив на довкілля; цільове використання коштів, отриманих від екологічного податку за забруднення довкілля та рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів та забруднення довкілля, на

ліквідацію джерел забруднення, відновлення та підтримання природних ресурсів в належному стані.

Головною метою економічного механізму є стимулювання ефективного природокористування та природоохоронної діяльності шляхом застосування еколого-економічних інструментів мотивації природокористувачів до зменшення шкідливого впливу на довкілля, раціонального та ощадливого використання природних ресурсів та зменшення енерго- і ресурсомісткості продукції, а також створення за рахунок коштів, отриманих від екологічних зборів та платежів, джерел фінансування природоохоронних заходів та робіт.

У відповідності до існуючих інформаційних баз даних, загальна сума надходжень у 2023 році від екологічного податку по області склала 14719,6 тис. гривень.

За оперативними даними, станом на 01.01.2024 року надходження екологічного податку до спеціального фонду місцевих бюджетів склали 8846,2 тис. гривень в тому числі:

- фактичні надходження екологічного податку до спеціального фонду місцевих бюджетів від викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення становлять 4000,8 тис. гривень;

- фактичні надходження екологічного податку до спеціального фонду місцевих бюджетів від скидів забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти становлять 2016,0 тис. гривень;

- фактичні надходження екологічного податку до спеціального фонду місцевих бюджетів від розміщення відходів (крім розміщення окремих видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання) становлять 2829,4 тис. гривень.

Надходження коштів у 2023 році до місцевих бюджетів від грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті господарської та іншої діяльності, склали 5873,4 тис. гривень.

Відповідно до погоджених пропозицій до Переліку природоохоронних заходів, фінансування яких здійснюється за рахунок коштів обласного бюджету, рішеннями Тернопільської обласної ради від 07.12.2022 № 868/01.02-01 „Про затвердження обласного бюджету на 2023 рік” (зі змінами), заплановано з обласного бюджету фінансування на охорону та раціональне використання природних ресурсів, збереження природно-заповідного фонду на загальну суму 12 205,854 тис. гривень.

15.7.2 Стан фінансування сфери охорони навколишнього природного середовища

Обласний фонд охорони навколишнього природного середовища формується за рахунок частини екологічного податку згідно із законом та частини грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті

господарської та іншої діяльності, згідно з чинними законодавством, та використовується тільки для фінансового забезпечення здійснення природоохоронних заходів відповідно до Переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.1996 № 1147.

Для фінансування природоохоронних заходів з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища у 2023 році було виділено кошти на загальну суму – 9473,637 тис. гривень.

Освоєння коштів на фінансування природоохоронних заходів проводилось за рахунок коштів спеціального фонду обласного бюджету:

по КПКВ 2818312 „Утилізація відходів” – 2 535,806 тис. гривень.

по КПКВ 2818320 „Збереження природно-заповідного фонду” – 48,0 тис. гривень.

по КПКВ 2819770 „Інші субвенції з місцевого бюджету” – 6 202,489 тис. гривень.

по КПКВ 2819800 „Субвенція з місцевого бюджету державному бюджету на виконання програм соціально-економічного розвитку регіонів – 687,342 тис. гривень.

15.8 Технічне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки

Екологічні стандарти і екологічне нормування - регулятор антропогенного навантаження на екосистеми. Завдяки встановленню екологічних норм і нормативів визначаються межі впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище і забезпечуються належні умови для існування людини.

Основу екологічного нормування складають:

- ГДК - гранично допустимі концентрації;
- ОБРВ - орієнтовно безпечні рівні впливу;
- ГДВ - гранично допустимі викиди (в атмосферу);
- ГДС - гранично допустимі скиди (у водні об'єкти);
- тимчасово погоджені викиди і скиди;
- ліміти використання природних ресурсів, викидів і скидів.

Норми (ГДК і ОБРВ) є єдиними для всієї території України.

Екологічні нормативи (ГДВ, ГДС) розробляють і вводять у дію державні природоохоронні органи, норми охорони здоров'я - інші уповноважені на те державні органи в межах своєї компетенції відповідно до природно-ресурсного законодавства.

Нормування якості навколишнього природного середовища повинне здійснюватись з метою встановлення граничних норм впливу антропогенної діяльності, що гарантують екологічну безпеку населення, збереження генофонду, забезпечують раціональне використання і відтворення природних ресурсів в умовах сталого розвитку господарської діяльності. Виходячи з

цього, можна стверджувати, що екологічне нормування обмежує як сам вплив шкідливих факторів, так і фактори навколишнього середовища, які віддзеркалюють цей вплив, а також реакцію навколишнього середовища на нього.

15.9 Державне регулювання природокористування

Протягом 2023 року процедуру оцінки впливу на довкілля, за участі уповноваженого територіального органу – управління екології та природних ресурсів Тернопільської облдержадміністрації, розпочало 21 суб'єкт господарювання області.

Крім цього, у 2023 році управлінням видано 29 висновків з оцінки впливу на довкілля та 1 суб'єкту господарювання області відмовлено у видачі висновку з оцінки впливу на довкілля.

У 2023 році управлінням екології та природних ресурсів Тернопільської облдержадміністрації видано 7 дозволів на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення:

Дозвіл № 05.2/368 від 13.03.2023 року видано природному заповіднику „Медобори” на спеціальне використання природних ресурсів у науково-дослідних цілях у межах території заповідника;

Дозвіл № 05.2/769 від 24 травня 2023 року видано національному природному парку „Кременецькі гори” на використання природних ресурсів шляхом проведення рубок формування та оздоровлення лісів у межах національного природного парку;

Дозвіл № 05.2/776 від 25 травня 2023 року видано філії „Чортківське лісове господарство” ДП „Ліси України” на використання природних ресурсів шляхом проведення рубок формування та оздоровлення лісів у межах лісового заказника загальнодержавного значення „Дача Галілея”;

Дозвіл № 05.1/1491 від 22 вересня 2023 року видано філії „Чортківське лісове господарство” ДП „Ліси України” на використання природних ресурсів у межах ботанічного заказника загальнодержавного значення „Шупарський”;

Дозвіл № 05.1/1492 від 22 вересня 2023 року видано філії „Чортківське лісове господарство” ДП „Ліси України” на використання природних ресурсів у межах лісового заказника загальнодержавного значення „Дача Галілея”;

Дозвіл № 05.2/1568 від 05 жовтня 2023 року видано філії „Чортківське лісове господарство” ДП „Ліси України” на спеціальне використання природних ресурсів у межах ботанічного заказника загальнодержавного значення „Яблунівський”;

Дозвіл № 05.2/1569 від 05 жовтня 2023 року видано філії „Чортківське лісове господарство” ДП „Ліси України” на спеціальне використання природних ресурсів у межах лісового заказника загальнодержавного значення „Дача Галілея”.

15.10 Стан та перспективи наукових досліджень у сфері охорони навколишнього природного середовища

Домінування в Україні протягом багатьох років ресурсо- та енергомістких галузей і технологій, сировинної орієнтації експорту, надмірної концентрації виробництва у промислових регіонах привело до того, що в багатьох регіонах стан довкілля є вкрай незадовільним або екологічно небезпечним. Ухвалення на Саміті ООН зі сталого розвитку 17 глобальних Цілей сталого розвитку на період до 2030 року потребує подолання дисбалансів, які існують в Україні в економічній, соціальній, екологічній сферах; забезпечення захисту та відновлення екосистем, покращення стану довкілля для якісного життя та благополуччя теперішнього і майбутніх поколінь. Реалізація цілей передбачає розширення досліджень у галузі охорони навколишнього природного середовища.

У 2023 році у Тернопільській області у галузі охорони довкілля виконувалися наступні науково-дослідні роботи.

Науково-дослідна робота на території Національного природного парку „Дністровський каньйон” у 2023 році була спрямована на подальшу інвентаризацію біорізноманіття на видовому, популяційному та оселищному рівнях. Її метою була розробка наукових засад охорони та збереження унікальної природної спадщини регіону.

Проведено зимовий облік орнітофауни Дністра з метою встановлення ролі Дністра, як місця зимівлі водоплавних та навколо водних птахів.

Підготовлено і подано до друку наступні публікації:

Микитюк Т. П. 2023 Знахідки рослин червоної книги України у регіоні НПП „Дністровський каньйон” (Тернопільська обл.) за період 2020-2021 РР.// Поширення раритетних видів біоти України том 2. Київ, Чернівці, „Друк Арт”, 2023 С. 186-192;

Добрянський Володимир, Гривул Лілія Топонімія села Виноградне (Костільники) Чортківського району Тернопільської області XI наукова конференція Бережанського краєзнавчого музею „Бережанська гімназія: сторінки історії”, Бережани - 2023. С. 59;

Добрянський Володимир, Площанський Петро Дослідження травертинової печери в урочищі „Під монастирем” поблизу с. Касперівці на Заліщанщині. XI наукова конференція Бережанського краєзнавчого музею „Бережанська гімназія: сторінки історії”, Бережани - 2023. С. 64-68;

Бачинський Андрій, Геряк Юрій, Канарський Юрій Методи польових досліджень вищих різновусих лускокрилих Заліщицького Придністров'я // Всеукраїнська науково-практична конференція (електронне видання) „Досвід організації та функціонування об'єктів Природно-заповідного фонду Волино-Поділля” (м. Кременець, 25-26 травня 2023 року) С. 13-18. (Електронний варіант, № державної реєстрації 0123U102708);

Корнеєв, С. В., Микитюк, Т. П., Бачинський, А., Корнеєв, В. О. (2023). Перша реєстрація *Tephritis praesox* (Diptera: Tephritidae), шкідника нагідок

(*Calendula*, *Asteraceae*), на материковій частині України. Українська ентомофауністика, 14(3), 37-40. <https://zenodo.org/records/10205718>;

Вікирчак О., П'ятківський І. Роль наукових підрозділів установ ПЗФ в оголошенні нових природоохоронних об'єктів та територій. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 55-річчя організації Карпатського заповідника та 30-річчя затвердження в Україні біосферних заповідників (Україна, м. Рахів, 21 листопада 2023 року) Роль біосферних заповідників (резерватів) та інших природоохоронних територій для реалізації в Україні стратегії сталого розвитку Рахів 2023 С. 15-21;

Вікирчак О., Площанський П., Микитюк Т. Гіпсові Говоди у верхів'ї річки Поросячка, як елемент ландшафту Каньйонового Подністер'я. та проблеми їх збереження // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 30-річчю першого набору на спеціальність „Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування” у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, (2-3 листопада 2023 року). Подільські читання: - Тернопіль: Електронний варіант, 2023. - 123-124 с.;

Руслан Яворівський, Тетяна Микитюк, Леся Горбняк-Юліна, Соломія Худик Популяції сону великого (*Pulsatilla grandis wender.*) На території НПП „Дністровський каньйон” // Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції „Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Євразії” 31 жовтня 2023 р. Переяслав - 2023 С. 5-6;

Петро Площанський Необхідність природозаповідання долини річки Дністер в межах Чернівецького району / Міжнародна науково-практична конференція „Регіональні аспекти флористичних і фауністичних досліджень” (сmt Путила, 12-13 жовтня 2023 року);

Петро Площанський, Лілія Гривул Знахідки Червонокнижних видів рослин на островах Дністра та рекомендації з їх збереження // Матеріали круглого столу „Дністровські читання” з нагоди 30- річчя від створення Дністровського регіонального ландшафтного парку 20 жовтня 2023 р.;

Т. П. Микитюк Знахідки сону розкритого (*Pulsatilla patens* (L.) Mill) у регіоні каньйонового Придністер'я // Матеріали круглого столу "Дністровські читання" з нагоди 30-річчя від створення Дністровського регіонального ландшафтного парку 20 жовтня 2023 р.

Основним завданням національного природного парку „Кременецькі гори” є здійснення науково-дослідної роботи.

Протягом року здійснювався моніторинг на 33 пробних площах (з них 17 лісівничих, 14 ботанічних, 19 ентомологічних, 2 зоологічних) та 13 стаціонарних маршрутах (11 орнітологічних та 2 ентомологічних).

Для реалізації поставлених завдань виконано польові дослідження (інвентаризація складу флори та фауни, робота на пробних площах та закладення нових пробних площ, виконання геоботанічних описів, картування рослинних угруповань та біотопів, проведення фенологічних спостережень, виявлення нових локалітетів, видів біоти, що підлягають охороні, відбір

гербарних зразків та колекційних матеріалів тощо). Крім того, за результатами досліджень підготовлено та подано до друку 20 публікації, з них – 2 ВАК.

Продовжуються дослідження за науковими темами: моніторинг берези Клокова (Тарєєв А.); орнітофауна Кременецьких гір (Гринюк П.); ентомофауна Кременецьких гір (Ляшук І., Заморока А., Мацях І., Крамарець В.). Звіти про виконані дослідження будуть подані у 12-му томі Літопису природи.

Здійснюються природоохоронні заходи щодо збереження степової, напівстепової та петрофільної рослинності в межах вершин гір Гостра, Вовча, Маслятин, Страхова, Дівочі скелі, Замкова, Черча, Довга.

Проводяться ряд біотехнічних заходів щодо охорони фауни (встановлення годівниць, солонців, огороження мурашників, встановлення будиночків для птахів та кажанів).

Проводиться збір даних із постів досліджень науково-дослідної лабораторії екологічного моніторингу та проблем біорізноманіття (облік температури повітря, кількість опадів, що випали, відносна вологість повітря, атмосферний тиск, динаміка загальної хмарності і вітрового режиму, вологість, температура та кислотність ґрунтів, солоність, кислотність, жорсткість води тощо.).

У 2023 році для реалізації стратегічного завдання Проекту організації території НПП „Кременецькі гори” №1.2. п. 1.2.5. „Збереження та відтворення корінних насаджень” проведено ввід бука лісового на площі 82,6 га та дуба звичайного на площі 2,6 га.

З вивчення біорізноманіття рослинного та тваринного світу, фітоценозів та рослинних угруповань працівниками науково-дослідного відділу проведено ряд заходів:

проведено обліки на постійних пробних площах (з моніторингу підсніжника білосніжного та горицвіту весняного у I кварталі та булатки великоквіткової, клокички перистої, гвоздики несправжньоопізньої, ортилії однобокої, грушанки малої, лунарії оживаючої у II кварталі);

спільно з природоохоронними науково-дослідними відділеннями проведено заходи із розчищення степових ділянок (гір Страхова, Вовча, Гостра, Дівочі скелі, Довга, Черча, Маслятин). Розчищення від чагарників та соснового молодняка збільшило освітленість ділянки, що сприятиме збереженню та відновленню рідкісних та лучно-степових видів;

проведено дослідження на предмет виявлення нових та підтвердження місцезростання видів рослин, занесених до ЧКУ та охоронних списків, зокрема вперше зафіксовано аконіт Бессера *Aconitum besseranum* у кв.31 вид. 28 Білокриницького ПНДВ; на г. Черча спостерігається збільшення популяції ковили пірчастої (*Stipa pennata*); збільшилась популяція змієголовника австрійського (*Dracosephalum austriacum*) на горі Дівочі скелі. Чисельною є популяція пальчатокорінника травневого (*Dactylorhiza majalis*) в підніжжі гори Уніас;

проведено дослідження територій, запланованих під розширення парку, а саме: Горинський гідрологічний заказник місцевого значення (спостерігається

збільшення популяції пальчатокорінника травневого (*Dactylorhiza majalis*), шавлії пониклої (*Salvia nutans*), горицвіту весняного (*Adonis vernalis*) тощо); ботанічного заказника місцевого значення „Курилиха” (зафіксовано популяції фітеуми кулястої (*Phyteuma orbiculare*) та зозулинця шоломоносного (*Orchis militaris*); гідрологічного заказника місцевого значення „Мала Андруга” та прилеглих до нього територій (товстянка двоколірна (*Pinguicula bicolor*), жировик Льозеля (*Liparis loeselii*), коручка болотна (*Epipactis palustris*); ботанічний заказник загальнодержавного значення „Ваканци” (ковила пірчаста (*Stipa pennata*), горицвіт весняний (*Adonis vernalis*);

проведено дослідження в ур. Барабан Білокриницького ПНДВ, здійснено моніторинг орхідних, зафіксовано початок цвітіння гудієри повзучої (*Goodyera repens*), зафіксовано новий для парку вид - під'ялиник звичайний (*Monotropa hypopitys*);

проведення обліків зеленонкижних дубового-грабово-плющових та дубово-скополієвих угруповань, моніторинг лісівничих пробних площ;

проведено дослідження скелястих оселищ у межах Маслятинського ПНДВ (г. Гостра кв. 21 вид. 7; г. Маслятин кв. 8 вид. 8,9,11,12; кв. 9 вид. 14; г. Страхова кв. 5 вид. 12,18; кв. 6 вид. 10,13,14,18,19; кв. 7 вид. 13;) та Білокриницького ПНДВ (г. Дівочі скелі кв. 3 вид. 13,14,16,18).

спільно із працівниками відділу державної охорони природно-заповідного фонду та природоохоронних науково-дослідних відділень здійснюється зимовий облік хутрових та копитних представників фауни, проводяться ряд біотехнічних заходів щодо їх охорони (встановлення годівниць, солонців, огороження мурашників, встановлення будиночків для птахів);

постійно ведеться моніторинг території парку з метою виявлення старих дерев, дупел, де можуть розмножуватись рідкісні види птахів та комах;

проведено моніторингові дослідження орнітофауни територій парку вивчено видовий склад та населення птахів на постійних орнітологічних маршрутах. Додатково досліджено лісові ділянки гір Гостра, Божа, Вовча і Дівочі Скелі. Загалом відмічено 36 видів птахів. На території Маслятинського ПНДВ 12 квітня 2023 року зафіксовано вид, що вважався зниклим з території парку слуква лісова (вальдшнеп) *Scolopax rusticola*.

Проведено обліки по ентомологічних маршрутах та досліджень лучно-степових ділянок, що на території парку, список видів комах поновлено 74-ма новими видами, павукоподібних – 4, з них один кліщ, багатоніжки – 2 та ракоподібних – один вид.

У 2023 році підготовлено пакет документів щодо зміни меж (розширення) території парку та картографічні матеріали із відображення меж території об'єкта та карти розташування проекрованої території об'єкта ПЗФ відносно прилеглих меж на площу 504 га, зокрема включення частини земель Забарівського лісництва філії „Кременецькі лісове господарство” ДП „Ліси України”.

Організовано спільні наукові дослідження з науковцями Кременецького ботанічного саду (А.М. Ліснічук, Л.Л. Онук) та Інститутом ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України (Я. П. Дідух).

У рамках чотирьохстороннього Меморандуму про співпрацю між НЕК „Укренерго”, Національним авіаційним університетом та Національним природним парком „Північне Поділля” та парком, продовжено співпрацю, з метою збереження та відтворення популяції рукокрилих.

Наукові дослідження у природному заповіднику „Медобори” здійснюються за Програмою Літопису природи відповідно до методичного посібника за редакцією д.б.н. Андрієнко Т.Л. На постійних пробних площах ведуться детальні дослідження стану популяцій 6 регіонально-рідкісних видів рослин та 24 – занесених до Червоної книги України, а також моніторинг стану популяцій інших охоронюваних видів рослин та рідкісних угруповань і оселищ.

Результати висвітлено в наступних публікаціях:

Літопис природи природного заповідника „Медобори”, книга 30; кер. Оліяр Г. І.; вик.: Оліяр Г. І., Баранчук Г. І., Бачинська У. О., Бугальська І. І., Добривода І. П., Капустинський А. І., Козира Л. Я., Мурська О. П., Мурська І.В., Слободян Р. М., Шимків Н. Я. – Гримайлів, 2023. – 532 с. – Державний реєстраційний номер 0122U000672.

Баранчук Г. І., Оліяр Г. І., Козира Л. Я., Бугальська І. І., Бачинська У. О. Знахідки чужорідних видів рослин на території природного заповідника „Медобори” та його околиць / Знахідки чужорідних видів рослин та тварин в Україні / Серія: „Conservation Biology in Ukraine”. – Вип. 29. – Чернівці: Друк Арт, 2023. – С. 32-41.

Баранчук Г. І. Картування рослинності на степових ділянках природного заповідника „Медобори” [Електронний ресурс]. / Зб. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції "Тернопільські біологічні читання – Ternopil Bioscience-2023"(до 100-річчя від дня народження відомої вченої-ботаніка к.б.н., доц. Валентини Омелянівни Шиманської). 11-13 травня 2023 р. м. Тернопіль: Вектор, 2023. – С. 219-222.

Баранчук Галина Метод картування у геоботанічних дослідженнях на пробних площах природного заповідника „Медобори”. [Електронний ресурс]. / Зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції „Досвід організації та функціонування об'єктів природно-заповідного фонду Волино-Поділля”, м. Кременець, 25-26 травня 2023 року. – С. 8-12.

Бачинська У. О. Лісівничі дослідження природного заповідника „Медобори” [Електронний ресурс]. / Зб. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції „Тернопільські біологічні читання – Ternopil Bioscience-2023” (до 100-річчя від дня народження відомої вченої-ботаніка к.б.н., доц. Валентини Омелянівни Шиманської). 11-13 травня 2023 р. м. Тернопіль: Вектор, 2023. – С. 222.

Козира Л. Фенологічні особливості сезонного розвитку SCHIVERECKIA PODOLICA (Besser) Andr. ex DC. у природному заповіднику „Медобори” за країні 20 років. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції „Шляхи

збереження природних екосистем”, присвяченої 95-річчю природного заповідника „Михайлівська цілина”. 13 липня 2023 р. – Суми: ФОП Цьома С. П., 2023 – С.130-133.

Згідно з договором про співпрацю, протягом 2023 р. дослідження грибів на території заповідника проводили в.о. зав. кафедри мікології та фітоімунології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.б.н. доцент Олександр Акулов та аспірант тієї ж кафедри Олександр Романченко. В ході досліджень було визначено 116 видів грибів, які раніше не наводилися для території заповідника. Серед них виявлено рідкісний вид *Plectania melastoma* (Sowerby) Fuckel з Червоної книги України.

Окрім традиційного методу дослідження грибів, вперше в Україні було розпочато метабаркодингове дослідження прихованого різноманіття грибів.

Відповідно до Меморандуму про партнерство та взаємодію між Державним природознавчим музеєм НАН України та природним заповідником „Медобори” к. б. н. Володимиром Різуном оцифровано і задокументовано частину колекції музею природи природного заповідника „Медобори”. Дані про музейну колекцію (комахи (частково), ракоподібні, риби, земноводні, плазуни, птахи, ссавці), в інформаційний вебресурс Центр даних „Біорізноманіття України”. Створена віртуальна колекція про музей та оприлюднена на сторінці Центру даних „Біорізноманіття України” <http://dc.smnh.org/>, а точніше <http://dc.smnh.org/gallery-collection/item/24>.

Підготовлено наукове обґрунтування створення ландшафтного заказника „Маруся” у Тернопільському районі.

Проведено дворазове обстеження частини загальнозоологічного заказника „Звіринець” та прилеглих земельних ділянок з метою обґрунтування змін меж заказника за рахунок добре збережених біотопів. Підготовлено Експертний висновок щодо оптимізації території загальнозоологічного заказника місцевого значення „Звіринець”.

Науково-дослідна робота Кременецького ботанічного саду проводилася згідно із затвердженням Планом відповідно до „Програм та методик”. Співробітники наукового підрозділу установи працювали над такими науковими темами:

„Збереження та відтворення рідкісних видів рослин Кременецьких гір в умовах динамічних антропогенних трансформацій”, відповідальний виконавець к.б.н., заввідділу фітосозології Онук Л.Л. Опрацьовувалися літературні дані. Здійснено 12 моніторингових експедицій реінтродукційних локусів. Зібрано та висіяно насіння 4 рідкісних видів: *Pulsatilla vulgaris* Mill., *Pulsatilla grandis* Wend., *Dracocephalum austriacum* L., *Podospermum urpureum* (L.) W.D.J.Koch & Ziz/. Встановлено самовідновлення у створених популяціях *Allium ursinum* L. *Anthyllis vulneraria* та *subsp. polyphylla* (DC.) Nyman, р.р. Збереженість видів та локусів становила 100%. Висаджено 19 одиниць *Phyla scaberrima* (Juss. ex Pers.) для проведення дослідів. Ведуться фенологічні спостереження за даним видом вирощується посадковий матеріал 17 видів рідкісних рослин.

„Інтродукційне вивчення представників раритетної групи родини Ranunculaceae у Кременецькому ботанічному саду”, відповідальний виконавець

наук. співробітник відділу фітосозології Чубата Т.В. Проаналізовано дані попередніх досліджень та опрацьовано літературні джерела. Продовжено дослід по визначенню схожості насіння видів роду *Pulsatilla*. Вегетативне розмноження проведено у 7 видів рослин, висіяно 8 видів, зійшов 1 вид.

Тема 3. «Наукові основи збереження та відтворення рідкісних лісових угруповань в квазіприродних екосистемах Кременецького ботанічного саду», відповідальний виконавець заввідділу дендрології Панасенко Р.С. Проведено попереднє камеральне обстеження та дослідження території (виділу 26) з використанням картографічних і довідкових матеріалів Здійснено планування ділянок для реінтродукції автохтонних видів дендрофлори. Проведено розчищення ділянок від чагарників та адвентивних видів. Закладено розсадник з саджанців бука європейського та берези Клокова. Висаджено 30 екземплярів берези Клокова.

„Адаптивний потенціал видів та сортів плодових культур різних господарських груп при інтродукції їх в едафо-кліматичні умови Волино - Подільської височини”, відповідальний виконавець заввідділу акліматизації плодових та ягідних культур Кубінський М.С. Вивчалися особливості біоекологічних показників нетрадиційних плодових культур, адаптивні особливості сортів роду *Corylus* L., його різних селекційних груп, апробовано способи розмноження горіхоплідних культур в умовах Західного Лісостепу. Досліджувалися інтродукційні спроможності нових видів та сортів плодових культур з метою визначення потенційно перспективних видів нетрадиційних плодових культур.

„Основи збереження та збагачення генетичних ресурсів технічних, лікарських та ефіроолійних рослин”, відповідальний виконавець заввідділу лікарських рослин та нових культур Мельничук О.А. Проведено оцінку зимостійкості 96 таксонів. Відповідно до визначених методик проводяться фенологічні спостереження за колекційними зразками. Закладено 3 дослід. Зібрано 57 видів лікарських рослин для виготовлення фіточаїв.

„Наукові основи створення та функціонування Центру розведення рідкісних та зникаючих видів рослин”, відповідальний виконавець завідувач відділу репродуктивної біології та впровадження Вериківський Л.А. Підготовлено площу для створення розсадників Центру. За літературними джерелами проаналізовано ефективність різних способів щеплення найпоширеніших декоративних рослин. На інтродукційно-експериментальних ділянках вирощується понад 4 тис. штук декоративних рослин. Закладено понад 100 шт. контейнерної культури.

Тернопільським національним педагогічним університетом імені Володимира Гнатюка проводилися наукові дослідження за темою: „Концептуальні і прикладні засади геоекологічної оцінки впливу на довкілля, природоохоронного менеджменту та екологічної безпеки геосистем Подільського регіону”, державний реєстраційний номер: 0119U100590. В

рамках науково-дослідної лабораторії „Моделювання еколого-географічних систем” кожен член кафедри реалізує наукові напрацювання за держбюджетними та госпдоговірними темами, індивідуальними програмами.

У 2023 році організовано експедиційне дослідження долини річки Гнізни на предмет проведення комплексних геоекологічних досліджень річкових ландшафтів та стану річкової води. Водночас проводилась оцінка стану навколишнього середовища, впорядкованості ставків для надання рекреаційних послуг.

Відмічено, що верхів'я річки розоране під сільськогосподарські угіддя в межах 2 -3 км від бувшого витоку. В межах населених пунктів на верхньому відтинку річкової долини наявна водно-чагарникова рослинність, яка очищає воду від забруднюючих речовин, захищає її від прогрівання у спекотні дні, є середовищем існування риб, земноводних, чисельних птахів. Наявні ставки окультурені, зі встановленими альтанками, насипними пляжами (Шимковецький, Розношинецький, Базаринський, Збаразький).

У середній течії на відтинку Збараж - Лошнів річкове русло поглиблюється, меандрує. Заплави вкриті лучною рослинністю та виконують функцію пасовищ, сіножатей. Збільшується кількість водоплавної свійської птиці, кіз, корів, коней. Якість води не погіршується, оскільки у долині річки знаходяться такі відомі ставкові комплекси як: Лемківський, Охримівський. В межах населених пунктів геоекологічний стан ландшафтів є задовільним за рахунок наявних двох проблем: відсутності роздільного збору, складуванню і переробки ТПВ та безпечного водовідведення з громадських об'єктів та приватних садиб.

У нижній течії річки зростає частка лісових угідь і антропогенізованих угідь, забудованість та розораність заплавних місцевостей, загальні навантаження на річкову долину. Зростає забрудненість річкової води. Обґрунтовані рекомендації щодо організації басейнової системи охорони природи і формування Гнізнівського місцевого екологічного коридору.

Аспірантами кафедри проводяться дослідження стосовно оптимізації землекористування Великоберезовицької територіальної громади, впливу промислових об'єктів Кременецького промислового центру на геоекологічні параметри води річки Ікви тощо.

В Тернопільському національному технічному університеті імені Івана Пулюя у 2023 році функціонувало ряд науково-дослідних лабораторій, діяльність яких пов'язана із охороною навколишнього середовища:

Створення апаратури і приладів для наукових досліджень, дистанційного зондування Землі, джерел вторинного живлення та діагностики в галузі медицини та біології.

Створення обладнання, апаратури, інструментів для машинобудівної, радіотехнічної, харчової, переробної промисловості та сільського господарства.

Технології електроенергетики та енергоменеджменту, створення, дослідження та впровадження альтернативних джерел енергії.

Технології раціонального водокористування, підвищення ефективності очищення стічних вод та запобігання забрудненню водних об'єктів, утилізації та видалення побутових і промислових відходів.

Перспективні технології агропромислового комплексу, переробної та харчової промисловості, проблеми забезпечення продовольчої безпеки.

Створення стандартів і технології запровадження здорового способу життя, технології підвищення якості та безпеки продуктів харчування.

Результати досліджень, отриманих в рамках діяльності даних лабораторій імплементуються в навчальний процес, використовуються при написанні наукових робіт, здобувачами вищої освіти та науковцями університету.

Для практичного поширення передового досвіду в сфері охорони навколишнього середовища в 2023 році в університеті проведено ряд міжнародних конференцій:

1. Міжнародна науково-практична конференція „Якість води: біомедичні, технологічні, агропромислові і екологічні аспекти”, 24-25 травня 2023 року.

Метою проведення конференції є узагальнення результатів досліджень щодо стану водного забезпечення, висвітлення нових підходів щодо оцінки якості води і її значення у харчовій промисловості, медицині, агропромисловому секторі та інших.

У сфері дослідження якості води проводяться наукові дослідження працівниками кафедри харчової біотехнології і хімії. Викладачі кафедри проводили ряд досліджень за програмами в міжнародних науково-дослідних установах (Страсбург, Краків, Нітра). Професор Покотило О.С. проводив дослідження в 2016 році в інституті ядерної хімії (Страсбург) за темою: „Енерго-інформаційні властивості води”. У 2022 році в Словаччині проф. Покотило О.С. брав участь в роботі I конференції Європейської академії досліджень молекулярного водню в біомедицині. Сумісно з колегами з інших університетів співробітниками кафедри вивчаються ефекти впливу анолітних і католітних станів вод у медико-біологічних, техніко-технологічних, агропромислових дослідженнях. Результати наукових досліджень працівників університету опубліковані у вітчизняних фахових періодичних виданнях, подані до міжнародних видань, що входять в науково-метричні бази Scopus та Web of Science.

Основні питання, що були обговорені на конференції:

Сучасні технології водопідготовки, водоочищення, водопостачання і водовідведення.

Вода у харчовій промисловості.

Лікувально-профілактичні аспекти використання вод.

Економічні, екологічні та соціальні проблеми водокористування.

2. II Міжнародна науково-практична конференція „Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки”, 21 квітня 2023 року.

Метою проведення конференції є узагальнення результатів досліджень з питань воєнних конфліктів та техногенних катастроф та обмін науковими ідеями. За даною тематикою за останні роки організаторами конференції опубліковано 2 колективних монографії, більше 20 наукових статей.

Основні питання роботи конференції:

Психологічна і соціальна адаптація та реабілітація жертв воєнних конфліктів і техногенних катастроф;

Історія воєнних конфліктів і техногенних катастроф;

Гібридні війни: історичні та психологічні аспекти.

Вплив воєнних конфліктів та техногенних катастроф на локальні та глобальні екосистеми;

Новітні підходи до мінімізації економічних, екологічних та соціальних наслідків військових конфліктів.

3. Міжнародна науково-технічна конференція „Проблеми та перспективи розвитку сучасних технологій”, 7-8 грудня 2023 року.

Метою проведення конференції є обговорення завдань математичного моделювання проблемних питань сучасних технологій, представлення результатів досліджень в області радіотехніки та приладобудування, сучасних технологій супутникових та наземних систем телекомунікацій, області медичного апаратобудування, біопротезування, медичного діагностування патологічних станів організму людини та біоінформатики, автоматизації, комп'ютерних технологій та робототехніки, світлотехніки, електроенергетики та відновлюваних джерел живлення.

За даною тематикою організаторами конференції опубліковано 7 колективних монографій, більше 65 наукових статей, що індексуються в наукометричних базах Scopus, Web of science, більше 20 публікацій у фахових виданнях України.

15.11 Участь громадськості в процесі прийняття рішень з питань, що стосуються охорони навколишнього природного середовища

У своїй діяльності з екологічного інформування громадськості управління керується положеннями Орхуської конвенції про доступ до інформації, участі громадськості в прийнятті рішень та доступу до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього природного середовища, Законом України „Про охорону навколишнього природного середовища”, Законом України „Про інформацію” та іншими законодавчими і нормативними документами.

Громадські організації, що діють на території області

№ з/п	Організації	Юридична адреса
1	2	3
1.	Тернопільський обласний осередок Всеукраїнської екологічної Ліги	м. Тернопіль, а/с 103
2.	Тернопільське екологічне об'єднання „Наше місто”	м. Тернопіль, вул. Головацького 6/2
3.	„Екологічно-гуманітарне об'єднання „Зелений світ” Чортків	м. Чортків, вул. Л. Українки, 8/1
4.	Екологічний клуб „Медобори”	м. Тернопіль, вул. Микулинецька, 21
5.	Бережанська районна дитяча громадська організація екологічний „Край”	м. Бережани, вул. Валова, 8в
6.	Громадська організація „Екальяс”	м. Тернопіль, вул. Слівенська, 15, а/с 934
7	Громадська організація „Протидія корупції та моніторинг екології „Скеля”	м. Тернопіль, вул. Дубовецька, буд. 1Б
8.	Громадська організація „Кременецька екологічна ліга”	м. Кременець, вул. Осовиця, буд. 12

З метою залучення громадськості до акцій і заходів, спрямованих на покращення екологічної та санітарної ситуації, приведення в належний стан населених пунктів, щорічно проводиться місячник з озеленення, прибирання та благоустрій територій населених пунктів. Цього року до заходів із озеленення та очищення території наших міст і сіл активно долучилися організації, установи і підприємства області. Також до заходів з поліпшення стану навколишнього природного середовища активно долучилися і небайдужі мешканці Тернопільщини.

15.12 Екологічна освіта та інформування

Протягом 2023 року заходи з екологічної освіти та інформування населення про навколишнє середовище чи з питань, які стосуються навколишнього середовища здійснювались природним заповідником „Медобори”, національними природними парками „Дністровський каньйон” і „Кременецькі гори”, Кременецьким ботанічним садом, науковими та навчальними закладами, управлінням екології та природних ресурсів Тернопільської облдержадміністрації, громадськими організаціями.

Природним заповідником „Медобори” еколого-освітня робота у 2023 році проводилася відповідно до Положення про екологічну освітньо-виховну роботу установ природно-заповідного фонду (Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України № 399 від 26 жовтня 2015 року) відповідно до затверджених планів. Нею охоплено учнів навколишніх шкіл, студентів факультетів природничого спрямування, громадськість. В умовах повномасштабного вторгнення кількість учасників та місце проведення заходів визначались, передовсім, умовами безпеки. Започатковано співпрацю з релокованим Краматорським вищим професійним торгово-кулінарним (технічним) училищем.

З метою покращення інформування про заповідник та його роботу на сторінці в мережі Facebook регулярно подається інформація про події у заповіднику та його цінності.

У 2023 році знято фільм „Тернопілля” з циклу Tour de Ukraine – путівника у подорожах Україною, в якому є інформація про заповідник.

Продовжено співпрацю із новоствореними ОТГ в околицях заповідника, відділами освіти, з різними установами та організаціями. В рамках співпраці:

- 03 лютого взяли участь в лекції „Водно-болотні угіддя національного природного парку „Подільські Товтри” // НПП „Подільські Товтри”, (онлайн);

- 11 травня взяли участь у VII Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 100-річчю від дня народження відомої вченої ботаніка, завідувача кафедри, к.б.н., доц. Валентини Омелянівни Шиманської Тернопільські біологічні читання – Ternopil Bioscience – 2023;

- 25-26 травня взяли участь у всеукраїнській науково-практичній конференції „Досвід організації та функціонування об’єктів природно-заповідного фонду Волино-Поділля” // НПП Кременецькі гори, м. Кременець;

- 04 липня взяли участь у круглому столі „Природно-заповідна справа в Україні: перспективи розвитку в контексті еколого-освітньої діяльності”// природний заповідник „Горгани”, (онлайн);

- 02 листопада взяли участь у науково-практичній конференції „Подільські читання – 2023. Комунікаційні стратегії для реалізації геоекологічних ініціатив та проєктів”, яка проходила на базі ТНПУ ім. Володимира Гнатюка (02.11). Для участі у конференції підготовлено наукову статтю, яку опубліковано у збірнику матеріалів конференції: Мурська М.І., Мурська О.П., Андреїв М.Б. Геолого-геоморфологічні об’єкти еколого-освітньої стежки „До Пущі відлюдника” природного заповідника „Медобори”. [Електронний ресурс]. / Зб. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції „Подільські читання – 2023. Комунікаційні стратегії для реалізації геоекологічних ініціатив та проєктів” – Тернопіль: ТНПУ, 2023. – С. 72-75;

- підбір фотоматеріалів для оновлення експозиції „Природний заповідник „Медобори” у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї;

- знайомство із заповідником осіб з інших регіонів України, які тимчасово проживають у Гусятинській громаді: бесіди, розповіді, проведення ознайомчих екскурсій у музей природи, в околицях с. Вікно, до карстових лійок-вікнин та по еколого-освітній стежці „Гора Гостра” (05.07);

- знайомство із заповідником дітей із Донецької області: екскурсія у музей природи, в околицях с. Вікно, до карстових лійок-вікнин, розповіді про історичні пам’ятки заповідника (30 жовтня);

- організовано та проведено фотовиставку „Збережемо первоцвіт – хай красивим буде світ” у бібліотеці Гримайлівського ліцею ім. Івана Пулюя (21-31 березня);

- організовано та проведено фотовиставку „Рідкісні види рослин і тварин заповідника „Медобори” у Центрі культури та дозвілля смт Гримайлів (27 липня – 04 серпня);

– участь у проведенні виховного заходу „Великодня писанка”: бесіда „Медобори і духовна культура давніх слов'ян”, виготовлення великодніх писанок у 4 класі Гримайлівського ліцею ім. Івана Пулюя (12 квітня);

– проведено зустрічі із працівниками Скалатської, Гримайлівської та Гусятинської ОТГ, бесіди про інвазійні види рослин нашої території та необхідність їх знищення; бесіди про шкоду від спалювання сухої трави, пожнивних решток, сміття; поширено інформаційні буклети у всіх старостинських округах громад „Рослини, що становлять небезпеку” (амброзія полинолиста, борщівник Сосновського, золотарник канадський та ваточник сирійський) та „Не паліть суху траву”;

– організовано та проведено зустріч із використанням мультимедійних презентацій з нагоди 33-річчя створення природного заповідника „Медобори” із: представниками місцевої влади; відділу освіти, культури, сім'ї, молоді та спорту; керівниками закладів освіти, культури Гримайлівської селищної ради;

– у лютому підготовлено та проведено тематичні уроки любові до рідного краю із використанням мультимедійних презентацій до 33-річчя створення заповідника: „Природний заповідник „Медобори” для учнів 6 класу Вікнянської гімназії Гримайлівської селищної ради; „Природні та історичні цінності природного заповідника „Медобори” в ЗОШ I-III ст. с. Городниця Гусятинської селищної ради. Також проведено тематичні уроки „Живі артерії Землі” для учнів 5-6 класів Глібівської гімназії Гримайлівської селищної ради (29 вересня);

– проведено квест „Світ дикої природи” з учасниками пришкольного табору „Сокіл” Гримайлівського ліцею ім. Івана Пулюя смт Гримайлів (09 червня);

– навчальні заклади Гримайлівської, Гусятинської та Скалатської ОТГ є активними учасниками у екологічних акціях та Днях екології; – надано методичну допомогу в оновленні кутка „Друзі лісу” у Калагарівській гімназії;

– спільно із навчальними закладами організовано та проведено виставки осіннього букету та новорічно-різдвяних композицій.

Організовано та проведено масові еколого-освітні заходи: до Всеукраїнських та Міжнародних екологічних акцій „Нагодуй птахів взимку”, „Первоцвіт”, „Збережемо ялинку”, „За чисте довкілля”, „Створюємо ліси разом”, „Година Землі”, Всесвітній день прибирання „World Cleanup Day” 2022 в Україні (16 вересня), участі в проєкті „Озеленення України” (CEO Club Ukraine та Business Woman Club), а також днів екології: Дня водно-болотних угідь (2 лютого), Всесвітнього дня дій проти гребель на захист річок, води, життя (14 березня), Всеукраїнського дня довкілля (16 квітня), Міжнародного дня Землі (22 квітня), Всесвітнього дня мігруючих птахів (07 травня, 08 жовтня), Міжнародного дня біорізноманіття (22 травня), Всесвітнього дня охорони довкілля (5 червня), Дня опустелювання та посухи (17 червня), Всесвітнього дня без поліетилену (03 липня), Дня працівника природно-заповідної справи (7 липня), Всесвітнього дня заповідання (охорони) природи (27 липня), Дня Української Державності (28 липня), Міжнародної ночі кажанів (27-28 серпня), Дня працівника лісу (21 вересня), Всесвітнього дня

річок (26 вересня), Всесвітнього дня захисту тварин (04 жовтня), До Міжнародного дня зменшення ризику стихійних лих (13 жовтня), Міжнародного дня енергозбереження (11 листопада), Всесвітнього дня вторинної переробки (15 листопада), Дня пам'яті втрачених видів (30 листопада), Всесвітнього дня ґрунту (5 грудня). Активними учасниками екологічних акцій, які проводяться заповідником, є школи Гусятинської, Гримайлівської та Скалатської ОТГ.

Інформацію про названі вище та інші важливі екологічні дати підготовлено та розміщено на сторінці Facebook та сайті заповідника. Впродовж 2023 року проведено 35 екскурсій в музеї природи та 40 – по еколого-освітніх стежках та в околицях заповідника, екскурсантів – 732.

У 2023 році на базі заповідника проходили: практика студентів Технічного коледжу Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя (16 травня) та практика студентів Тернопільського обласного відділення Малої академії наук України (23 травня).

Впродовж року надано методичну та практичну допомогу роботі двох гуртків екологічного спрямування, роботу яких координує заповідник. Юні гуртківці – активні учасники екологічних акцій та інших екологічних заходів, які проводить заповідник. Разом з гуртківцями Вікнянської гімназії Гримайлівської селищної ради проведено: обліки шиверекиї подільської (*Schivereckia podolica*) та горицвіту весняного (*Adonis vernalis* L.) на горі Довга (04 травня), долучились до акцій „Батарейки-здавайтесь!” та „Замість ялинки - зимовий букет”. З гуртківцями Калагарівської гімназії проведено заняття з набуття навичок з обчислення природного поновлення бука на лісівничій пробній площі Л-3 та акціях „Батарейки-здавайтесь!” і „Замість ялинки - зимовий букет”; підготовлено до конкурсу „Казкові ліси України” та участі в обласному зльоті учнівських лісництв. Юні екологи взяли участь в обласному тренінгу з кліматичної освіти „Клімат змінюється - час діяти!”

В останні вихідні січня орнітологом заповідника Арсеном Капустинським та фахівцями з екоосвіти проведено Великий зимовий облік птахів за програмою Українського товариства охорони птахів (УТОП) з учнями Гримайлівського ліцею ім. Івана Пулюя, Глібівської гімназії Гримайлівської селищної ради, Калагарівської гімназії Гримайлівської селищної ради. Використовуючи презентації та листівки „Наші зимуючі птахи” ознайомлено школярів із птахами, які можна зустріти у нашій місцевості взимку. Під час обліків вчилися розпізнавати пташок за зовнішнім виглядом і голосами, занотовуючи кількість та види птахів, побачених протягом години. В заходах взяло участь 40 учнів.

До Всесвітнього дня мігруючих птахів (World Migratory Bird Day) 12 травня та 13 жовтня разом із здобувачами освіти Глібівської гімназії Гримайлівської селищної ради проведено спостереження за птахами на Глібівському ставку.

Науковцями заповідника разом з учнями (26 серпня) проведено реінвентаризацію видів кажанів за допомогою ловчих сіток, також продемонстровано мультимедійні презентації про кажанів, учасникам роздано

інформаційні листівки і тематичні наліпки. Заходи приурочено до відзначення 27-ї Міжнародної ночі кажанів.

Розроблено та виготовлено мобільний стенд рол-ап „Природний заповідник „Медобори”. Розроблено, роздруковано та передано школам Гусятинської, Гримайлівської та Скалатської ОТГ, сільським радам, та фермерським господарствам, депутатам Гримайлівської ОТГ інформаційні буклети „Рослини, що становлять небезпеку”, „Не паліть суху траву”, інформаційні листівки: „Об’єкти і території природно-заповідного фонду України”, „Зимовий раціон птахів”, „Весняні квіти нашого краю”, „Всесвітній день водно-болотних угідь”, „Міжнародний день лісів”, „Міжнародний день води”, „Година Землі”, „22 травня – Міжнародний день біологічного різноманіття”, „05 червня – Всесвітній день довкілля”, „17 червня – Всесвітній день боротьби з опустелюванням та посухою”, „Всесвітній день заповідання”, „31 липня- Всесвітній день рейнджера”, „Коли зустрів кажана”, „Ніч кажанів”, „Міжнародний день з попередження експлуатації навколишнього природного середовища під час воєн та озброєних конфліктів”, „11 листопада – Міжнародний день енергозбереження”, „Збережемо ялинку”. На території заповідника діє 3 еколого-освітні стежки: „Гора Гостра”, „Бохіт”, „До Пущі відлюдника”. Еколого-освітні стежки „Бохіт” та „До Пущі відлюдника” обладнані інформаційними зупинками та вказівниками, описані в окремих буклетах.

У **Кременецькому ботанічному саду** упродовж 2023 року сектор еколого-освітньої роботи провів такі природоохоронні заходи:

- до Всесвітнього дня водно-болотних угідь;
- до Всесвітнього дня дикої природи; - до Міжнародного дня лісу (World Forestry Day);
- до Всесвітнього дня Землі;
- всеукраїнська акція „Чисте довкілля – чисте сумління”;
- до Всесвітнього дня охорони праці;
- до Міжнародного дня біологічного різноманіття;
- до Всесвітнього дня охорони навколишнього середовища;
- до Всесвітнього дня прибирання „World Cleanup Day”;
- тематичний воркшоп „День плодів у Кременецькому ботанічному саду!” для школярі 4-х класів Кременецької ЗОШ №4 та учні 7 класів Кременецької ЗОШ №1;

- акція „Збережи ялинку” - інформаційна кампанія.

Заходи у співпраці з іншими установами:

- культурно- мистецькі заходи у співпраці з Кременецьким краєзнавчим музеєм та музеєм Юліуша Словацького: виставки „Світ мережива”, „Боже, як болить”; „А в Україні – одна дорога – це Перемога. Це Перемога!”, літературна зустріч „Поезія під час війни”;
- благодійний забіг „Кременець Трейл” територією ботанічного саду;
- участь в презентації книги Лариси Миргородської „Повчальні пригоди Медунчика”;

- встановлення інформаційних табличок з переліком екосистемних послуг, що надають дерева завдяки ГО Зелена Хвиля та проєкту I-Tree4UA у співпраці з Кременецькою обласною гуманітарно-педагогічною академією ім. Т. Г. Шевченка;

- виставка „Відкритий портал” в рамках українсько-польського літературно-мистецького форуму Діалог двох культур - 2023 на базі Обласного літературно-меморіального музею Юліуша Словацького;

- участь у квесті „Спогади Замкової гори”;

- взяли участь у міжнародному навчальному семінарі для мережі ботанічних садів та дендропарків України в Польщі (Болестрашице);

- співорганізація виставки „Думки з воронячими крилами” Василя Петровського на базі Обласного меморіального музею Ю. Словацького;

- участь у вебінарі: „Досвід Чеської республіки у відновленні природних комплексів”.

Внутрішні заходи, проведенні сектором еколого-освітньої роботи:

- творча майстерка „Журавлики-журавлі, несіть весну на крилі”;

- експозиції ботанічного саду поповнено новим арт-об’єктом – скульптурою „Василь”, з серії робіт галереї просто неба „Відкритий портал”.

- навчальна практика на підприємствах та в установах для здобувачів вищої освіти зі спеціальності 101 „Екологія” Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка;

- урочистості з нагоди професійного свята – Дня працівника природно-заповідної справи; - мистецька зустріч з працівниками закладів культури клубного типу Центру культури і дозвілля Кременецької міської ради: „Природа і мистецтво: арт-терапія просто неба”;

- участь у благодійному ярмарку „Єднаймося небайдужі”.

На офіційній сторінці ботанічного саду krembotsad.in.ua та соціальних мережах (сторінка фейсбук) оприлюднено 110 публікацій на природоохоронну тематику, започатковано рубрику „Ботанічні радіомандрівки” на місцевому радіомовленні, організовано п’ять радіопередач за участю наукових співробітників ботсаду, надано та поширено інтерв’ю телеканалу „Суспільне Тернопіль”. На сторінці фейсбук Національні парки України / wownature.in.ua висвітлено низку повідомлень та світлин ботсаду.

Підготовлено матеріали та подано заявку для участі у конкурсі грантових проєктів Українського культурного фонду „Галерея просто неба „Відкритий портал”.

Організовано та проведено еко-плер до Міжнародного дня біологічного різноманіття за участю студентів факультету „Образотворче мистецтво” КОГПА ім. Т. Г. Шевченка.

Національним природним парком „Кременецькі гори” протягом звітнього періоду проведено еколого-освітні заходи, а саме:

- майстер-клас з виготовлення новорічного віночка з природних матеріалів;

- спільно з учнями Кременецької гімназії № 6, виготовлено та розвішано на території навчального закладу „смаколики” для птахів, щоб привернути увагу до підгодовівлі пернатих взимку;

- заняття „У світі природних ароматів” з виготовленням „саше” для учнів 6-Б класу Кременецької гімназії №3;

- лекцію для студентів Київського національного університету ім Тараса Шевченка;

- для старшої групи Кременецького ДНЗ 5 проведено заняття „Осінні зміни у природі”;

- на території адмінприміщення національного природного парку „Кременецькі гори” відбулося відкриття меморіальної дошки на честь Воїна-Героя МІДЛИКА Ярослава Ростиславовича, який героїчно загинув, виконуючи бойове завдання в районі села Сухий Ставок на Херсонщині;

- до Міжнародного дня запобігання експлуатації навколишнього середовища під час війни та збройних конфліктів проведення інформаційної хвилину серед населення;

- знімання фото та відеоматеріалів для нового фільму в рамках проекту #TourdeUkraine, які зосередились на дивах природи, зокрема Дівочих скелях та Замковій горі;

- в рамках обміну досвідом Парк відвідали колеги із національного природного парку „Холодний яр”;

- відбулася IX-та науково-практична конференція для молодших здобувачів освіти „Кременецькі гори очима дитини”, 18 молодих науковців представили результати 13-ти досліджень з охорони природи та історії рідного краю;

- викладачі Кафедри екології та охорони здоров'я ЗУНУ, Інституту інновацій, природокористування та інфраструктури Західноукраїнський національний університет та здобувачі вищої освіти спеціальності 101 „Екологія”, відвідали національний природний парк „Кременецькі гори” в рамках навчальних дисциплін „Охорона природи та заповідна справа” і „Екологічна біоіндикація”, а також відібрали проби води на річці Іква, ознайомилися зі структурою об'єктів природно-заповідного фонду та особливостями збереження червонокнижних видів.

У Всесвітній день туризму учні 8-А класу відвідали національний природний парк „Кременецькі гори”, де мали змогу пройти екостежкою, послухати цікаві розповіді про флору та фауну нашого краю; взяли участь у майстер-класі з виготовлення арома мішечків, які дарують спокій і хороший настрій; студенти 21 групи Кременецького фахового лісотехнічного коледжу з метою вивчення діяльності основних відділів природно-заповідної установи відвідали Парк еколого-освітню стежку „Лісова симфонія”, де познайомилися з основними представниками флори та фауни, історією та будовою Кременецьких гір.

В рамках Всесвітньої акції „Очистимо планету від сміття”, у цьому році започатковано Всесвітній місячник прибирання „WorldCleanup Day-2023”, до якого активно долучилися з прибиранням еколого-туристичних маршрутів

Парку спільно з учнями та студентами Кременецької ОТГ; в рамках проекту „Подаруй оселю кажану”. Спільно з НЕК „Укренерго” та до Міжнародної ночі кажанів проведено вікторину, учасники заходу дізналися багато цікавого про видове багатство рукокрилих, які трапляються на теренах нашої України, про їх користь для природи, сільського господарства та про необхідність їх всіляко оберігати, оскільки усі їх види занесені до Червоної книги України.

Завдяки Зелена Хвиля та проекту I-Tree 4UA, які дозволили отримати практичні навички оцінки екосистемних послуг за допомогою інструменту ITree та надали інформаційні таблички. У національному природному парку „Кременецькі гори” встановлено таблички з даними щодо екосистемних послуг окремих дерев, які будуть використані під час екскурсій у природоохоронних установах.

Працівниками Парку здійснено розчищення урочища Барабан від масового заростання території інвазивними видами – *Solidago canadensis* та само заліснення *Pinus sylvestris*. Участь у онлайн-презентації дослідження „Найкращі практики менеджменту мертвої деревини” організована WWF-Україна.

На території національного природного парку „Кременецькі гори” проведено літній екологічний табір; Всеукраїнську науково-практичну конференцію „Досвід організації та функціонування об’єктів природно-заповідного фонду Волино-Поділля”.

Працівниками Парку проведено роботи по відтворенню корінних насаджень на землях, які раніше були наділами лісової охорони та почали масово заростати деревно-чагарниковою та інвазійною рослинністю.

В рамках планового засідання ГО „Екологічна ліга” відбулася зустріч членів громадської організації та запрошених гостей на базі Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка.

Проведено онлайн-акції, які являли собою розсилку інформаційного буклету ВНЗ, школам, підприємствам, установам та поширення її на офіційних сторінках Парку в соціальних мережах: День дикої природи (3 березня); Всесвітній День лісів (21 березня); Година Землі (22 березня); Міжнародний день птахів (1 квітня); Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (9 травня); Всесвітній день мігруючих птахів (10 травня); Міжнародний день біологічного різноманіття (22 травня); Всесвітній день охорони навколишнього середовища (5 червня); Національний тиждень метеликів (21-29 липня); Міжнародний день безпритульних тварин (18 серпня); Всесвітній день тварин (4 жовтня); Всесвітній день охорони місць проживання (6 жовтня); Міжнародний день без паперу (25 жовтня); Міжнародний день запобігання експлуатації навколишнього середовища під час війни та збройних конфліктів (6 листопада); Всесвітній День тварин (30 листопада); Міжнародний день гір (11 грудня); Наша допомога птахам (20 грудня).

Робота відділу екологічної освіти **національного природного парку „Дністровський каньйон”** упродовж 2023 року була спрямована на вдосконалення методики проведення заходів та акцій серед різних категорій

Важливим залишається вирішення проблем із збором та переробкою сміття в природоохоронній зоні, будівництво інфраструктури та збереження і реставрація існуючих архітектурних та історичних пам'яток та об'єктів. Це дасть змогу розвивати туризм та зміцнить економічний стан населення регіону.

Проведено ряд екскурсій на екологічних стежках: „Заліщицький парк”, „Устечко... Червоне”, „Фарикова криничка”, оглядовий майданчик Білий камінь та ін.

Протягом року проведено такі еколого-освітні заходи, з них: „Колядка FEST”, „Водно-болотні угіддя- перлина нашого краю, яку ми маємо зберегти для наступних поколінь”, „Підгодуй пташку”, „Зимовий облік птахів”, „Збережемо першоцвіти”, „Озеленення планети”, „Очистимо планету від сміття”, „Всесвітній день захисту навколишнього середовища”, „Міжнародний день біорізноманіття”, „Всесвітній день захисту навколишнього середовища”, „За чисті береги”, „Не спалюй листя – отримай чисте повітря”, „Зимовий облік птахів”, „Збережи ялинку” та інші. НПП „Дністровський каньйон” тісно співпрацює з ЗОШ та іншими навчальними закладами Монастириської, Буцацької, Заліщицької та Борщівської територіальних громад Тернопільської області.

НПП „Дністровський каньйон” співпрацює із ГО „Зелений світ”, ГО „Півострів змін”, Екологічним клубом „Край”, ГО „Еко-Альянс”.

Продовжено проведення акцій „Збережемо первоцвіти”, „Всесвітній день дикої природи”, „Озеленення та благоустрою території”, „День без поліетилену”, „Збережи ялинку”, „За чисті береги”, „Здай макулатуру врятуй дерево”, „Очистимо планету від сміття” та інші. Важливу увагу буде приділено підготовці та розміщенню матеріалів на сайт, фейсбук, друковані видання та телебачення. Заплановано видати буклети щодо рідкісних рослин і рідкісних тварин Парку.

Управлінням екології та природних ресурсів обласної військової адміністрації у межах відповідних положень Конвенції протягом 2023 року регулярно оприлюднювалось на офіційному сайті екологічну інформацію, яка отримана або створена в процесі виконання управлінням своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, а також через публічні мережі зв'язку. Дана інформація є легкодоступною для широкого загалу громадськості.

Щомісячно опубліковуються інформаційно-аналітичні довідки про стан довкілля в області (узагальнена інформація, отримана від суб'єктів моніторингу довкілля), щоквартально на сайті розміщуються звіти про використання коштів охорони навколишнього природного середовища, інформація щодо розгляду звернень громадян на публічну екологічну інформацію.

На веб-сторінці управління у доступній електронній формі розміщені:

- регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області;
- екологічний паспорт Тернопільської області;

- програма охорони навколишнього природного середовища в Тернопільській області;

- реєстри територій та об'єктів природно-заповідного фонду в розрізі адміністративних одиниць і переліки перспективних для заповідання природних комплексів та об'єктів;

- переліки видів флори і фауни, що підлягають особливій охороні згідно з національним законодавством та міжнародними актами;

- щорічні звіти про виконання Загальнодержавної програми формування екологічної мережі, про зміни у мережі природно-заповідного фонду;

- інформація у сфері дозвільної діяльності, з питань оцінки впливу на довкілля;

- консультації з громадськістю;

- інша оперативна інформація екологічного характеру.

У цілому протягом 2023 року на сайті управління було розміщено 219 публікацій (інформації та статті) екологічного характеру. Інформації за поданням управління також розміщувалась на сайті обласної військової адміністрації, електронних та друкованих засобах масової інформації.

Управлінням сформовано перелік інтернет-видань області, проведено моніторинг засобів масової інформації на предмет розміщення публікацій екологічного характеру. У мережі „Фейсбук” через сторінки „Управління екології та природних ресурсів Тернопільської облдержадміністрації”, „Унікальні перлини”, „Громадська рада при управлінні екології та природних ресурсів Тернопільської облдержадміністрації” опубліковано та поширено протягом звітнього року 903 публікацію з природоохоронних питань.

З метою залучення громадських інституцій до виконання природоохоронних заходів управлінням налагоджена тісна співпраця з установами природно-заповідного фонду.

15.13 Міжнародне співробітництво у галузі охорони довкілля

У 2023 році діяли наступні угоди:

- угода між Тернопільською обласною державною адміністрацією (Україна) та Підкарпатським воєводством (Республіка Польща) про торговельно-економічне, науково-технічне та культурне співробітництво. Укладено 15 травня 2009 року на невизначений строк. Предметом Угоди є розвиток ефективного співробітництва в галузях економіки, сільського господарства, транспорту та торгівлі, науки та освіти (в тому числі молодіжна співпраця), охорони здоров'я, культури та мистецтва, туризму та спорту, місцевого самоврядування, охорони навколишнього середовища із раціональним використанням природних ресурсів, співпраця в рамках Програми транскордонного співробітництва Interreg NEXT „Польща-Україна 2021-2027”;

- угода між Тернопільською обласною державною адміністрацією (Україна) та Урядом Республіки Сербської про торговельно-економічне, науково-технічне і культурне співробітництво. Укладено 24 серпня 2011 року

на невизначений строк. Предметом Угоди є співробітництво в галузях освіти, туризму, культури, екології, залучення інвестицій у розвиток Тернопільської області, створення спільних підприємств;

- угода між Тернопільською обласною державною адміністрацією (Україна) та Радою регіонального розвитку Тауразького повіту (Литовська Республіка) про торговельно-економічне, науково-технічне і культурне співробітництво. Укладено 26 серпня 2016 року на невизначений строк. Предметом Угоди є співпраця у сферах енергоефективності, лісопереробній та радіоелектронній галузях промисловості, охорони довкілля, туризму, освіти та культури, залучення литовських інвестицій у розвиток Тернопільської області, налагодження співробітництва на рівні районних органів влади;

- угода про співпрацю між Тернопільською обласною державною адміністрацією (Україна) та Люблінським воєводством (Республіка Польща). Укладено 18 вересня 2018 року на невизначений строк. Предметом Угоди є розвиток співробітництва та обмін досвідом в галузях транспорту та транспортної інфраструктури, економічної співпраці та промоції підприємництва, культури та охорони культурної спадщини, освіти, туризму і спорту, охорони навколишнього середовища та використання природних ресурсів, європейської інтеграції та охорони здоров'я, співпраця в рамках Програми транскордонного співробітництва Interreg NEXT „Польща-Україна 2021-2027”;

- меморандум про взаєморозуміння та співпрацю між Tellus Conservatium Ltd (Великобританія) та Національним природним парком „Кременецькі гори” Укладено 06.07.2022 року. Терміном дії до 06.07.2027 року. Завданням цього меморандуму є збереження, пропагування та вдосконалення природоохоронної та гуманітарної діяльності НПП „Кременецькі гори” під час та після незаконного вторгнення Росії в Україну. ;

- меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва у торговельній, науково-технічній і культурній сферах між Тернопільською обласною державною адміністрацією (Україна) та Адміністрацією провінції Чанаккале (Турецька Республіка). Укладено 14 червня 2021 року на невизначений строк. Предметом Угоди є співробітництво в галузях промисловості, сільського господарства, транспорту і торгівлі, науки, техніки, освіти та охорони здоров'я, культури і мистецтва, туризму та інших галузях за взаємною згодою, реалізація спільних проєктів.

ВИСНОВКИ

Аналіз сучасного екологічного стану довкілля області дозволяє виділити й дати характеристику груп найбільш актуальних і складних екологічних проблем:

1. Забруднення атмосфери. Основними джерелами забруднення атмосферного повітря на території області є як стаціонарні джерела викидів, так і автомобільний транспорт, чисельність якого з кожним роком збільшується.

2. Забруднення гідросфери, яке відбувається внаслідок скидів забруднюючих речовин зі зворотними водами промислових та агропромислових підприємств, об'єктів житлово-комунального господарства, а також поверхневого стоку з території населених пунктів.

3. Проблема поводження з побутовими відходами пов'язана з тим, що звалища цих відходів в більшості населених пунктів області не відповідають санітарним та екологічним вимогам, в містах та селах області недостатньо впроваджено роздільне збирання твердих побутових відходів, виокремлення з них ресурсоцінних компонентів та їх переробка. На території області відсутні полігони для захоронення твердих побутових відходів.

4. Зберігання та утилізація непридатних та заборонених до використання хімічних засобів захисту рослин. Тара, в якій зберігаються такі небезпечні відходи, з часом втрачає свою цілісність, порушується її герметичність, що несе пряму загрозу забрудненню довкілля.

5. Поширення небезпечних екзогенних геологічних процесів, таких як: підтоплення, зсуви, ерозія, суфозія, та ін., що обумовлені природними чинниками, але активізація яких відбувається внаслідок діяльності людини та інтенсивного розвитку сільськогосподарського виробництва.

6. Неконтрольоване використання лісових ресурсів, а в непоодиноких випадках знищення або пошкодження лісів, що пов'язано з відсутністю належного контролю з боку органів місцевого самоврядування, передачею лісів комунальної форми власності, що перебувають у землях запасу, у постійне користування державним і комунальним лісогосподарським підприємствам. Недостатній рівень лісистості області.

7. Проблема охорони, використання та відтворення дикої фауни і флори та недостатній рівень заповідності, що пов'язано з високим рівнем ступеня розораності території області, протиріччями у взаємодії суб'єктів господарювання і органів місцевого самоврядування.

Головними причинами виникнення сучасних екологічних проблем є: демографічний вибух, колосальні масштаби людської діяльності, нераціональне споживання природних ресурсів, технократичне мислення тощо. Глобальний характер сучасних екологічних проблем проявляється у впливі на всі оболонки Землі – тверду, газову, водну.

Аналіз матеріалів, які відображають стан навколишнього природного середовища показує, що впродовж 2023 року в Тернопільській області намітились певні позитивні тенденції до покращення екологічної ситуації та

стану екологічної безпеки. Однак для забезпечення їх розвитку у подальшому необхідно вирішити ряд екологічних проблем, зокрема:

1. Через неефективну роботу каналізаційних очисних споруд або їх відсутність у населених пунктах області щороку до поверхневих водотоків потрапляє близько 2,3 млн. м³ недостатньо очищених та неочищених стічних вод. Основними забруднювачами водних об'єктів є підприємства житлово-комунального господарства, через каналізаційні мережі яких скидається близько 80 % забруднених зворотних вод. Головною причиною цього є значна зношеність каналізаційних мереж, насосних станцій, очисних споруд, припинення експлуатації обладнання у зв'язку з високою енергоємністю.

В режимі повної біологічної очистки працюють тільки очисні споруди КП „Тернопільводоканал”. Більшість підприємств комунальної сфери відводять недостатньо-очищені стоки, а стоки таких міст, як Борщів, Зборів, Монастирська, Терехівка та частина стоків міст Заліщики, Бучач, Бережани відводяться без очистки.

Починаючи з 2015 року, завдяки залученню та освоєнню коштів Державного та місцевих бюджетів, в населених пунктах області, зокрема містах Бережани, Збараж, Ланівці, Підгайці, Почаїв, Хоростків, Шумськ, селищах Товсте Чортківського району та Микулинці Тернопільського району, селах Нове Село Тернопільського району та Більче-Золоте Чортківського району проведено будівництво чи реконструкцію каналізаційних очисних споруд на об'єктах комунальної та соціальної сфери. З перелічених очисних споруд нормативного очищення стічних вод досягнуто на об'єктах в містах Хоростків та Збараж, селищі Микулинці Тернопільського району (фізіотерапевтична лікарня), селищі Товсте та селі Більче-Золоте Чортківського району (фізіотерапевтична лікарня). Решта зданих в експлуатацію очисних споруд досі не забезпечують нормативного очищення зворотних вод. Отримана від органів місцевого самоврядування інформація засвідчує, що причинами неефективної роботи цих об'єктів у більшості випадків є порушення при виконанні проєктних та будівельно-монтажних робіт, які упродовж тривалого часу не усунуті їх виконавцями.

2. В області паспортизовано та внесено до Реєстру місць видалення відходів 115 сміттєзвалищ. Однак, на цих сміттєзвалищах не виконуються технологічні процеси під час утилізації побутових відходів. Більшість таких об'єктів перевантажені та не відповідають екологічним і санітарним вимогам, значна кількість вибраних земельних ділянок під сміттєзвалища не відведена і не узаконена в установленому порядку.

Для розв'язання згаданої проблеми потрібно суттєво скоротити кількість несанкціонованих сміттєзвалищ у межах територіальних громад шляхом їх закриття та рекультивації зайнятих ними земельних ділянок і спорудження сміттєпереробних комплексів за зональним принципом. Для цього необхідне залучення коштів державного та місцевих бюджетів, приватних інвестицій та альтернативних джерел фінансування, у тому числі донорських коштів міжнародних фондів та фінансових організацій.

З метою надходження інвестицій у сферу оброблення побутових відходів необхідно ввести пільгове оподаткування суб'єктів господарської діяльності, які розпочинають свою діяльність у даній сфері.

3. Незадовільне зберігання пестицидів на складах у с. Сидорів та с. Суходіл Гусятинської селищної ради Чортківського району, с. Борщівка Борсуківської сільської ради Кременецького району, с. Новостав Шумської міської ради Кременецького району, с. Токи Скориківської сільської ради Тернопільського району, с. Вишнівчик Золотниківської сільської територіальної ради Тернопільського району, могло б завдати значної шкоди довкіллю і здоров'ю людей, призвести до забруднення земель, повітря, поверхневих і підземних вод, у першу чергу, водозаборів питної води. Під час військових дій, влучення ракет у склади могло б спричинити значне розпилення пестицидів на суміжні земельні ділянки, знищення дерев, чагарників та іншої рослинності, агросировини, отруєння людей, виникнення ряду небезпечних хвороб.

За рахунок коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища та коштів місцевих громад у грудні 2023 року вилучено з місць зберігання в області заборонені та непридатні до використання хімічні засоби захисту рослин в кількості 16,9996 тон та утилізовано згідно з вимогами чинного законодавства.

4. На Тернопіллі обліковується 18,4 тис. гектарів лісів, які не передані у користування діючим державним і комунальним лісогосподарським підприємствам, комунальним підприємствам зі спеціалізованими лісогосподарськими підрозділами.

В цілому в області станом на 01.01.2024 проінвентаризовано 17,49 % земельних ділянок лісового фонду, що перебувають у землях запасу, а сільськими, селищними міськими радами зареєстровано речові права на земельні ділянки комунальної форми власності, що становить 3218,2354 гектара з 18,4 тис. гектарів.

Програмою охорони навколишнього природного середовища в області на 2021-2027 роки, затвердженою рішенням Тернопільської обласної ради від 03 лютого 2021 року № 58, передбачено заходи з розроблення комунальними лісогосподарськими підприємствами та територіальними громадами землевпорядної документації для передачі в постійне користування зазначених лісів. Крім цього, у 2022 році видано розпорядження начальника Тернопільської обласної військової адміністрації від 01.08.2022 № 489/01.02-01 „Про збереження в області біологічного та ландшафтного різноманіття”, пунктом 1.1 якого органи місцевого самоврядування зобов'язано забезпечити інвентаризацію земельних ділянок комунальної форми власності, на яких розміщені лісові насадження, водні об'єкти, території та об'єкти природно-заповідного фонду та передачу їх у користування державним і комунальним підприємствам та організаціям для збереження та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, ведення лісового та водного господарства.

5. Показник лісистості області становить 14,6 %, що нижче за науково обґрунтований показник для регіону (20 %) та середній для України (16 %).

З метою виконання Програми Президента України „Зелена країна” органами місцевого самоврядування у 2023 році передано в постійне користування державному спеціалізованому підприємству „Ліси України” земельні ділянки загальною площею 18,9581 га для створення нових лісів.

Реалізація поставлених завдань щодо збільшення площі лісів в області суттєво залежить від конструктивної позиції сільських, селищних, міських рад, які згідно з вимогами Земельного кодексу України є розпорядниками земель комунальної власності і приймають рішення щодо відведення таких земель для ведення лісового господарства, у тому числі створення нових лісів.

Сільськими, селищними, міськими радами виділяються земельні ділянки комунальної форми власності в недостатній кількості для створення нових лісів на території області. Внаслідок цього нормативного показника лісистості області - 20 % від загальної площі області або 276 тис. гектарів, визначеного наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 22 липня 2021 року № 494 „Про затвердження показників регіональних нормативів оптимальної лісистості території і мінімально необхідної захисної лісистості агроландшафтів України”, не досягнуто.

Необхідно продовжити роз’яснювальну роботу серед органів місцевого самоврядування з приводу необхідності збільшення лісистості області та виділення для лісорозведення нових земельних ділянок деградованих та малопродуктивних земель.

6. Для Тернопільської області визначено індикативний показник збільшення площі природно-заповідного фонду до 15 % від площі області. Для досягнення наведеного показника площу природно-заповідного фонду необхідно додатково розширити на 61,8 тис. гектарів. Станом на 01.01.2024 площу природно-заповідного фонду в області доведено до 123,84 тис. гектарів. Природно-заповідний фонд області має у своєму складі 656 одиниць територій та об’єктів. Питома вага площі природно-заповідного фонду у площі Тернопільської області складає 8,95%.

Реалізація поставлених завдань суттєво залежить від конструктивної позиції органів лісового та мисливського господарства у зв’язку з тим, що утворення нових об’єктів природно-заповідного фонду можливе, в основному, за рахунок лісових площ, а також сільських, селищних, міських рад, які згідно з вимогами статей 51-53 Закону України „Про природно-заповідний фонд України”, статей 26, 43 Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні” погоджують організацію територій та об’єктів природно-заповідного фонду. Загалом органами управління лісового та мисливського господарства і державними лісгосподарськими підприємствами, органами місцевого самоврядування у 2009-2023 роках відмовлено в організації 64 нових територій та об’єктів природно-заповідного фонду та розширенні існуючих загальною площею 61,65 тис. гектарів.

Необхідно продовжити роботу стосовно збільшення площі природно-заповідного фонду в області до встановлених індикативних показників згідно

із затвердженими планами створення та розширення територій та об'єктів природно-заповідного фонду

7. В області не встановлені межі у натурі (на місцевості) близько 55,0% територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 86,7000 тис. гектарів. Відсутність в Державному земельному кадастрі інформації про обмеження у використанні земель природно-заповідного фонду не дозволяє територіальним громадам ефективно розпоряджатися землями, що призводить до пошкодження або знищення цінних раритетних комплексів та об'єктів, що охороняються у межах заповідних територій та об'єктів.

У цілому в області шляхом розроблення проєктів землеустрою з організації та встановлення меж територій та об'єктів природно-заповідного фонду, технічною документацією із землеустрою з інвентаризації земель лісового фонду, а також іншою документацією повністю або частково встановлено межі для 333 територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 61,05 тис. гектара.

Для виконання робіт необхідне залучення коштів з Державного бюджету України та місцевих бюджетів.

8. На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 14.08.2019 № 827 „Деякі питання здійснення державного моніторингу в галузі атмосферного повітря” розпорядженням начальника обласної військової адміністрації від 10.05.2022 № 278/01.02-01 затверджено Програму державного моніторингу у галузі охорони атмосферного повітря зони „Тернопільська” на 2022-2025 роки.

Відповідно до загальної кількості населення в зоні „Тернопільська”, яка становить 1038,7 тис. осіб, та відповідно до наказу Міністерства внутрішніх справ України від 21.04.2021 № 300 „Про затвердження Порядку розміщення пунктів спостережень за забрудненням атмосферного повітря в зонах та агломераціях” у зоні „Тернопільська” Програмою передбачається встановити 4 стаціонарних пункти спостережень у містах Бережани, Кременець, Тернопіль, Чортків.

Для якісного оцінювання стану атмосферного повітря в області необхідно провести попередні лабораторні скринінгові дослідження стосовно визначення конкретного місця встановлення стаціонарних постів спостережень за якістю атмосферного повітря на запроектованих ділянках відповідно до наказу Міністерства внутрішніх справ України від 21.04.2021 № 300, орієнтовною вартістю 500 тис. гривень. Вартість встановлення чотирьох стаціонарних пунктів буде становити орієнтовно 50 млн. гривень в залежності від технічного завдання, укомплектування та виробника обладнання. Водночас збір даних потребує встановлення сучаснішого комп'ютерного обладнання на орієнтовну суму 40 тис. гривень. Також слід врахувати, що вартість обслуговування (калібрування) всіх пунктів спостереження буде складати орієнтовно 2 млн. гривень/рік. Ураховуючи необхідність відводу земельних ділянок/оренди, технічних умов на приєднання до електромережі, інтернету, відео-фіксації, охорони, орієнтовні витрати становитимуть 150 тис. гривень/рік.

Для виконання робіт необхідне виділення коштів з Державного бюджету України та місцевих бюджетів виділення коштів з Державного бюджету України та місцевих бюджетів.

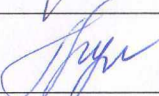
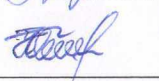

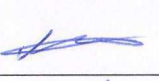
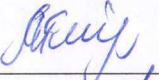
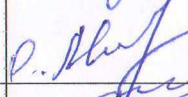
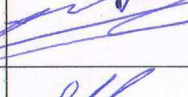

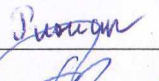

6. Військові дії призводять до цілого ряду негативних екологічних наслідків та здоров'я людей. Серед них: руйнування екосистем, забруднення ґрунтів, водних об'єктів, атмосферного повітря, знищення біологічних ресурсів (лісів, тварин, рослин).

В Тернопільській області за фактом забруднення навколишнього природного середовища, внаслідок ракетного удару, завданого 14 травня 2023 року по обслуговуючому кооперативі „Садівницьке товариство „Пролісок-1”, с. Поршова, працівниками Державної екологічної інспекції в області, за участю працівників управління екології та природних ресурсів Тернопільської обласної військової адміністрації, проведено обстеження території та встановлено, засмічення земель будівельними відходами та уламками ракет у розмірі 30033,037 тис. гривень.

За фактом забруднення неорганізованих викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря внаслідок горіння складських приміщень з побутовою та іншою технікою, полімерними матеріалами, внаслідок пошкодження ракетним ударом нежитлові приміщення колишнього комбайнового заводу (складські приміщення) ТОВ „Круз ЛТД” та ТОВ „БЦ Азимут” вул. Лук'яновича, 8 м. Тернопіль, працівниками Державної екологічної інспекції в області нараховано 11927,731 тис. гривень збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу.

Відповідальні за підготовку „Регіональної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області у 2023 році ”

Прізвище	Посада	Номер телефону	Номер розділу	Підпис
Войтович Надія Ярославівна	начальник відділу екологічної безпеки, оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки обласної військової адміністрації	25-95-77	2, 3, 4, 9, 15	
Глушенко Микола Григорович	головний спеціаліст відділу формування екологічної мережі, природних ресурсів, екологічного моніторингу та зв'язків з громадськістю обласної військової адміністрації	25-95-62	5	
Груніна Світлана Олександрівна	головний спеціаліст відділу екологічної безпеки, оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки обласної військової адміністрації	25-95-77	10, 11, 12, 13, 15	
Карбонишин Галина Миколаївна	головний спеціаліст відділу формування екологічної мережі, природних ресурсів, екологічного моніторингу та зв'язків з громадськістю обласної військової адміністрації	25-95-62	1, 14, 15	
Кріль Юлія Андріївна	головний спеціаліст відділу екологічної безпеки, оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки обласної військової адміністрації	25-95-77	2, 9	
Леньків Ірина Володимирівна	головний спеціаліст відділу формування екологічної мережі, природних ресурсів, екологічного моніторингу та зв'язків з громадськістю обласної військової адміністрації	25-95-93	5, 9, 15	
Матвійків Галина Андріївна	провідний спеціаліст відділу формування екологічної мережі, природних ресурсів, екологічного моніторингу та зв'язків з громадськістю обласної військової адміністрації	25-95-62	1, 2, 3, 4, 7, 9, 14, 15	
Москалик Оксана Олександрівна	головний спеціаліст відділу бухгалтерського обліку, організаційного забезпечення, планування і фінансування природоохоронних заходів та програм обласної військової адміністрації	25-95-66	1, 15	
П'ятківський Ігор Омелянович	заступник начальника управління - начальник відділу формування екологічної мережі, природних ресурсів, екологічного моніторингу та зв'язків з громадськістю обласної військової адміністрації	25-95-93	15	
Пасічник Галина Євгенівна	головний спеціаліст відділу екологічної безпеки, оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки обласної військової адміністрації	25-95-77	8	
Рижак Світлана Миколаївна	головний спеціаліст – юрисконсульт	22 02 43	15	
Синиця Галина Богданівна	головний спеціаліст відділу формування екологічної мережі, природних ресурсів, екологічного моніторингу та зв'язків з громадськістю обласної військової адміністрації обласної військової адміністрації	25-95-62	5, 6, 9	
Фирик Марія Богданівна	головний спеціаліст відділу екологічної безпеки, оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки обласної військової адміністрації	25-95-77	4, 9	